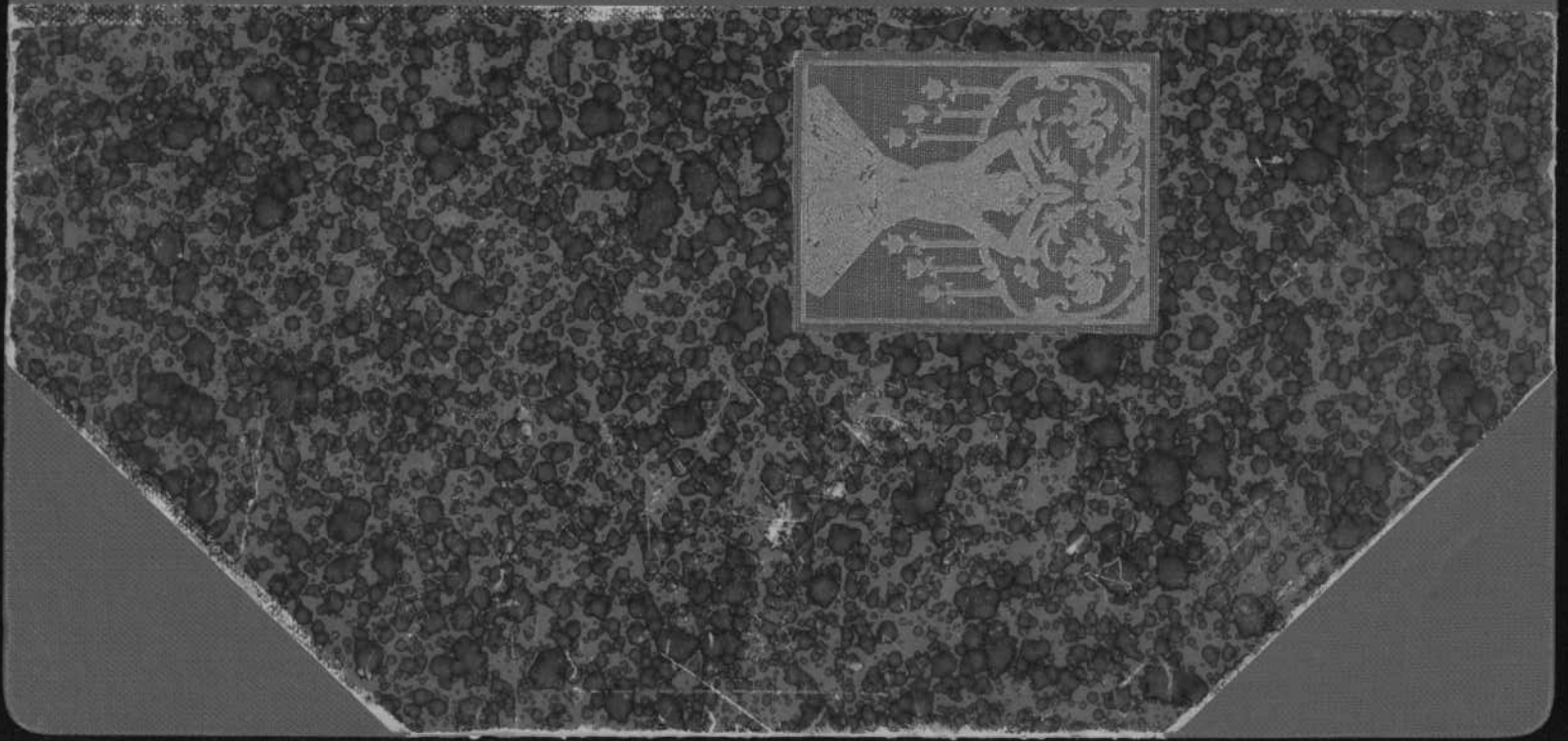

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK
2291 0910

DE LEVENSGESCHIEDENIS VAN DEN BUDDHA OP BARABUḌUR

26778

DE LEVENSGESCHIEDENIS VAN DEN BUDDHA OP BARABUḌUR

DOOR

DR N. J. KROM
Hoogleeraar te Leiden

MET 120 AFBEELDINGEN

'S-GRAVENHAGE
MARTINUS NIJHOFF
1926

KONINKLIJKE
BIBLIOTHEEK

INLEIDING

In de eerste eeuwen onzer jaartelling heeft het handelsverkeer tusschen Voor-Indië en den Archipel het doordringen der Hindu-beschaving in een deel der eilandenwereld ten gevolge gehad. Met andere godsdienstvormen verbreidde zich toen ook het Buddhisme, aanvankelijk volgens de leer van de zoogenaamde Zuidelijke Kerk, het Hīnayāna. In den loop der achtste eeuw echter valt een ommekeer waar te nemen, die klaarblijkelijk samenhangt met een verandering in politiek opzicht; het is de tijd der ontwikkeling van het groote rijk van Çrīwijaya, de eerste zeemogendheid van den Archipel met zijn centrum bij het tegenwoordige Palembang; het is ook de tijd dat het Buddhisme der Noordelijke Kerk, het Mahāyāna, snel en volkomen de overhand verkrijgt.

Ongeveer halfweg de achtste eeuw doen de gewijzigde toestanden zich ook op Midden-Java bemerken. Dan treedt er de dynastie der Çailendra's op, hetzelfde koningsgeslacht dat lange jaren is blijven heerschen in het Sumatraansche Çrīwijaya, en dan verrijzen er de groote Mahāyānistische monumenten. Dit Çailendra-tijdperk van Java [1]) duurt ongeveer een eeuw, van ± 750 tot ± 860.

De Barabuḍur, welks bouw in de eerste helft van genoemd tijdperk gesteld mag worden, is onder de Mahāyānistische heiligdommen van Java verreweg het voornaamste, en behoort zelfs onder de merkwaardigste bouwwerken van het geheele Oosten. Zooals men weet, is het geen eigenlijke tempel, doch een stūpa. Oorspronkelijk is de stūpa niet anders dan een gedenkteeken, opgericht hetzij boven een reliek van den Buddha of een heilige, hetzij op de plaats, waar zich een of ander belangrijk feit uit des Buddha's leven of uit de kerkgeschiedenis heeft afgespeeld. Op den duur echter is de stūpa op zichzelf een heilig bouwwerk geworden, dat men vereerde als het symbool der Buddhistische heilsleer [2]), en

[1]) Voor nadere bijzonderheden mogen wij verwijzen naar het vijfde hoofdstuk onzer Hindu-Javaansche geschiedenis (1926).

[2]) Aangaande de bestemming der stūpa's zie men Foucher, L'art gréco-bouddhique du Gandhâra I (1905), en De Groot, Der Thûpa (1919).

waarin men zich tevens den kosmos verzinnebeeld dacht. Het is als zulk een gewrocht van hooger orde, dat ook de ontwerper van Barabuḍur, wiens naam volgens de traditie Guṇadharma was, zijn schepping heeft opgezet.

Gewoonlijk is de stūpa een massief bouwsel in den vorm van een halven bol, rustend op een vierkant onderstuk en gedekt door een topstuk. Bij Barabuḍur is gebruik gemaakt van een bestaanden heuvel, welke terrasvormig is afgeplat en vervolgens om zoo te zeggen met een steenen mantel is omkleed. Op die wijze zijn vier gaanderijen om het heiligdom heengelegd, terwijl zich daarboven drie ronde terrassen verheffen en in het hoogste middenpunt de centrale stūpa verrijst. Zoowel in nissen boven de gaanderijen als in kleinere, doorzichtige stūpa's op de terrassen zijn Buddha-beelden geplaatst, volgens het vaste stelsel der zoogenaamde Meditatieve of Transcendentale Buddha's.

In overeenstemming met het kosmisch karakter van den bouw is er een kenmerkend onderscheid in de behandeling van de gaanderijen en van de terrassen. De gaanderijen toch, die de wereld der verschijnselen weergeven, zijn met grooten rijkdom versierd, doch heeft men de terrassen bereikt, dan is men boven de wereld der verschijnselen uit, en houdt alle versiering op. De ornamentatie zelve der gaanderijen is van een bepaalde strekking; zij bestaat namelijk hoofdzakelijk uit in beeld gebrachte teksten, en die teksten zijn zóó gekozen, dat er een duidelijke climax in valt waar te nemen, en de beschouwer bij het bestijgen van den stūpa ook geestelijk op steeds hooger niveau komt en zoo wordt rijp gemaakt voor het Hoogste Volmaakte Inzicht, dat het Mahāyāna den geloovige als einddoel voor oogen stelt.

Onder die teksten is er één, die de levensgeschiedenis van den historischen Buddha verhaalt tot het oogenblik, waarop hij voor het eerst zijn heilsleer heeft verkondigd. Die tekst is de Lalitawistara, weergegeven op den hoofdmuur der eerste gaanderij. Reeds om den inhoud op zich zelf mogen de Lalitawistara-reliefs van Barabuḍur aanspraak maken op onze bijzondere belangstelling, en deze wordt nog verhoogd door de omstandigheid, dat wij den tekst over hebben in bijna dezelfde redactie als klaarblijkelijk door de beeldhouwers is gevolgd. Dit maakt het doorgaans mogelijk stuk voor stuk de desbetreffende tekstgedeelten met de wedergave daarvan in steen te vergelijken. Zooals men zal zien, vindt men in den Lalitawistara, een der meest verbreide en gezaghebbende geschriften van het Mahāyāna [1]), niet langer een relaas van

[1]) Winternitz, Geschichte der Indischen Litteratur II, 1 (1913) p. 194—201 heeft den aard van het werk uitvoerig besproken.

historische gebeurtenissen, doch ziet men er de figuur van den Verlichte zóó, als de vrome verbeelding zijner geloovigen zich die eenige eeuwen na zijn dood voorstelde.

Het is om dit bijzondere belang van tekst en reliefs, dat thans het hoofdstuk uit de Barabuḍur-monografie [1]), waarin zij worden besproken, afzonderlijk het licht ziet met reproducties van Van Erp's voortreffelijke fotografieën. Daarbij was er ook gelegenheid rekening te houden met vergelijkingsmateriaal, dat bij de eerste uitgave over het hoofd was gezien of eerst later is verschenen. Overigens spreekt het vanzelf, dat de lezer voor verdere bijzonderheden over het monument of over het Javaansche Buddhisme de volledige uitgave zal kunnen raadplegen.

K.

---

[1]) Archaeologische beschrijving van Barabuḍur, Nijhoff, 1920. De bouwkundige beschrijving door T. van Erp zal te zijner tijd volgen.

DE LEVENSGESCHIEDENIS VAN DEN BUDDHA OP BARABUḌUR

Dat in de bovenste reeks reliefs van den hoofdmuur der eerste gaanderij van Barabuḍur de levensgeschiedenis van den historischen Buddha is voorgesteld, was reeds lang bekend en het is onzes inziens dan ook geheel overbodig bij dat feit op zichzelf opnieuw stil te staan. Voor zoover wij weten, heeft Wilsen het eerst getracht deze geschiedenis min of meer doorloopend aan de hand der reliefs te volgen; zijn artikel, ter publicatie aangeboden aan het Bataviaasch Genootschap, is echter niet gedrukt, doch in handen gesteld van Leemans, die het in zijn monografie verwerkte [1]). Het was intusschen eerst in 1901, dat een nauwkeurige vergelijking van de op het monument weergegeven tafereelen met den daarbij gevolgden tekst plaats had, en wel door C. M. Pleyte in zijn „Die Buddha-Legende in den Skulpturen des Tempels von Bôrô-Budur" [2]). De tekst in kwestie is de Lalitawistara, waarmede stuk voor stuk Wilsen's teekeningen in verband gebracht worden, en die, naar overtuigend bleek, op enkele onbelangrijke uitzonderingen na, den sleutel geeft voor de verklaring der reliefs. De beeldhouwers van Barabuḍur hebben wel niet volkomen denzelfden Lalitawistara-tekst voor zich gehad, dien wij thans bezitten, maar zij hebben dan toch in elk geval een in alle *hoofdzaken* geheel daarmede overeenstemmend sūtra te verluchten gekregen. [3])

Pleyte's hoogst verdienstelijke arbeid ontheft ons echter niet van de taak, ook op onze beurt tekst en reliefs aan een nieuw en zelfstandig onderzoek te onderwerpen, en wel vooral, omdat wij thans in beide opzichten over veel betrouwbaarder materiaal beschikken dan vijf-en-twintig jaar

[1]) Bôrô-Boedoer op het eiland Java. Leiden, Brill, 1873.

[2]) Amsterdam, De Bussy, 1901. In 12 afleveringen verschenen.

[3]) Een parallel voor zulk een geïllustreerde Buddha-geschiedenis levert de afbeelding van het Awidūrenidāna te Pagān, waarover Seidenstücker handelt in zijn Süd-buddhistische Studien I, Mitt. aus dem Mus. f. Völkerk. in Hamburg IV (1916).

geleden het geval was. Gelijk gezegd, was Pleyte aangewezen op de teekeningen van Wilsen. Weliswaar schonk een persoonlijk bezoek aan het monument hem gelegenheid verschillende onjuistheden in die teekeningen op te merken en bij de reproductie ten behoeve van zijn boek te doen verbeteren [1]), maar dat neemt niet weg, dat deze teekeningen, ook al betroffen de afwijkingen dan geen bepaalde hoofdzaken, als grondslag voor een vergelijking met den tekst onvoldoende bleven [2]). En wat dien tekst zelf betreft, heeft Pleyte zich moeten behelpen met vertalingen [3]); trouwens ook al had hij den oorspronkelijken Sanskrit-tekst willen raadplegen, dan zouden toch de op grond van Rájendralála Mitra's poovere editie, de eenige toen bestaande uitgave, verkregen resultaten niet bevredigend hebben kunnen zijn. Thans zijn de omstandigheden in zeer gunstigen zin veranderd, doordat gebruik gemaakt kan worden van de voortreffelijke foto's van Van Erp en de wel niet onberispelijke, maar toch in het algemeen betrouwbare editie van Lefmann [4]).

Ook in ander opzicht zal men eenig verschil vinden tusschen de wijze van behandeling hieronder gevolgd, en die van Pleyte. Zooals de titel van diens werk reeds aanduidt, is het hem te doen om de *Buddha-legende*, gelijk die door de reliefs dezer gaanderij geïllustreerd wordt; ons doel is daarentegen in hoofdzaak de *reliefs* te verklaren. Vindt men dus bijvoorbeeld bij Pleyte zeer terecht ook eenigszins uitvoerige overzichten van stukken tekst, die op de reliefs niet zijn afgebeeld, doch die niettemin om hun belang voor den samenhang van de geschiedenis in haar geheel niet gemist kunnen worden, wij voor ons meenden in deze „archaeologische beschrijving" alleen tot uitvoerigheid gerechtigd te zijn, waar het de op het monument voorkomende tafereelen aangaat, terwijl bij alles, wat daar niet aangetroffen wordt, slechts met een zeer korte aanduiding volstaan kon worden. Voorts hebben wij er groot gewicht aan gehecht, den lezer in staat te stellen zich ook zelf over de juistheid der identificaties een oordeel te vormen. Daar het echter aan de leesbaarheid van onze be-

[1]) Vorwort pag. V.

[2]) Op enkele onjuistheden is gewezen door Jochim, Aanteekeningen naar aanleiding van een bezoek aan den Boroboedoer, Tijdschr. Bat. Gen. 48 (1905) p. 13—20. Daar thans van deze teekeningen geen gebruik meer behoeft te worden gemaakt, is het onnoodig op de door Jochim aangewezene, en eventueele andere, afwijkingen de aandacht te vestigen. Niettegenstaande hun gebleken onbetrouwbaarheid is in 1922 nog een „Verkleinerte Wiedergabe der Umrisszeichnungen von F. C. Wilsen" in Duitschland verschenen, onder den titel: „Die Buddha-legende auf den Flachreliefs der ersten Galerie des Stûpa von Boro-Budur."

[3]) Anhang pag. 177.

[4]) I (Text), Halle, 1902. De bezwaren zijn opgesomd door Speyer, Museum 10 (1903), p. 146—151. Een Lalitawistara-vertaling is gegeven door Foucaux in Annales Musée Guimet 6 (1884).

schouwingen niet ten goede zou komen, deze te vullen met Sanskrit-citaten, meenden wij ons doel het beste te bereiken, door van die tekstgedeelten, welke op de reliefs teruggevonden worden, een zoo letterlijk mogelijke vertaling te geven. Behalve de op ieder relief betrekking hebbende vertaalde tekstdeelen vindt men dan telkens een korte beschrijving van het relief zelf, d.w.z. van de manier, waarop de beeldhouwers de passages in kwestie hebben uitgebeeld, en tevens, zooals uit den aard der zaak van zelf volgde, de aanwijzing van eventueele afwijkingen in details tusschen tekst en relief.

Ook bij deze wijze van behandeling is echter willekeur nog niet geheel uitgesloten. Op zichzelf is het reeds moeielijk om uit te maken, welke speciale details in een beschrijving voor essentieel gehouden moeten worden, en hoewel dit bezwaar somtijds kan worden ondervangen door een onverkorte vertaling van het geheele stuk tekst in kwestie, is het aan den anderen kant niet doenlijk aldus te handelen, waar de door het relief weergegeven scène in den Lalitawistara geheele bladzijden gaat beslaan. In zulk een geval is het onvermijdelijk coupures aan te brengen, en bij die coupures moesten wij wel op eigen oordeel afgaan. Het spreekt vanzelf, dat wij overal getracht hebben zoo voorzichtig mogelijk te zijn en de grootste objectiviteit te betrachten, maar toch achten wij ons verplicht tot de waarschuwing, dat, waar het nu eenmaal niet aanging den geheelen Lalitawistara te citeeren, mogelijk hier en daar bij reliefs, die op omvangrijke tekstgedeelten betrekking hebben, in de onvermijdelijkerwijze weggelaten stukken van den tekst nog wel voor de reliefverklaring bruikbare gegevens door ons over het hoofd kunnen zijn gezien. Van de enkele gevallen, waar een relief niet uit den tekst te verklaren was, of waar men kon twijfelen welke van twee soortgelijke passages het moest weergeven, hebben wij natuurlijk bij de beschrijving van het desbetreffende tafereel behoorlijk rekenschap gegeven.

1. *De Bodhisattwa in den Tuṣita-hemel*

De Bodhisattwa vertoefde in het heerlijk verblijf van den Tuṣita (-hemel), vereeringswaardig en vereerd, de hoogere wijding verkregen hebbende, door honderdduizend goden geloofd, gevierd, geprezen en verheerlijkt. Terwijl hij gelukzalig gezeten was in dat groote paleis, hetwelk weerklonk van de muziek van honderdduizend millioenen koṭi's van apsarasen, waar jyoṭis-, mālikā- en sumanas-bloemen geurden, en dat zóó geplaatst was, dat honderdduizend mil-

lioenen koṭi's van goden er recht den blik op vestigden, verhieven zich uit het weerklinken der harmonieën van vier en tachtig duizend tūrya's (muziekinstrumenten) ten gevolge van de opeenstapeling van 's Bodhisattwa's vroegere goede daden deze hem aansporende hymnen....: „Nu is de tijd daar, laat hem niet ongebruikt". (7 : 21; 10 : 19,22; 11 : 3,7; 13 : 5) [1]).

Op het relief ziet men den Bodhisattwa tusschen vier apsarasen op een zetel in een soort van paviljoen zitten; dat men bij dit gebouwtje weinig overeenkomst aantreft met de (hierboven niet opgenomen) beschrijving van de heerlijkheden van het prachtige paleis in den Tuṣita-hemel, vindt stellig zijn grond uitsluitend in de omstandigheid, dat het onmogelijk was al dat fraais op het relief weer te geven, waar bovendien de personen hoofdzaak moesten blijven. Gelijk te verwachten was, is de Bodhisattwa gedoscht in het voor goden en vorsten gebruikelijke groot-ornaat. Links en rechts van het paviljoen ziet men in twee rijen de huldebewijzende hemelingen, waaronder vooral veel apsarasen en muzikanten; ten einde duidelijk het hemelsche karakter der omgeving aan te geven, zijn de voorste personen der bovenste rij op wolken geplaatst. Van de nymfen houdt de eerste links een wierookbrander, een der volgende een schaal met sieraden vast; wat de voorste rechts droeg is niet duidelijk meer, de tweede schijnt een tiara te houden. Onder de muziek ziet men, gelijk gewoonlijk bij zulke gelegenheden, wīṇā, cither, fluit, bekkens en vooral een opvallend groot aantal trommen. Wellicht zijn daarmede de tūrya's van den tekst bedoeld. Niet geheel in overeenstemming met de daar vermelde musiceerende apsarasen is het, dat op het relief de muzikanten allen mannelijk zijn, en dus wel gandharwen. De beide personen, die zich aan beide kanten vooraan op de wolkenmassa bevinden, dragen geen gewoon godenornaat, doch zijn aan hun dracht, gelijkend op die der brahmanen, kenbaar als bewoners van Brahmā's hemel.

2. *De Bodhisattwa deelt zijn aanstaande menschwording mede*

Na de groote wimāna verlaten te hebben zette de Bodhisattwa zich neer ter plaatse van het groote paleis, genaamd Dharmoccaya, en onderwees de Wet aan de Tuṣita-goden. Dit paleis trad de Bodhisattwa binnen en vervolgens ging hij op den Sudharma genoemden leeuwentroon zitten. Daarop betraden ook alle godenzonen, die

[1]) Bladzijden en regels van de editie-Lefmann.

het lot van den Bodhisattwa deelden en zich in hetzelfde Voertuig bevonden, eveneens dat paleis. En de Bodhisattwa's van de tien windstreken samengekomen, welke met den Bodhisattwa hetzelfde levensgedrag volgden, en de godenzonen, ook die betraden dat paleis en zetten zich ieder op zijn eigen hem passenden leeuwenzetel neder. Nadat de scharen der apsarasen en de lagere godenzonen weggegaan waren, vormden zij een gevolg van acht en zestig duizend koṭi's, gelijkelijk verzonken in vroom gepeins. Toen dan (werd gezegd): „Na twaalf jaar zal de Bodhisattwa in een moederschoot nederdalen". (13 : 9).

De Bodhisattwa zit op een zetel in een paviljoen, met één dienares naast zich, en in duidelijke redeneerende houding, zich wendend tot de links onder een pĕndåpå gezeten schaar van goden en Bodhisattwa's, van welke de voorste een sĕmbah maakt en waarvan de derde een eenigszins afwijkenden hoofdtooi draagt, zonder dat echter uit te maken valt, wat hiervan de beteekenis is; immers was het de bedoeling geweest op eenigerlei wijze den dosch der goden van dien der Bodhisattwa's te onderscheiden, dan zou deze persoon wel niet de eenige gebleven zijn. Geheel rechts van het paviljoen zitten nog twee toehoorders; de voorste maakt ook hier een sĕmbah, de tweede houdt een utpala vast; ook boven deze personen is een pĕndåpå-dak aangebracht en zij behooren klaarblijkelijk eveneens tot dezelfde schaar goden en Bodhisattwa's. Geen van allen zit op den door den tekst vereischten leeuwenzetel, evenmin als aan de zitplaats van den Bodhisattwa eenig teeken te vinden is, dat wij hier met een leeuwentroon te doen hebben.

3. *De godenzonen geven als brahmanen onderricht in de weda's*

Vervolgens begaven zich de Çuddhāwāsa-godenzonen [1]) naar Indië en na hun goddelijke gestalte afgelegd te hebben onderrichtten ze in brahmanendracht de brahmanen in de weda's. (13 : 21).

Er volgt dan een overzicht van dat onderricht, hoofdzakelijk loopend over de wijze, waarop de Bodhisattwa, mocht hij na zijn geboorte niet Buddha doch wereldheerscher willen worden, zich de zeven kleinoodiën van den cakrawartin zal verwerven.

---

[1]) Aangaande de verschillende soorten van hemelbewoners, die in den Lalitawistara voorkomen, verwijzen wij naar Kern, Geschiedenis van het Buddhisme in Indië (1882) I p. 290—294.

Het relief is zeer geschonden en een gedeelte ontbreekt zelfs geheel. Rechts boven zweven twee hemelingen op wolken: ongetwijfeld de nederdaling naar Indië. Verder wordt het tooneel ingenomen door het onderricht, dat een links met een leerling in een kleine pĕndåpå gezeten brahmaan — een godenzoon in brahmanengewaad dus — geeft aan de voor hem zittende schaar. Daaronder zijn duidelijk twee groepen te onderscheiden. Vooraan zitten de eigenlijke brahmanen, kenbaar aan hun haardracht en verder opvallend door de rijke versiering, waarmede zij getooid zijn; slechts enkelen zijn van het baardige type. De meesten dragen lontarbladeren in de hand. Van deze groep zijn alleen de op den voorgrond zittende figuren gebleven; op den achtergrond waren ook nog eenige staande personen aanwezig, die echter, daar het relief op deze hoogte zeer verminkt is, grootendeels verdwenen zijn. Geheel rechts, onder de zwevende goden, zit de tweede groep, die der leerlingen, waarvan eenigen de gevouwen en vierkante bakjes dragen, die men bij de brahmanen-leerlingen dikwijls aantreft.

4. *Het verdwijnen der Pratyekabuddha's*

> Intusschen begaven zich nog andere godenzonen naar Indië en deelden aan de Pratyekabuddha's mede: „Eerwaardigen, laat het veld voor den Buddha vrij. Na twaalf jaar zal de Bodhisattwa in een moederschoot neerdalen".
>
> Te dier tijde nu leefden in Benares, in het gazellenwoud te Ṛṣipatana, vijfhonderd Pratyekabuddha's. Toen zij die woorden gehoord hadden, verhieven zij zich ter hoogte van zeven tāla-boomen in de lucht, en na het rijk van het vuur bereikt te hebben werden zij gelijk een meteoor geheel uitgebluscht. (18 : 11,20).

Links beneden toonen de beide onder het geboomte rustende herten aan, dat de plaats der handeling het gazellenwoud van Benares is; daarboven daalt uit de lucht de godenzoon neer, welke de aankondiging van de aanstaande komst eens Buddha's aan de Pratyekabuddha's brengt. Deze zitten ten getale van drie in dhyāna-mudrā elk op een lotuskussen onder een boom; zij zien er geheel en al als gewone Buddha's uit. Een vierde, geheel rechts, heeft zich reeds van zijn lotuskussen in de lucht verheven en stijgt omhoog om het nirwāṇa in te gaan. Pleyte's opmerking (l.l. pag. 10) dat de drie voorwerpen aan de rechterhand der nog zittende Pratyekabuddha's, resp. plant zonder bloemen, bloeiende plant en brandende lamp, betrekking zouden kunnen hebben op de drie yāna's,

nl. dat der Çrāwaka's, Pratyekabuddha's en Bodhisattwa's, achten wij niet gelukkig, daar zoowel de tekst als het relief uitwijzen, dat de personen in kwestie uitsluitend Pratyekabuddha's en noch Çrāwaka's, noch Bodhisattwa's zijn.

De Bodhisattwa overweegt nu tijd, werelddeel, land en familie, waar hij zal geboren worden. Over de laatste vraag wisselen ook de godenzonen en Bodhisattwa's van gedachten, om vervolgens den Bodhisattwa zelf om diens beslissing te vragen en van hem te vernemen, dat het zal zijn als zoon van koning Çuddhodana en koningin Māyā. Het zou niet onmogelijk zijn, dat dit onderhoud is weergegeven op het volgende relief; daar echter op die wijze het vierde hoofdstuk van den Lalitawistara door geen enkel tafereel vertegenwoordigd zou zijn, is het waarschijnlijk dat bedoeld is:

5. *De Bodhisattwa onderricht de Tuṣita-goden in de Inleiding tot het zien der Wet*

> Nadat de Bodhisattwa aldus het geslacht zijner menschwording had nagegaan, was het dat groote paleis Uccadhwaja genaamd in den Tuṣita-hemel, zich uitstrekkende over vier en zestig yojana's, waarin neergezeten de Bodhisattwa den Tuṣita-goden de Wet leerde.... Alle Tuṣita-godenzonen en de scharen der apsarasen vereenigden zich in dat paleis.... Daar zette zich de Bodhisattwa op den leeuwentroon, versierd door den stroom zijner tot rijpheid gekomen verdiensten.
>
> Vervolgens richtte zich de Bodhisattwa opnieuw tot die groote godenvergadering en sprak aldus: „Hoort dan, eerwaardigen, als teeken der nederdaling en tot vreugde der godheden de Inleiding tot het zien der Wet, welke de Bodhisattwa's aan deze godenzonen onderwijzen. Honderd-en-acht-voudig, eerwaardigen, is deze Inleiding tot het zien der Wet, welke noodzakelijkerwijze door een Bodhisattwa bij den tijd zijner nederdaling aan de godenvergadering verkondigd moet worden." (29 : 13; 30 : 1,7; 31 : 8).

De Bodhisattwa zit ook hier in een afzonderlijk paviljoen, met de (weggeslagen) rechterhand onderrichtend opgeheven. Op het voorstuk van den zetel zijn twee rozetten aangebracht. Links en rechts zitten, met een paar boomen op den achtergrond, de goddelijke toehoorders; de

voorste rechts houdt een wierookbrander met waaiertje, de linksche een bloemknop vast, verscheidenen maken een sĕmbah. De door den tekst vereischte leeuwentroon ontbreekt ook hier; voorts mist men de eveneens in den tekst vermelde apsarasen, want het publiek bestaat uitsluitend uit mannen; een omstandigheid, die weer zou pleiten voor een determinatie als het bovenbedoelde onderhoud over de toekomstige familie, doch die, gezien de elders blijkende vrijheid in allerlei details, onzes inziens niet den doorslag geven kan. Voorts valt het op, dat de links zittende personen, evenals de Bodhisattwa zelf, voor zoover ze duidelijk genoeg zijn, een breede sjerp dragen, de rechtsche echter niet; daar dit attribuut elders in het bijzonder bij Bodhisattwa's aangetroffen wordt, is het mogelijk, dat men een onderscheid bedoeld heeft tusschen de Bodhisattwa's en de goden, waaruit het gehoor is samengesteld. In dat geval is het opmerkelijk, dat op no. 2, waar de tekst die twee categorieën uitdrukkelijk vermeldt, dit onderscheid ontbreekt en het op no 5, waar alleen goden genoemd worden, is aangebracht.

Het onderricht in den Tuṣita-hemel vormt ook den inhoud van een relief te Amarāwatī [1]). De Bodhisattwa zit ook daar op een zetel in het midden, en de goden zijn om hem heen geschaard; echter niet in de twee lange zittende rijen van Barabuḍur, maar, zeker ook wel tengevolge van den vorm van het relief, in een knielende, zittende en staande groep voor, naast en achter den zetel. De witarka-mudrā van den Bodhisattwa en de eerbiedige wijze, waarop naar hem geluisterd wordt, maken duidelijk, dat hij aan het prediken is. Daarentegen doet een Gandhāra-relief een meditatie in den Tuṣita-hemel zien [2]); de Bodhisattwa heeft er de dhyānamudrā aangenomen en zit op een grooten lotus, terwijl aan weerszijden zich een viertal staande goden in huldigende houding bevinden. Ook te Ajaṇṭā komt deze scène voor [3]).

6. *De Bodhisattwa geeft zijn tiara aan zijn opvolger Maitreya*

De Bodhisattwa sprak tot de gelukzalige godenvergadering: „Ik zal, eerwaardigen, mij naar Indië begeven.... Het zou niet passend

[1]) Afgebeeld bij Fergusson, Tree and Serpent Worship (1873) pl. 74 en Burgess, The Buddhist stûpas of Amarâvatî and Jaggayyapeṭa, Arch. Surv. New Ser. 6 (1887) fig. 17 op pag. 64. Ook bij Foucher, L'art gréco-bouddhique du Gandhâra I (1905) fig. 146 pag. 287.

[2]) Foucher, Les basreliefs du stûpa de Sikri, Journ. Asiat. 10: 2 (1903) no. 8, en A.G.B. fig. 145 pag. 286.

[3]) Foucher, Lettre d'Ajaṇṭā, Journ. Asiat. 11: 17 (1921) p. 223; verg. Griffiths, Paintings in the Buddhist Cave-temples of Ajaṇṭā (1896), pl. 25 en 26. Dit werk was indertijd in geen Nederlandsche bibliotheek aanwezig, zoodat wij de citaten niet konden verifieeren. Voor Pagân zie men Seidenstücker, abb. 1 en p. 26, 80 en 88.

voor mij zijn, eerwaardigen, en van ondankbaarheid getuigen, indien ik niet de hoogste volmaakte Wijsheid mij eigen maakte". Daarop omvatten de Tuṣita-godenzonen weenend des Bodhisattwa's voeten en spraken aldus: „Dit Tuṣita-verblijf, o edele, zal wanneer het door U verlaten is, niet meer schitteren". Vervolgens sprak de Bodhisattwa als volgt tot die groote godenvergadering: „Deze hier, de Bodhisattwa Maitreya, zal U in de Wet onderrichten". Nadat vervolgens de Bodhisattwa zijn tiara van zijn hoofd had afgenomen, plaatste hij die op het hoofd van den Bodhisattwa Maitreya (en zeide): „Na mij zult gij, o edele, de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig worden". (38 : 14,17).

Het midden van het relief wordt ingenomen door een (zeer geschonden) paleis met daarnaast een pĕndåpå, in welke de beide hoofdpersonen een plaats gevonden hebben, de één op een eenvoudigen zetel zittend en de gewone hoofdbedekking dragend, de tweede voor hem staande, bloothoofds en met de tiara in de handen. Het blijkt dus, dat de tekst niet woordelijk gevolgd is, en niet de Bodhisattwa zijn tiara rechtstreeks op het hoofd van Maitreya plaatst, en men kan zich dan ook afvragen, wie van beiden eigenlijk de Bodhisattwa en wie Maitreya is. Op zichzelf zou men verwachten, dat de op een zetel geplaatste persoon hier, gelijk elders den Bodhisattwa voorstelt; intusschen is de handhouding van den persoon in kwestie niet die van iemand, die iets aangeboden heeft, doch veeleer die van iemand, welke de handen ophoudt om wat in ontvangst te nemen; de bedoeling is dus klaarblijkelijk, dat de staande Bodhisattwa de tiara, die hij zich zoo juist van het hoofd genomen heeft, aan den zittenden Maitreya overhandigen gaat. De hoofdtooi van dien laatste vertoont *niet* den voor Maitreya kenmerkenden stūpa, en de tiara, welke overhandigd wordt, heeft, voor zoover de geschonden toestand van dat voorwerp toelaat het te onderscheiden, dat embleem evenmin bezeten. Links en rechts zitten de Tuṣita-goden met bloemen en schalen vol sieraden in de hand; geheel rechts is er een met een vaas met lotussen, daarachter nog twee staande, terwijl links op den achtergrond zich een boom bevindt. De op de schalen liggende voorwerpen gelijken niets op de gewone in zooveel tafereelen terugkeerende eergeschenken, doch hebben meer van lijfsieraden; in het bijzonder schijnen op de voorste schaal rechts armversierselen te liggen. Mogelijk volgt dus de beeldhouwer een ons onbekende versie van het verhaal, waarin sprake is van de verwisseling of aanbieding van nog andere sieraden dan de tiara.

Een afbeelding van Maitreya's investituur is ons uit de oudere Buddhistische kunst niet bekend; wel komt zij voor in betrekkelijk modern Tibetaansch schilderwerk, deel uitmakend van een serie voorstellingen uit de levensgeschiedenis van den Buddha, welke door Hackin is uitgegeven [1]). Uit den aard der zaak wijkt deze serie in hare uitbeeldingswijze belangrijk van Barabuḍur af en het zou geen nut hebben haar telkens te citeeren; niettemin wilden wij op haar bestaan toch even de aandacht vestigen, daar zij voor de ontwikkeling der Buddhistische kunst in haar na-Indische periode gegevens kan verschaffen. Van bijzonder belang is in dit opzicht natuurlijk wat de onderzoekingen in Turkestan opleveren; een aantal tafereelen uit Çākyamuni's leven zijn o.a. door Stein gevonden [2]).

7. *De Bodhisattwa beraadslaagt over de door hem aan te nemen gestalte*

Nadat de Bodhisattwa den Bodhisattwa Maitreya in het Tuṣita-verblijf geïnstalleerd had, sprak hij opnieuw tot die groote godenvergadering: „In wat voor gestalte, eerwaardigen, zou ik in den moederschoot nederdalen?" Toen zeiden sommigen: „Eerwaardige, in menschelijke gedaante". Anderen zeiden: enz.

Toen was daar een Brahmakāyika-godenzoon, Ugrateja genaamd, uit een vroegere geboorte als ṛṣi afkomstig en zich niet afwendend van (het streven naar) de hoogste volmaakte Wijsheid; deze sprak: „Gelijk in de mantra-, weda- en çāstra-boeken der brahmanen staat, in zoodanige gedaante moet de Bodhisattwa in den moederschoot nederdalen. Hoedanig is die dan? De groote gestalte van een voortreffelijken olifant; met zes slagtanden, als door een gouden net omgeven, schoon glanzend, met rooden kop, en vol schoonheid van het doorbrekend voorhoofdsvocht". (39 : 6,13).

---

[1]) Les scènes figurées de la vie du Buddha d'après des peintures tibétaines, Mémoires concernant l'Asie Orientale, II (1916) pag. 9—25 en pl. I—IV en IX (voor zoover het de met den Lalitawistara te vergelijken episodes betreft). Een aantal gebeurtenissen is telkens op één schilderij tezamen gebracht. Zoo geeft bijv. pl. I als hoofdtooneel de geboorte van den Bodhisattwa, met daarboven links de investituur van Maitreya, rechts des Bodhisattwa's nederdaling als witte olifant, als wiens doel rechts beneden koningin Māyā ligt te slapen; links beneden is de ruimte gebruikt voor de op de geboorte volgende tooneelen van het bad en de zeven stappen. Op II zijn het verblijf in het vrouwenvertrek, de aan het huwelijk voorafgaande wedstrijden, de vier uitgangen en de Groote Uittocht gecombineerd, en zoo vervolgens.

[2]) Ruins of desert Cathay (1912) II pl. VI; Serindia II (1921) p. 855 sqq. en pl. LXXIV—LXXVII.

Dat op dit relief niet een onderricht of prediking, doch een beraadslaging is weergegeven, wordt door de houding der betrokken personen duidelijk aangegeven. De Bodhisattwa zit met een reukwerkstandaard vóór zich in het midden in zijn paviljoen, de goden hebben aan weerszijden onder geboomte plaats genomen, gedeeltelijk luisterend, gedeeltelijk deelnemend aan het gesprek. Uit deze schaar Ugrateja te herkennen (gelijk Pleyte l. l. pag. 16 doet, door een fout in de teekening misleid) lijkt ons onmogelijk.

De tekst verplaatst ons vervolgens naar de aarde en vermeldt verschillende voorteekenen in het paleis van Çuddhodana. Dan volgt:

8. *Gesprek van Māyā en Çuddhodana*

> Koningin Māyā, na zich gebaad en haar lichaam gezalfd te hebben, de armen met verschillende sieraden bedekt en prachtige zachte en fijne kleederen dragend, begaf zich vol vreugde, tevredenheid en geluk met een gevolg van tienduizend vrouwen in de tegenwoordigheid van koning Çuddhodana, die aangenaam in zijn muziekzaal zat, en na naar hem toe te zijn gegaan, zette zij zich aan zijn rechterzijde op den met een kostbaar netwerk bedekten eerezetel en sprak met glimlachend gelaat, ongefronste wenkbrauwen en lachenden mond tot koning Çuddhodana de volgen verzen. (41 : 8).

Haar verzoek, welks inkleeding te uitvoerig is voor woordelijke aanhaling, behelst, dat de koning haar in staat stelle tot het uitvoeren eener gelofte van zelfverloochening en deugdzaamheid, waarin de vorst toestemt.

De koning en de koningin zitten in een paviljoen op het midden van het relief; eenige aanwijzing, dat dit 's vorsten muziekzaal zijn zou, is er niet; integendeel, blijkens de boomen aan weerskanten staat het gebouw in den hof. De tienduizend vrouwen zijn door drie zittende en twee staande vertegenwoordigd, allen aan den linkerkant van het paviljoen, dus achter de koningin, die overeenkomstig den tekst aan 's konings rechterzijde zit. Een der zittenden houdt een dichte schaal, een der staanden een schotel met een krans vast. Rechts van het paviljoen, dus bij den koning, zit een baardig man met op brahmanenwijze opgebonden haar, doch meer versierselen dragend, dan bij gewone brahmanen gebruikelijk is; hij schijnt blijkens zijn handhouding zich in het gesprek te mengen; het is mogelijk overeenkomstig Pleyte's veronderstelling (l. l. pag. 17) de huispriester, doch hij kan ook, overeenkomstig no. 13, de commandant

van de wacht zijn. Achter hem, evenals geheel links achter de vrouwen, zitten met schild en zwaard gewapende wachters; geheel rechts staat nog een dienaar met een grooten bak, in den vorm der nog thans gebruikelijke kwispedoors.

9. *Māyā in haar vertrek; bezoek der godendochters*

De beste der vorsten gaf bevel aan zijn gevolg: „Brengt op den top van het voortreffelijkste paleis rijke versiering aan; schitterend van de rondgestrooide bloemen, met heerlijke wierook en reukwerk, met zonneschermen en vaandels en rijpe tāla-boomen. Laten twintigduizend schitterend geharnaste krijgslieden met schichten, lansen, pijlen, speeren en zwaarden het liefelijk weerklinkend Dhṛtarājya omringen, om de koningin voor vrees te vrijwaren oplettend wachthoudend. En laat de koningin, door haar vrouwen omgeven evenals een godendochter, het lichaam gebaad en gezalfd en versierd met heerlijke kleeren, onder het zoete geluid der muziek van duizend tūrya's stijgen en rusten als een godin op het liefelijk rustbed, welks pooten met allerlei kostbare juweelen versierd zijn en dat is overstrooid met velerlei bloemen".

Daarna kwam bij de dochters der Kāmadhātu-goden, welke de volmaaktheid van het lichaam des Bodhisattwa's gezien hadden, deze gedachte op: „Hoedanig zal wel de jonge vrouw zijn, die dit volmaakt reine wezen dragen zal?" Vol nieuwsgierigheid verdwenen zij in een oogenblik uit het verblijf der godenstad en in de Kapila genaamde voortreffelijkste der groote steden, met honderdduizend tuinen versierd, in het paleis van koning Çuddhodana in het groote paviljoen Dhṛtarāṣṭra, op het verblijf der onsterfelijken gelijkend, wezen die godendochters, soepel neervallende kleederen dragend, gesierd met den smetteloozen glans der schoonheid, de armen met goddelijke sieraden beladen, met den vinger naar de zich op het prachtige rustbed bevindende koningin Māyā en spraken in de lucht tot elkander in verzen. (43 : 15; 48 : 17,21).

De beide hier geciteerde passages worden in den tekst door eenige bladzijden gescheiden, waarin o.a. het op het volgend relief weergegevene voorkomt. Er wordt niet uitdrukkelijk vermeld, dat het bevel des ko-

nings wordt uitgevoerd en Māyā zich naar de voor haar in gereedheid gebrachte vertrekken begeeft; doch bij het bezoek der godinnen blijkt ze er in elk geval reeds geïnstalleerd te zijn. Zij zit met twee dienaressen in haar paviljoen; een bepaald rustbed is het niet, waarop zij gezeten is en ook de schitterende versiering ontbreekt, evenals de muziek, tenzij men in het voorwerp, dat de geheel rechts zittende persoon vasthoudt, een muziekinstrument mag zien [1]). De dienende vrouwen zijn er echter wel; één staat rechts met een vliegenwaaier, de andere knielen aan weerskanten en dragen schalen met toiletartikelen, benevens een waterkan met tuit [2]). Rechts en links van de vrouwen zitten ook de door den tekst vereischte soldaten. Bovendien komen links op de wolken twee godinnen aanzweven om de aanstaande moeder te aanschouwen.

10. *De goden nemen het besluit den Bodhisattwa te begeleiden*

Intusschen verzamelden zich de vier Groote Koningen (hoeders der windstreken) en Çakra, de heer der goden, en Suyāma, de godenzoon, enz., enz., deze en vele andere honderdduizenden van goden, en spraken tot elkander aldus: „Het zou niet passend voor ons zijn, eerwaardigen, en van ondankbaarheid getuigen, dat wij den Bodhisattwa alleen en zonder gezelschap lieten gaan. Wie onzer, eerwaardigen, is in staat zich aan den Bodhisattwa steeds en zonder ophouden te verbinden?"

Na die woorden gehoord te hebben kwamen vierentachtigduizend goden (uit den hemel) der vier Groote Koningen enz., enz., bijeen. En verder vereenigden zich nog vele andere honderdduizendtallen van goden uit de Ooster-, Zuider-, Wester- en Noorderwindstreek. En onder hen spraken de hoogste godenzonen tot die groote godenvergadering met deze verzen: „Welaan, hoort onze woorden, heerschers der onsterfelijken, en hoedanig ons vaststaand voornemen is. Na rijkdom, liefde en genot en het heerlijk geluk der contemplatie verlaten te hebben, zullen wij ons binden aan dit volmaakt reine wezen". (44 : 9,13; 46 : 19; 47 : 2).

Bijna het geheele relief wordt ingenomen door een groote zaal of

[1]) Het zou dan de soort cither zijn, met kwasten (of belletjes?) versierd, die duidelijker op no. 52 wordt aangetroffen.

[2]) Eenigermate laten zich met deze situatie vergelijken de tafereelen van Māyā's droom te Pagān, bij Seidenstücker II. abb. 2—6 en pag. 27 en 88 vlg.

pĕndåpå; alleen verheft zich rechts nog een gebouw in den gewonen tempelvorm met fraaien monsterkop boven den ingang, steigerende leeuwen op de hoeken en een dak in verdiepingen, welk gebouw hier ongetwijfeld een godenpaleis moet weergeven. In de zaal zitten in twee groepen tegenover elkander de goden in gesprek; het ontbreken eener centrale figuur wijst ten duidelijkste uit, dat de Bodhisattwa niet aanwezig is, doch de bijeenkomst er een van de goden onderling is. Zij zijn allen in godenornaat zonder bijzondere kenteekenen, zoodat het niet mogelijk is er de in den tekst met name genoemde figuren uit te onderkennen.

11. *De andere Bodhisattwa's huldigen den Bodhisattwa*

> Vervolgens begaven zich, ten tijde van des Bodhisattwa's nederdaling, uit de Oostelijke windstreek vele honderdduizenden Bodhisattwa's, allen slechts aan één geboorte gebonden en wonend in het heerlijk Tuṣita-verblijf, naar de plaats, waar zich de Bodhisattwa bevond, teneinde hem hulde te bewijzen. Zoo ook begaven zich uit elk der tien windstreken vele honderdduizenden Bodhisattwa's, allen slechts aan één geboorte gebonden en wonend in het heerlijk Tuṣita-verblijf, naar de plaats, waar zich de Bodhisattwa bevond, teineinde hem hulde te bewijzen. En uit het midden van de goden der vier Groote Koningen enz, enz., begaven zich vierentachtig honderdduizenden apsarasen onder het geluid der muziek van allerlei tūrya's naar de plaats, waar zich de Bodhisattwa bevond, teneinde hem hulde te bewijzen. (50 : 15; 51 : 1).

Op het relief is uitsluitend de hulde der Bodhisattwa's afgebeeld, doch die der apsarasen achterwege gebleven. De Bodhisattwa zit hier niet in een afzonderlijk paviljoen, doch zijn zetel is opgesteld in de het geheele relief innemende groote zaal, waarin ook de Bodhisattwa's hebben plaatsgenomen. Naast hem staat een brandende wierookstandaard. De rechts en links zittende figuren zijn allen in het gewone godenornaat gedoscht, zoodat het zonder den tekst zeker niet mogelijk zou zijn geweest om uit te maken, dat hier Bodhisattwa's en geen goden bedoeld zijn.

12. *Nederdaling van den Bodhisattwa*

> Nadat vervolgens de Bodhisattwa zich op den door al zijn verdiensten ontstanen leeuwentroon Çrīgarbha, zichtbaar voor alle

goden en nāga's, in zijn groote paviljoen had neergezet, begon hij met die Bodhisattwa's en omgeven door honderdduizend millioenen koṭi's van goden, nāga's en yakṣa's uit het heerlijk Tuṣita-verblijf zich op weg te begeven.

Zonder aangeraakt te worden brachten honderdduizend millioenen koṭi's van goddelijke en menschelijke muziekinstrumenten een liefelijk geluid voort. Honderdduizend tienduizendtallen koṭi's van goden droegen met hun handen, schouders en hoofden het groote paviljoen. En die honderdduizenden apsarasen, die elk hun eigen muziek deden hooren, stelden zich voor, achter, links en rechts van den Bodhisattwa en loofden hem met het geluid van de harmonie hunner zangen. (51 : 4; 52 : 16).

Dat de in het midden van het relief in dhyāna-mudrā in een dubbel paviljoen (dat, waarin hij zich bevindt, is namelijk door een tweede omsloten) zittende Bodhisattwa hier bezig is naar de aarde af te dalen, wordt duidelijk gemaakt zoowel door de wolken, die onder het in de lucht zwevende gebouwtje zijn aangebracht, als door de godenfiguren, die het aan weerskanten vasthouden; ze doen dit echter alleen met hun handen, niet met hoofden en schouders. Aan beide zijden van het paviljoen zweven, eveneens op hier en daar te voorschijn komende wolken, de begeleidende goden, met zonneschermen, vaandels, waaiers, wierookbranders en bloemen in de handen. De nāga's en yakṣa's, waarvan de tekst spreekt, zijn er niet; wel echter ziet men links de eveneens aanwezige apsarasen. Of deze zingen, kan moeilijk uitgemaakt worden; muziekinstrumenten ontbreken in elk geval. De beeldhouwer is er goed in geslaagd door de vliegende houding der goden en het wapperen van vaandels en vliegenwaaiers een indruk te geven van snelle beweging door de ruimte.

Waar, naar wordt aangenomen, de Javaansche kunst grooten invloed ondergaan heeft van die van Amarāwatī, is het leerrijk te constateeren, hoe in zake de nederdaling van den Bodhisattwa een principieel onderscheid tusschen de opvatting van beide scholen blijkt te bestaan. Wij bedoelen dat te Amarāwatī [1]) de Bodhisattwa reeds bij het verlaten van den hemel de gedaante van een witten olifant heeft aangenomen, terwijl hij op Barabuḍur overeenkomstig den Lalitawistara-tekst zijn goddelijke gestalte behouden heeft. Wij komen op dit verschijnsel zoo dadelijk terug.

[1]) T.S.W. pl. 74, ook Burgess fig. 7 op pag. 35 en A.G.B. I fig. 147 pag. 289; tweede voorstelling Burgess pl. 11.

Ook te Amarāwatī heeft de Bodhisattwa plaats genomen in een paviljoen; het wordt door yakṣa's gedragen en is omgeven door de goden in vliegende, dansende en musiceerende houding.

13. *De conceptie*

Nadat de wintertijd voorbijgegaan was, in de maand Waiçākha, begaf zich de Bodhisattwa, nedergedaald uit het heerlijk Tuṣita-verblijf, aan de rechterzijde in den schoot zijner moeder in de gedaante van een witten olifant met zes slagtanden, een cochenillekleurigen kop, goudgestreepte tanden, van alle ledematen en deelen van ledematen voorzien en zonder eenig gebrek aan zijn organen. Na daar binnengekomen te zijn rustte hij tegen de rechterzijde en geenszins tegen de linkerzijde. Koningin Māyā, zoet slapend op haar rustbed, zag den volgenden droom: „Sneeuw en zilver gelijkend, met zes slagtanden, fraaie pooten, schoonen slurf, goed rooden kop, is een pronkstuk der olifanten mijn schoot binnengekomen, bevallig van gang en met geledingen stevig als diamant".

En in den nacht, dat de Bodhisattwa in den moederschoot neerdaalde, in dien zelfden nacht verhief zich een lotus, uit de watermassa beneden oprijzend en over achtenzestig honderdduizend yojana's de groote aarde splijtend, tot in den hemel van Brahmā. En niemand zag dien lotus behalve de Leidsman, de beste der menschen, en de over tiemaal honderdduizenden gestelde groote Brahmā. En wat er hier in de oerstof der drieduizend groote duizenden werelden voor kracht of essence of quintessens is, dat alles bevond zich als een honingdruppel in dien grooten lotus. Nadat de groote Brahmā dien druppel in een schoonen kom van lapislazuli gedaan had, bood hij hem den Bodhisattwa aan en deze aanvaardde hem en dronk hem op, uit deferentie voor den grooten Brahmā. (54 : 18; 55 : 2; 64 : 11).

Deze beide passages staan in den tekst op aanmerkelijken afstand van elkander; dat ze niettemin op één relief samengevoegd zijn, behoeft niet op een afwijkenden tekst te berusten, doch vindt zijn verklaring in de behoefte aan een chronologische volgorde en daar nu de tekst uitdrukkelijk vermeldt, dat de lotus oprees *in* den nacht der conceptie en

daarentegen de tusschenliggende gebeurtenissen (relief 15—21) *na* dien nacht plaats hebben, lag het voor de hand de lotus-episode daar te plaatsen, waar zij chronologisch thuis behoort.

De koningin bevindt zich nog steeds in haar van relief no. 9 bekend bovenvertrek, waarvan de ligging eerst thans duidelijk is aangegeven: men ziet op den beganen grond de gesloten deur en voor het paleis zittende wachters en daarboven het vertrek van Māyā, liggend op haar rustbed en omgeven door de dienende vrouwen, waarvan één een waaier hanteert. Bij haar hoofdeind staan een lamp en een waterkruik met een lotus. De koningin rust op haar rechterzijde, wat in zooverre van den tekst afwijkt, als de Bodhisattwa juist van deze zijde haar schoot zal moeten binnendringen en diens taak dus, gelijk Foucher reeds opmerkte [1]), door deze ligging van de vorstin niet vergemakkelijkt wordt. Rechts van het vertrek is een balcon, waarop nog twee dienaressen staan; nog meer naar rechts, onder het geboomte en buiten het gebouw, staan en zitten meerdere wachthebbende soldaten, eveneens reeds op relief no. 9 aangetroffen. Evenals bij de wacht op no. 8 is ook hier een baardig persoon aanwezig, die nu intusschen zelf met schild en zwaard gewapend is en dus tot de soldaten behoort. In den linkerbovenhoek nadert, door een zonnescherm bedekt, door bloemen omgeven en met de pooten op lotus-kussens, de Bodhisattwa in olifantsgedaante zijn aanstaande moeder. Daaronder zitten drie personen huldigend voor een hoog voor hen oprijzenden boomstam, die in een lotusbloem eindigt en dus de in den tekst bedoelde reuzenlotus zijn moet. Er bovenop staat een kom, ongetwijfeld de kom van lapislazuli, van welke Brahmā gebruik zal maken om den honingdruppel uit den lotuskelk aan den Bodhisattwa aan te bieden. Dat hier drie personen hun hulde aan den lotus bewijzen, klopt niet met de mededeeling, dat alleen Brahmā en de Bodhisattwa die wonderplant zagen; er is ook niet de minste aanwijzing, dat een dezer figuren Brahmā zou zijn. De voorste houdt een gewonen lotus vast, de achterste maakt een sĕmbah, en het is niet uitgesloten, dat zij niet in het bijzonder bij den grooten lotus behooren, doch bedoeld zijn als goddelijke getuigen van de conceptie. In dat geval zou dus Brahmā in het geheel niet voorkomen en de beeldhouwer de wonderplant met de kom erop voldoende geacht hebben voor de tweede door hem weer te geven passage.

De kop van den olifant is thans wat afgesleten; verdient de teekening van Wilsen vertrouwen, dan zou het dier met twee en niet met de vereischte zes slagtanden afgebeeld zijn, gelijk overigens te verwachten was,

[1]) l.l. pag. 293.

daar ook in de verdere Indische kunst de zes tanden nergens aangetroffen worden. De averechtsche ligging van Māyā is evenmin een onhandigheid van den Barabuḍur-artist, doch wordt in andere Indische voorstellingen evengoed teruggevonden, en datzelfde is het geval met de in vergelijking tot de moeder veel te groote afmetingen van den olifant; in beide opzichten hebben zoowel de Gandhāra-kunst als die van Amarāwatī somtijds een meer natuurlijke voorstelling gegeven. De eigenaardigheid, dat de Bodhisattwa, welke op het vorig relief nog een godengedaante heeft, hier als olifant optreedt en dus onderweg van uiterlijk heeft moeten veranderen, is overeenkomstig Foucher's overtuigende uiteenzetting (A.G.B. I pag. 291—296) ongetwijfeld een gevolg van de omstandigheid, dat wat oorspronkelijk slechts een droom was, later als feit is opgevat en zoodoende in de teksten een zekere verwarring heeft teweeggebracht, die zich evenzeer op de monumenten heeft moeten doen gevoelen. De latere Chineesche kunst heeft de moeielijkheid in dier voege opgelost, dat zij beide voorstellingen tracht te vereenigen door den Bodhisattwa in godengestalte op een witten olifant te doen rijden![1])

De oudste ons bekende afbeeldingen van de conceptie is die te Bharhut[2]) met het opschrift: bhagavato okkaṃti. Zeer eenvoudig, maar tevens zeer onnatuurlijk: een simpele rustbank, waarop de koningin op haar rechterzijde ligt, omgeven door drie zittende dienaressen, terwijl een lamp aangeeft, dat het nacht is. Boven haar zweeft in de lucht een olifant, welke ongeveer even groot is als zijn aanstaande moeder. Niet veel beter is het te Sānchi[3]), waar de vorstin eveneens op den rechterkant gelegen is tegen een paleisachtergrond en in de lucht kop en voorpooten van een reusachtigen olifant zichtbaar zijn. In overeenstemming daarmede, wat de ligging van de koningin en de afmeting van het dier betreft, is ook een Amarāwatī-relief[4]), waar de vorstin door vier slavinnen en de vier hoeders der windstreken bewaakt wordt. Elders echter aan dienzelfden stûpa heeft de koningin haar goede ligging, de olifant zijn juiste proporties gekregen; de hoeders der windstreken zijn, met de vrouwen van het gevolg, ook hier aanwezig[5]). In de Gandhāra-kunst[6]) is eveneens de ligging juist, maar de olifant nog wel eens wat te groot, ofschoon

[1]) Zoo is het ook reeds in Tun-Huang; zie Stein, Serindia II (1921) p. 855 en pl. LXXIV.

[2]) Cunningham, The stûpa of Bharhut (1879) pl. 28; ook elders afgebeeld, b.v. pl. 42 van The Cambridge History of India I.

[3]) T.S.W. pl. 33; ook op pl. 6 van Foucher, La porte orientale du stûpa de Sânchi (1910).

[4]) Burgess pl. 28.

[5]) T.S.W. pl. 74, Burgess fig. 18 op pag. 65, A.G.B. I fig. 148 p. 294; zie ook T.S.W. pl. 91, Burgess pl. 32.

[6]) A.G.B. I fig. 149 pag. 295; fig. 160 pag. 313.

de wanverhouding nergens zoo erg is als in de oudere Indische school; gewoonlijk rust de koningin geheel alleen op haar rustbank in een op zuilen rustend vertrek, waar in de zijvleugels een paar yawanikā's wacht houden. Een te Sarnāth voor den dag gekomen relief [1]) vervalt daarentegen weer geheel in de oude voorstelling: de koningin rechts liggend en de olifant zeer groot; ook in den opzet is dit tafereel zeer bedenkelijk, daar het gecombineerd is met dat der geboorte en de bij deze twee tooneelen behoorende personen niet behoorlijk uit elkander zijn gehouden. Te Ajaṇṭā is de conceptie tweemaal te vinden [2]); ook te Pagān komt zij voor [3]).

14. *De goden huldigen den Bodhisattwa*(?)

Bij de moeder, waar het binnenkomen in den schoot plaats heeft, daar ontstaat aan den rechterkant van den schoot dadelijk een ratnawyūha-paviljoen. Vervolgens bevindt zich de van de Tuṣita's neergedaalde Bodhisattwa in dat paviljoen, zittend met gekruiste beenen. Want het lichaam van een Bodhisattwa in zijn laatste bestaan heeft niet den aard van de vleeschmassa van een foetus, doch hij verschijnt zittende, van al zijn ledematen en deelen van ledematen en van alle (vereischte) teekenen voorzien.

Toen de middagtijd verstreken was en de namiddag was gekomen, toen verscheen Brahmā Sahāpati, door eenige honderdduizenden Brahmakāyika-godenzonen omgeven, met die goddelijke druppel essence en naderde de plaats, waar de Bodhisattwa was, om dien te zien, te vereeren, te dienen en de Wet te hooren. Toen de Bodhisattwa bemerkt had, dat ze gezeten waren, onderrichtte hij hen door een toespraak over de Wet, deed het hun begrijpen, spoorde hen aan en vervulde hen met vreugde. (65 : 19; 69 : 15; 70 : 3).

Daar op de conceptie in den tekst zonder onderbreking de op de reliefs 15—21 weergegeven tafereelen volgen, is de verklaring van no. 14 onzeker; er kan eerst naar gezocht worden in het tekstgedeelte, dat na de op no. 21 voorkomende geschiedenis staat, doch het blijft twijfelachtig, of we met een gissing naar wat het kan voorstellen al dan niet het juiste hebben getroffen.

[1]) Pl. 4 bij het artikel Archaeological Exploration in India 1906—7, Journ. Roy. As. Soc. 1907.

[2]) Foucher, Lettre p. 223; verg. Griffiths, Paintings pl. 25 en 48.

[3]) Seidenstücker, abb. 7 en p. 27 en 89.

Op het relief ziet men in het midden in een paviljoen een godheid of Bodhisattwa op een lotuskussen zitten met de rechterhand in een soort witarka-mudrā van ringvinger en duim. Rechts en links een staande soortgelijke figuur, rechts met een lotus, links met een kommetje. Daarnaast aan weerskanten een aantal zittende godenfiguren, de rechtsche met rijkbewerkten hoofdtooi, de linksche met een eenigszins andere, uit tressen opgemaakte, hoofdbedekking. In de lucht zweven verder aan beide zijden twee hemelingen; de rechtsche naar het paviljoen toe, de linksche er vandaan vliegend.

Pleyte (l.l. pag. 27) noemt dit relief „Çakra und die Beherrscher der Windgegenden" en omschrijft den desbetreffenden tekst aldus: „In derselben Nacht begaben sich die vier Beherrscher der Windgegenden, acht und zwanzig Yakshaanführer und der Häuptling der Guhyaka's, die Yaksharace welcher Vajrapāṇi entstammte, zu Çakra und nachdem sie Rath gepflogen hatten, beschlossen sie alle zusammen die Māyā-Devī zu überwachen". Hij houdt dan den perşoon in het midden voor Çakra en de in de lucht vliegende figuren voor de hoeders der windstreken, terwijl hij, door de teekening misleid, op den lotus van den rechts staanden god een wajra veronderstelt, die hem als Wajrapāṇi zou kenmerken. Wanneer wij nu echter den tekst zelf opslaan, dan blijkt, dat de door Pleyte gebezigde vertaling niet zeer gelukkig moet zijn geweest, want er staat vooreerst niet, dat het in denzelfden nacht der conceptie gebeurde, en verder vinden wij ook niet, dat die personen zich tot Çakra begeven en daar beraadslagen, doch uitsluitend (66: 4), dat Çakra, de hoeders der windstreken en de genoemde yakşa-aanvoerders voortdurend aan den in den moederschoot vertoevenden Bodhisattwa verbonden waren [1]). Een beraadslaging is er dus niet, evenmin wordt van een hoofdrol van Çakra bij die gelegenheid iets gezegd, en ten slotte vindt ook het deels aankomen, deels verdwijnen der windstreekhoeders geen verklaring.

Wij meenden daarom op het voetspoor van Barth [2]) de oplosing elders te moeten zoeken en werden daarbij vooral geleid door den zonderlingen vorm van het paviljoen, dat eigenlijk een soort van paviljoen in een ander paviljoen is, en dit is de bouw van het in den tekst beschreven ratnawyūha-paviljoen [3]), met dit onderscheid, dat er eigenlijk nog een derde omheen moest zijn. De op het lotuskussen zittende centrale figuur is dan

---

[1]) Een bewaking van Māyā door vier godenzonen, echter na het verhalen van den droom, kent ook de Zuidelijke traditie, gelijk die is weergegeven te Pagān; Seidenstücker abb. 9 en p. 28 en 89.

[2]) Bulletin des religions de l'Inde 4—5 (1902) p. 73.

[3]) Een zelfde soort paviljoen diende, zooals wij zagen, ook voor de nederdaling.

geen ander dan de Bodhisattwa, overeenkomstig den tekst met gekruiste beenen en de Wet leerend aan de hem bezoekende goden. Er zijn namelijk verschillende godengroepen, die hem achtereenvolgens hun opwachting komen maken; dat wij hierboven in het bijzonder de passage omtrent Brahmā's bezoek aanhaalden, vindt zijn oorzaak in de mogelijkheid, dat met het kommetje van de figuur links het soortgelijke kommetje van het vorig relief bedoeld kan zijn, waarin Brahmā de essence aanbood en dat hij volgens den tekst ook thans bij zich heeft. Welk godenbezoek precies gemeend is, is trouwens niet van veel belang; met de vliegende personen is wellicht het gaan van de eene en aankomen van een andere groep goddelijke vereerders aangeduid. De groote moeielijkheid en het groote bezwaar tegen onze interpretatie is natuurlijk, dat de Bodhisattwa met ratnawyūha en al verondersteld wordt zich in den moederschoot te bevinden. Men zal echter moeten toegeven, dat het voor den beeldhouwer geheel onmogelijk was zooiets weer te geven en dat, verondersteld dat hij tot taak had de ratnawyūha-episode af te beelden, het nog het meest voor de hand lag er iets van te maken, als op no. 14 geschied is.

15. *Māyā begeeft zich naar het açoka-bosch*

> Vervolgens stond koningin Māyā, sieraden en soepele kleederen dragend, opgewekt van lichaam en geest, van vreugde, levenslust en tevredenheid vervuld, op van haar uitnemend rustbed en omgeven en gevolgd door haar vrouwenschaar daalde zij neer van den top van het prachtig paleis en begaf zich daarheen, waar zich het açoka-boschje bevond. Toen zij daar naar haar wensch binnengekomen was, zond zij een bode naar koning Çuddhodana: „Moge Uwe Majesteit komen, de koningin wenscht U te zien". (55 : 11).

Rechts bevindt zich het zooeven door de vorstin verlaten paleis, bekroond door een triçūla-motief; aan beide zijden zitten, met een boom op den achtergrond, de wachters. Links ziet men de vorstin staan, die juist den eersten boom van het açoka-boschje bereikt heeft; haar vrouwen volgen haar. Eén knielt met het zonnescherm, een tweede houdt een spiegel omhoog, een paar anderen voeren de vliegenwaaiers. Onder den boom knielen een drietal personen; de beide achterste zijn dienaressen, de voorste is zeer geschonden, doch blijkens den hoofdtooi is het een man geweest. Hij heeft de handen eerbiedig vóór zich op den grond geplaatst en het is tot hem, dat de vorstin zich klaarblijkelijk richt; het

is dus stellig de bode, die de boodschap aan den koning moet overbrengen.

16. *De koning begeeft zich tot de koningin*

> Nadat koning Çuddhodana deze woorden gehoord had, begaf hij zich verheugd van geest, na zijn lichaam opgericht te hebben en van zijn prachtigen zetel te zijn opgestaan, omringd door raadslieden, stadgenooten, volgelingen en verwanten daarheen, waar het açoka-boschje lag; doch toen hij daar aangekomen was, was hij niet in staat het açoka-boschje binnen te gaan. Het was hem, alsof hij te zwaar geworden was. Aan den ingang staanblijvend sprak hij na een oogenblik nagedacht te hebben op dit tijdstip het volgende vers: „Ik herinner mij niet, zelfs wanneer ik mij aan het hoofd mijner krijgslieden bevond, mijn lichaam zoo zwaar gevoeld te hebben als thans. Ik ben niet in staat het verblijf mijner eigen familie binnen te treden; wat zal er hier met mij gebeuren of wie zou ik er naar kunnen vragen?" (55 : 16).

Van de lucht uit deelen eenige godenzonen hem vervolgens mede, dat de reden deze is, dat de Bodhisattwa zich in den schoot van Māyā bevindt.

Was het verband van tekst en reliefs niet zoo duidelijk, dan zou zeker niemand op het denkbeeld gekomen zijn, dat dit en het volgend tooneel zich in een açoka-bosch afspelen, want er is geen enkele boom te zien. Veeleer zou men de koningin in een paleis wanen; de rechterhelft van het relief wordt ingenomen door een gebouw, door triçūla-motieven bekroond, waarin de vorstin op een hoogen zetel heeft plaats genomen; een dienares met een waaier zit achter haar, andere vrouwen knielen in haar omgeving. In den rechter benedenhoek zit een wachter, gelijk eveneens een tweetal zich links van het gebouw bevindt, op het daarbij behoorend erf, dat, iets meer naar links, door een poortgebouw wordt afgesloten. Vóór die poort ziet men een zittenden en een staanden persoon, behoorend tot de groep des konings, welke de linker reliefhelft beslaat; hun aanzienlijke kleeding doet veronderstellen, dat zij de koninklijke raadslieden of bloedverwanten zijn. Men zou zelfs kunnen denken, dat wij hier de goden voor ons hebben, die, zij het dan ook niet uit de lucht, den vorst toespreken, ware het niet, dat de eerbiedige sēmbah van den voorste niet passend voor een god zou zijn. De koning staat in nadenkende houding en is klaarblijkelijk weergegeven op het oogenblik, dat hij over

het zonderlinge verschijnsel peinst. Zijn gevolg zit links achter hem en op den achtergrond staat zijn olifant, met bellen behangen en met den olifantsdrijver, de angkuça in de hand, op den rug.

17. *De koningin vertelt haar droom en verzoekt dien uit te doen leggen*

> Met de handen in sĕmbah bijeengevoegd en gebogen hoofd trad de koning vol verwondering binnen en ziende naar Māyā, die geen trots of overmoed toonde, (zeide hij): „Zeg, wat moet ik voor U doen, wat is de zaak? Spreek!" De koningin zeide: „Op sneeuw en zilver gelijkend, zon en maan overtreffend, met goeden gang en goed geproportioneerd, met zes slagtanden en edelaardig, is een prachtige olifant, de geledingen als diamant zoo vast samengevoegd, en vol schoonheid mijn schoot binnengekomen. Leer daarvan de oorzaak kennen.... Het is goed, o vorst, snel brahmanen hier te laten komen , die weda's en droomen kunnen uitleggen en bekend zijn met de regelen der astrologie; laten dezen mijn droom naar waarheid verklaren, of het geluk voor mij is of ongeluk voor ons geslacht". (56 : 9; 57 : 1).

In het midden van het relief zitten koning en koningin (de laatste knielend) in een pĕndåpå, elk op een zetel en naar elkander toegewend; de vorstin maakt een sĕmbah en doet zeker het verzoek om de droomuitleggers te ontbieden. Aan weerskanten van de pĕndåpå bevinden zich de volgelingen in een staande en een zittende rij; rechts de o.a. van kransen voorziene vrouwen der koningin, links het mannelijke gevolg van den koning, door hetwelk kleeren en sieraden aangedragen worden. Bij de laatste groep vallen de vooraan geplaatsten op, die geen hoofdbedekking dragen; de zittende heeft het haar naar brahmanenaard in een wrong opgebonden, bij den staande, die het gelaat en face heeft, is de haardracht niet te zien; ook de persoon naast hem draagt een afwijkende hoofdbedekking in den vorm van een soort op het achterhoofd geplaatsten diadeem. Alle drie hebben een snor en behooren niet tot het gewone gevolg; waarschijnlijk zijn wel brahmanen bedoeld. Overigens ziet men in handen der volgelingen aan weerskanten de gewone bij zulke gelegenheden gebruikelijke voorwerpen.

Wellicht is dit tooneel eveneens afgebeeld te Amarāwatī [1]); het is echter ook mogelijk, dat daar een later gesprek bedoeld is, hetwelk vóór den

[1]) T.S.W. pl. 65.

tocht naar Lumbinī plaats vindt, doch te Barabuḍur ontbreekt. Het is een hoftooneel; de koning zit in het midden op een grooten zetel, de koningin, getooid met een glorie, aan zijn rechterzijde op een afzonderlijke zitplaats. Ook hofgrooten hebben op zetels plaats genomen; dienaressen en dienaren staan er om heen. De omstandigheid, dat op Barabuḍur wel het verhalen van den droom, maar niet het gesprek vóór de reis naar Lumbinī is afgebeeld, en dus dat eerste onderhoud voor belangrijker gold, doet vermoeden, dat ook te Amarāwatī het onderhoud bedoeld is, hetwelk relief 17 op Barabuḍur inneemt. Te Ajaṇṭā wordt deze scène eveneens tweemaal voorgesteld[1]) en te Pagān ontbreekt ze evenmin[2]).

18. *Verklaring van den droom*

> Nadat de koning deze woorden gehoord had, liet hij dadelijk wedakundige brahmanen komen, ervaren in het uitleggen der çāstra's. Vóór hen staande sprak Māyā tot de brahmanen: „Ik heb een droom gezien, doe mij de oorzaak daarvan kennen". De brahmanen spraken: „Zeg, o koningin, wat voor droom door U gezien is, na dat vernomen te hebben zullen wij het begrijpen". De koningin sprak: „Op sneeuw en zilver gelijkend, zon en maan overtreffend, met goeden gang en goed geproportioneerd, met zes slagtanden en edelaardig, is een prachtige olifant, de geledingen als diamant zoo vast samengevoegd, en vol schoonheid mijn schoot binnengekomen. Doet daarvan de reden hooren". Na die woorden gehoord te hebben, spraken de brahmanen aldus: „Een groote verheugenis is U beschikt; het is geen ongeluk in Uw geslacht. Een zoon zal U geboren worden, het lichaam versierd met teekenen, waardige afstammeling van het koningsgeslacht, een edelaardig wereldheerscher. Wanneer hij liefde, koningsmacht en paleis verlaat en zonder zich daarom te bekommeren rondzwerft uit medegevoel met de heele wereld, wordt hij een Buddha, door de drie werelden te eeren, en zal hij het heelal verheugen met den heerlijken onsterfelijkheidsnectar". (57 : 5).

Links op het tooneel vindt men de droomuitleggende brahmanen; één zit op een zetel onder een boom, een tweede knielt iets meer naar rechts, met de handen vóór zich op den grond steunend. In den linkerhoek eeni-

---

[1]) Foucher, Lettre p. 233; cf. Griffiths, Paintings pl. 25 en 47.
[2]) Seidenstücker, abb. 8 en p. 27 en 89.

ge staande en zittende dienaren. Van den zittenden brahmaan door een wierookbrander gescheiden, verheft zich de pĕndåpå, waarin koning en koningin nog steeds op hun zetels zitten; onder de verhooging, waarop die zetels geplaatst zijn, zitten nog een viertal dienaren op den grond, het gelaat naar den knielenden brahmaan gewend. Rechts van de pĕndåpå knielt een dienares met gevouwen bakje op een bank, onder welke een koffer staat, en daarachter zit het verdere vorstelijke gevolg, bestaande uit een paar gewone dienaren met pajong en sinté-blad en verder de gewapende wacht. Op den achtergrond staat hier links een boom en verheft zich rechts de bovenbouw van een paleis.

De droomuitlegging is ook door een paar Gandhāra-reliefs vertegenwoordigd, waarop men eveneens rechts koning en koningin naast elkander ziet zitten en daartegenover links een brahmaan [1]). Een afwijkende opvatting plaatst den koning tusschen een ouderen en een jongeren asceet en stelt klaarblijkelijk de verklaring van den droom reeds op rekening van den ṛṣi Asita, welke ten rechte eerst na de geboorte van den Bodhisattwa optreedt [2]). Op Barabuḍur was voor zulk een verwarring geen aanleiding: overeenkomstig den tekst hebben wij thans de droomuitleggers voor ons en zal zoo straks op no. 31 Asita ten tooneele verschijnen.

19. *Belooning der brahmanen*

> Nadat koning Çuddhodana dit van de brahmanen, teekenkundige waarzeggers bedreven in het uitleggen van droomen, had vernomen ,verkwikte hij, verheugd, bevredigd, vroolijk, opgewekt, tevreden, gelukkig en blijde, die brahmanen met overvloed van heerlijk bereide spijzen, schonk hun kleederen, die hij hen aan liet trekken, en gaf ze hun afscheid. (58: 3).

In zijn opzet vertoont dit relief veel overeenkomst met het vorige: het paleis rechts, de pĕndåpå des konings in het midden, de brahmanen links. De vorst zit ook hier met zijn zetel op een verhooging, en daar beneden zitten weer een paar dienaren, waarvan althans één gewapend is; achter dezen is nog een hondje voorgesteld. Iets lager dan de vorst zitten twee andere personen eveneens in de pĕndåpå: een baardig man, het haar in een strik opgemaakt en op een brahmaan lijkend, doch het gewoonlijk

[1]) A.G.B. I fig. 150 p. 297 en fig. 160 pag. 313.

[2]) A.G.B. I fig. 151, en tekst op pag. 299 sq. Ook dit tooneel wordt te Ajaṇṭā gevonden; Foucher, Lettre p. 223, Paintings pl. 27.

door dienaren uit het gevolg gedragen gevouwen bakje vasthoudend, en een zeer afgesleten persoon in groot ornaat, volgens Pleyte (l.l. pag. 33) op gezag van de foto van Van Kinsbergen (en het origineel verzet er zich niet tegen) een vrouw, en dus wel de koningin, van wie alleen niet goed te verklaren is dat zij, hoewel thans de aanstaande moeder van den Bodhisattwa, lager geplaatst is dan haar echtgenoot. Rechts van de pĕndåpå nog twee dienaren en twee wachters. Aan den linkerkant van het relief zit vooreerst onder een palmboom op een verhoogden zetel een der brahmanen; hij houdt de handen op om het bundeltje, een soort geldzakje, dat natuurlijk ook eten kan bevatten, in ontvangst te nemen, hetwelk een voor hem staande dienaar hem overhandigt. Een tweede en derde brahmaan bevinden zich geheel links, een staande met een zonnescherm, en een zittende, die zijn zakje en een opgevouwen kleed reeds in ontvangst genomen heeft. Met nog een vierden, staanden brahmaan vullen de dienaren verder de ruimte tusschen den reeds beschrevene en de pĕndåpå; één draagt een bak met goede gaven in de richting der drie brahmanen, twee wenden zich tot den koning om diens bevelen te vernemen.

20. *De goden bieden Çuddhodana hun paleizen aan*

> Vervolgens kwam bij koning Çuddhodana deze gedachte op: „In welk gebouw zou koningin Māyā aangenaam en ongestoord kunnen verblijven?" Op hetzelfde oogenblik naderden de vier Groote Koningen koning Çuddhodana en spraken aldus: „Wees niet bezorgd, o koning, houd U rustig en bekommer U er niet om; want wij zullen een huis voor den Bodhisattwa oprichten". Daarop kwam Çakra, de heer der goden, tot koning Çuddhodana en sprak aldus: „Gering is het paviljoen der wereldhoeders; het beste is het paleis der drie en dertig goden; ik geef den Bodhisattwa* een woning, gelijk aan Waijayanta". (58: 12).

Nog vier andere goden doen een soortgelijk aanbod.

Een groote zaal of pĕndåpå. Rechts zit op een zetel de koning, wiens gevolg aan die zelfde zijde naast de zaal staat en zit. Links hebben de goden plaats genomen, die den vorst hun aanbod doen; zij zijn zeven in getal. Eenig kenmerkend onderscheid in hun kleeding is niet aanwezig, zoodat het niet mogelijk is er bijvoorbeeld Çakra uit te onderkennen. De beeldhouwer heeft zich klaarblijkelijk geen ander doel gesteld, dan in het algemeen „de goden" weer te geven.

21. *Māyā vertoont zich in de verschillende paleizen*

Aldus werden door alle Kāmāwacara-godenheerschers om den Bodhisattwa te eeren in de Kapila genaamde prachtige groote stad door elk een eigen paleis opgericht. En door koning Çuddhodana werd een woning in orde gebracht, die alle menschelijke gebouwen overtrof en slechts de goddelijke niet evenaarde. Daarop deed de Bodhisattwa, het Groote Wezen, door de kracht der mahāwyūha-overpeinzing koningin Māyā in al die gebouwen aanschouwen. Terwijl de Bodhisattwa in den schoot van koningin Māyā vertoefde, bleef hij aan den rechterkant met de beenen kruiselings zitten. En al die godenheerschers dachten bij zichzelf: „Het is in mijn paleis, dat de moeder van den Bodhisattwa woont, en niet elders". (59: 16).

Drie paleizen verheffen zich naast elkander op het relief, alle rijk geornamenteerd, gelijk dat bij deze gewrochten der goden te verwachten is; vooral van triçūla- en juweel-motieven is daarbij gebruik gemaakt. In elk der drie gebouwen zit de koningin op een met kussens belegden zetel; zij draagt hier voor het eerst een glorie achter het hoofd. In de beide buitenste paleizen wordt zij geflankeerd door staande dienaressen met vliegenwaaiers; bovendien knielen geheel rechts en links onder een boom nog eenige andere vrouwenfiguren, eveneens dienaressen, die gedeeltelijk verminkt en afgesleten zijn, doch waarvan de voorste rechts een wierookbrander en waaiertje, en eenige anderen bloemen vasthouden. Hun kleeding is te eenvoudig om er de godinnen in te zien, die volgens een latere passage in den tekst (66: 7) ten getale van vier den Bodhisattwa dienden; eerder zou men de vier staande figuren daarvoor kunnen houden.

22. *De koningin geneest de zieken*

En allen die in de Kapila genaamde prachtige groote stad of in andere landen door een god, nāga, yakṣa, gandharwa, asura, garuḍa of bhūta bezeten waren, vrouwen, mannen, jongens en meisjes, die allen kwamen dadelijk, als ze de moeder van den Bodhisattwa zagen, weer tot zich zelven en herkregen het geheugen; die, welke hun menschelijke gestalte verloren hadden, veranderden dadelijk weer. En die wezens, welke door verschillende ziekten aangetast waren, bij hen legde de moeder van den Bodhisattwa de rechterhand op het hoofd, en zoodra de handoplegging plaats had, verdween de ziekte

en gingen zij ieder naar zijn huis. Ten slotte nam koningin Māyā een boschje gras van den grond en gaf het aan de uitgeputte wezens, en zoodra ze het aangenomen hadden, was er geen spoor van hun kwaal meer over. (71: 17; 72: 4).

Van rechts beginnende vindt men op dit relief vooreerst een drietal wachters onder een boom zittend en vervolgens een klein gebouwtje met tempeldak, dat men geneigd zou zijn voor een kapelletje te houden, ware het niet, dat elders dit soort bouwwerken poortgebouwen moeten weergeven. Iets verder zit op een zetel de koningin met drie dienaressen achter haar; zij wordt dus geacht nabij de toegangspoort der paleisterreinen te hebben plaats genomen, en dat zij in de open lucht zit, blijkt verder door de wolken boven haar en de boomen, die verder links staan. Zij heft de hand op naar een voor haar zittend persoon, die met de linkerhand zijn rechterbovenarm vastgrijpt, misschien dus een zieke, die door handoplegging genezen moet worden; zeker is dit echter niet, want zijn kleeding is die der verdere helpers van de vorstin, en niet die der in de gewone dracht van den desa-man afgebeelde zieken. De groep, die de ruimte links vult, is niet geheel in overeenstemming met den tekst, want men ziet niet zoozeer een ingrijpen door de vorstin zelf, als wel een uitdeeling van geneesmiddelen en spijzen door haar helpers. Een zit er met een pot voor zich en een lepel in de hand, een tweede staat uit een schaaltje eveneens met een lepel iets uit te deelen. Van de zieken ligt één half op den grond en houdt de hand op het hoofd, een paar anderen zitten en staan met opgeheven handen, weer een hurkt, met de hand een pijnlijke plek aan den schouder betastend, nog weer een paar steunen op een kruk. Zoo is duidelijk gemaakt, dat het zieken en gebrekkigen zijn, geen gewone behoeftigen, die op last der vorstin geholpen worden.

23. *Uitdeeling van aalmoezen*

Alle Çākya's en andere wezens in de Kapila genaamde prachtige groote stad aten, dronken, vermaakten zich, leefden aangenaam, gaven geschenken en deden verdienstelijke werken. (72: 17).

De beeldhouwer, of liever zijn opdrachtgever, heeft het klaarblijkelijk wenschelijk geacht van de levenswijze der Çākya's het meest stichtelijke gedeelte, het geven van aalmoezen, op den voorgrond te stellen, althans het is uitsluitend dit, hetwelk het relief te zien geeft. Rechts staat een gebouw, een woonhuis in twee verdiepingen, met blinde nissen beneden, vensters met traliewerk boven, een schuinoploopend dak met topstuk-

ken en boven den ingang een uitbouwtje met vooruitspringende afdekking. Op de rest van het relief vindt men voor een achtergrond van boomen een schilderachtige groep: de aan hun aanzienlijke kleeding kenbare Çākya's [1]), die uit de door hun dienaren vastgehouden schalen met kostbaarheden en spijzen uitdeeling doen aan een schaar armen, van elken leeftijd en geslacht, in allerlei houdingen weergegeven. De beeldhouwer is er in geslaagd een levendig en natuurlijk tooneel te scheppen, door niet de weldoeners ter eener, de beweldadigden ter anderer zijde te plaatsen, gelijk zoo vaak op dergelijke tafereelen, doch de gevers zich temidden der ontvangers te doen bewegen.

24. *De koning als brahmacārin(?)*

> En koning Çuddhodana, levend als brahmacārin, zonder zich te bekommeren om de staatszaken, volkomen rein als iemand die naar het woud der boete gegaan is, hield zich alleen bezig met de beoefening der Wet. (72: 20).

De volgorde van den tekst slechts maakt het waarschijnlijk, dat bovenbedoelde passage op dit relief is voorgesteld en inderdaad *kan* zij ook wel bedoeld zijn, maar heel duidelijk is het niet, en de identificatie blijft hoogst twijfelachtig. Op een zetel rechts onder een troonhemel zit een eenvoudig gekleed persoon, helaas nog al geschonden; dit zou de koning zijn, die zich uit het wereldsche leven teruggetrokken heeft. Hij maakt een afwerend gebaar naar de tegenover hem geplaatste groep, die door een wierookbrander van hem gescheiden is. Die groep bestaat uit een aantal vrouwen, eveneens hoogst eenvoudig uitgedoscht en zeker geen dames uit den harem, tenzij die haars meesters voorbeeld gevolgd mochten hebben; ze knielen op een estrade, waarachter een paar boomen staan. Geheel vooraan heeft zich, onder de voorste vrouw, een persoon, waarvan het geslacht niet blijkt, voorover op den grond geworpen voor den vorst. Op die estrade volgen op den beganen grond eenige zittende en knielende mannen, gedeeltelijk met baarden, geen van allen tot de aanzienlijken behoorend, doch deels glad weggestreken, deels eenvoudig opgebonden haar dragend. Ook zij wenden zich in de richting van den koning. Geheel links staan dan nog drie beter gekleede mannen, de voorste met een schaal vol kransen, de volgende met een vliegenwaaier; misschien koninklijke dienaren, misschien ook behoorende tot de feestvierende Çākya's van het bij het vorig relief aangehaalde tekstgedeelte.

[1]) De rechts staande zou, naar zijn houding te oordeelen, de koning kunnen zijn.

Daar de tekst geen uitsluitsel geeft van wat al die menschen doen en er toch klaarblijkelijk wat meer achter zit dan een illustratie van de bovengeciteerde zinsnede, blijft het als geheel duister.

25. *De wonderen te Kapilawastu*

> Nadat zoo tien maanden voorbijgegaan waren en de geboortetijd van de Bodhisattwa gekomen was, vertoonden zich in het park van koning Çuddhodana twee en dertig voorteekenen.... Van de helling van den Himālaya kwamen telkens jonge leeuwen en na om de Kapila genaamde uitnemende stad onder verheugden groet een ommegang gemaakt te hebben, haar rechts latende, zetten zij zich neer op de drempels der poorten zonder eenig wezen kwaad te doen. Vijfhonderd witte jonge olifanten kwamen met de punt van hun slurf koning Çuddhodana's voeten aanraken. Godenkinderen met den gordel omgebonden vertoonden zich in koning Çuddhodana's binnenvertrekken, rondgaande van den eenen schoot op den anderen. (76 : 8, 16).

Van de twee en dertig voorteekenen hebben wij alleen de drie geciteerd, welke men op het relief afgebeeld vindt: de leeuwen, de olifanten en de godenkinderen. Het tafereel met de leeuwen is rechts te zien; voor een op de gewone wijze weergegeven poortgebouw zitten twee leeuwen; daarnaast zitten de poortwachters en staan een drietal andere personen, waarschijnlijk eveneens tot de wacht behoorend, die door handgebaar hun verwondering te kennen geven. Links staat een pĕndåpå, in welks rechter uiteinde de koning gezeten is; de ruimte tusschen hem en de poort wordt ingenomen door olifanten, die ongeveer de grootte van honden hebben en van welke één, juist zooals de tekst verlangt, met de slurf 's vorsten voet aanraakt. Op zijn knie heeft de koning een godenkind, een tweede staat daarnaast, een derde aan 's konings andere zijde; ze hebben allen een kruiselings aangebracht snoer, op het midden der borst met een groote gesp samengehouden, en worden verder gekenmerkt door een maansikkel achter hun hoofdtooi. Links van de pĕndåpå bevinden zich drie dienaressen; *in* de pĕndåpå knielen nog drie vrouwenfiguren, waarin wij, daar de voorste een veel voornamer dracht heeft dan de beide anderen, de koningin met twee harer vrouwen meenen te mogen herkennen. Volgens Pleyte (l.l. pag. 41) zijn het de godendochters, die bij andere voorteekenen vermeld worden; is deze opvatting juist, dan zou de beeld-

houwer van den tekst zijn afgeweken, in welke van deze verschijningen verhaald wordt, dat zij deels in de lucht blijven, deels verscheidene met name genoemde attributen dragen, welke op het relief ontbreken.

26. *Voorbereiding tot den tocht naar Lumbinī*

Toen vervolgens koningin Māyā bemerkte door de macht van des Bodhisattwa's glans, dat de tijd van diens geboorte gekomen was, ging zij in de eerste nachtwake tot koning Çuddhodana en sprak tot hem deze verzen:

„Het is passend, o vorst, naar den lusthof te gaan. Het is het beste der jaargetijden, de lente, waarin de vrouwen zich sieren. Onder het gezoem der bijen klinkt het lied van kokila's en pauwen; helder, schitterend en glanzig zweeft het stof der bloesems. Welaan, geef het bevel; laat ons zonder vertraging gaan!"

Nadat de koning deze woorden van de vorstin gehoord had, sprak hij tevreden en verheugd van geest tot zijn gevolg: „Maakt een stoet gereed van paarden, olifanten, wagens en geleiders; versiert Lumbinī, het met de voortreffelijkste eigenschappen getooide." (78: 1, 11).

Op het relief vindt men niet precies, wat de hier aangehaalde tekst zou doen verwachten; niet het gesprek tusschen koning en koningin is weergegeven [1]), doch wat daarop volgt. Het tooneel is door een poortgebouw in twee ongelijke helften verdeeld; op de rechtsche, kleinere, zit de koningin, aan haar glorie ontwijfelbaar te kennen, op een zetel in een nis, en voor haar knielen, met een boompje op den achtergrond, twee dienaressen, waarvan de eerste een bakje, wellicht met sieraden, vasthoudt. De koningin maakt zich hier dus waarschijnlijk gereed tot den tocht, ook al vermeldt de tekst dat niet met zooveel woorden, en is de passage bij Pleyte (pag. 42): „Inzwischen war Māyā-Devī nach ihrem Zimmer zurückgekehrt und hatte sich von ihren Dienerinnen die schönsten Gewänder anlegen lassen" niet in het Sanskrit-origineel te vinden. Links van de poortafscheiding zit een geheel verminkte figuur in een pĕndåpå, in wien Pleyte terecht den koning gezien heeft; een dienaar knielt achter hem met het bekende gevouwen bakje in de hand; tegenover hem zitten en staan een groot aantal volgelingen. Ook bij dit tooneel denkt Pleyte aan een zich sieren, en hij geeft het geheele relief dan ook het onderschrift: „Der König und die Königin schmücken sich". Hij is daarbij op een

[1]) Gelijk te Pagān; Seidenstücker, abb. 10 en p. 29 en 89 vlg.

dwaalspoor gebracht door Wilsen's teekening, waarop iemand een hoofdsieraad vasthoudt of bij zich heeft; in werkelijkheid, gelijk ook op de foto duidelijk blijkt, staat op die plaats een zeer verminkte volgeling, welke die hoofdbedekking zelf op zijn eigen hoofd draagt. Voor het overige is er slechts één volgeling, die sieraden op een schaaltje heeft; de voorste staande houdt een bouquet vast, een ander een koffer; de benedenste rij is geheel zonder eenig voorwerp in de hand. Een zich opsieren of toiletmaken kunnen wij in dit tafereel dan ook niet zien, en er bestaat daartoe voor den koning, die niet meegaat naar Lumbinī, ook niet de minste aanleiding. Veeleer gelooven wij slechts te doen te hebben met het uitvaardigen der bovenaangehaalde bevelen door den vorst aan zijn gevolg, om alles voor den tocht der koningin in gereedheid te brengen.

27. *Māyā begeeft zich naar het Lumbinī-park*

„Laat koningin Māyā zich alleen op den uitnemenden wagen bevinden en geen andere man of vrouw dien bestijgen. Laten vrouwen in verschillende gewaden dien wagen trekken".

Vervolgens begaf koningin Māyā zich naar buiten, omgeven door vier en tachtigduizend paardenwagens, die met alle sieraden getooid waren, en door vier en tachtigduizend olifantenwagens, die met alle sieraden getooid waren, geëscorteerd door vier en tachtigduizend soldaten, dapper, krijgshaftig, welgemaakt, schoon, en vastomsloten door pantsers en wapenrustingen, gevolgd door zestigduizend Çākya-vrouwen, bewaakt door veertigduizend uit koning Çuddhodana's familie gesproten Çākya's, oud, jong en van middelbaren leeftijd, omgeven door zestigduizend lieden uit koning Çuddhodana's binnenvertrekken, die een harmonie deden hooren, samengesteld uit stemgeluid en de klank van allerlei muziekinstrumenten, omgeven door vier en tachtigduizend godendochters, vier en tachtigduizend nāga-dochters, vier en tachtigduizend gandharwendochters, vier en tachtigduizend kinnara-dochters en vier en tachtigduizend asura-dochters, die met verschillend samengestelde sieraden getooid waren en allerlei soorten lofzangen deden hooren. (80 : 9; 81 : 21).

Van den uitgebreiden stoet, waarmede de koningin volgens den tekst naar Lumbinī trekt, is op het relief maar weinig overgebleven. Zij zit in een gemakkelijken, met kussens voorzienen leuningstoel op een vier-

wieligen wagen, en zij zit daar geheel alleen [1]). Dit laatste is dus overeenkomstig de hierboven het eerst geciteerde woorden des konings; het vervolg van diens bevel is niet opgevolgd door den beeldhouwer, want het zijn geen vrouwen, die den wagen trekken, maar twee paarden, met bellen omhangen, op één waarvan als een voorrijder de koetsier zit. Vooraan loopen eenige gedeeltelijk gewapende lieden, die blijkens hun aanzienlijke kleeding wel Çākya's zullen zijn; achter en naast den wagen gaan een aantal dienaren met zonneschermen en bladwaaier; ook dezen zijn gedeeltelijk van zwaarden voorzien. Tot slot volgen de vrouwen der vorstin. De andere wagens met paarden en olifanten ontbreken dus, evenals de muziek en de geleidsters uit de wereld der halfgoden.

Te Ajaṇṭā zit de koningin in een draagstoel en begint zij met een bad te nemen [2]); ook te Pagān is een (door mannen getorste) draagstoel het vervoermiddel [3]).

28. *Geboorte van den Bodhisattwa*

Nadat koningin Māyā in het Lumbinī-park was binnengekomen en van dien prachtigen wagen was afgestegen, kwam zij, omgeven door menschen- en godendochters, van den eenen boom naar den anderen gaande, van het eene boschje in het andere loopend, van den eenen boom den anderen bekijkend, langzamerhand daar, waar zich die groote plakṣa, het uitnemendste juweel aller groote boomen, bevond. Daarop boog zich die plakṣa-boom ter neder door de kracht van des Bodhisattwa's glans en begroette haar. Koningin Māyā strekte den rechterarm uit als een door de lucht flitsende bliksem, greep een tak van den plakṣa en stond daar zonder eenige inspanning, ziende naar den hemel met den mond eenigszins geopend. Op dat oogenblik kwamen zestig millioen apsarasen van de Kāmāwacara-goden en vormden een gevolg om koningin Māyā te dienen. Door dergelijke bovennatuurlijke wonderen vergezeld was de Bodhisattwa indertijd den moederschoot binnengekomen; nu trad hij aan het einde van tien volle maanden uit de rechterzijde zijner moeder te voorschijn, in het bezit van herinnering en kennis en niet be-

[1]) Tenzij de dienares, wier bovenlichaam tusschen paarden en wagenbak zichtbaar is, geacht moet worden op den wagen te zitten.

[2]) Foucher, Lettre p. 223; Paintings pl. 28.

[3]) Seidenstücker, abb. 11 en p. 29 en 90.

zoedeld door de onreinheid van den moederschoot. Op dat oogenblik kwamen Çakra, de heer der goden, en Brahmā Sahāpati voor hem staan. Vol van den grootsten eerbied namen zij den Bodhisattwa aan in een goddelijk kāçika-kleed, aan al zijn ledematen en deelen van ledematen zich zijner herinnerende en hem kennende. Onmiddellijk na zijn geboorte daalde de Bodhisattwa op den grond. Zoodra de Bodhisattwa, het Groote Wezen, dien bereikt had, verscheen, de groote aarde splijtende, een groote lotus. Nanda en Upananda, de nāga-koningen, met het halve lichaam in de lucht zich vertoonend, deden twee waterstroomen, warm en koud, te voorschijn komen en baadden den Bodhisattwa. Çakra, Brahmā en de wereldhoeders vooraan en vele andere honderdduizenden godenzonen waren het, die den Bodhisattwa dadelijk na zijn geboorte baadden en bestrooiden met allerlei welriekend water en ontloken bloesems; in de lucht verschenen vliegenwaaiers en een met edelsteenen versierd zonnescherm. Hij plaatste zich op dien lotus en keek naar de vier windstreken.

Zonder door iemand ondersteund te worden deed de Bodhisattwa naar het Oosten gericht zeven stappen, (en zeide:) „Ik zal de eerste zijn van alle dharma's, die de wortelen des Heils zijn". Terwijl hij liep, gingen boven hem in de lucht zonder vastgehouden te worden het goddelijke, witte, breede zonnescherm en de twee prachtige vliegenwaaiers met hem mee. En overal, waar de Bodhisattwa den voet neerzette, daar ontstonden lotussen. Naar het Zuiden gericht deed hij zeven stappen, enz. (82 : 14; 83 : 3,12, 19; 84 : 15).

Het is zeker opvallend, dat terwijl overal elders de beeldhouwers van den Barabuḍur er niet tegen op hebben gezien om, als de tekst dat meebracht, aan vrijwel overeenkomstige tooneelen telkens een nieuw relief te wijden, zij hier drie belangrijke feiten op één tafereel hebben willen vereenigen, de eigenlijke geboorte, het baden en de zeven stappen. In het midden van het relief staat de plakṣa-boom, geheel gestileerd, door een zonnescherm gedekt en met afhangende snoeren versierd. Rechts bevindt zich de groep der koningin; hier heeft zooeven de geboorte plaats gehad, ten teeken waarvan de vorstin nog in de voorgeschreven houding staat: met den opgeheven rechterarm een tak van den boom vasthoudend. Een dienares ondersteunt haar linkerarm, een tweede knielt vóór

haar met een waterkruik, een derde achter haar, waar nog een viertal andere staande vrouwelijke volgelingen een plaats gevonden hebben. Links van den plakṣa-boom is op vindingrijke wijze het bad met de zeven stappen gecombineerd. Zeven lotusbloemen rijzen hier op, merkwaardigerwijze uit de van andere reliefs zoo bekende, doch hier misplaatste, juweelenpotten. Op twee dier bloemen heeft de Bodhisattwa een voet gezet; het zijn dus duidelijk de bij het verrichten der zeven stappen onder zijn voeten ontstane lotussen, gelijk ook het aantal aangeeft. Tegelijkertijd echter zweeft boven zijn hoofd een wolk, waaruit waterstroomen en bloemen op hem nederdalen. De Bodhisattwa heeft hier reeds dadelijk de gestalte van een opgegroeiden knaap; hij draagt, behalve de verdere gewone dracht der aanzienlijke jongens, de halvemaanversiering achter het hoofd. Aan den linkerkant van het tooneel vindt men dan nog een rij staande godenfiguren, waaruit intusschen geen bepaalde gestalten als Çakra of Brahmā te herkennen zijn, en een rij knielende vrouwen, met hoogen hoofdtooi en dus geen dienaressen, maar waarschijnlijk de apsarasen, die bij de geboorte vermeld worden. Zij houden enkele voorwerpen in de hand, doch dit deel van het relief is te zeer afgesleten om bijzonderheden op te kunnen merken.

Gelijk men ziet, heeft de beeldhouwer om dit alles tot één geheel te maken een en ander moeten opofferen. Men mist dus bij de geboorte den jonggeborene zelf en de beide goden, die hem in een doek wikkelen; men mist bij het bad de beide nāga-koningen, die de waterstroomen te voorschijn doen komen. Ook voor den grooten lotus, waarop de Bodhisattwa zich vóór de zeven stappen bevond, was natuurlijk geen plaats, en evenmin zijn het zonnescherm en de beide vliegenwaaiers weergegeven.

Afwijkingen als deze zijn vooral hoogst merkwaardig, waar het zulk een belangrijk feit geldt als de geboorte van den Bodhisattwa, bij welke men zou kunnen veronderstellen, dat de weer te geven bijzonderheden te zeer door de traditie vastgelegd waren, dan dat men èn den Bodhisattwa zelf èn de beide hem opvangende goden zoo maar zou kunnen elimineeren. Dit klemt te meer, waar men die ontbrekende figuren in de verdere Indische kunst hetzij alle drie, hetzij op zijn minst den jonggeborene en één der goden, wel degelijk aantreft, en waar in andere opzichten de Barabuḍur-beeldhouwer zich ook zeer duidelijk bij een bestaande traditie aangesloten heeft, zelfs al zweeg de tekst over de bijzonderheid in kwestie: zoo bijvoorbeeld de tot in Gandhāra [1]) aangetrof-

[1]) Voorstellingen van de geboorte in de Gandhāra-kunst, over het algemeen van groote onderlinge overeenkomst, zijn te vinden A.G.B. I fig. 152 pag. 301, 154 pag. 306, 158 p. 311, 164 p. 321, 208 pag. 412; afzonderlijk de zeven stappen fig. 155 pag. 307, en het bad fig. 156

fen aanwezigheid van de staande vrouwenfiguur, die de jonge moeder ondersteunt, en die van de dienares met de van een tuit voorziene waterkruik. In verband met het bij relief no. 13 opgemerkte is het merkwaardig, dat juist te Amarāwatī het kind wel eens ontbreekt en de beide goden Çakra en Brahmā vervangen worden door vier op elkaar gelijkende goden, welke intusschen nog een doek vasthouden en dus niet zoo geheel tot de rol van toeschouwer verlaagd zijn als met de vijf godenfiguren van Barabuḍur het geval is [1]). Wat nu verder aangaat het op één relief samenbrengen van deze drie gebeurtenissen, ook hierin is de artist van Java niet zoo origineel, als men zou kunnen meenen; immers van een combinatie van twee dezer feiten, geboorte en zeven stappen, zijn ook in Gandhāra de voorbeelden bekend, en wanneer we daar vlak onder den uit de zijde van Māyā te voorschijn komenden Bodhisattwa hem nog eens een tweede maal weergegeven vinden, de zeven stappen doende, valt de vergelijking niet uit ten nadeele van het relief van Barabuḍur, welks schepper den goeden smaak gehad heeft het kind slechts éénmaal af te beelden. Ook wat het feit van het weergeven der lotussen betreft, kan den Javaanschen beeldhouwer geen oorspronkelijkheid toegeschreven worden, daar men het evenzeer in Magadha [2]) aantreft, doch in de wijze, waarop hij het gedaan heeft, onderscheidt hij zich in elk geval weer zeer gunstig van zijn Voor-Indischen collega, die niet beter wist te doen dan zijn lotussen onnoozelweg op elkaar te stapelen; het meest rationeel is eigenlijk de latere Tibetaansche voorstelling, die de lotussen in een kruis naar de vier windstreken plaatst. Eigenaardig is ten slotte, dat bij het bad evenmin een slaafsche navolging van vastelandsche origineelen heeft plaats gehad. De tekst heeft, zooals boven bleek, het voorschrift, dat eerst de beide nāga's hun waterstroomen, daarna Çakra, Brahmā en andere goden hun water en bloemen deden nederdalen. Het is bekend, dat de Gandhāra-kunst zich aan het laatste houdt en het bad door de goden doet geschieden, terwijl de latere Indische kunst aan de nāga's de voorkeur geeft. Op Barabuḍur ontbreken de nāga's geheel, doch ook van die beide goden, die in Gandhāra kruiken waters over den Bodhisattwa uitstorten, geen spoor. Daarentegen ziet men er slechts de toeschouwende goden, die aan het bad geen daadwerkelijk aandeel nemen, hoewel mis-

p. 339, 157 p. 310. Voorts Burgess, The Gandhara sculptures, Journ. of Ind. Art and Industry 8 (1898) p. 10; Grünwedel-Burgess, Buddhist art in India (1901) fig. 64 en 65; Burgess, The ancient monuments, temples and sculptures of India (1897) pl. 98, 126, 134.

[1]) T.S.W. pl. 65 en 91, Burgess pl. 32 = (91). Van Amarāwatī is eveneens A.G.B. II fig. 506 p. 563.

[2]) Afgebeeld bij Foucher, Etude sur l'Iconographie bouddhique de l'Inde I (1900) fig. 28 p. 160. Uit Magadha is ook A.G.B. II fig. 500 p. 545.

schien het nedervallen van bloemen een vingerwijziging is, dat de beeldhouwer bedoeld heeft het bad der goden, niet dat der nāga's, weer te geven; de bloemen toch worden in den tekst alleen bij eerstgenoemden, niet bij de nāga's vermeld. De indruk van het geheel is wel, dat ondanks alle gebondenheid aan tekst en traditie de kunstenaar van den Barabuḍur een verrassende originaliteit ten toon spreidt.

Ook in de verdere Buddhistische kunst, waarvan wij noemen die van Sanchi [1]) van Sarnāth [2]), van Ajaṇṭā [3]), van Kamboja [4]), en Pagān [5]), de Indische miniatuurkunst [6]), de Serindische [7]), de oudere Chineesche [8]) de latere Tibetaansche [9]) kunst, is Çākyamuni's geboorte natuurlijk een dankbaar onderwerp gebleven. Waar Barabuḍur door de eigenaardige combinatie van drie gebeurtenissen zulk een afzonderlijke plaats inneemt, kan een vergelijking met die andere voorstellingen achterwege blijven. Bij alle onderscheid is één hoofdzaak in den opzet overal dezelfde gebleven: de boom en de zich met één hand (later steeds de rechter, in de oudere kunst ook een enkele maal de linker) vasthoudende koningin in het midden, met aan haar linkerzijde de dienaressen, aan den rechterkant de goden; desgewenscht worden dan die beide groepen tot één vertegenwoordiger gereduceerd. Voor het overige kan dan dit schema op verschillende manieren in overeenstemming worden gebracht met den door den desbetreffenden kunstenaar gevolgden tekst.

29. *Gelukwensch en spijziging van ṛṣi's en brahmanen*

En alle ṛṣi's, van elders afkomstig, die hier in Indië waren, op de hoogte van de vijfvoudige kennis, kwamen door de lucht tot koning Çuddhodana, plaatsten zich vóór hem en deden woorden van heil-

[1]) A.G.B. II fig. 474 p. 387.

[2]) A.M.I. fig. 67, 68; A.G.B. I fig. 209 pag. 413; II fig. 498 p. 539; fig. 507 p. 563; I.B.I. fig. 29 p. 163; Journ. Roy. As. Soc. 1907 l.l. pl. 4.

[3]) Foucher, Lettre p. 223 cf. Paintings pl. 28.

[4]) A.G.B. I fig. 153 pag. 303.

[5]) Seidenstücker, abb. 12—18, p. 29 vlg., 84—86, 90 vlg.

[6]) I.B.I. pl. X, 3.

[7]) Grünwedel, Altbuddh. Kunstst. Turkest. fig. 383 (= A.G.B. II fig. 523 p. 605); Stein, Cathay II pl. VI; Serindia II p. 855 vlg. en pl. LXXIV (Tun-Huang).

[8]) Chavannes, Mission archéologique dans la Chine septentrionale, Publ. Ec. franç. d'Extr. Or. XIII, 2 (1915) fig. 275 en pag. 319 (Yun-kang); fig. 1735 en pag. 555 (Long-men); fig. 432 en pag. 590. In alle drie deze gevallen volgen onmiddellijk het bad (door de nāga's) en de zeven passen.

[9]) Zie afbeelding bij Grünwedel, Buddhistische Kunst in Indien (1900), abb. 50 op pag. 105, of Mythologie des Buddhismus in Tibet und der Mongolei (1900) abb. 7 pag. 16; meer modern bij Hackin l.l. pl. I (vgl. hierboven pag. 10).

en voorspoed-wenschen hooren. En alle scharen van Çākya's kwamen samen en uitten vreugdekreten, gaven geschenken, deden verdienstelijke werken en bevredigden elken dag twee en dertig honderdduizend brahmanen; wat ieder hunner noodig had, dat werd hem ook gegeven. Çakra, de heer der goden, en Brahmā zetten zich in die brahmanenvergadering na een menschelijke gedaante aangenomen te hebben op de voorste plaats en spraken deze gelukbrengende verzen. (96 : 17, 21).

Geheel rechts zitten voor een grootendeels weggeslagen gebouwtje gewapende wachters en ongewapende dienaren van den koning, die iets meer naar links op zijn zetel in een pĕndåpå zit. Naar de teekening van Wilsen te oordeelen is het monumentje een poortgebouw geweest, doch het is niet uit te maken, in hoeverre daarbij de fantasie heeft medegewerkt. Tegenover den vorst zit, eveneens op een verhooging in dezelfde pĕndåpå, een ṛṣi, kenbaar aan zijn verwarde, hoog opgebonden lokkenmassa, doch verder vrij afgesleten; tusschen beiden in staat een schaal met eetwaren(?). De linkerhelft van het relief vertoont de spijziging der brahmanen. Dezen bevinden zich in den linkerhoek onder een klein pĕndåpå-dak, één is wat hooger geplaatst, een tweede zit op den grond, een leerling staat daarachter met een zonnescherm; van een vierden schijnen de (zeer onduidelijk geworden) kop en arm boven den zetel uit te steken. De beide eerstgenoemden hebben zoo juist elk een rijsttafel voorgezet gekregen, waarbij duidelijk de groote rijstbollen tusschen de bakjes met sambalan's en bijgerechten te onderscheiden zijn. Tusschen deze groep en de pĕndåpå des konings staan en zitten de spijsuitdeelers, die er geheel als dienaren uitzien en niet als de aanzienlijke Çākya's, waarvan de tekst gewaagt. In handen der zittenden ziet men een waterkan met tuit, een koffer, een bakje; van de staanden is de voorste gereed om met een lepel den inhoud uit een kom te scheppen, terwijl ook de achter hem staanden schalen en kommen aandragen. Op den achtergrond een boom.

30. *Gautamī neemt de verzorging van den Bodhisattwa op zich*

Zeven dagen na de geboorte van den Bodhisattwa stierf zijn moeder, koningin Māyā. Na haar overlijden werd zij herboren onder de drie en dertig goden. Daarop spraken vijfhonderd Çākya-vrouwen elk voor zich aldus: „Ik zal den prins verzorgen." Daarop zeiden de

oudste Çākya's, mannen en vrouwen: „Al deze vrouwen zijn jong, schoon, welgemaakt, en trotsch op hun jeugd en schoonheid; dezen zijn niet geschikt om den Bodhisattwa naar behooren te verzorgen. Doch alleen Mahāprajāpatī Gautamī hier, de zuster van 's prinsen moeder, die is in staat om geheel passend den prins op te voeden en koning Çuddhodana bij te staan." Nadat zij het zoo allen eens geworden waren, spoorden zij Mahāprajāpatī Gautamī aan. Deze voedde dus den prins op. Vervolgens werden voor den Bodhisattwa twee en dertig kinderjuffrouwen aangesteld, acht om hem te dragen, acht om hem melk te geven, acht om hem te wasschen en acht om hem te laten spelen. (97 : 3; 100 : 10).

Een groot paviljoen neemt het midden van het relief in; daarin zit op een kussen koning Çuddhodana met zijn zoon op schoot, aan weerskanten omgeven door vrouwenfiguren. De Bodhisattwa heeft weder de halvemaanvormige versiering achter het hoofd. Van de vrouwen dragen enkele een kom of een schaal en het zijn dus klaarblijkelijk dienaressen, zooals ook uit hun kleeding op te maken valt; opmerkelijk is het, dat ook de onmiddellijk vóór den koning zittende zich in niets van haar gezellinnen onderscheidt, zoodat er op zichzelf al heel weinig aanleiding bestaat, in haar de prinses Gautamī te willen zien. Hoewel het nu, gezien de plaats van het relief tusschen de brahmanenspijziging en het bezoek van Asita, het meest waarschijnlijk is, dat de keuze van een opvoedster bedoeld is, blijft er toch veel onzekerheid bestaan, want ook de oude Çākya's van den tekst ontbreken. Rechts en links van het paviljoen zitten onder een klapperboom dienaren en, alleen rechts, gewapende wachters. In verband met de mogelijkheid, dat wij hier met een ander tooneel te doen hebben, dan de tekst doet vermoeden, verdient vermelding, dat het in de beeldende kunst, althans die van Gandhāra, geliefde motief van den terugkeer van Lumbinī naar Kapilawastu [1]), hetwelk hier een plaats had moeten vinden, op den Barabuḍur geheel ontbreekt, niettegenstaande de uitvoerige beschrijving in den Lalitawistara.

31. *Bezoek van Asita*

In dien tijd woonde op de helling van den Himālaya, den koning der bergen, een groote ṛṣi, Asita genaamd, bedreven in de vijf kundighe-

[1]) A.G.B. I pag. 310—314 en fig. 157—160. Omgekeerd is de tocht *naar* Lumbinī, welke wij zooeven op den Barabuḍur aantroffen, in Gandhāra nog niet teruggevonden.

den, met zijn zusterszoon Naradatta. Deze Asita zag, juist toen de Bodhisattwa geboren werd, vele wonderbaarlijke bovennatuurlijke verschijnselen. Hij verhief zich met zijn neef Naradatta als een koningszwaan in de lucht en vloog naar de groote stad Kapilawastu.

Asita de groote ṛṣi sprak aldus tot koning Çuddhodana: „Een zoon is u geboren, groote koning; begeerig om dien te zien ben ik hier gekomen".... Daarop nam koning Çuddhodana den prins Sarwārthasiddha zacht en voorzichtig met beide handen op en bracht hem bij Asita, den grooten ṛṣi. Toen deze gezien had, dat de Bodhisattwa voorzien was van de twee en dertig teekenen van den Grooten Mensch, weende hij, tranen stortend en zuchtte diep. Koning Çuddhodana.... sprak tot Asita, den grooten ṛṣi: „Waarom, ṛṣi, weent gij, stort gij tranen en zucht diep? Er is toch geen gevaar voor den prins?" Na die woorden sprak Asita, de groote ṛṣi, tot koning Çuddhodana: „Ik ween niet om der wille van den prins, en hem dreigt geen gevaar. Neen, ik ween om mij zelf. Om welke reden? Ik, groote koning, ben oud, bedaagd en afgeleefd.... Deze prins zal zonder twijfel de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig worden en vervolgens honderdduizend millioenen koṭi's van wezens uit de zee van 's levens kringloop redden naar de overzijde en de onsterfelijkheid doen bereiken. Doch wij zullen dat juweel van een Buddha niet zien. Daarom is het, groote koning, dat ik ween". (101: 1; 102: 1; 103: 1, 8, 21; 104: 3; 105: 3).

Asita wijst vervolgens de twee en dertig voorname en tachtig bijkomstige teekenen van den aanstaanden Buddha aan, wordt onthaald en vertrekt.

De uitvoerigheid, waarmede de tekst de episode met dezen Simeon verhaalt, dwingt ons tot beperking in onze aanhaling, zoodat wij ons genoodzaakt zien voor het volledige verhaal naar dien tekst zelf te verwijzen.

De koning en zijn bezoekers zitten in een pĕndåpå, links op het relief, met een schaal vol kransen tusschen hen in, op kussens op een groote bank. De vorst heeft zijn zoon op schoot, die een tak, waarschijnlijk van een bloem, in de hand houdt; achter hem zitten en staan eenige dienaressen. Van de ṛṣi's zit de baardige Asita, een sĕmbah makend, vooraan; achter hem de baardelooze Naradatta. Beiden hebben de gewone haar-

dracht der ṛṣi's, het haar in een grooten wrong bijeengebonden, beiden dragen ook het voor deze heiligen zoowel als voor asceten gebruikelijke halssnoer. De ṛṣi is klaarblijkelijk in de beschouwing van den Bodhisattwa verdiept; er is geen moeite gedaan iets van zijn droefheid aan te duiden, gelijk dat bijv. op een Gandhāra-relief geschied is door hem de hand aan het hoofd te doen brengen [1]). Rechts van de pĕndåpå naderen nog een drietal dienaressen, die, voor zoover te zien is, o.a. kleeren meebrengen als geschenk voor de gasten, doch dit deel van het relief is niet bijster duidelijk. Vervolgens krijgt men, met een gebouw op den achtergrond, mogelijk een wachthuis, de gewone zittende wacht, en eindelijk, geheel rechts, drie paarden en een olifant, bereden door zijn kornak met olifantshaak. Met de Asita-episode hebben die dieren niets uitstaande, zoodat zij wel geen ander doel zullen hebben dan het relief te vullen.

De voorstellingen van Asita's bezoek in de Gandhāra-kunst [2]) wijken in zooverre van die op Barabuḍur af, dat de vorstin er ook aanwezig is, en dat niet de vader, doch Asita het kind vasthoudt. Dat laatste is ook het geval op de schildering van Ajaṇṭā, waarvan ons echter niet meer dan juist die ééne ṛṣi-figuur met het kind bekend is [3]), zoodat wij over den verderen opzet van het tafereel ons geen oordeel kunnen vormen. De oude Chineesche kunst geeft ook uitsluitend Asita met het kind [4]); te Pagān daarentegen houdt de koning zijn zoon vast, indien althans de interpretatie van het desbetreffende relief juist is [5]).

32. *Maheçwara en andere godenzonen huldigen den Bodhisattwa*

Zoodra de Bodhisattwa geboren was, richtte zich de godenzoon Maheçwara tot de Çuddhāwāsakāyika-godenzonen en sprak aldus: „De Bodhisattwa, het Groote Wezen, is in de menschenwereld verschenen en zal na niet langen tijd de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig worden; komt, laat ons gaan om hem te begroeten, te huldigen, te vereeren en te prijzen." Daarop ging de godenzoon Maheçwara, omgeven en gevolgd door twaalfhonderdduizend godenzonen, na de geheele groote stad Kapilawastu met glans vervuld te

[1]) A.G.B. I fig. 161 pag. 315.

[2]) Behalve het reeds genoemde nog A.G.B. I fig. 160 pag. 313, 162 pag. 316, 165 pag. 323.

[3]) Fergusson-Burgess, The cave temples of India (1880) pag. 308; Burgess, Notes on the Bauddha rock-temples of Ajanta, Arch. Surv. West. Ind. 9 (1879) pl. 14; Griffiths, Paintings pl. 45; Foucher, Lettre p. 224.

[4]) Chavannes, Mission, fig. 432 en pag. 590.

[5]) Seidenstücker, abb. 20 en p. 31 en 91. Voor Kambodja zie A.G.B. II fig. 518 p. 589.

hebben naar de plaats, waar zich koning Çuddhodana's paleis bevond.... en na des Bodhisattwa's voeten met zijn hoofd vereerd te hebben en zijn bovenkleed over één schouder te hebben geworpen, liep hij eenige honderdduizenden malen met de rechterzijde om hem heen, nam den Bodhisattwa in zijn armen en sprak tot koning Çuddhodana bemoedigende woorden. Nadat zoo de godenzoon Maheçwara met de Çuddhāwāsakāyika-godenzonen voor den Bodhisattwa de ceremonie der groote vereering verricht had, keerde hij naar zijn verblijf terug. (112: 3,13; 113: 1, 4, 11, 13).

Ook op dit relief staat de koninklijke pĕndåpå links, thans met triçūla-ornamenten op het dak. Koning Çuddhodana zit nog steeds met zijn zoontje op schoot op een kussen met eenige dienaressen achter zich. Eveneens op kussens zitten links de goden, drie in getal; de voorste, die een sĕmbah maakt, moet Maheçwara zijn. Van een huldiging van de voeten van den Bodhisattwa met het hoofd of van een pradakṣiṇā is niets te zien; de godenzoon zit niet anders dan de ṛṣi op het vorige relief. De rechterhelft is bestemd voor het gevolg des konings, staande dienaren, deels met de gewone bloembakken, en zittende, van wie de voorsten alleen een zwaard dragen, de achtersten een goed gewapende troepenafdeeling vormen met zwaarden en schilden, terwijl op den achtergrond, behalve 's koning zonnescherm, pijlenbundels en bogen te zien zijn [1]).

33. *De Çākya's verzoeken den prins naar den tempel te zenden*

Daarna verzamelden zich de oudste mannelijke en vrouwelijke Çākya's, gingen tot koning Çuddhodana en spraken aldus: „Dit moet ge weten, o koning, de prins moet naar den tempel gebracht worden". De koning zeide: „Goed, laat de prins er heen gebracht worden". (118: 3).

De koning zit ook hier in een pĕndåpå met zijn zoon op schoot; hij zit nu echter geheel vooraan, daar degenen, met wie hij in gesprek is, zich buiten de pĕndåpå bevinden. Achter hem knielen, nog in het gebouw, eenige dienaressen; de voorste, die niets in de handen heeft en op wier dij de koning zijn hand doet steunen, zou Gautamī kunnen zijn, doch volgens den tekst is deze niet bij het onderhoud tegenwoordig, daar de vorst

[1]) Misschien treft men deze huldiging ook te Pagān aan, Seidenstücker abb. 21, p. 32 vlg., 82 en 92. Volgens dien laatste zou dan in dit geval een niet in het Awidūrenidāna bewaarde passage aan den Lalitawistara ontleend kunnen zijn.

haar eerst later, na zijn terugkeer binnen het paleis, zijn bevelen aangaande den tempelgang geeft. Rechts, buiten de pĕndåpå, zitten nog dienaren en wachters. Links zitten en staan een aantal personen van beide geslachten, in wie wij de Çākya's met hun volgelingen hebben te herkennen; de voorste, die een vaas in de handen houdt, schijnt een brahmaan te zijn. Deze groep is vrij erg afgesleten; toch is nog wel duidelijk, dat in elk geval de meest achteraan zittenden, evenals de drie staande figuren, de laatsten met een vliegenwaaier en geschenken in de handen, tot het begeleidend personeel behooren. Op den achtergrond staan nog een paar boomen.

34. *Tocht naar den tempel*

> Zoo dus, terwijl allerlei heilwenschen en lofprijzingen weerklonken en straten, viersprongen, markten en poorten met ontelbare versierselen getooid waren, ging koning Çuddhodana, na den wagen van den prins binnen in het paleis versierd te hebben, omgeven en gevolgd door brahmanen, weda-kenners, gildenhoofden, gezinshoofden, raadslieden, grensvorsten, poortwachters, volgelingen, vrienden en verwanten, met den prins langs den weg, die van reukwerk geurde, bestrooid was met ontloken bloesems, gevuld met paarden, olifanten, wagens en voetvolk, waar zonneschermen, vlaggen en vaandels opgericht stonden en allerlei muziekinstrumenten weerklonken. Honderdduizenden godheden trokken den wagen van den Bodhisattwa. En vele honderdduizenden millioenen koṭi's van godenzonen en apsarasen deden in de lucht een bloemenregen neerdalen en deden er muziekinstrumenten geluid geven. (119: 11).

Een vergelijking van den tekst met het op het relief weergegevene is weder belangrijk voor de werkwijze der Barabuḍur-beeldhouwers. Hier moest afgebeeld worden een tocht per wagen van Çuddhodana en zijn zoon met gevolg, en dat heeft de beeldhouwer dan ook gedaan, maar al het bijwerk in de beschrijving heeft hij gelaten voor wat het was. Om te beginnen zijn de goden weggebleven, zoowel die, welke den wagen moesten trekken, als die, welke met bloemen en muziek den tocht opluisterden. Ook met de samenstelling van 's konings omgeving volgens den tekst is niet de minste rekening gehouden, evenmin als met de beschrijving van het aanzien van den weg. Wat overblijft is dus dit: Een groote vierwielige reiswagen, overdekt, waarin zitten de koning, de Bodhisattwa

met zijn gewone halvemaanversiering, en twee dienaressen. De wagen is bespannen met vier paarden; op den disselboom zit de koetsier, achteraan hurkt een soldaat. Vóór en achter den wagen loopen dienaren en wachters, welke laatsten in de voorste groep pijl en boog, in de achterste zwaarden dragen. En daarmede heeft dan de beeldhouwer klaarblijkelijk aan zijn opdracht voldaan.

35. *De goden van den tempel huldigen den Bodhisattwa*

> Zoo kwam koning Çuddhodana onder groot koninklijk ceremonieel, groote koninklijke pracht en groote koninklijke heerlijkheid met den prins den tempel binnen. Zoodra de Bodhisattwa zijn rechtervoetzool in dien tempel op den grond geplaatst had, toen stonden die levenlooze godenbeelden, te weten Çiwa, Skanda, Nārāyaṇa, Kuwera, Candra, Sūrya, Waiçrawaṇa, Çakra, Brahmā, de Wereldhoeders en nog andere beelden, allen elk van zijn voetstuk op en vielen neder aan de voeten van den Bodhisattwa. En de goden, van welke die beelden waren, toonden allen hun eigen gedaante en spraken deze verzen. (119 : 19; 120 : 7).

Terwijl de tekst de huldiging binnen den tempel doet plaats hebben, verplaatst het relief ons buiten dat gebouw. De tempel staat aan den linkerkant van het tooneel. Het is een gebouw in twee verdiepingen, een dubbele deur met kāla-makara-ornament, waarnaast paneelen in behangselmotief en pilasters; boven eveneens pilasters en vensters, door een omgekeerden triçūla gedekt. Het dak loopt glad op; in het midden verheft zich als bekroning een cakra tusschen twee wimpels; rechts is aan den tempel een portiek uitgebouwd, rustend op zuilen, en hier zit een rākṣasa als tempelwachter met het bekende korte zwaard. Uit de vensters kijken twee menschenfiguren, waarschijnlijk goden; een derde komt door de half geopende deur naar buiten loopen. Een viertal goden is reeds buiten den tempel; drie knielen, één staat, allen maken een eerbiedigen sĕmbah voor den van rechts naderenden Bodhisattwa. Onder die goden is de staande, welke niet den gewonen hoogen hoofdtooi draagt, doch eenvoudig een naar boven opgebonden haarmassa, waarschijnlijk Brahmā, die immers ook elders als „Çikhin" wordt voorgesteld. De Bodhisattwa staat naast zijn vader, beiden met glorie en een zonnescherm boven het hoofd; achter hen staat en zit het gevolg, dienaren met de gewone attributen en met pijl en boog of zwaard gewapende soldaten. Eigenaardig is het, dat de Bodhisattwa hier opeens *niet* de halvemaan-

versiering draagt, die hij in het rijtuig op het vorig relief nog had. Verder is hij hier voor het laatst als kind voorgesteld, d. w. z. met een lagen diadeem op het hoofd; op de volgende reliefs ziet men hem den gewonen vorstelijken hoofdtooi dragen.

36. *Aanbieding en verduistering der sieraden*

Daarop liet koning Çuddhodana door vijfhonderd Çākya's vijfhonderd sieraden maken, te weten handsieraden, voetsieraden, hoofdsieraden, halssieraden, sieraden met zegels, oor- en armringen, gordels, goudzijden stoffen, netwerk met klokjes en met edelsteenen, en met den maṇi-steen bezet, schoeisel met allerlei edelsteenen versierd, parelsnoeren armbanden, braceletten en diademen.

Vervolgens toen de nacht verdwenen en de zon opgegaan was, begaf zich de Bodhisattwa naar het Wimalawyūha geheeten park, en daar werd hij door Mahāprajāpatī Gautamī in de armen genomen. Tachtigduizend vrouwen kwamen daar en aanschouwden het gelaat van den Bodhisattwa, evenals tienduizend meisjes en vijfduizend brahmanen. Daar werden de sieraden, die de gelukkige Çākya-koning had laten maken, aan het lichaam van den Bodhisattwa aangelegd. Zoodra ze aangelegd waren, werden ze door den glans van het lichaam des Bodhisattwa's verduisterd, schitterden niet meer, vonkten niet meer, glansden niet meer.

Daarop vertoonde Wimalā, de godin van het park, haar verheven persoonlijkheid, ging voor hen staan en sprak tot koning Çuddhodana en die groote schaar Çākya's deze verzen: „Hij is getooid door zijn eigen glans en versierd door honderd deugden; bij hem, wiens lichaam geheel vlekkeloos is, schitteren de sieraden niet; de glans van zon en maan, de sterren en het gefonkel van den maṇi-steen, de schittering van Çakra en Brahmā licht niet voor de volheid van zijn heerlijkheid. Hij, wiens lichaam getooid is met de teekenen als vrucht van vroegere goede daden, wat zou hij moeten doen met onwaardige, door anderer hand gemaakte versierselen?" (121: 5, 16; 122: 10, 21).

Er zijn op dit relief twee episodes van het hierboven geciteerde verhaal afgebeeld, de aanbieding der sieraden en de uitlegging van hun verduiste-

ring door Wimalā. In het midden van het tooneel, en voor beide scènes de omgeving aanduidend, verheffen zich de boomen van het park. Rechts zit in een pĕndåpå op een zetel de Bodhisattwa, kenbaar aan zijn glorie; in afwijking met den tekst is hij niet voorgesteld op Gautamī's schoot: deze laatste ontbreekt zelfs geheel en al, en ook de vele duizenden vrouwen zijn op deze reliefhelft slechts door één dienares, met een vliegenwaaier geheel links staande, vertegenwoordigd, gelijk men de brahmanen eveneens tevergeefs zoekt. Ook hier heeft de beeldhouwer dus de bijkomstige omstandigheden verwaarloosd. Voor en achter den Bodhisattwa zit een dienaar, geheel rechts een gewapend soldaat. Links naderen de Çākya's, die er overigens als gewone hovelingen en volgelingen uitzien, met de sieraden, die zij aan zullen bieden; de voorste houdt een hoofdbedekking vast, de volgenden schalen met ringen en andere versierselen.

Op de linker reliefhelft staat eveneens een pĕndåpå, waarin ook een persoon in vorstelijk ornaat gezeten is. De ruimte achter hem wordt ingenomen door staande vrouwen en zittende dienaren en soldaten. Vóór hem zit nog een volgeling en staat, juist onder den laatsten boom van het park, de vrouwenfiguur, die zich blijkens haar houding tot den zittenden hoofdpersoon richt. Deze vrouw kan geen andere zijn dan de godin Wimalā. De hoofdpersoon zou volgens Pleyte (pag. 59) de Bodhisattwa zijn, en hoewel het niet uitgesloten is, blijkens het volgende relief, dat één persoon tweemaal op hetzelfde paneel wordt afgebeeld, kunnen wij ons met deze opvatting toch niet vereenigen, niet zoozeer omdat de persoon in kwestie, in tegenstelling tot den Bodhisattwa, geen glorie draagt (vgl. het volgend relief), als wel omdat de tekst uitdrukkelijk vermeldt, dat het Çuddhodana is, tot wien de godin haar woorden spreekt. Onzes inziens is dus de hoofdpersoon in de linker pĕndåpå de koning, wien van het wonderlijke verschijnsel de oorzaak verhaald wordt.

37. *Aankomst bij de school*

Toen de prins zoo was opgegroeid, werd hij onder honderdduizend heilwenschen naar de school gebracht, omgeven en gevolgd door tienduizend knapen en tienduizend wagens gevuld met heerlijke spijzen en mondvoorraad en gevuld met goud en zilver.

Zoodra de Bodhisattwa de school was binnengetreden, viel de schoolmeester, Wiçwāmitra genaamd, daar hij de majesteit en den glans van den Bodhisattwa niet kon verdragen, met het gelaat voorover neer op den grond. Toen een Tuṣitakāyika-godenzoon, Çu-

bhāngga geheeten, hem zoo zag liggen, vatte hij hem bij de rechterhand en deed hem weer opstaan. (123: 15; 124: 9).

Wij hebben ons veroorloofd weg te laten, wat de tekst nog verder geeft omtrent den stoet, waarmede de prins zich naar school begeeft, de muziekinstrumenten en bloemenregen, de jongemeisjes op de balcons en gaanderijen der huizen, de godendochters en andere halfgoddelijke wezens, die den stoet opluisteren; immers van dit alles vertoont het relief niets. In plaats daarvan geeft de beeldhouwer den prins een bij een schoolgang eenigszins misplaatste troepenmacht mede, hetgeen te opvallender is, waar zelfs de in de eerste plaats genoemde knapen en de wagens met eetwaren enz. ter verdeeling, zijn weggelaten. De optocht nadert van links. Vooraan bevinden zich twee mannen in groot ornaat, één met een zonnescherm boven zich, ongetwijfeld de koning en zijn zoon, welke echter niet van een glorie voorzien is. Achter hen knielen en staan de dienaren met de gebruikelijke attributen, en de soldaten met zwaarden, pijlen en bogen. Vóór de vorstelijke personen knielt de schoolmeester, daarachter staat nog een zeer verminkte tweede figuur. Deze ontvangst heeft vóór den ingang der school plaats: juist achter den meester ziet men het poortgebouw dezer inrichting, aan hetwelk een palissadeering aansluit. Op die poort zitten een paar pauwen; een derde komt aanvliegen. Binnen de palissade is de pĕndåpå te onderscheiden, die blijkens het volgende relief als schoollokaal dient. Aan den ingang daarvan ziet men een tweetal figuren, van welke één een boek vasthoudt en dus wel een leerling zijn zal, terwijl geheel rechts de schoolmeester in amechtige houding neergezegen is en door den godenzoon in brahmanendracht, die hem bij de rechterhand genomen heeft, wordt bijgebracht. Dit gedeelte is zeer afgesleten en verminkt. Ook op dit relief zijn dus twee opeenvolgende episodes weergegeven, en wel zoo, dat dezelfde persoon tweemaal is afgebeeld.

38. *Het onderricht in de school*

Nadat de Bodhisattwa een schrijftafeltje genomen had van uragasāra-sandelhout, van heerlijke kleur, met gouden rand en overal met juweelen bezet, sprak hij aldus tot den meester Wiçwāmitra: „Wel meester, wat voor schrift zult gij mij leeren? Brāhmī of Kharoṣṭī of.... enz." Daarop zeide meester Wiçwāmitra glimlachend, met vroolijk gelaat en zonder eenigen eigendunk of trots: „Wonderlijk is het, hoe het reine Wezen in de wereld de gebruiken der wereld volgt: geleerd in alle çāstra's komt hij toch naar de kinderschool.

Schriften, waarvan ik zelfs den naam niet ken, daarin bedreven komt hij toch naar de kinderschool".

Zoo leerden dan tienduizend knapen tezamen met den Bodhisattwa schrijven. En terwijl die knapen het alphabet spelden, werd, wanneer zij de letter *a* uitspraken, door de macht van den Bodhisattwa de klank geuit: „*a*lle voorstelling is vergankelijk" enz. (125: 17; 126 : 13; 127 : 3).

In twee onmiddellijk naast elkaar staande pĕndåpå's heeft het schoolonderricht plaats. In de grootste, rechtsche, zit links Wiçwāmitra, die hier merkwaardigerwijze den baard mist, welke hem op het vorig relief sierde, en rechts de Bodhisattwa, als een echte prins de knie in den steunband houdend, terwijl dadelijk achter hem twee zeer verminkte volgelingen in brahmanendracht zitten en de rest van de bedienden en soldaten geheel rechts naast de pĕndåpå hebben plaats genomen. In de linksche pĕndåpå, op welks dak vier duiven zich bevinden, en terzijde daarvan onder een boom, zitten de mede-leerlingen, velen met palmbladbundels in de hand. Dit op Java gebruikelijke schrijfmateriaal is in de plaats getreden van de op de Gandhāra-reliefs overeenkomstig den tekst aangetroffen schrijftafeltjes [1]). Op een dier schrijftafeltjes heeft men fragmenten kunnen herkennen van een der uit den tekst bekende, bij het spellen der letters geuite, spreuken; ook daar zal dus den beeldhouwer dezelfde passage van den Lalitawistara voor oogen gestaan hebben. Op de Gandhāra-reliefs is alleen de Bodhisattwa zittend voorgesteld; de overigen staan om hem heen. Ook te Ajaṇṭā [2]) en in Serindië [3]) is de school te vinden.

39. *Tocht naar het boerendorp*

Toen dan de prins grooter geworden was, ging hij op een anderen tijd met andere jongelieden, zoons van raadslieden, uit om een dorp van landbouwers in oogenschouw te nemen. (128 : 15).

De stoet, waarmede de prins zich naar het land begeeft, wordt geopend door een ruiter met pijl en boog, in wien Pleyte (pag. 62) den koning meent te mogen zien. Daar intusschen volgens den tekst de koning den tocht niet medemaakt en de persoon in kwestie gevolgd wordt door een troepenafdeeling, die dezelfde wapenen voert, achten wij het waar-

[1]) A.G.B. I fig. 165—167 en pag. 322—326.
[2]) Foucher, Lettre p. 224; Griffiths, Paintings, pl. 45.
[3]) Stein, Serindia II p. 656 en pl. LXXVI (Tun-Huang).

schijnlijker, dat hij slechts de commandant dezer lijfwacht is. Daarna komt de wagen van den prins, met twee paarden bespannen; hij is van het gewone overdekte vierwielige model. De koetsier zit op een der paarden (bedoeld is wellicht: op den disselboom), een soldaat achterop; in den wagen zelf de Bohisattwa, die een lotus in de hand houdt, met drie gezellen. Naast de paarden loopen een paar dienaren, achter den wagen weer een troepenafdeeling, thans in hoofdzaak met zwaard en schild bewapend.

Zooals men ziet, wijst de tekst niet uit, op welke wijze de tocht plaats heeft; bij gebrek aan andere afbeeldingen is het niet uit te maken of de beeldhouwer, toen hij dien per wagen deed geschieden, een bepaalde traditie of slechts zijn eigen fantasie volgde.

40. *De Bodhisattwa onder den jambu-boom, gehuldigd door ṛṣi's*

Terwijl de Bodhisattwa daar zonder bepaald doel alleen en zonder begeleider heen en weer wandelend rondzwierf, zag hij een hoogen, prachtigen jambu-boom en daaronder zette hij zich in de schaduw met gekruiste beenen neder. Vervolgens richtte hij, daar zittend, zijn gedachten op één onderwerp.

Te dien tijde vlogen vijf vreemde ṛṣi's, bedreven in de vijf kundigheden en met bovennatuurlijke macht, door de lucht van het Zuiden naar het Noorden. Toen zij boven dat deel van het bosch waren, werden zij als het ware tegengehouden en konden niet verder gaan. Vol ongeduld en toorn spraken zij dit vers: „Wij hier, die boven de stad der onsterfelijken, over de woningen van yakṣa's en gandharwen door de lucht hebben kunnen vliegen, moeten bij dit deel van het bosch gekomen stilhouden. Wel, wiens macht doet onze bovennatuurlijke kracht te niet?" Daarop sprak de godheid van dat deel van het bosch tot de ṛṣi's dit vers: „De spruit uit het geslacht van een vorst der vorsten, de zoon van den Çākya-koning, schitterend als de glans der opkomende zon, schijnend met de kleur van de ontloken lotuskelk, liefelijk van aangezicht als de maan, de heer der wereld, de wijze, die is hier in het bosch gekomen, zijn gedachten slechts op meditatie gericht, door goden, gandharwen, nāga-vorsten en yakṣa's geëerd, in honderden koṭi's van levens zijn verdiensten vermeerderd hebbend; diens macht doet Uw bovennatuurlijke

kracht te niet." Toen de ṛṣi's de woorden van die godheid gehoord hadden, daalden zij op de aarde en zagen den Bodhisattwa in meditatie, rein van lichaam en fonkelend als een stralenbundel. Hun gedachten op den Bodhisattwa richtend prezen zij hem met verzen.

Nadat de ṛṣi's den Bodhisattwa met deze verzen gehuldigd hadden en driemaal met de rechterzijde om hem heen geloopen waren, verdwenen zij door de lucht. Koning Çuddhodana intusschen, den Bodhisattwa niet ziende, had zonder hem geen genoegen. Hij zeide: „Waar is de prins heengegaan? Ik zie hem niet." Toen liepen een menigte menschen naar verschillende kanten om den prins te zoeken. Een niet daarbij behoorend raadsman zag den Bodhisattwa zitten in meditatie met gekruiste beenen in de schaduw van den jambu. Op dat tijdstip was van alle boomen de schaduw omgedraaid, doch die van den jambu had het lichaam van den Bodhisattwa niet verlaten. (128 : 18; 129 : 12, 19 ; 131 : 1, 19).

Indien al bij enkele der bekende gebeurtenissen uit het leven van den Buddha de beeldhouwers van Barabuḍur behalve den tekst ook zekere aloude vastelandsche tradities gevolgd hebben, dan is dit bij het toch ook zeer bekende tafereel van de „eerste meditatie" onder den jambuboom volstrekt *niet* het geval. Immers in de oude Indische kunst is het lakṣaṇa voor deze gebeurtenis, de bijzonderheid waaraan zij te kennen is, de aanwezigheid van een landbouwer achter zijn met ossen bespannen ploeg, ten teeken dat de meditatie die in het boerendorp, en niet een andere, is [1]). Op den Barabuḍur van dien ploegenden boer geen spoor. De Bodhisattwa zit in de vereischte houding, met gekruiste beenen in dhyāna-mudrā, tusschen twee boomen op een verhooging. Meer naar rechts verheffen zich nog meerdere boomen, en dat die tot een bosch, niet tot een lusthof of iets dergelijks, behooren, blijkt uit een tweetal herten, die in de nabijheid van den Bodhisattwa liggen. Dat op een relief het wonder van de stilstaande schaduw onmogelijk weer te geven was, spreekt vanzelf. Wel vinden wij de episode met de vijf ṛṣi's. Voorzien van den strikvormigen haartooi der asceten en de gewone halssnoeren, en verder allen baarden dragend, knielen zij, een eerbiedigen sĕmbah makend, aan den linkerkant van het relief; de voorste heeft zich zelfs zoover voorovergebogen, dat hij met de handen op den grond steunt. Boven de ṛṣi's zweven op wolken twee hemelingen, eveneens een sĕmbah

[1]) A.G.B. I pag. 346.

makend; volgens Pleyte (pag. 63) de woudgod met een gezel; onzes inziens waarschijnlijker (want wat doet de woudgodheid in de lucht en vanwaar opeens die nergens vermelde begeleider?) een paar in den tekst niet nader aangeduide hemelingen of godenzonen, die getuigen zijn van het wonder. Eveneens niet geheel op te lossen is de identiteit van de groote groep, die rechts onder de boomen zit en uit dienaren en soldaten bestaat. Ook hier verschilt onze opvatting van die van Pleyte, die er den minister met gevolg in ziet, welke, toen de koning ongerust werd, den prins terugvond (pag. 63). De tekst zegt duidelijk, dat de minister, zoodra hij den Bodhisattwa zag, in groote haast den koning waarschuwde en dat laatstgenoemde zich vervolgens naar den jambu-boom begaf om zijn zoon te huldigen. Voor een rustig neerzitten van den minister en diens (nergens vermeld) gevolg is dus geen plaats; eerder zou men kunnen meenen, dat de huldebetuiging van den koning hier bedoeld is, en inderdaad schijnt deze op Gandhāra-reliefs aangetroffen te worden [1]). Doch op het Barabuḍur-tafereel verzet zich daartegen, afgezien van de moeilijkheid, dat bij 's konings komst de ṛṣi's al lang weer weg waren, de omstandigheid, dat de vooraanzittende persoon een pajongdrager is,dat dit zonnescherm, te oordeelen naar de houding van den drager, bij den Bodhisattwa behoort, en dat nergens in de heele groep een figuur in vorstelijk ornaat te vinden is. Wij houden het voor de eenvoudigste verklaring, dat wij hier slechts te doen hebben met het gewone gevolg van den Bodhisattwa, hetwelk de beeldhouwer niet nagelaten heeft aan zijn held toe te voegen, zelfs bij deze gelegenheid, waar de tegenwoordigheid van dat gevolg met den tekst in strijd is.

De voorstellingen dezer episode in de verdere Indische kunst zijn, zooals wij reeds opmerkten, kenbaar door de aanwezigheid van een ploegenden landbouwer; reeds het oude relief van Mahābodhi [2]) vertoont hem naast den ledigen troon onder een boom, waarop de Heer verondersteld wordt te zitten en in Gandhāra ontbreekt hij ook nimmer [3]), evenzeer is hij te Ajaṇṭā te vinden [4]). De ṛṣi's daarentegen zijn nergens afgebeeld [5]). Punten van vergelijking met Barabuḍur vinden wij dus elders niet, behalve dan natuurlijk den in dhyāna-mudrā neerzittenden Bodhisattwa [6]).

[1]) Foucher, Sikri pl. 10, A.G.B. I fig. 175 pag. 342; II fig. 353 p. 95; cf. fig. 434 p. 251.

[2]) Cunningham, Mahâbodhi or the great Buddhist temple at Buddha-Gayâ (1892) pl. 8, 11; eveneens A.G.B.I fig. 177 p. 347.

[3]) Behalve het reeds geciteerde, A.G.B.I fig. 176 pag. 345; J.I.A.I. 8 pl. 25. Op dit laatste zijn rechts de gezellen aanwezig.

[4]) Foucher, Lettre p. 224.

[5]) Tenzij wellicht A.G.B.II fig. 489 p. 521 (Mathurā).

[6]) Indien in het relief van Sarnāth, Journ. Roy. As. Soc. I.I. pl. 4, terecht deze zelfde scène

Het volgend hoofdstuk begint met een gesprek tusschen Çuddhodana en de Çākya's, welke den koning waarschuwen, dat volgens de voorspellingen de prins òf Buddha òf wereldheerscher zal worden, en dat, daar het laatste het meest wenschelijk is, het zaak is hem door de banden des huwelijks aan de wereld te binden.

41. *De Çākya's verzoeken den Bodhisattwa om te trouwen*

Vervolgens sprak koning Çuddhodana als volgt: „Als dat zoo is, moet gij rondzien, welk meisje passend voor den prins zou zijn." Toen zeiden de vijfhonderd Çākya's elk voor zich: „Mijn dochter zou passend zijn voor den prins; mijn dochter is geschikt." De koning zeide: „De prins is moeilijk te bevredigen. Daarom moeten wij hem vast op de hoogte brengen en vragen: welk meisje bevalt u?"

Daarop vereenigden zich allen en maakten den prins die zaak duidelijk. De prins antwoordde hen: „Over zeven dagen zult gij mijn antwoord hooren". (137 : 5).

De Bodhisattwa zit, leunende tegen de kussens en met het rechterbeen in den steunband, in een paviljoenvormige nis, waarop aan beide zijden een pĕndåpå aansluit. Boven het dak dier pĕndåpå zijn de toppen van boomen zichtbaar. Rechts, achter den Bodhisattwa, zitten diens dienaren; links, waar de pĕndåpå meer ruimte biedt, hebben de Çākya's plaats genomen. De voorste, die een baard draagt en klaarblijkelijk een brahmaan is, voert het woord.

De koning laat vervolgens allerlei sieraden vervaardigen, welke de prins op den zevenden dag onder de daartoe verzamelde jonge meisjes zal uitdeelen.

42. *De Bodhisattwa biedt Gopā den ring aan*

Zoo begaven zich dan alle jonge meisjes van de groote stad Kapilawastu naar de vergaderzaal, waar zich de Bodhisattwa bevond, om door hem gezien te worden en de prachtige sieraden te ontvangen. De Bodhisattwa schonk dan aan alle meisjes, die gekomen waren, de prachtige sieraden; de meisjes konden de majesteit en glans van den Bodhisattwa niet verdragen en gingen, na de prach-

herkend is, zou ook daar de landman met zijn ploeg weggelaten zijn. Geheel afwijkend is ook de voorstelling te Pagân; Seidenstücker, abb. 23 en 24; p. 35 vlg. en 92.

tige sieraden ontvangen te hebben, zoo gauw mogelijk weer weg. Daarop kwam de dochter van den Çākya Daṇḍapāṇi, het Çākya-meisje Gopā, omgeven en gevolgd door een schaar van slavinnen, naar de vergaderzaal, waar zich de Bodhisattwa bevond en ging vervolgens naast hem staan; zij zag den Bodhisattwa aan zonder de oogen neer te slaan. Op dat oogenblik had de Bodhisattwa alle prachtige sieraden weggeschonken. Daarop ging zij naar den Bodhisattwa toe en sprak met lachend gelaat: „Prins, wat heb ik U misdaan, dat gij mij minacht?" Hij antwoordde: „Ik minacht U niet, maar gij zijt het allerlaatste gekomen." Daarop maakte hij een vingerring los van vele honderdduizenden waarde, en gaf haar dien. (142 : 1).

In het midden van een paviljoen met twee vleugels zit op een troon de Bodhisattwa; in zijn hand houdt hij den ring, dien hij aan de voor hem knielende en een sĕmbah makende Gopā aanbiedt. Rechts achter den Bodhisattwa, in en buiten het paviljoen, zitten zijn dienaren en geheel in den hoek staan zelfs twee paarden met hun koetsier. In een links aan het paviljoen aansluitende pĕndåpå zouden Gopā's slavinnen gezeten kunnen zijn, indien in dit opzicht de beeldhouwer den tekst gevolgd heeft; daar zij echter voor slavinnen te fraai zijn uitgedoscht en bovendien geen van allen iets in de hand houdt, is het veel waarschijnlijker, dat de Çākya-meisjes bedoeld zijn en deze dus, in tegenstelling tot den tekst, de zaal nog niet verlaten hebben. Buiten de pĕndåpå zitten twee wachters. Bloemvazen sieren het dak van het paviljoen, waarop bovendien, evenals op de pĕndåpå, pauwen staan; een duif komt uit den linkerhoek aanvliegen.

Gopā zou dus de aangewezen bruid voor den Bodhisattwa zijn, ware het niet, dat haar vader bezwaar maakte zijn dochter te geven aan iemand, die nog nooit eenige bedrevenheid in wetenschap of sport getoond had.

43. *De Bodhisattwa verklaart zich bereid zijn bedrevenheid in wetenschap en sport te toonen*

De Bodhisattwa hoorde wat er gebeurde; daarop begaf hij zich tot koning Çuddhodana en sprak vervolgens: „Koning, waarom zijt gij zoo terneergeslagen?" De koning zeide: „Jonge man, genoeg daarvan." De prins sprak: „Koning, in elk geval is toch een ver-

klaring noodzakelijk"; en tot driemaal toe deed de Bodhisattwa koning Çuddhodana die vraag. Daarop maakte de koning hem duidelijk, wat de zaak was. Vervolgens zeide de Bodhisattwa: „Koning, is er dan iemand hier in de stad, die in staat is met mij in bedrevenheid te wedijveren?" Toen sprak koning Çuddhodana met verheugd gelaat tot den Bodhisattwa: „Zijt gij dan in staat, mijn zoon, uw bedrevenheid te toonen?" Hij antwoordde: „Dat ben ik, koning; laten dus de in alle kundigheden bedrevenen zich verzamelen, opdat ik in hun tegenwoordigheid toone, wat ik kan." Daarop liet koning Çuddhodana in de groote uitnemende stad Kapilawastu onder klokgelui afkondigen: „Over zeven dagen zal de prins zijn bedrevenheid toonen. Laten daar de in alle kundigheden bedrevenen zich verzamelen". (143 : 13).

Op een bank in een pĕndåpå, met een uitbouw aan weerskanten, hebben vader en zoon plaats genomen; een bak met onduidelijken inhoud staat tusschen hen in. Beiden zijn met een glorie getooid, waarvoor bij den koning geen de minste aanleiding bestaat. In de uitbouwsels der pĕndåpå, op wier dak ook hier pauwen staan, en daarbuiten tot aan de randen van het relief, zitten de volgelingen der beide hoofdpersonen; op den achtergrond verheft zich, eveneens aan beide zijden, een boom.

44. *Dewadatta doodt den olifant*

Bij die gelegenheid verliet vóór alle anderen prins Dewadatta de stad. Een witte olifant, van groote gestalte, voor den Bodhisattwa bestemd, werd juist de stad binnen gebracht. Toen greep prins Dewadatta, buiten zich zelf van ijverzucht en van trotsch op zijn Çākya-kracht, dien olifant met de linkerhand bij de slurf en doodde hem met één slag van zijn vlakke rechterhand. (144 : 10).

Van links nadert de olifant, welks kornak met de angkuça in de hand achter hem knielt; dan volgen nog een aantal mannen, waarschijnlijk degenen, die het dier geleiden, mogelijk ook slechts toeschouwers. Dewadatta, aan zijn hoogen hoofdtooi als Çākya-prins herkenbaar, komt van rechts; hij wordt gevolgd door een aantal dienaren, die gedeeltelijk met zwaarden, pijlen en bogen gewapend zijn. De prins staat juist op het punt den doodelijken slag toe te brengen, waartoe hij de vlakke rechterhand opgeheven heeft; zijn linkerarm is afgebroken, doch wat er nog

van over is bewijst, dat hij dien in de richting van de slurf van het dier uitstrekte. Beide handen waren dus zeker wel in overeenstemming met den tekst; wat daarin niet vermeld wordt, is de houding van het linkerbeen, dat hij heeft opgeheven en tegen den slagtand van den olifant geplaatst. Ook op het overigens vrij geschonden Gandhāra-relief van deze episode [1]) staat Dewadatta tegenover den olifant met opgeheven rechterhand en grijpt hij met de linker het dier bij de slurf. De olifant komt hier half uit de poort te voorschijn; toeschouwers zijn er verder niet bij.

45. *De Bodhisattwa slingert den olifant naar buiten*

> Dadelijk na hem kwam prins Sundarananda naar buiten. Hij zag dien olifant dood aan de poort liggen en vroeg: „Door wien is hij gedood?" Toen zeiden een groote menigte menschen: „Door Dewadatta." Hij sprak: „Dat is een slechte daad van Dewadatta." En na den olifant bij den staart gepakt te hebben, trok hij hem buiten de stadspoort. Dadelijk daarop kwam de Bodhisattwa op een wagen naar buiten; hij zag dien gedooden olifant en vroeg: „Door wien is hij gedood?" Zij antwoordden: „Door Dewadatta." Hij sprak: „Een slechte daad van Dewadatta. En door wien is hij verder buiten deze stadspoort getrokken?" Zij antwoordden: „Door Sundarananda." Hij sprak: „Dat is een goede daad van Sundarananda. Doch dit dier heeft een groot lichaam; het zal, als het vergaat, de heele stad met stank vervullen." Daarop stak hij, op den wagen staande, één voet uit naar den grond, greep met den grooten teen dien olifant bij den staart en slingerde hem over zeven muren en zeven grachten tot op een kroça afstands buiten de stad. (144 : 15).

Het relief is helaas zeer geschonden en zoowel de Bodhisattwa als de olifant ontbreken. Toch is de identificatie wel gewaarborgd. Op de gespaarde rechterhelft vinden wij een fragment van den in den tekst uitdrukkelijk vermelden wagen en een aantal volgelingen van hetzelfde voorkomen en gelijksoortige bewapening als Dewadatta's geleide op het vorig relief. Daar nu verder het volgend tafereel ons reeds midden in de wedstrijden verplaatst en het niet aan te nemen is, dat wel Dewadatta's booze daad, maar niet het nog veel grootschere bewijs van kracht, door den Bodhisattwa gegeven, zou zijn voorgesteld, kan op de linker reliefhelft

[1]) A.G.B.I fig. 169 pag. 331.

niets anders gestaan hebben dan het wegslingeren van den olifant. Zoo zijn ook op het zooeven reeds genoemde Gandhāra-relief beide episodes weergegeven; daar heeft men tusschen deze beide in ook nog een plaats gegeven aan het wegsleepen van het doode dier door Nanda.[1]) Zien we wel, dan zijn op het fragment van den linker benedenhoek, hetwelk van het Barabuḍur-relief nog gespaard gebleven is, twee van de olifantspooten te onderscheiden.

46. *De rekenwedstrijd*

Zoo verlieten vijfhonderd jonge Çākya's de stad en begaven zich naar een andere plaats, waar zij hun kundigheden toonden. Koning Çuddhodana, de alleroudste Çākya's en een groote menschenmenigte gingen ook naar die plaats, begeering om te zien, hoe de Bodhisattwa en de andere jonge Çākya's in kundigheden uitmuntten.... De Çākya's zeiden: „Laat al de prins de beste zijn in de schrijfkunst, in de rekenkunde moet hij zijn voortreffelijkheid en kennis toonen". Er was een cijferaar onder de Çākya's, Arjuna genaamd, een groot rekenmeester, volkomen op de hoogte der arithmetica; deze werd tot beoordeelaar aangesteld: „Ga gij na, welke jonge man hier uitmunt in de rekenkunde". Daarop gaf de Bodhisattwa een som op, een jonge Çākya berekende die, maar kon haar niet oplossen, enz. Daarop sprak koning Çuddhodana aldus tot den Bodhisattwa: „Kunt ge, mijn zoon, met den grooten rekenmeester Arjuna wedijveren in voortreffelijkheid in de berekeningen der arithmetica?" De Bodhisattwa antwoordde: „Dat kan ik, o koning." Hij sprak: „Welnu, ga dan rekenen".... Toen de Bodhisattwa dit hoofdstuk der rekenkunde doceerde, waren Arjuna, de groote rekenmeester, en de geheele schaar der Çākya's bevredigd, verheugd, opgewekt, vol vreugde en van groote bewondering vervuld. (145: 15; 146: 8; 147: 14; 150: 19).

De uitgebreide beschrijving, die de tekst van den rekenwedstrijd geeft, liet slechts een fragmentarische wedergave van de desbetreffende passages toe, doch voor de verklaring van het relief is dat van geen belang. Ge-

[1]) De voorstelling van Tun-Huang wijkt af; de Bodhisattwa heft er den olifant op de hand omhoog; Stein, Serindia II p. 856 en pl. LXXVI. Dit voorval en de overige wedstrijden staan er niet in verband met 's prinsen verloving.

heel rechts zit op een hooge bank de koning, die een glorie draagt, met een andere persoon, bijna geheel verdwenen, doch die blijkens de in de hand gehouden vliegenwaaier wel een dienares geweest zal zijn. Beneden de bank zitten nog een aantal dienaren; naast den koning staan nog drie dienaressen. Dan volgt, iets meer naar links, de eenvoudige zetel van den natuurlijk eveneens aan een glorie kenbaren Bodhisattwa; onder dien zetel staat een koffer. De prins is blijkens zijn handhouding bezig iets uit te leggen; eerbiedig luisteren de Çākya's, die links op een verhooging zitten, en ten deele maken ze een sĕmbah. Hun stand blijkt uit den hoogen hoofdtooi der aanzienlijken, door de geheele groep gedragen. Het tooneel wordt geheel links afgesloten door eenige zittende en staande dienaren en wachters.

47. *Vervolg van de wedstrijden (Geen tekst.)*

Wij krijgen hier een der zeer weinige gevallen, waarin de door den beeldhouwer gevolgde tekst van den ons bekenden in den Lalitawistara afwijkt. Wij kunnen slechts constateeren, dat het voorgestelde nog op de wedstrijden betrekking moet hebben, daar wij op no. 49 den boogwedstrijd terug zullen vinden, en dat in elk geval *niet* de worstelwedstrijd is weergegeven, welke toch in den tekst afzonderlijk beschreven is en die ook in de beeldende kunst niet onbekend is [1]), zoodat het ontbreken ervan op den Barabuḍur te meer opvalt.

Wij vinden op dit relief links de groep der Çākya's, welke onder een dak in een soort pĕndåpå zitten, terwijl daarvóór één hunner een sĕmbah staat te maken naar den Bodhisattwa. Rechts ziet men ook den koning en omgeving; de vorst zit thans alleen op een hoogen zetel en draagt ook nu een glorie; twee dienaressen met vliegenwaaier staan naast hem, eenige dienaren knielen in zijn nabijheid. In het midden van het relief staat de Bodhisattwa op iets, dat een kussen lijkt; een paar volgelingen, één met een zonnescherm, staan achter hem. Hij houdt met de rechterhand den steel vast van een grooten knopvormigen lotus, die naast hem uit een gestileerde plant omhoog groeit [2]). Ongelukkigerwijze is dit deel van het relief zeer afgesleten, zoodat bij den persoon, dien wij voor den Bodhi-

---

[1]) A.G.B.I fig. 171 en 172, pag. 334 sq. Evenmin komen de andere wedstrijden, springen, zwemmen, hardloopen, enz. in aanmerking. Op pag. 156 van Lefmann's editie vindt men de volledige opsomming.

[2]) Deze lotusplant, zoowel op dit als het volgend relief, verhindert ons om Speyer (Onze Eeuw, 1902, III pag. 89) te volgen, die deze tafereelen verklaart als het oogenblik, dat de Bodhisattwa zich grooten roem verwerft in den verderen rekenwedstrijd, en dat, waarop hij zegt tot de worstelwedstrijden bereid te zijn.

sattwa houden, geen glorie te zien is en diens herkenning dus eenigszins onzeker blijft, al ligt het ook voor de hand, dat deze aan de handeling deelnemende en het middelpunt van het tooneel vormende figuur de Bodhisattwa is, en niet de als toeschouwer op zijn troon rechts zittende vorst.

48. *Vervolg van het voorgaande (Geen tekst.)*

Dit relief sluit zich onmiddellijk bij het voorgaande aan. De hoofdinhoud is dezelfde, hoewel in de details eenige wijziging is gebracht. De hoofdpersoon, die door een noodlottig toeval hier ook zijn hoofdbedekking en daarmede een eventueele glorie mist, staat nog op zijn kussen met zijn pajongdrager in het midden; hij heeft de lotusplant nu echter aan zijn anderen kant en houdt die dan ook met de linkerhand vast. De gegloriede koning zit weer op een zetel rechts, doch nu in een pĕndåpå; een paar knielende dienaren vindt men ook hier, evenals de, slechts in aantal vermeerderde, staande dienaressen. Links bevinden zich nog de Çākya's, thans allen staande afgebeeld, de meest linksche met een grooten padma in de hand. Boven deze groep is een wolkenmassa aangebracht. Hoewel de aanwezigheid der Çākya's voor de hand ligt, zouden de personen in kwestie wat hun ornaat aangaat evengoed goden kunnen zijn, welke, ook volgens den tekst (151 : 9; 153 : 4), hun hulde bij gelegenheid der wedstrijden komen betuigen.

49. *De boogwedstrijd*

Daarop sprak Daṇḍapāṇi aldus tot de jonge Çākya's: „Dit is, wat we wenschten te weten en we hebben het nu gezien; welaan vertoont thans het boogschieten". Toen stelde Ananda op twee kroça's een ijzeren trommel als doel op, daarna Dewadatta op vier kroça's, Sundarananda op zes kroça's, Daṇḍapāṇi op twee yojana's. De Bodhisattwa stelde op tien kroça's een ijzeren trommel, daarachter zeven tāla-boomen en een ijzeren ever op een onderstuk. Daarop trof Ananda de trommel op twee kroça's, maar kon niet verder komen; Dewadatta die op vier, enz. Doch de Bodhisattwa brak iederen boog, die hem gereikt werd. Daarop sprak de Bodhisattwa: „Is er hier in de stad, o koning, een andere boog, die mijn spannen en mijn lichaamskracht kan verdragen?" De koning zeide: „Die is er, mijn zoon". De prins sprak: „Waar is die, o koning?" De koning antwoordde: „Uw grootvader, mijn zoon, heette Siṃhahanu; diens

boog nu wordt in een tempel met reukwerk en kransen vereerd, maar niemand was nog in staat dien boog te spannen, laat staan aan te trekken". De Bodhisattwa zeide: „Laat dien boog brengen, koning, laten wij dien beproeven". De boog werd dadelijk gebracht. Toen waren de jonge Çākya's, hoewel zij zich met de grootste moeite inspanden, geen van allen in staat dien boog te spannen, laat staan aan te trekken.... Eindelijk werd de boog aan den Bodhisattwa gebracht; deze nam hem aan met de linkerhand en zonder van zijn zetel op te staan, waar hij zijn beenen half gekruist hield, spande hij hem met één vingertop van zijn rechterhand.

Nadat de Bodhisattwa dien boog aangetrokken en een pijl genomen had, schoot hij met overeenkomstige kracht dien pijl af. Hij doorkliefde de trommels van Ananda, Dewadatta, Sundarananda en Daṇḍapāṇi allen, daarna zijn op tien kroça's staande eigen ijzeren trommel, de zeven tāla's en den op een onderstuk zittenden ijzeren ever, drong vervolgens in den grond en verdween spoorloos. (153: 20; 154 : 10, 22; 155 : 14).

Rechts zit nog steeds de koning op een zetel onder een afdak den wedstrijd aan te zien; een dienaar knielt ook hier voor hem en hij wordt door twee dienaressen met vliegenwaaiers geflankeerd. Geheel links staan de zeven tāla-boomen in den rotsachtigen grond, de andere voorwerpen, waarop geschoten wordt, zijn niet afgebeeld [1]), waarbij op te merken valt, dat op de overeenkomstige Gandhāra-reliefs juist een der trommels als voornaamste doel op den voorgrond treedt [2]). Tusschen den koning en de boomen staan de Çākya's, bijna allen met pijlen en bogen, terwijl knielende en zittende dienaren eveneens pijlen houden. De meest linksche Çākya is bezig een boog te spannen; op den voorgrond staat een tweede met den boog in de rechterhand en de linker in de houding van iemand, die zoo juist afgeschoten heeft, en inderdaad ziet men den pijl in de richting der boomen vliegen. Is hij de Bodhisattwa? Een glorie heeft hij niet. Dat één Çākya nog zijn boog wil spannen en een tweede eveneens in schietende houding staat tegelijk met den Bodhisattwa, is in strijd met den tekst, volgens welken laatstgenoemde alleen en het allerlaatst zijn proef aflegt. Het is natuurlijk mogelijk, dat ook wat den boogwedstrijd

[1]) Men zou misschien kunnen vermoeden, dat de rotsafsluiting geheel links eigenlijk een trommel moet voorstellen, maar heel waarschijnlijk lijkt dit toch niet.

[2]) A.G.B.I fig. 170 pag. 332, fig. 171 pag. 334; J.I.A.I. I.I. pl. 11.

aangaat, de beeldhouwer een afwijkenden tekst gehad heeft, maar het is wel zoo waarschijnlijk, dat de Bodhisattwa niet de schietende figuur, hierboven bedoeld is, doch de nog met een pijl in de eene en een boog in de andere had zijn beurt afwachtende persoon meer naar rechts, boven wiens hoofd een zonnescherm wordt gehouden. Op zichzelf beschouwd zou het natuurlijk het meest voor de hand liggen, dat de beeldhouwer niet den wedstrijd in het algemeen, doch het beslissende schot van den Bodhisattwa in het bizonder heeft willen weergeven. Terwijl nu op de Gandhāra-reliefs dienovereenkomstig slechts één persoon, de Bodhisattwa natuurlijk, aan het schieten is, geeft de oude Chineesche kunst der rotstempels van Yung-Kang [1]) iets dat met Barabuḍur overeenkomt: links staan daar drie mannen tegelijk te schieten [2]), en rechts zijn een drietal boomen te zien ,waaraan hier echter de metalen trommels zijn aangebracht. Van het tafereel te Ajaṇṭā, dat den boogwedstrijd moet weergeven [3]), vinden wij slechts één man den boog spannend afgebeeld; hoe de omgeving is blijkt niet. De reliefreeks van Pagān vertoont ook alleen den Bodhisattwa met boog en pijlkoker, temidden van de toeschouwers [4]); daarentegen geeft een eveneens te Pagān afgebeeld tafereel uit het Sarabhangga-jātaka nog vier der mededingers [5]).

50. *Gopā verdedigt zich tegen het verwijt ongesluierd te gaan*

Op datzelfde tijdstip gaf de Çākya Daṇḍapāṇi zijn dochter, het Çākya-meisje Gopā, aan den Bodhisattwa en zij werd dienovereenkomstig door koning Çuddhodana voor den Bodhisattwa aanvaard.

De Çākya-dochter Gopā echter omsluierde haar gelaat niet in iemands tegenwoordigheid, noch voor haar schoonmoeder, noch voor haar schoonvader, noch voor de lieden van het paleis. Deze veroordeelden haar en spraken hun afkeuring uit: „Deze jonge vrouw is voorzeker niet zedig, zij blijft altijd ongesluierd". Toen de Çākya-dochter Gopā die zaak vernomen had, stelde zij zich voor alle lieden van het paleis en sprak deze verzen: „Al bedekken zich ook met duizend kleederen diegenen, wier geest geen hulsel kent, die

[1]) Chavannes, Mission fig. 204, en pag. 306.

[2]) Daar alle drie gegloried zijn, vermoedt Chavannes, dat de Bodhisattwa zich verdrievuldigd heeft, om tegelijk de drie doelwitten te bereiken.

[3]) C.T.I. pag. 308 en Burgess, Notes pl. 14.

[4]) Seidenstücker, abb. 29 en p. 37 en 93.

[5]) Te vinden als fig. 8 op p. 36 bij Seidenstücker.

geen schaamte of betamelijkheid hebben, niet zulke deugden bezitten en niet de waarheid spreken, toch loopen ze rond in de wereld naakter dan naakt. Doch wie hun geest sluieren, altijd hun zinnen in bedwang hebben, met hun echtgenoot tevreden zijn zonder aan een ander wezen te denken, die met onthuld aanschijn op zon en maan gelijken, waarom zouden dezulken hun gelaat bedekken?"

Koning Çuddhodana hoorde deze zoodanige verzen van de Çākya-dochter Gopā alle aan en vernomen hebbende, welk een inzicht zij toonde, gaf hij, tevreden, vroolijk, opgewekt, verheugd, gelukkig en blij van geest, de Çākya-dochter Gopā twee stukken kleederstoffen om te dragen, door veel juweelen bezet en honderdduizend koṭi's waard, met een parelsnoer en een gouden krans, bezet met echte roode parelen. (157: 3, 10; 158: 19; 159: 10).

Merkwaardigerwijze is noch de huwelijksvoltrekking, noch de bruidstoet voorgesteld, elders een dankbaar onderwerp voor den beeldhouwer [1]), doch worden wij opeens verplaatst in een episode, die volgens den tekst na het huwelijk valt. Daarbij valt bovendien op, dat ook de volgorde van Lalitawistara en monument niet volkomen klopt, daar de tekst het op het volgend relief weergegevene vóór de passage van het sluierdragen vermeldt.

De koning zit rechts op een zetel onder een troonhemel; links sluit zich daarbij een pĕndåpå aan, waaronder Gopā op een kussen boven een verhooging heeft plaats genomen, een sĕmbah naar den vorst makende. In den rechter reliefhoek zit een manspersoon met knevel, het haar onder een krans weggetrokken naar achteren en daar in een wrong opgebonden; hij heeft een bloem in de hand. Twee dergelijke lieden zitten tusschen Gopā en den koning. Zij hebben veel van brahmanen; indien zij op dit relief de „lieden van het paleis" (antarjana) moeten voorstellen, blijft onverklaard, waarom zij niet meer lijken op de menschen, die anders de naaste vorstelijke omgeving uitmaken; men dient dan wel aan te nemen, dat hier een opvatting gevolgd is, volgens welke de klagers brahmanen waren. Achter Gopā zitten eenige dienaressen, de voorste met een lotusbloem, terwijl van de volgenden één een kleed, een andere een krans vasthoudt, klaarblijkelijk de geschenken, die Gopā van haar schoonvader zal ontvangen. Geheel links staat echter nog een merkwaardig persoon, een man, wiens gezicht is weggeslagen, die de haarbehandeling ver-

[1]) A.G.B.I fig. 172—174, pag. 335—337.

toont welke die der brahmanen is, en die zich bezighoudt met het doopen van een kwast in een op de linkerhand steunend bakje. Deze figuur doet de vraag opkomen, of wij met de verklaring van het relief wel op den goeden weg zijn en of wij niet veeleer aan den tijd der huwelijks-ceremonie moeten denken; het tooneel zou dan weergeven het presenteeren der bruid aan haar schoonvader (of mogelijk aan den zonder glorie voorgestelden bruidegom) en de man met de kwast den toeschouwer moeten herinneren aan de besprenkeling met wijwater, als onderdeel van de huwelijksvoltrekking. Het zou intusschen wel zeer vreemd blijven, dat, als de beeldhouwer iets van het huwelijk had willen afbeelden, hij noch de vereeniging der handen, noch het loopen om het vuur zou hebben genomen, en met een dergelijke zijdelingsche aanduiding had willen volstaan. Vandaar dat wij hierboven als opschrift voor het relief er de voorkeur aan zijn blijven geven, te verwijzen naar de uitvoerig in den tekst beschreven episode van het sluierdragen, en niet naar de in een paar regels afgedane huwelijksvoltrekking. Ten slotte is ook niet geheel uitgesloten een zinspeling op de in de hieronder te citeeren passage vermelde wijding (abhiṣeka) tot voornaamste gemalin.

51. *Gopā als voornaamste gemalin*

> Toen vertoonde zich de Bodhisattwa, overeenkomstig de gebruiken der wereld te midden van vier en tachtig duizend vrouwen, zich bezighoudend met vermaak en spel. Onder die vier en tachtig duizend vrouwen werd Gopā de Çākya-dochter als voornaamste gemalin van allen gewijd. (157: 6).

Ook van dit relief is de verklaring ten deele zeer onzeker. Het wordt in twee deelen gescheiden, welke den indruk maken afzonderlijk beschouwd te moeten worden. De linkerhelft is duidelijk. Gopā, kenbaar aan haar hoogen hoofdtooi als voornaamste gemalin, nadert, leunend op den schouder eener dienares, een pĕndåpå, waarin een aantal andere vrouwen, geen dienaressen doch naar kleeding en houding mede-gemalinnen, haar komst zitten af te wachten. Hier is dus voorgesteld haar eerste optreden als voornaamste vrouw van den Bodhisattwa. Doch voor wat er rechts gebeurt, kunnen wij geen bevredigende verklaring geven. Het tooneel is naar buiten verplaatst, getuige de boomen op den achtergrond. De met zijn glorie getooide Bodhisattwa zit, met zijn linkerbeen in den steunband, op een zetel in het midden. Links zitten op den grond eenige mannen, geen dienaren volgens hun uiterlijk, waarvan enkelen

een sĕmbah maken. Rechts zitten een drietal dienaressen met de gewone bakjes en staat een vierde, met een vliegenwaaier in de hand, vlak naast den Bodhisattwa. Wij kunnen ons niet vereenigen met Pleyte's opvatting (pag. 79), dat deze laatste vrouw Gopā zou zijn, die aan de Çākya's door den Bodhisattwa als eerste gemalin wordt voorgesteld: immers een eerste gemalin met een vliegenwaaier, dat teeken der dienstbaarheid, lijkt ons onwaarschijnlijk. Doch wij zien geen kans voor zijn verklaring een betere in de plaats te stellen.

52. *De goden bezoeken den Bodhisattwa in het vrouwenvertrek*

> Zoo waren dan, door kreten de vreugde huns harten uitende, tot den Bodhisattwa, die zich in het midden der vrouwenvertrekken bevond, met vele andere goden nog nāga's, yakṣa's, gandharwa's, garuḍa's, kinnara's, mahoraga's, Çakra, Brahmā en de wereldhoeders gekomen en toonden hun verlangen om den Bodhisattwa te vereeren.
>
> Toen begroetten zij vol eerbied en ontzag met añjali gehouden handen den Bodhisattwa en bleven hem opzettelijk aanzien met dezen wensch: „Wanneer toch zal het geschieden, dat wij het allervoortreffelijkste Reine Wezen zullen zien uittrekken en vervolgens, als hij zich aan den voet van dien koning der groote boomen heeft neergezet en Māra met zijn legerscharen heeft overwonnen, de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig worden?" (159:19; 160 : 10).

Het tooneel wordt aan den rechterkant afgesloten door een poortgebouw. Onmiddellijk daarbij aansluitend is het interieur der vrouwenvertrekken voorgesteld. Vooreerst onder een overdekking een breede bank; aan het uiteinde links zit op een zetel de Bodhisattwa (die zijn glorie mist) en in de tusschengelegen ruimte wordt muziek gemaakt door vrouwen, die op de bank zitten en door nog een rij, daaronder geplaatst, waarschijnlijk eveneens uit vrouwen bestaande, doch het relief heeft hier nogal geleden. De wīṇā en een van kwastjes voorziene cither, handtrom, fluit en bekkens zijn duidelijk te onderscheiden; dat er muziek gemaakt wordt, is geheel overeenkomstig den tekst, die in een ander verband het weerklinken dier muziek in de vrouwenvertrekken uitdrukkelijk vermeldt (163 : 6). Vóór den Bodhisattwa staan nog twee vrouwen, waarvan één hem iets aanbiedt, dan volgt een pĕndåpå, waarin de go-

den gezeten zijn, van welke de voorste een sĕmbah maakt. Buiten de pĕndåpå links op het relief, bevindt zich nog een staande en een zittende rij van dienaren met de gewone attributen en van met zwaarden gewapende wachters. In hoofdzaak behooren zij zeker tot het personeel van den Bodhisattwa, doch althans één vooraanzittende figuur met zwaard zou door zijn woesten yakṣa-haardosch en bijbehoorenden knevel kunnen doen veronderstellen, dat hij een der in den tekst genoemde soorten halfgoddelijke wezens vertegenwoordigt, van wier aanwezigheid verder echter niets blijkt. Dat deze onderstelling intusschen niet heel zeker is, blijkt als men op no. 53 en 55 een yakṣa-achtige figuur gewone poortwachtersdiensten ziet doen.

Dit tafereel, dat den Bodhisattwa in het vrouwenvertrek ten tooneele voert, sluit zich daardoor aan bij die tooneelen elders, welke hetzelfde onderwerp behandelen; het groote verschil is echter, dat daar juist het leven in den harem het doel van den beeldhouwer is geweest en men dus niet alleen den Bodhisattwa temidden zijner vrouwen ziet zitten, maar ook Gopā aanwezig vindt, terwijl op Barabuḍur de combinatie van dit tooneel met het bezoek der goden tengevolge moest hebben, dat Gopā werd weggelaten en de vrouwen wat meer terzijde geplaatst werden. Niet zeker is het, of wij een relief van Amarāwatī [1]) mogen opvatten als voorstelling van het verblijf in het vrouwenvertrek; men ziet er een aanzienlijken man en een vrouw op een grooten zetel onder een baldakijndak, en musiceerende vrouwen met andere dienaressen er naast en er voor op den grond. Zeker is daarentegen de identificatie van een paar Gandhāra-reliefs [2]), waar het tooneel in kwestie als pendant dient voor het bekende van den slaap der vrouwen vóór den Grooten Uittocht: een rustbank met den Bodhisattwa en zijn gemalin, en daaromheen de slavinnen, verscheidene met muziekinstrumenten, waaronder trommel en cither te herkennen zijn. Op het Chineesche relief van Yun-Kang [3]) daarentegen zit de Bodhisattwa eerst alleen in een paviljoen, daarnaast heeft hij den arm om een vrouw heengeslagen, en ten slotte ziet men hem bij een vrouw op den grond liggen; het is niet uit te maken of Gopā daarmede is bedoeld.

De tekst vervolgt met een lange passage over de aansporing, tot den Bodhisattwa gericht door de Buddha's der tien windstreken, die hem aan zijn groote daden in vroegere levens herinneren, en over een meditatie, door den Bodhisattwa in de vrouwenvertrekken gehouden.

[1]) T.S.W. pl. 65.

[2]) A.M.I. pl. 127 of J.I.A.I. pl. 12; A.G.B.I fig. 178 pag. 350. Op dezelfde wijze komt het tafereel voor te Tun-Huang; Stein p. 857.

[3]) Chavannes, Mission fig. 205 en pag. 306.

53. *Hrīdewa wekt den Bodhisattwa op om zijn roeping te volgen*

In dien tijd, het tijdperk dat de Bodhisattwa zou gaan wegtrekken, kwam een Tuṣitakāyika-godenzoon, Hrīdewa genaamd, zich toeleggend op de hoogste volmaakte Wijsheid, in den stillen nacht, omgeven en gevolgd door twee en dertig duizend godenzonen, naar het paleis, waar de Bodhisattwa verblijf hield, en sprak vervolgens van uit de lucht den Bodhisattwa met deze verzen toe: „Wat sterven is, werd uiteengezet, glansrijke,en wat geboorte is, werd uiteengezet, leeuw onder de mannen. Om het vrouwenvertrek te onderrichten hebt gij u gedragen naar de gebruiken der wereld. Velen in de wereld van goden en menschen zijn gerijpt en zijn de Wet deelachtig geworden. Nu is de tijd gekomen; denk wel aan uw voornemen om heen te gaan". (183 : 16).

Het rechts op het relief staande paleis van den Bodhisattwa is omgeven door een palissadeering, welke eerst langs den onderrand van het relief loopt en vervolgens naar boven ombuigt, om daar door een poortgebouw onderbroken te worden. De Bodhisattwa zit op een zetel in een paviljoen, het rechterbeen in den steunband; naast hem zitten op een kussen drie vrouwen, die zeer zijn afgesleten, doch klaarblijkelijk in slaap zijn gevallen. Buiten het paviljoen, links, doch nog binnen de palissadeering, loopen drie pauwen; daarboven zweven op een wolk Hrīdewa, die een sĕmbah maakt, en de godenzonen. Buiten de poort zit de met zwaarden gewapende wacht; enkele der soldaten slapen eveneens en toonen zoodoende duidelijk aan, dat het nacht is. De dichtst bij de poort zittende heeft de haardracht van een yakṣa. Op den achtergrond verheft zich een pĕndåpå, op welks dak duiven zitten, en waarboven het groen van eenige boomen uitkomt.

54. *De drie paleizen van den Bodhisattwa*

Terwijl de Bodhisattwa zoo door dien godenzoon werd opgewekt, liet hij koning Çuddhodana den volgenden droom zien, dien de vorst in den slaap aanschouwde. Hij zag, dat de Bodhisattwa in den stillen nacht heenging, door godenscharen vergezeld, en vervolgens zwervende monnik was met een roodachtig kleed aan.

Daarop dacht hij: „Zonder eenigen twijfel mag de prins nimmer uitgaan, (zelfs niet) naar den lusthof, doch hier moet hij zich ver-

maken, vroolijk te midden zijner vrouwenschaar en dan zal hij niet heengaan." Daarop liet koning Çuddhodana, om den prins te doen genieten, drie paleizen bouwen overeenkomstig de jaargetijden, zomer, regentijd en winter. Dat voor den zomer was alleen koel, dat voor den regentijd had de voordeelen van de beide andere, dat voor den winter was van nature warm. (185 : 18; 186 : 7).

De drie paleizen staan hier naast elkander, en leveren een schitterend bewijs voor het artistiek gevoel des beeldhouwers, waar het gold afwisseling te brengen in wat heel licht een reeks van drie gelijkvormige gebouwen had kunnen worden [1]). De beide buitenste paleizen zijn van voren open en hebben, daar de inzittende personen betrekkelijk veel ruimte vereischten, het aanzien gekregen van een groote versierde nis. Rechts zit op een bank de Bodhisattwa met twee vrouwen; hij houdt het rechterbeen in den steunband. Links ziet men, eveneens op een bank, vijf vrouwen zitten, van wie één, ook met een been in den steunband, haar toilet maakt, door anderen geholpen. Zij bekijkt zich in een met de linkerhand vastgehouden spiegel, terwijl de rechter den hoofdtooi in orde brengt. Een groote schaal met kransen staat onder haar bank. Het middelste paleis is gesloten, wellicht dus het voor den winter bestemde. Men vindt een soubasement met rozetornament, een trap naar de deur, voor welke een vaas met bloemen staat, getraliede vensters en een dakversiering met nissen en hoektorentjes. Terloops zij nog gewezen op de wolkenlijnen om het dak van dit gebouw, die bewijzen, dat men zeer verkeerd doet door, waar elders op onbekende reliefs dit verschijnsel zich voordoet, te concludeeren, dat daaruit noodzakelijkerwijze volgt, dat het tooneel naar den hemel verplaatst is.

55. *De Bodhisattwa in zijn paleis bewaakt*

Op de trappen van elk dier paleizen patrouilleerden telkens vijfhonderd man naar boven en naar beneden. En terwijl zij naar boven en naar beneden patrouilleerden, werd het geluid tot op een halve yojana gehoord. De prins zou onmogelijk onopgemerkt het paleis kunnen verlaten. Door voorspellers en teekenduiders was verklaard: „De prins zal door de Poort des Heils weggaan." Toen liet de koning aan de Poort des Heils groote vleugeldeuren maken, en elken vleugel

[1]) Te Pagân zijn drie afzonderlijke tafereelen aan de paleizen gewijd, voor elk waarvan de Bodhisattwa is afgebeeld. Zie Seidenstücker, abb. 25—27 en p. 36 en 92 vlg.

openden en sloten telkens vijfhonderd man, wier geluid tot op een halve yojana reikte. Daar smaakte dan de prins de vijf onvergelijkelijke soorten van min en de jonge vrouwen waren steeds bij hem met muziek, gezang en dans. (186 : 12).

Evenals op no. 53 staat het paleis van den Bodhisattwa rechts en is het door een palissadeering omgeven, die eerst langs den onderrand van het relief loopt, dan naar boven ombuigt en door een poortgebouw onderbroken wordt. In een zaal van het paleis, welks bovenrand is aangegeven, zit de Bodhisattwa met een vrouw, die ook een glorie draagt en dus ongetwijfeld Gopā is. Achter hen, rechts, zitten nog drie vrouwen en links staan er bovendien drie, de voorste met een vliegenwaaier. Onmiddellijk vóór de poort, buiten de palissadeering, zit een met een zwaard gewapende poortwachter met baard en haardosch als van een yakṣa (zie bij no. 53). Tegenover hem een eigenaardige knielende en zittende groep; vooraan eenige mannen met vrij hoogen hoofdtooi, achteraan drie in zeer eenvoudige dracht; deze drie en een der anderen dragen zwaarden. Men zou kunnen denken aan een afdeeling der wacht, doch deze menschen maken den indruk of ze van buiten gekomen zijn en toegang verlangen. Op den achtergrond bevinden zich bovendien links een olifant, op welks rug de kornak met de angkuça zit, en, meer naar het midden, drie staande mannen in voorname dracht, één met een grooten rooden lotus in de hand, mogelijk godenfiguren. Het komt ons voor, dat hier iets is voorgesteld, waaromtrent de tekst geen uitsluitsel geeft.

56. *Eerste uitgang. De Bodhisattwa ziet een ouden man*

De Bodhisattwa zeide tot zijn koetsier: „Snel, koetsier, span een wagen in; ik wil naar den lusthof gaan".

Een uit een vierledige troepenmacht samengesteld geleide werd gevormd om tot sieraad te strekken voor de bewoonsters van 's prinsen vrouwenvertrekken. Toen dan de Bodhisattwa met groote praal door de Oostelijke stadspoort naar den lusthof trok, werd door 's Bodhisattwa's eigen macht door toedoen der Çuddhāwāsakāyikagodenzonen op dien weg een oude man vertoond, bedaagd, afgeleefd, met opgezette aderen over het lichaam, met gebroken tanden, het lijf met rimpels bezet, grijs van haar, gebogen, krom als een geveldak, gebroken, afhankelijk van een staf, verzwakt, jeugdloos, met een keel die ongearticuleerde klanken uitte, met naar voren ge-

bogen lichaam, steunend op een stok, trillend aan alle leden en ledematen. (186 : 21; 187 : 17).

De koetsier licht den Bodhisattwa in, dat dit de ouderdom is, aan welke alle levende wezens onderworpen zijn, gelijk hij ook van de volgende verschijningen (relief no. 57—59) de verklaring geeft. De Bodhisattwa draait dan om en keert terug.

De oude man staat geheel links, voorgesteld als een bedelaar, die de hand ophoudt; hij draagt uitsluitend een lendendoek, steunt op een stok, en wordt geleid door een kind, zoodat waarschijnlijk de bedoeling is, dat hij ook nog blind is. De rest van het relief wordt ingenomen door den stoet van den Bodhisattwa, in welke de hem vergezellende vrouwen geheel ontbreken. Wel is er de troepenmacht, in den vorm van een aantal met zwaard en klein schild gewapende soldaten, welke voorop loopen. Dan volgt de met twee paarden bespannen, vierwielige, niet overdekte wagen van klein model, waarop de Bodhisattwa op een zetel heeft plaatsgenomen. Boven de paarden steekt het bovenlijf van den koetsier uit, die een sĕmbah naar zijn meester maakt. Op den pajongdrager volgen dan nog eenige personen in vorstelijke dracht, die mogelijk tot het geleide van den Bodhisattwa behoorende Çākya's zijn, doch waarschijnlijker de goden, die de verschijning teweeggebracht hebben. Op den grond zitten hier nog een drietal dienaren. Langs den bovenrand van het geheele relief zijn wolken aangebracht, ten bewijze dat het tooneel zich onder den blooten hemel afspeelt. In de oudere Buddhistische kunst zijn verder te Ajaṇṭā [1]) afbeeldingen van de vier uitgangen bekend; en de Chineesche der grottempels van Yun-Kang geeft deze episode eveneens, en schroomt evenmin als de beeldhouwers van Barabuḍur om tot viermaal toe ongeveer hetzelfde te herhalen [2]). De opzet is echter anders dan op Barabuḍur; links is telkens een paleis of juister de poort, zichtbaar, vanwaar de Bodhisattwa te paard komt aanrijden, alleen door een pajongdrager vergezeld, terwijl de godheid, welke de verschijningen in het leven roept, in de lucht zweeft. Geheel rechts zijn die verschijningen zelf aangebracht, die natuurlijk in het feitelijk voorgestelde (oude, zieke, doode en monnik) met Barabuḍur overeenkomen, doch in de uitwerking afwijken. Te Pagān wordt telkens bijna het geheele relief door den Bodhisattwa op zijn wagen ingenomen, terwijl dan rechts in zeer klein

---

[1]) Blijkens Foucher, Lettre p. 224 (coll. Burgess, Notes p. 6 en pl. 4; Griffiths, Paintings pl. 49). Met denzelfden geleerde (A.G.B.I pag. 348) gelooven wij, dat ten onrechte in het relief van Sāncht no. 33 een voorstelling van een dezer uitgangen gezien is.

[2]) Chavannes, Mission fig. 207—210 en pag. 307.

formaat de verschijning is aangebracht [1]); te Tun-Huang zijn de eerste drie ontmoetingen in één tafereel samengevat, doch ontbreken zoowel de monnik als de Bodhisattwa zelf. [2]).

57. *Tweede uitgang. De Bodhisattwa ziet een zieke*

> Toen de Bodhisattwa op een anderen tijd door de Zuidelijke stadspoort met groote praal naar den lusthof trok, zag hij aan den weg een man door ziekte aangetast, overmand door de heete koorts, met krachteloos lichaam, bezoedeld door zijn eigen uitwerpselen, zonder helper, zonder toevluchtsoord, en met moeite uit- en inademend. (189 : 8).

De opzet van dit tafereel komt geheel overeen met het vorige. Links zit onder een boom de zieke, akelig mager, met hollen buik, zichtbare ribben, naar buiten tredende spierbundels in den hals en ingevallen wangen; ook aan armen, beenen en gelaat zijn de sporen van ziekte en vermagering zoo duidelijk mogelijk aangegeven, met meer goeden wil dan anatomische kennis. De ongelukkige houdt beide handen gekruist op het hoofd; de geheele verschijning is ongetwijfeld zeer geschikt — en in zoover is de beeldhouwer uitstekend geslaagd — om den Bodhisattwa de schrik op het lijf te jagen. Diens stoet is op dezelfde wijze samengesteld als op het vorig relief; eerst de gewapende macht, dan de wagen met sĕmbah-makenden koetsier en Bodhisattwa, vervolgens de pajong-drager en eindelijk de godenfiguren. Bij wijze van afwisseling draaien de paarden hun koppen naar achteren. Ook hier de wolkenlijnen boven het geheele relief.

58. *Derde uitgang. De Bodhisattwa ziet een doode*

> Toen de Bodhisattwa op een anderen tijd door de Westelijke stadspoort met groote praal naar den lusthof trok, zag hij een doode, neergelegd op een baar, onder een linnen overdekking, omgeven door de schaar zijner verwanten, allen weenend, jammerend, weeklagend, met losse haren, de hoofden met asch bestrooid, zich op de borst slaande en schreiende achter hem aankomend.
>
> De Bodhisattwa sprak: „Wanneer er geen ouderdom was en geen

[1]) Seidenstücker, abb. 30—33 en p. 37 vlg., 86 en 93 vlg.
[2]) Stein, Serindia II p. 857 en pl. LXXIV.

ziekte en geen dood, dan zou er evenmin het groote ongeluk zijn, dat wortelt in de vijf skandha's. Doch waarom moet men steeds aan ouderdom, ziekte en dood gebonden zijn? Kom, ik zal omkeeren en zinnen op de Verlossing". (190: 8; 191: 1, 6).

Terwijl men uit den tekst zou moeten opmaken, dat de doode, door zijn verwanten vergezeld, voortgedragen wordt, ziet men hem links op het relief liggen in een soort van tentje onder een boom, eigenlijk niet anders dan een bevloering met een op staken rustende, zadelvormige overdekking. Het lijk ziet er al even akelig uit als de zieke van het vorig relief, doch is minder duidelijk. Drie personen, waarvan twee zeker vrouwen zijn, houden zich met den doode bezig, om wien zij heengeknield zijn; één steunt diens hoofd tegen den arm, allen zijn zeer verminkt. De soldaten van den Bodhisattwa openen diens stoet weer; de wagen is wat grooter en heeft een prachtigen, met een klimmenden leeuw versierden disselboom, op welken de naar zijn meester gewende koetsier zit, die thans geen sĕmbah maakt. Achter op den wagen zit nog een dienaar; de Bodhisattwa zelf draagt hier en op het volgend relief de glorie, welke hij op de beide voorgaande mist, en maakt thans een afwijzend gebaar. De godenfiguren zijn nog slechts fragmentarisch over, want van het meest rechtsche deel van het relief is maar weinig gespaard; volgens de teekening van Wilsen waren ze twee in aantal en droeg één een lotus. De wolken ontbreken ook hier niet.

59. *Vierde uitgang. De Bodhisattwa ziet een monnik*

Toen de Bodhisattwa op een anderen tijd door de Noordelijke stadspoort naar den lusthof trok, werd door die godenzonen door de macht van den Bodhisattwa op dien weg een monnik te voorschijn geroepen. De Bodhisattwa zag dien monnik op den weg staan, rustig, bedaard, vol zelfbeheersching, vol ingetogenheid, zonder zijn blikken rondom te werpen, niet verder ziende dan een juklengte, het gemoedsrustschenkende, eervolle Pad deelachtig geworden, met gemoedsrust in zijn voortschrijden en zijn terugschrijden, met gemoedsrust in het heenwenden en afwenden zijner oogen, met gemoedsrust in zijn buigingen en strekkingen, met gemoedsrust in het dragen van pij, bedelnap en monniksgewaad.

De Bodhisattwa sprak: „Het zwervend monniksleven is altijd door de wijzen geprezen, daarin ligt het heil voor zichzelf en het heil

voor andere wezens, het levensgeluk, de zoete onsterfelijkheidsdrank en de vrucht des bestaans". (191 : 12; 192: 8, 10).

De monnik staat ook hier geheel links, op een kleine verhooging; hij houdt de rechterhand voor de borst en laat de linker nederhangen. Een bedelnap heeft hij niet, wel natuurlijk het monnikskleed. Van de soldaten zitten enkele op den grond; de daarachter staanden wijzen op de verschijning. De wagen gelijkt op die van het vorig relief en de disselboom is ook hier met een leeuwtje versierd; er zitten nu twee personen op, behalve de koetsier nl. nog een dienaar met een brandende toorts of wierookbrander; beiden zijn naar den Bodhisattwa gekeerd, achter wien ook hier nog een dienaar op den wagen zit. De godenfiguren, bij deze verschijning nog eens uitdrukkelijk in den tekst vermeld, volgen weer aan de rechterzijde van het relief, langs welks bovenrand in tegenstelling tot de drie voorgaande tafereelen geen wolken zijn aangebracht.

60. *De Bodhisattwa in het vrouwenvertrek. Gopā na een boozen droom gerustgesteld*(?)

In de vrouwenvertrekken gaf koning Çuddhodana dit bevel: „Houdt nimmer op met de muziek; laten alle soorten van genot en spel gezamenlijk toepassing vinden. Vertoont de vrouwelijke bekoringskunsten en bindt den prins, zoodat hij, den geest door het genot vervoerd, niet heengaat om als monnik te zwerven".

Terwijl Gopā zich met den prins op dezelfde legerstede bevond, zag zij 's nachts, toen de nacht half voorbij was, dezen droom: geheel deze aarde werd geschud, de bergen met hun toppen, de boomen werden door den wind geteisterd en vielen op den grond, uitgerukt en ontworteld; de zon en de maan vielen met hun sterrensier uit den hemel neder. Zij zag haar haren afgesneden met haar rechterhand en haar diadeem uiteengevallen. Enz.

Toen hij dat gehoord had, sprak hij met het geluid van den kalawingka-vogel en dat van een pauke, een goddelijke stem, een welluidende stem, tot Gopā: „Wees verheugd; geen kwaad van uw kant ligt daarin. Die wezens krijgen zulke droomen, wier vroegere levenswandel deugdzaam is geweest.... Verheug u en geef u niet aan zorg over; wees gerust en geef u over aan blijdschap. Spoedig zult gij vreugde en geluk deelachtig worden. Slaap, Gopā, de teekenen zijn u gunstig". (192: 22; 194: 7; 195: 5; 196: 9).

Het lijkt ons twijfelachtig, of werkelijk de geruststelling van Gopā door haar echtgenoot door dit relief wordt voorgesteld, gelijk de volgorde der gebeurtenissen in den tekst doet verwachten. Immers wij zien den Bodhisattwa in het midden van een paviljoen op een bank zitten met het rechterbeen in den steunband; aan weerskanten zitten vrouwen, waarvan de voorsten aan beide zijden een utpala schijnen te dragen: mogelijk is het links een vliegenwaaier. Geen dier vrouwen treedt voldoende op den voorgrond of onderscheidt zich voldoende van de andere om als Gopā aangemerkt te kunnen worden, zoodat, als de beeldhouwer het boven geciteerde onderhoud tusschen man en vrouw bedoeld heeft, hij al heel weinig gedaan heeft om den toeschouwer duidelijk te maken, dat er iets anders weergegeven werd dan een tafereel van den Bodhisattwa tusschen zijn vrouwen zonder meer, in denzelfden trant als no. 52 [1]). Naast het paviljoen aan beide kanten een uit koffers en schalen bestaande afscheiding en dan, eveneens aan beide zijden, op den achtergrond een klein gebouwtje, waarvoor eenige mannen gezeten zijn. Links zijn er een paar gewapenden onder, zoodat wij hier met de gewone paleiswacht te doen kunnen hebben; rechts draagt alleen de laatste een zwaard en worden de drie anderen gekenmerkt door een hoogen aanzienlijken hoofdtooi, die de veronderstelling wettigt, dat het òf Çākya's zijn òf goden, die ook op dit tijdstip een blijk van belangstelling komen geven.

61. *De Bodhisattwa vraagt zijn vader verlof om heen te gaan*

Daarop kwam bij den Bodhisattwa deze gedachte op: „Het zou mij niet voegen en van ondankbaarheid getuigen, wanneer ik zonder koning Çuddhodana ervan op de hoogte te stellen en zonder mijns vaders verlof heenging". Daarop daalde hij in den stillen nacht neder uit het paleis, waar hij verblijf hield en trad het paleis van koning Çuddhodana binnen. Zoodra de Bodhisattwa er binnentrad, werd dat geheele paleis met glans vervuld.

Verschrikt keek de koning naar alle kanten rond en zag dat lotusoogige Reine Wezen; hij wilde opstaan van zijn legerstede, maar kon het niet. Hij met den uitnemenden reinen geest was vol eerbied voor zijn vader, hij ging voor den koning staan en sprak: „Verhinder mij

[1]) Men zou daar abb. 34 te Pagān (Seidenstücker p. 39, 82 en 94 vlg.) nog mee kunnen vergelijken, waar men eerder den Bodhisattwa in zijn harem, na de vier uitgangen, in zou willen herkennen, dan de scène, die het volgens den tekst heet te illustreeren.

verder niet en wees er niet verdrietig over: het uur van mijn heengaan, o koning, is gekomen. Welaan, berust er in, o vorst, met uw volk en uw rijk"....

Nadat hij de woorden van den beste der mannen gehoord had, trachtte hij diens verlangen tegen te gaan en bestreed wat zijn zoon begeerde. (Doch ten slotte sprak hij): „Het is uw lust door verlossing het heil der wereld te brengen; laat dan het doel, dat gij u hebt voorgesteld, vervuld worden". Daarop keerde de Bodhisattwa naar zijn paleis terug en zette zich op zijn legerstede. Niemand bemerkte iets van zijn gaan of komen. (198: 1, 18; 200: 8).

De koning en zijn zoon zitten in een pĕndåpå op het midden van het tooneel met elkaar te spreken, beiden tegen groote kussens geleund, de een op een bank, de ander slechts op een verhooging. In Wilsen's tijd schijnt de thans verdwenen glorie om het hoofd van den Bodhisattwa nog te zien te zijn geweest, hij mocht dien zeker niet missen bij het tafereel, waar juist gewaagd wordt van den door hem uitgestraalden glans. Rechts naast de pĕndåpå bevindt zich een deur, die toegang geeft tot het zich daarnaast verheffende paleis van den Bodhisattwa; in den rechterhoek is een wachter met yakṣa-haardosch in slaap gevallen. Op en bij het dak eenige vogels. Links van de groote pĕndåpå staat nog een kleinere, waaronder het gevolg des konings zit, gedeeltelijk met zwaarden gewapend. Ook deze lieden zijn allen in slaap gedompeld. Een en ander maakt duidelijk, zoowel dat het voorval 's nachts plaats vindt, als dat de Bodhisattwa, gelijk de tekst het wil, door niemand gezien wordt. De voorstelling van deze episode in de grotten van Yun-Kang is eenigszins anders [1]). Vader en zoon zijn geheel alleen; Çuddhodana zit op een verhoogde rustbank, daarnaast knielt de Bodhisattwa en maakt een sĕmbah: hij is dus bezig zijn verzoek te doen.

62. *De Bodhisattwa in zijn vrouwenvertrekken bewaakt*

Koning Çuddhodana deed op het eind van dien nacht de geheele schaar der Çākya's bijeenkomen en bracht hen van die zaak op de hoogte: „De prins zal heengaan; wat moeten wij nu doen?" De Çākya's zeiden: „Wij zullen wachthouden, o koning. Waarom dat? Wij zijn een groote schaar Çākya's, hij is slechts alleen. Hoe zal hij dan in staat zijn met geweld weg te gaan?"

[1]) Chavannes, Mission fig. 206 en pag. 306 sq.

Mahāprajāpatī Gautamī sprak tot de menigte der slavinnen: „Ontsteekt heldere lampen, plaatst allerlei edelsteenen bovenop de standaarden, hangt snoeren op en maakt het licht in dit geheele verblijf. Doet muziek weerklinken en waakt zonder ophouden dezen nacht; houdt de wacht bij den prins, zoodat hij ongezien niet weg kan gaan. Geharnast en met de pijlkokers in de hand, met zwaarden, bogen, pijlen, speren en lansen, moet gij allen uw uiterste best doen om mijn geliefd kind te bewaken". (200: 15; 201 : 9).

De laatste zin is, bij vergelijking met het relief, uiterst merkwaardig. Het blijkt dat zelfs, waar de tekst het uitdrukkelijk vereischte, de beeldhouwer er niet toe over is gegaan gewapende vrouwen voor te stellen. In Voor-Indië zijn zulke geharnaste en gewapende slavinnen in de omgeving van een koning zeer gewoon; op den Barabuḍur vindt men ze nergens, evenmin trouwens op eenig ander Javaansch monument. Het ontbreken dezer figuren, ook waar de tekst hun aanwezigheid vermeldt, kan dunkt ons alleen verklaard worden daardoor, dat het hier een niet op Java gebruikelijke instelling gold, welker wedergave het publiek, waarvoor de beeldhouwer werkte, al te vreemd zou hebben aangedaan.

De Bodhisattwa zit met het rechterbeen in den steunband op een kussen te midden van de om hem heen knielende vrouwen in een paviljoen, hetwelk geheel rechts op het relief staat. Het heeft links een voorportaal, waaronder twee met een zwaard en een groot schild voorziene wachters zitten en is omgeven door een palissadeering, eerst langs den onderrand van het relief en vervolgens naar boven ombuigend. Buiten die omheining, geheel links, zitten nog een aantal mannen op den grond, waaronder dragers van de koninklijke insigniën en gewapenden. Volgens Pleyte (pag. 94) zou de voorste figuur de koning zelf zijn, doch deze mist volkomen de voor een vorst gebruikelijke kleeding en onderscheidt zich niet van de anderen. Wij hebben hier dus veeleer hetzij het aan den kroonprins toegevoegd gevolg, hetzij door den koning gezonden bewakers voor ons en in dat laatste geval waarschijnlijk de in den tekst genoemde Çākya's, hoewel hun kleeding niet die der aanzienlijken is. Te Pagān ziet men in het tafereel onmiddellijk voor dat van den slaap der vrouwen den Bodhisattwa op zijn rustbank liggen en de dienaressen musiceeren [1]).

63. *De slaap der vrouwen*

Op dat oogenblik werd door den godenzoon Dharmacārin en door

[1]) Seidenstücker, abb. 37 en p. 40 en 95.

de Çuddhāwāsakāyika-godenzonen het vrouwenvertrek van uiterlijk veranderd en in wanorde gebracht. Nadat zij het een gewijzigd en weerzinwekkend aanzien gegeven hadden, spraken zij van uit de lucht den Bodhisattwa in verzen toe. Zoo spraken de godenzonen, de grootmachtige, tot hem met zijn langgerekte oögen als ontloken lotussen: „Hoe kunt gij hierin genoegen scheppen? Gij vertoeft te midden van een kerkhof!" Aangespoord door de godenheerschers ziet hij een oogenblik naar de vrouwenschaar; hij beschouwt die en ziet het walgingwekkende: „In waarheid, ik woon midden op het kerkhof". De Bodhisattwa richtte den blik op die geheele vrouwenmenigte en ze beschouwend, *zag* hij haar. Van sommigen waren de kleeren weggescheurd, van anderen de haren in wanorde, van anderen de sieraden weggevallen, van anderen de diademen gebroken, anderen hadden gekneusde schouders, anderen onthulde leden, anderen vertrokken monden, anderen scheelstaande oogen, weer anderen kwijlden, enz. enz.

Het begrip der reinheid doordenkend, in het begrip der onreinheid doordringend, zag hij dat van beneden van de voetzolen tot boven aan het uiterste van den schedel het lichaam uit onreinheid voortkwam, uit onreinheid bestond en onreinheid afscheidde zonder eind. Te dier tijde sprak hij dit vers: „Hel der levende wezens, met vele toegangen, verblijfplaats van dood en ouderdom, welke wijze zal na die gezien te hebben zijn eigen lichaam niet zijn vijand achten?" (205 :17; 208: 10, 21).

Een groot paviljoen met aansluitende pĕndåpå rechts vormt het vrouwenvertrek. In het midden zit de Bodhisattwa tegen een kussen op zijn rustbank; aan beide zijden liggen en zitten tegen, door en naast elkander de slapende vrouwen. De beeldhouwer is er uitnemend in geslaagd een indruk te geven van den onaesthetischen aanblik der vrouwenschaar in al die nonchalante houdingen, zonder te ontaarden in een ook maar eenigermate onkiesch tafereel; in dit opzicht kan het tooneel van den Barabudur een waardige plaats naast de Gandhāra-reliefs innemen [1]). Dit geheele complex is op de gewone wijze door een palissadeering omgeven. Links staat buiten de omheining nog een tweede kleine pĕndåpå, daarin

[1]) Behalve de beide op pag. 64 geciteerde nog A.G.B.I fig. 179 pag. 351; II fig. 447 p. 297.

zijn de wachters gezeten, die evenals de vrouwen alle door den slaap overmand zijn.

Ook hier valt weer op te merken, hoe de beeldhouwer, getrouw in de hoofdzaken, zich om de bijomstandigheden minder bekommert. Zulk een bijomstandigheid is in dit geval het in den tekst medegedeelde feit (pag. 206), dat de muziekinstrumenten den slapenden vrouwen ontglipt waren. Op de Gandhāra-reliefs ziet men dan ook getrouwelijk die instrumenten op den grond liggen. De Barabuḍur-beeldhouwer bekommert zich om die bijzaak niet: hij geeft alleen weer den Bodhisattwa, wakend te midden der in min of meer onsmakelijke houdingen neerliggende vrouwen. Dat is dus de hoofdzaak, en die is overeenkomstig den tekst; de rest laat hem onverschillig.

Behalve de op den grond gevallen of vastgehouden muziekinstrumenten en de aanwezigheid van een of meer met lansen gewapende wachteressen, onderscheiden de genoemde Gandhāra-voorstellingen zich ook van Barabuḍur, doordat ze niet verzuimen Gopā af te beelden; in één geval [1]) heeft de beeldhouwer het zelfs voldoende gevonden uitsluitend Gopā een plaats te geven en alle andere vrouwen weg te laten. In zake Gopā en de muziekinstrumenten sluit Yun-Kang [2]) zich bij Gandhāra aan. De kunstenaar van Barabuḍur heeft hier, door de Gopā-figuur te laten vervallen, den Lalitawistara-tekst goed tot zijn recht doen komen, welke tekst immers bij de beschrijving van den slaap der vrouwen evenmin met des prinsen voornaamste gemalin rekening houdt. Te Pagān [3]) en in Serindië [4]) ontbreekt Gopā eveneens.

64. *Den Bodhisattwa wordt op zijn bevel zijn paard gebracht*

> De Bodhisattwa, wiens besluit genomen was, ontroerd van gemoed, doch vastbesloten, stond vlug en zonder aarzelen uit zijn gekruistzittende houding op en in zijn muziekvertrek zich naar het Oosten wendend, schoof hij met de rechterhand het met edelsteenen bezet netwerk op zijde en trad op het paleisterras.... Toen hij zag, dat het middernacht geworden was, waarschuwde hij Chandaka: „Chandaka, vlug, talm niet, geef mij den vorst der paarden met zijn

[1]) A.G.B.I fig. 180 pag. 353.
[2]) Chavannes, Mission fig. 211 en pag. 307.
[3]) Seidenstücker, abb. 38 en p. 41 en 95.
[4]) Het tafereel van Tun-Huang (Stein p. 868) geeft namelijk vier slapende vrouwen (muzikanten en danseressen) in een open hof beneden, terwijl in de lucht de Bodhisattwa reeds op zijn paard wegsnelt.

sieraden getooid. Mijn heil gaat geheel in vervulling; heden nog zal het zekerlijk vervuld worden". Toen Chandaka dat woord gehoord had, sprak hij bedroefd van hart: „Waarheen wilt gij gaan," enz.

Daarop deden de godenzonen Çāntamati en Lalitawyūha, het voornemen van den Bodhisattwa kennende, alle vrouwen, mannen, jongelieden en jongemeisjes in de groote stad Kapilawastu in slaap vallen en doofden alle geluiden. Toen de Bodhisattwa bemerkte, dat alle lieden in de stad sliepen, dat het uur van middernacht gekomen was, dat men in de conjunctie van Puṣya als heer van het sterrenbeeld was, en dat nu het uur om heen te gaan was aangebroken, sprak hij tot Chandaka: „Chandaka, ontmoedig mij thans niet meer; geef mij Kaṇṭhaka met zijn tooi en talm niet!" Zoodra de Bodhisattwa dit woord gesproken had, gingen op hetzelfde oogenblik de vier Wereldhoeders, die des Bodhisattwa's woorden gehoord hadden, elk naar zijn eigen woonplaats en kwamen ieder met zijn eigen toebereidselen om den Bodhisattwa te vereeren, zoo spoedig mogelijk naar de groote stad Kapilawastu terug.

Ook Çakra, de heer der goden, kwam met de drie-en-dertig goden, met goddelijke bloemen, reukwerken, kransen, zalven, poeders, kleederen, zonneschermen, vaandels, wimpels, diademen en sieraden.

Duizend koṭi's van goden spraken verheugd van hart tot Chandaka: „Welaan, Chandaka, geef den uitnemenden Kaṇṭhaka, bedroef den Leidsman niet". Toen Chandaka die woorden der goden gehoord had, zeide hij tot Kaṇṭhaka: „Daar komt de beste voerman aller schepselen, gij dan, hinnik!" Toen hij de regenkleurige hoeven met goud versierd had, leidde hij weenend en mismoedig het paard tot dien oceaan van verdienste. (209: 11; 210: 2; 217: 5; 218: 15; 221: 7, 15).

De Bodhisattwa is afgebeeld staande op een lotuskussen buiten de omheining van het paleis. Dit staat geheel rechts, er vóór zitten de slapende wachters, terwijl een paar groote potten met deksels links staan. Het geheel wordt afgesloten met een palissadeering, door een poortgebouw onderbroken; terzijde van die palissade is de Bodhisattwa geplaatst, die zijn hand uitstrekt naar den voor hem knielenden en een sĕmbah maken-

den Chandaka. Achter den koetsier staat, met een boom op den achtergrond, het paard, welks achterlijf verdekt wordt door de geheel links op het relief staande groep van goden. De geheele situatie is zoodanig, dat zij onzes inziens niet toelaat het tooneel te betitelen als de opdracht aan Chandaka om het paard te zadelen (Pleyte pag. 97). Immers die opdracht geschiedt in den Lalitawistara, terwijl de Bodhisattwa zich nog op het terras van zijn paleis bevindt. Hier is hij reeds naar beneden gedaald en het spreekt dan ook vanzelf, dat het paard niet het terras opgeleid kan worden, zoodat, wilde men het dier aanwezig doen zijn, dit op zichzelf reeds aanleiding moest zijn het tooneel naar buiten te verplaatsen. De opvatting van den Barabuḍur-beeldhouwer is in elk geval heel wat rationeeler dan die van den schepper van het laatst geciteerde Gandhāra-relief, waarop het paard zelfs het vertrek, waar Gopā slaapt, wordt binnengeleid. Wat het relief van Barabuḍur voorstelt, is, meenen wij, het oogenblik, waarop Chandaka voor den aandrang der goden gezwicht is, en het paard naar zijn meester toebrengt, het oogenblik dus onmiddellijk voorafgaande aan den Grooten Uittocht van het volgend relief.

Opmerkelijk is ,dat te Pagān twee afzonderlijke tafereelen voorkomen, het eerste de opdracht aan Chandaka weergevend (waarbij het paard reeds is afgebeeld), het tweede het oogenblik, dat het dier zal worden bestegen; bij het eerste is een paleisdecor aangegeven, terwijl het tweede naar buiten is verplaatst [1]).

65. *De Groote Uittocht*

— De vier Groote Koningen spraken na het koninklijk paleis Aḍakawatī binnengetreden te zijn tot de groote verzameling van yakṣa's: „Heden, eerwaardigen, zal de Bodhisattwa zijn uittocht houden en hij moet dat doen, terwijl de pooten van zijn uitnemend paard door u worden vastgehouden. —

Geheel de aarde schudde op zes manieren, toen, van zijn legerstede opgestaan, hij dien voortreffelijken koning der paarden besteeg, gelijkend op den kring der volle maan. De Wereldhoeders plaatsten de handen, smetteloos als de reine lelie, onder het voortreffelijke paard. Çakra en Brahmā toonden beiden, vooruitgaande, den weg. Een rein en vlekkeloos licht ging van hem uit en de aarde straalde, alle

[1]) Seidenstücker, abb. 39 en 41, en p. 41 vlg. en 95 vlg.

ten ondergang neigende wezens verkregen rust en geluk en waren niet langer aan het verderf der kleça's onderworpen. Bloemen regenden, duizenden muziekinstrumenten weerklonken, goden en asura's loofden hem. Na met de rechterzijde den omgang om de voortreffelijke stad gemaakt te hebben, gingen allen voort, van vreugde vervuld.

Toen deze Bodhisattwa, de heer der wereld, uitging, toen verheerlijkten hem, terwijl hij door de lucht ging, de apsarasen: „Deze moet hoogelijk vereerd worden, deze is het groote veld der deugden, het veld van wie streven naar deugd, de schenker van de vrucht der onsterfelijkheid".(202: 13; 222: 1; 223: 7).

In den zich door de lucht bewegenden stoet, waarmede des Bodhisattwa's Mahābhiniṣkramaṇa plaats vindt, gaan twee godengestalten vooraf, één een zonnescherm dragend, terwijl boven hem bloemen uit den hooge nederdalen. Het zijn waarschijnlijk Çakra en Brahmā, die den weg wijzen. Dan volgt de Bodhisattwa zelf, hurkend op zijn paard, welks pooten twee aan twee op lotuskussentjes staan, opgehouden door drie zwevende figuren, waarvan de voorste aan zijn haardosch als yakṣa is te onderkennen, de achterste tot de goden behoort. Het zijn yakṣa's, die volgens de hierboven allereerst geciteerde tekstpassage — een passage, die reeds een heel stuk vroeger in den tekst voorkomt dan het relaas van den uittocht — de pooten van Kaṇṭhaka moeten ophouden. Intusschen is hier de Lalitawistara met zichzelf in tegenspraak; niet slechts in de tweede geciteerde passage, maar ook als later Chandaka het verhaal van den tocht doet, deelt hij tot tweemaal toe mede, dat deze dienst door de vier Wereldhoeders werd bewezen (233: 14 en 236: 14). Met het ook op het vorig relief door hem gedragen zwaard onder den arm volgt Chandaka zijn meester, zich aan den staart van het paard vasthoudend. Vervolgens komen in twee rijen boven elkander de scharen van goden, enkele met vliegenwaaiers en bloemen in de hand. Hoewel niet heel duidelijk gekenmerkt, schijnen enkele personen rechts beneden vrouwen te zijn en dus apsarasen voor te stellen; de wolken onder dit laatste groepje en geheel links geven aan, dat de tocht zich door de lucht voortbeweegt. Bijzondere aandacht verdient nog de rechts op een verhooging staande boom en wel om de stralen, die daarvan naar de zijde van den Bodhisattwa uitgaan: een middel om iets te doen zien van den door den Bodhisattwa over de aarde verspreiden glans, waarvan de tekst gewaagt.

Vergelijking met andere voorstellingen van den Grooten Uittocht is

vooral merkwaardig om hetgeen te Barabuḍur niet en elders wel is afgebeeld. Dat de met een boog gewapende persoon van de Gandhāra-reliefs, die hoogst waarschijnlijk Māra is, ontbreekt, ligt voor de hand, want deze vervult op dit moment in den Lalitawistara geen rol. Doch evenzeer zoekt men tevergeefs naar de elders voorkomende stadsgodin van Kapilawastu, welke toch in den tekst een afscheidsgroet tot den vertrekkende richt (222 : 9 sqq.). Hier is het ook de plaats om er op te wijzen, dat de op de Gandhāra-reliefs zoo belangrijke Wajrapāṇi, die voor het eerst bij den uittocht optreedt en den Bodhisattwa verder niet meer verlaten zal, op den Barabuḍur geheel onbekend is.

De afbeelding te Sānchi [1]), welke natuurlijk den Bodhisattwa zelf niet mag weergeven, doet slechts een onbereden paard te voorschijn komen uit een stad, welke niettegenstaande het nacht is en de bewoners in slaap moeten zijn, vol belangstellende toeschouwers blijkt. Chandaka houdt een pajong boven zijn onzichtbaren meester; vier goden houden de pooten van het paard vast, en anderen vergezellen den stoet. Ook op een der reliefs van Amarāwatī [2]) ziet men slechts het paard met de pajong uit de poort treden, met twee goden er voor en twee in de lucht; het zonnescherm heeft op dit soort tafereelen meer dan elders recht van bestaan, daar het de tegenwoordigheid van een vereerenswaardig persoon aanduidt, maar ook op de tooneelen, die den Bodhisattwa zelf wèl voorstellen, heeft het zich gehandhaafd, niettegenstaande het nachtelijk uur alle practisch nut ervan uitsluit. Yakṣa's, en niet goden, zijn de gewone dragers van het paard in Gandhāra [3]) — bij de gevallen, waarin ze door één of twee vrouwen vervangen worden, behoeven we niet stil te staan [4]) — zoowel als te Amarāwatī [5]) en Tun-Huang [6]); het gevolg van goden is steeds aanwezig, doch nergens zijn twee vooruitzwevenden als Çakra en Brahmā te herkennen. De Chineesche kunst van Yun-Kang [7]) doet Çakra het zonnescherm ophouden; behalve de dragers der paardehoeven is de Bodhisattwa er overigens alleen. Te Pagān gaan twee figuren met fakkels vooruit, en worden verder zoowel de goden in de lucht en onder de paardenpooten als Chandaka aan den staart aangetroffen [8]).

[1]) Foucher, La porte orientale du stûpa de Sânchi (1910) pl. 7. Zie ook Bharhut pl. 20.

[2]) T.S.W. pl. 98, cf. 96.

[3]) A.M.I. pl. 80, 129, 130; A.G.B.I fig. 180 pag. 353, 181 pag. 355, 182 pag. 357, 183 pag. 359, 184 pag. 361, 187 pag. 366; II fig. 404 p. 201; J.I.A.I. pl. 19 en 22.

[4]) Zie A.G.B.I pag. 358—360.

[5]) T.S.W. pl. 49 of 59, Burgess fig. 22 op pag. 80; verder Burgess pl. 16, 32, 38, 40, 41; A.G.B. II fig. 506 pag. 563.

[6]) Stein p. 858, waar andere voorstellingen vergeleken worden. Verg. ook p. 76 hierboven.

[7]) Chavannes, Mission fig. 212 en pag. 307 sq.

[8]) Seidenstücker, abb. 42 en p. 42 en 96.

66. *De Bodhisattwa neemt afscheid van de hem begeleidende goden*

Toen de Bodhisattwa heengegaan was, trok hij door het land der Çākya's, Kroḍya's en Malla's en bevond zich in Anuwaineya in het Maineya-land, op zes yojana's afstand, toen de dag aanbrak. Daarop steeg de Bodhisattwa af van Kaṇṭhaka en staande op den grond gaf hij aan die groote schaar van goden, nāga's, yakṣa's, gandharwa's, asura's, garuḍa's, kinnara's en mahoraga's hun afscheid. (225 : 5).

De Bodhisattwa. nog steeds in vorstelijke dracht, doch reeds staande op het lotuskussen, dat voor het eerst op no. 64 voorkwam, toen hij zijn besluit genomen had, en dat verder steeds de voeten van den aanstaanden Buddha zal schragen, richt zich tot de op den grond staande godenschaar, welke de geheele rechterhelft van het relief vult. De drie meest rechts staande figuren zijn yakṣa's, met hun snorren en woeste haren, de andere in den tekst genoemde halfgoddelijke wezens zijn niet afgebeeld. Naast den Bodhisattwa knielt een figuur met een zonnescherm en een tweede met een zwaard. Wellicht zijn het Çakra en Brahmā, van wie de één ook op het vorig relief den pajong droeg, terwijl van den ander de hoofdtooi op beide reliefs identiek is; of laten wij het voorzichtiger uitdrukken: het zijn waarschijnlijk de beide bij den uittocht vooraansnellende figuren, in het midden gelaten of die al dan niet Çakra en Brahmā voorstellen. Ook zou de man met het zwaard Chandaka kunnen voorstellen, die dan echter tweemaal zou zijn afgebeeld, immers links, door een boom van deze groep gescheiden, voert hij in mismoedige houding het paard weg; het trouwe dier wendt den kop naar zijn meester om [1]). Gelijk Pleyte terecht opmerkt (pag. 99), maakt het den indruk, als wilde de beeldhouwer hier het afscheid van paard en koetsier in beeld brengen, zoodat het verwondert ze beiden ook op het volgend relief nog aan te treffen.

67. *De Bodhisattwa neemt afscheid van Chandaka en Kaṇṭhaka en snijdt zich het haar af*

Na hen hun afscheid gegeven te hebben, bedacht hij dit: „Deze sieraden en Kaṇṭhaka zal ik Chandaka ter hand stellen en terugstu-

[1]) Op een tweetal Gandhāra-reliefs (A.G.B.I fig. 184 en 185 pag. 361 sq.) likt Kaṇṭhaka tot afscheid zijns meesters voeten (vgl. Buddhacarita VI, 53), en datzelfde is ook in de Serindische en de oude Chineesche kunst overgenomen. Zie Stein p. 858 en pl. LXXV (Tun-Huang) en Chavannes fig. 220 en pag. 304 (Yun-kang) en fig. 1738 met p. 556.

ren". Toen richtte de Bodhisattwa zich tot Chandaka en sprak: „Ga, Chandaka, en keer terug met deze sieraden en met Kaṇṭhaka".

Vervolgens bedacht de Bodhisattwa het volgende: „Hoe kan het dragen van lange haren samengaan met het zwervend monniksleven?" En na met zijn zwaard de lange haren afgesneden te hebben, gooide hij ze in de lucht. Ze werden door de drie-en-dertig goden opgevangen om ze te vereeren en nog thans is er onder de drie-en-dertig goden het feest van de haarlokken. (225 : 9, 15).

Aan weerskanten van het relief is de aard van het landschap aangegeven door de conventioneele rotspartijen, waaruit boomen en planten opgroeien. In het midden staat de Bodhisattwa, nog slechts lendenkleed en kastekoord dragend, en snijdt zich met een zwaard de haren af. Rechts zit Chandaka, die met de rechterhand de zoo juist van den Bodhisattwa ontvangen hoofdbedekking ophoudt en in de linker de scheede van het zwaard draagt. Kaṇṭhaka staat achter hem; het dier mist hier het zadel, waarmede het op het vorig relief opgetuigd was en draagt ook geen gebit of toom meer. Weer een bewijs, hoe weinig de beeldhouwer zich om bijzaken bekommert. Aan de andere zijde van den Bodhisattwa bevinden zich eenige godenfiguren, twee knielend, waarvan de voorste een schaal met bloemen vereerend omhoog heft; de groote olifantsooren van de in sĕmbah achter hem zittende figuur maken het duidelijk, dat deze laatste Airāwata moet voorstellen en die met den bloembak dus Çakra is; Airāwata's hoofdtooi is helaas afgeslagen. Achter deze beiden bevinden zich nog drie staande godengestalten, waarvan twee een sĕmbah maken. In de lucht verschijnt op een wolk aan elke zijde van den Bodhisattwa een hemeling; de linksche houdt een lint, waarschijnlijk den hoofdband, vast, de rechtsche draagt op een schaal de opgewonden haarmassa; ietwat voorbarig, want de oorspronkelijke bezitter is nog aan het afsnijden bezig. In de vorige noot noemden wij een tweetal Gandhāra-reliefs, waarop het afscheid van Chandaka voorkomt; ook daar ontvangt deze, met de andere sieraden, zijns meesters tiara. Deze zaak is niet zonder belang, omdat volgens de oude Indische school de goden de tiara en de daarin gewonden haren naar den hemel meevoeren; de voorstelling van de vereering daarvan komt herhaaldelijk voor [1]) en het afscheid van Chandaka, gelijk dat te Sānchi is afgebeeld [2]), is daarmede in overeenstemming: eerst zien wij den geknielden dienaar en het paard tegenover de groote

[1]) Bharhut pl. 16; Sānchi T.S.W. pl. 30; Amarāwatī T.S.W. pl. 59.
[2]) Foucher, Porte or. pl. 7.

voetsporen, die de plaats van den Meester innemen, en hier heeft Chandaka niets in de hand, maar als hij daaronder naar huis terugkeert, neemt hij wel kleeren en versierselen, maar niet de tiara mede. De Gandhāra-kunst is inconsequent, als zij eenerzijds wel de vereering van de tiara door de goden kent [1]), anderzijds deze tiara in handen van Chandaka stelt; veel juister is dan de opvatting te Barabuḍur, waar Chandaka de tiara krijgt en de goden slechts de haren meevoeren. Hier heeft de beeldhouwer dus klaarblijkelijk geheel gebroken met de traditie der tiara-vereering. De Camsche kunst doet eveneens paard en tiara terugkeeren [2]). Het afsnijden van uitsluitend de haren is ook voorgesteld op een relief van Sarnāth [3]) en in Serindië [4]). Haarafsnijden en afscheid vormen daar [5]) twee afzonderlijke tafereelen, evenals te Ajaṇṭā [6]). In Pagān zijn niet minder dan acht tafereelen gewijd aan de gebeurtenissen onmiddellijk na den grooten uittocht, tot en met het afscheid van Chandakan. Ook bij de aanbieding van het monnikskleed is deze nog aanwezig [7]).

68. *De Bodhisattwa ontvangt het roodachtige monnikskleed*

Vervolgens bedacht de Bodhisattwa dit: „Wat heeft het zwervend monniksleven te doen met kāçika-kleeren? Wanneer ik voor het verblijf in het woud geschikte roodachtige kleeren kreeg, zou dat goed zijn". Daarop kwam bij de Çuddhāwāsakāyika-goden deze gedachte op: „De Bodhisattwa heeft roodachtige kleeren noodig". Vervolgens deed een der godenzonen zijn goddelijke gestalte verdwijnen en stelde zich in de gedaante van een jager in een roodachtig kleed gehuld voor den Bodhisattwa. Toen zeide de Bodhisattwa tot hem: „Indien gij, mijn waarde, mij uw roodachtige kleeren geeft, dan zal ik u deze kāçika-gewaden geven". Hij antwoordde: „Die kleeren passen u, deze mij." De Bodhisattwa zeide: „Ik vraag het u met aandrang". Daarop gaf die godenzoon in jagersgedaante de rood-

[1]) Bv. A.G.B.I fig. 186 pag. 365.
[2]) Dong-Duong; zie A.G.B. II fig. 522, pag. 603.
[3]) A.M.I. pl. 67.
[4]) Zie A.G.B.I p. 364.
[5]) Stein p. 858 en pl. LXXV. Twee dienende godheden staan op het punt het haar af te snijden.
[6]) Foucher, Lettre p. 224.
[7]) Seidenstücker, abb. 43—50 en p. 42—44 en 96—98. Het overhandigen der sieraden is op afb. 46, het afsnijden van het haar op 47, het aanbieden van het monnikskleed enz. op 49, het eigenlijke afscheid op 50 te vinden.

achtige kleeren aan den Bodhisattwa en kreeg de kāçika-gewaden. Toen legde de godenzoon vol eerbied die kleeren met beide handen op zijn hoofd en begaf zich naar de godenwereld om ze te vereeren. Dit werd gezien door Chandaka. (225 : 20).

Van den laatsten zin is door den beeldhouwer geen notitie genomen. Terwijl wij op een Gandhāra-relief Chandaka's aanwezigheid bij den ruil der kleeren kunnen opmerken [1]), ontbreekt hij op dit Barabuḍur-tafereel; evenmin vinden wij verderop eenig spoor van de in den tekst een niet onaanzienlijke ruimte beslaande episode van zijn terugkeer aan Çuddhodana's hof (p. 229—237). Het is overigens niet onmogelijk, dat de woorden: „Dit werd gezien door Chandaka" een later toevoegsel in den tekst zijn [2]) en men zou dan kunnen veronderstellen, dat die toevoeging nog niet voorkwam in den tekst, welke aan de Barabuḍur-reliefs tot grondslag strekte. Noodzakelijk is zulk een veronderstelling evenwel niet, gezien het feit, dat de beeldhouwer zich ook in een ander opzicht wel eenige vrijheid met de passage aangaande den kleederenruil heeft veroorloofd: de tekst spreekt uitdrukkelijk van een godenzoon in de gedaante van een jager en op het Gandhāra-relief heeft deze zelfs het neergelegde wild bij zich, doch op Barabuḍur heeft hij de moeite van een vermomming niet genomen en overhandigt hij het kleed in zijn gewone goddelijke gestalte.

De rechterzijde van het relief bevat het decor: rotsen met boomen, verlevendigd door een paar vogels en door een hol, in hetwelk een tweetal tijgers ligt te slapen. Links daarvan staat de Bodhisattwa, die zeer geschonden is en wiens hoofd is weggeslagen; hij draagt natuurlijk nog geen overkleed, hetwelk hij juist uit handen van den tegenover hem staanden, door een grooten wierookstandaard van hem gescheiden, godenzoon aanneemt. Onmiddellijk achter dezen knielt een tweede godheid met een weggeslagen voorwerp, op Wilsen's teekening een bloem; daarachter staat een derde met een bak met bloemen en dan zit er nog een heele groep, ten deele eveneens eergeschenken in de hand houdend, tot aan den rand van het relief toe, met een paar boomen op den achtergrond. Zooals hierboven bleek, weet de tekst van de aanwezigheid van al deze goden niets.

69. *De goden geven hun voldoening te kennen*

Toen de Bodhisattwa zijn haren afgesneden en de roodachtige

[1]) A.G.B.I fig. 187 pag. 366; J.I.A.I. pl. 22.
[2]) Foucher, A.G.B.I pag. 367.

kleeren aangetrokken had, op dat oogenblik gaven honderdduizenden godenzonen, verheugd, tevreden, vroolijk, opgewekt, in de hoogste blijdschap, vol vreugde en opgetogenheid door allerlei klanken en geluiden te uiten blijk van hun verrukking: „Ziet, vrienden, prins Siddhārtha is zwerver geworden. Hij zal de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig worden en het rad der Wet doen wentelen. (226 : 14).

Een rotslandschap met boomen is aan beide kanten van het relief weergegeven; links zitten op de rotsen een paar hazen, rechts eenige gazellen, terwijl in een grotvormige uitholling van den bodem een paar met een deksel gesloten ronde potten geplaatst zijn, mogelijk ten gebruike van den Bodhisattwa. Deze staat daarnaast op zijn lotuskussen, voor het eerst in de gedaante, die hij op de verdere reliefreeks behouden zal: in het monniksgewaad en met den haartooi van kleine krulletjes, boven op den schedel uitloopend in de uṣṇīṣa. Hij is nog al geschonden, evenals de naast hem op den grond staande wierookbrander. De overblijvende ruimte links wordt ingenomen door de huldebetuigende goden, knielend, zittend en staand, velen met de handen in sĕmbah. Opmerking verdient, dat uit de bewoordingen van den tekst volstrekt niet blijkt, dat de vreugdeuitingen der goden over den loop der gebeurtenissen het karakter dragen van een huldebetuiging aan den Bodhisattwa, gelijk de beeldhouwer er van gemaakt heeft.

70. *De Bodhisattwa bij de kluizenarij eener brāhmaṇī*

Nadat de Bodhisattwa aldus aan den godenzoon in de gedaante van een jager zijn kāçika-kleederen gegeven had en van hem diens roodachtige kleeren gekregen had, maakte hij zich tot een zwervenden monnik om der wille van de wereld, uit medelijden met de levende wezens en ter bereiking van hun rijpwording.

De Bodhisattwa ging vervolgens naar de plaats, waar zich de kluizenarij van de brāhmaṇī Çākī bevond. Deze noodigde hem uit om te vertoeven en voedsel te nuttigen. Daarop ging de Bodhisattwa naar de kluizenarij van de brāhmaṇī Padmā; ook daar werd hij uitgenoodigd om te vertoeven en voedsel te nuttigen. (238 : 1).

Het is natuurlijk niet uit te maken, welk van deze beide bezoeken op het relief wordt voorgesteld. De bewoonsters der kluizenarij zitten onder een groep boomen; op de rotsen links staat een waterkruik. Zij

dragen het in een strik opgemaakte, met een band om het voorhoofd bijeengehouden haar, dat elders ook hun mannelijke collega's kenmerkt, halssnoer, armringen en een met een eenvoudigen band om het middel geknoopte sarong. Een brahmanenkoord hebben zij eveneens en enkele houden bovendien een bidsnoer vast. Rechts staat het hoofd der kluizenarij, met een schaal vol eten en een wierookbrander voor zich op den grond, tegenover den Bodhisattwa, die met in haar richting opgeheven rechterhand en met een slip van zijn kleed in de linkerhand haar nadert. Geheel rechts is er nog ruimte over voor een boom en een op den rotsbodem zittend, misvormd dier, dat lijkt op een kalf met te groote ooren en misschien een hinde, liever nog een haas, moet voorstellen.

71. *De Bodhisattwa komt bij Raiwata of bij Ārāḍa Kālāpa*

Daarop ging hij naar de kluizenarij van den brahmarṣi Raiwata. Ook deze richtte eenzelfde uitnoodiging tot den Bodhisattwa.

Zoo kwam de Bodhisattwa langzamerhand aan in het groote rijk Waiçālī. In dien tijd had zich Ārāḍa Kālāpa in Waiçālī gevestigd en woonde er met een groote schaar van çrāwaka's, driehonderd leerlingen. Dezen onderwees hij een leer, leidende tot armoede met onderdrukking der zinnen. Toen hij den Bodhisattwa van verre zag aankomen, sprak hij vol verwondering tot zijn leerlingen: „Ziet, ziet, de schoone gestalte van dien man!" Zij zeiden: „Ja zeker, wij zien het. Het is een groot wonder." Daarop ging ik [1]) naar de plaats, waar Ārāḍa Kālāpa zich bevond en sprak: „Ik wil brahmanenleerling worden bij Ārāḍa Kālāpa". Hij antwoordde: „Doe dat, Gautama, volgens het zoodanig wetsonderricht, waarin een geloovig zoon van goede familie met weinig moeite de kennis verwerven kan".(238:9, 14).

Het is niet uit te maken, of op dit relief het bezoek bij Raiwata dan wel de aankomst bij Ārāḍa Kālāpa is voorgesteld, daar in beide gevallen een soortgelijk tafereel verwacht kan worden. Voor de eerste mogelijkheid zou pleiten, dat het relief in zijn opzet veel overeenkomst vertoont met het voorafgaande, in den tekst op eenzelfde wijze beschrevene bezoek aan de brāhmaṇī, en tevens, dat de omgeving van dit tooneel afwijkt van die, waarin zich het volgende tafereel, op hetwelk de Bodhisattwa in elk geval wèl bij Ārāḍa Kālāpa is, afspeelt. Voor de tweede mogelijkheid daarentegen zou te zeggen zijn, dat zulk een afwijking in

[1]) Het verhaal gaat plotseling in den eersten persoon over.

de omgeving bij de Barabuḍur-beeldhouwers met hun weinige nauwkeurigheid in bijzaken, niet al te zwaar mag wegen, terwijl daarentegen juist op de *aankomst* bij Ārāḍa Kālāpa eenig gewicht gelegd wordt in den tekst, en dus de afbeelding hiervan eerder te verwachten is dan van het als iets weinig beteekenends behandelde bezoek aan Raiwata's kluizenarij. Ook op een Gandhāra-relief is vermoedelijk juist die aankomst afgebeeld [1]); de asceet zit er voor zijn hut, als de Bodhisattwa nadert, door Wajrapāṇi vergezeld. Op het Barabuḍur-tafereel komt de Bodhisattwa, evenals op het vorige relief, van rechts, met een kleedslip in de linkerhand; hij komt te voorschijn uit een rotslandschap, bezet met boomen en voorzien van een hol van twee wilde dieren, waarschijnlijk apen. Vóór hem, met een wierookbrander op den grond tusschen beiden in, staat het hoofd der kluizenarij, met een lotus in de linkerhand den gast welkom heetend. Daarachter zitten onder het geboomte eenige leerlingen. De voorste houdt een waterkruik op in de richting van den gast; een tweede kruik staat geheel links op de ook daar aangebrachte rotsen. Het costuum der kluizenarij-bewoners is het gewone: haren in strikken gevlochten, halssnoer en lendenkleed. Eén houdt een bidsnoer vast.

72. *De Bodhisattwa bij Arāḍa Kālāpa*

> Alleen en rustig, in boetedoening en eenzaamheid levend, doordacht ik die leer met geringe moeite en verkreeg het inzicht er in. Daarna begaf ik mij naar de plaats, waar zich Ārāḍa Kālāpa bevond en sprak: „Tot zoover is dus door u, Ārāḍa, die leer doordacht en hebt ge er inzicht in?" Hij zeide: „Zoo is het, Gautama." Toen zeide ik tot hem: „Ook ik heb in deze leer het inzicht verkregen en die doordacht." Hij sprak: „Dan, o Gautama, kent gij de leer, die ik ken en ken ik die, welke gij kent. Laten wij dus tezamen deze leerlingenschaar onderrichten". Zoo dus eerde mij Ārāḍa Kālāpa met de hoogste eer en stelde mij te midden zijner leerlingen tot een gemeenschappelijk doel. (239 : 4).

Overeenkomstig deze laatste zinsnede zit de Bodhisattwa inderdaad op een eerezetel, een ronde bank op poten, waarop zijn lotuskussen rust, zoodat hij hooger geplaatst is dan een der andere aanwezigen; blijkens zijn in witarka-mudrā gehouden rechterhand is hij bezig onderricht te geven. De Bodhisattwa is geheel rechts geplaatst tusschen twee boomen; dadelijk links zit, naar hem toegewend, Ārāḍa Kālāpa op een steenen ver-

[1]) A.G.B. I fig. 191 en pag. 377 sq.

hooging; hooger dan de zitplaatsen der leerlingen, doch, gelijk gezegd, lager dan die van den Bodhisattwa. De leerlingen vullen de rest van het relief naar links toe; zij zitten niet onder geboomte, gelijk die van het vorige tafereel, doch tegen een achtergrond van met boomen bezette rotsen, waarin voor ieder hunner een nis is uitgespaard. [1]) Zij zijn gekleed als die van het vorige relief en dragen bidsnoeren; de meest linksche heeft zich afgewend. Ook te Pagān is de Bodhisattwa gedurende zijn verblijf bij Ārāḍa Kālāpa afgebeeld; deze episode volgt daar echter op het bezoek aan Rājagṛha [2]).

Daar Ārāḍa's leer den Bodhisattwa op den duur echter niet bevredigt, trekt hij weg, eerst naar Magadha en vervolgens naar Rājagṛha, waar hij zich op de helling van den Pāṇḍawa-berg vestigt.

73. *De Bodhisattwa te Rājagṛha*

Toen ging ik op een morgen na mij gekleed te hebben, met bedelnap en monniksgewaad door de Tapoda-poort de groote stad Rājagṛha binnen om te bedelen, met gemoedsrust in mijn voortschrijden en terugschrijden, in mijn blik, in het buigen en strekken van mijn lichaam, met gemoedsrust in het dragen van pij, bedelnap en monnikskleed, zonder mijn zinnen in beroering te brengen, zonder mijn geest op iets buiten mij te richten, als een automaat, als wie een oliekruik draagt, niet verder dan een juklengte ziende. Toen de bewoners van Rājagṛha mij zagen, waren ze vol verwondering.

Men kocht en verkocht niet meer, de dronkaards genoten geen sterken drank meer, men vermaakte zich niet meer in huis of op straat, doch keek slechts naar de gestalte van den beste der menschen. Een man ging snel naar het paleis en sprak verheugd tot koning Bimbisāra: „Koning, het grootste voordeel is u ten deel gevallen; Brahmā zelf loopt hier in de stad te bedelen". Anderen zeiden: enz. enz. Weer anderen spraken aldus: „Dit is degeen, die op den bergkoning Pāṇḍawa woont." Na die woorden gehoord te hebben zag de koning, in de hoogste opgetogenheid des geestes voor een rond venster staande, naar het beste der wezens, den Bodhisattwa,

[1]) Een soortgelijk tafereel op de muurschilderingen van Ming-Oi (Kara Shahr) is te vinden bij Stein, Serindia pl. CXXV.

[2]) Seidenstücker, abb. 56 en p. 46 en 99. Beiden zijn in druk gesprek, terwijl drie leerlingen aanwezig zijn.

schitterend door zijn glans als het zuiverste goud. Koning Bimbisāra gaf een aalmoes en zeide tot dien man: „Kijk, waar hij heengaat". Ziende, dat hij naar den uitnemenden berg ging, sprak deze: „Koning, hij is naar de berghelling gegaan". (240 : 1, 19; 241 :4).

De Bodhisattwa nadert weer van rechts, steeds met de kleedslip in de linkerhand; den in den tekst genoemden bedelnap draagt hij niet, doch hij strekt de rechterhand ledig uit naar een met de handen op den grond voor hem knielende vrouw. Aan zijn andere zijde zitten drie bewoners der stad toe te zien en daarboven zweven in een wolk twee hemelingen, die hun hulde komen betuigen. In onzen tekst vernemen wij daaromtrent niets, evenmin trouwens als aangaande de episode met de vrouw, zoodat mogelijk op het relief een eenigszins andere versie van het verhaal gevolgd is. Aan den linkerkant van het relief verheft zich het koninklijk paleis en tusschen dit gebouw en de knielende vrouw bevindt zich een groep die volkomen duidelijk is, doch ook alweer niet met den tekst klopt. Vooraan, rechts, staat de koning in vorstelijke dracht en met een bolvormig geschenk, wellicht juist den met eten gevulden nap, in de handen, hetwelk hij den Bodhisattwa klaarblijkelijk komt aanbieden. Naast hem staat de koningin, achter hen knielt en zit het gevolg, dat de bekende koninklijke insignia met zich voert. Terwijl dus de tekst den vorst uit zijn „oeil de boeuf" naar den ieder opvallenden monnik laat kijken, hem een geschenk laat sturen — dat met het „geven" daarvan een „laten geven" bedoeld is volgt uit het verband — en dan laat bevelen om den monnik te volgen, wat niet noodig zou zijn geweest, als hij hem zelf had gesproken, brengt de beeldhouwer den vorst reeds bij deze gelegenheid met den Bodhisattwa in onmiddellijke aanraking. Wellicht komt echter ook dit voor rekening van een afwijkende traditie. Te Ajaṇṭā is, overeenkomstig den tekst, de Bodhisattwa aan het bedelen op de markt tegenover het paleis en is de koning niet aanwezig [1]); ook te Pagān staat de Bodhisattwa tusschen twee aalmoezengevers [2]).

74. *Koning Bimbisāra bezoekt den Bodhisattwa*

Toen koning Bimbisāra zag, dat de nacht voorbij was, ging hij door vele lieden omringd naar den voet van den bergkoning Pāṇḍawa en zag dien berg schitterend van glans. Te voet over den grond schrijdende, na afgestegen te zijn, beschouwde hij met den grootsten eerbied den Bodhisattwa, waar deze onwankelbaar als de Meru, na

[1]) Foucher, Lettre p. 224; cf. Griffiths, Paintings pl. 50.
[2]) Seidenstücker, abb. 53 en p. 45 en 98.

gras uitgespreid te hebben terneerzat met gekruiste beenen. Na met het hoofd diens voeten vereerd te hebben en verscheiden onderwerpen besproken te hebben, zeide de koning: „Ik geef u de helft van mijn geheele rijk, vermaak u hier met de verschillende soorten van wat begeerlijk is en laat af van het bedelen". Met zachte stem antwoordde de Bodhisattwa: „Koning, moogt gij lang leven en regeeren! Ik voor mij heb een begeerlijk koninkrijk verlaten en ben, zonder mij daarom te bekommeren, zwervend monnik geworden ten einde rust te vinden". (241 : 9).

De geheele linkerhelft van het relief wordt beslagen door het bergtafereel met den Bodhisattwa. Links ziet men de rotsmassa's met boomen begroeid en tot woonplaats strekkend voor allerlei dieren: een kakatoe, een pauw, een paar duiven die trekkebekken, en eenige eekhoorntjes die op de takken spelen; verder in een hol een tijger of jakhals en op den beganen grond een hertenpaar. Rechts van dat alles is een soort nis uitgespaard, in welke de Bodhisattwa zit met een waterkruik aan zijn eene en een wierookbrander aan zijn andere zijde; hij heeft plaats genomen niet op gras, doch op een lotuskussen boven een mat, met een gewoon kussen in den rug, en zit in gesprek met den dadelijk rechts in sĕmbah neergezeten koning Bimbisāra. Deze heeft met één dienaar nog een plaats gevonden op een verhoogd stuk rots; lager geplaatst zitten op het rechtsche stuk van het relief onder geboomte zijn verdere volgelingen, waaronder natuurlijk de pajongdrager niet ontbreekt.

Deze zelfde episode is, in combinatie met de voorafgaande, eveneens afgebeeld te Ajaṇṭā [1]), en vormt misschien ook het onderwerp van een Gandhāra-relief [2]), waar de Bodhisattwa onder een boom zit en een vorst voor hem nederknielt, terwijl ook diens gevolg aanwezig is. Te Pagān ziet men hem eerst alleen, zijn voedsel nuttigend, en vervolgens in gesprek met Bimbisāra [3]).

75. *De Bodhisattwa bij Rudraka*

Te dien tijde had Rudraka, Rāma's zoon, zich in de groote stad Rājagṛha gevestigd en woonde er met een groote schaar leerlingen, zevenhonderd leerlingen. Dezen onderrichte hij in een leer, die strekte tot het niet bewuste en toch niet onbewuste, met onderdrukking

[1]) Zie noot 1 op pag. 89.
[2]) A.G.B.I fig. 188 p. 373.
[3]) Seidenstücker, abb. 54 en 55, en p. 45 vlg. en 98 vlg.

der zinnen. De Bodhisattwa zag dien Rudraka, Rāma's zoon, den leidsman der gemeente, den leeraar der menigte, bekend, gevierd, door vele menschen vereerd, door de geleerden gewaardeerd....

De Bodhisattwa sprak aldus tot Rudraka, Rāma's zoon: „Ook door mij, mijn waarde, is deze leer doordacht, waartoe gij zijt doorgedrongen". Hij zeide: „Kom dan, gij en ik zullen deze schare onderrichten". Tot een gemeenschappelijk doel plaatste hij den Bodhisattwa op de leeraarsplaats. De Bodhisattwa zeide: „Deze weg, mijn waarde, leidt niet tot afkeer [1]), noch tot passieloosheid, noch tot tegenhouden [2]), noch tot rust, noch tot kennis, noch tot wijsheid, noch tot çramaṇa-schap, noch tot brahmanendom, noch tot nirwāṇa". (243 : 15; 245 : 8).

Een berglandschap, in denzelfden trant als dat van het vorig tafereel, opent ook dit tooneel, aan de rechterzijde van het relief; rotsen en boomen met vogels en eekhoorntjes, een hagedis, een hol met twee tijgers en een met een paar herten. Links van die rotspartij zit de Bodhisattwa, weder op zijn lotuskussen boven een mat, doch overigens op den beganen grond; hij is in gesprek met den voorste van een viertal in de gewone dracht der kluizenarijbewoners afgebeelde personen, die, door uit rotsen opgroeiende boomen afgewisseld, de linkerhelft van het relief vullen. Die voorste is ongetwijfeld Rudraka. De meest linksche heeft een waterkruik en een gesloten potje naast zich; in den linkerbenedenhoek vindt men nog weer een hol met een hertje.

Het verblijf bij Rudraka is ook te Pagān weergegeven [3]), evenals het met no. 76 overeenkomende onderricht aan de vijf eerste leerlingen [4]).

76. *De Bodhisattwa met zijn eerste leerlingen op den Gayā-berg*

In dien tijd waren de vijf mannen der gezegende schaar [5]) brahmanenleerling bij Rudraka, Rāma's zoon. Deze bedachten het volgende: „Datgene, om hetwelk te bereiken wij langen tijd moeite doen en ons inspannen zonder er eind of grens van te kunnen vinden, dat heeft de çramaṇa Gautama met geringe moeite doordacht en in-

[1]) Van het wereldsche.
[2]) Van de wedergeboorten.
[3]) Seidenstücker, abb. 57 en p. 46 en 99. De wedergave is juist als die van het onderhoud met Ārāḍa Kālāpa.
[4]) Ibid. abb. 58. In den opzet wijken de tafereelen te Pagān geheel van die te Barabuḍur af.
[5]) Met deze vertaling van bhadravargīyāḥ volgen wij Foucher, A.G.B.I pag. 380.

gezien. En het bevredigt hem niet, daarom zocht hij iets hoogers; en zonder twijfel zal hij de leeraar der wereld worden. Waar hij dan inzicht in hebben zal, daar zal hij ons in doen deelen". Na dit overlegd te hebben, gingen de vijf mannen der gezegende schaar weg van Rudraka, Rāma's zoon, en verbonden zich aan den Bodhisattwa. Nadat deze, zoolang hij dat wenschte, te Rājagṛha verbleven had, trok hij naar Magadha met de vijf der gezegende schaar.

Terwijl de Bodhisattwa door Magadha trok, richtte hij zich naar de plaats in dat land, waar Gayā lag, en kwam er aan. Daar woonde dan de Bodhisattwa ter wille der medidatie op den Gayāçīrṣa-berg. (245 : 16; 246 : 6).

Een in de rotsen uitgespaarde nis, links op het relief, strekt tot zitplaats voor den Bodhisattwa, die er op zijn lotuskussen in dhyānamudrā gezeten is; hij houdt zich dan ook bezig, gelijk de tekst onmiddellijk na de laatst geciteerde passage mededeelt, met het overdenken van een drietal gelijkenissen. Om de nis staan boomen en zitten pauwen en andere vogels. Het berglandschap strekt zich verder naar rechts uit; op de bovenhelft van het relief vindt men de rotsmassa's met boomen, waarbij duiven zitten en eekhoorntjes en schubdieren rondloopen; daar beneden zitten de vijf, in het gewone costuum der asceten. Duidelijk is te zien, wat trouwens ook op de omgevende reliefs blijkt, dat bij alle karigheid van kleeding toch de steunband niet ontbreekt. Rechts stroomt tusschen de rotsen en boomen een rivier, waarin een aantal visschen zich vermeien.

77. *De Bodhisattwa aan de Nairañjañā*

Nadat de Bodhisattwa zoolang hij het wenschte te Gayā op den Gayāçīrṣa-berg gewoond had, ging hij, een wandeling makend, in de richting van Uruwilwā, een dorp, waar een troepencommandant zijn standplaats had, en bereikte dat. Daar zag hij de rivier de Nairañjanā, met helder water, schoone overzetplaatsen, getooid met liefelijke boomen en boschages, aan alle zijden met weiden en dorpen bezet. Daar was het gemoed van den Bodhisattwa in de hoogste mate voldaan. „Gelijkmatig voorwaar is deze landstreek, aangenaam, geschikt om er verblijf te houden; het is er passend voor iemand van goede afkomst, die meditatie wil beoefenen, en daar ik mij daarop toeleg, wil ik hier blijven"....

Nadat de Bodhisattwa hierover had nagedacht, oefende hij zes

jaar lang een ontzettende boetedoening uit, moeilijk onder de moeilijkste en zwaar om te beoefenen. (248 : 6; 250 : 9).

We zullen het hier en iets verder voorkomend relaas van des Bodhisattwa's boetedoening niet aanhalen, daar de beeldhouwer, gedachtig aan den principieelen regel om geen al te schokkende dingen af te beelden, ons ook de voorstelling van den Bodhisattwa met de sporen zijner bovenmenschelijke ascese, heeft meenen te moeten onthouden. Wel schijnt hij op dit en het volgend relief iets magerder te zijn, maar heel veel verschil is er niet, en ook dit is wellicht slechts toevallig, want op nos. 79 en 80, die toch ook in de jaren der boetedoening vallen, heeft hij weer zijn gewone uiterlijk. We hebben dus ook geen aanleiding tot een vergelijking met de merkwaardige beelden van den vermagerden Gautama dezer zes jaren, welke de Gandhāra-kunst geschapen heeft [1]).

Het relief vertoont eenige overeenkomst met het vorige: de Bodhisattwa links, een rivier rechts, de vijf in het midden. Het tooneel is echter niet meer een berglandschap, maar de vreedzame landouw aan den oever der rivier, met boomen beplant. Alleen sporadisch is nog iets van rotssteen te bespeuren, in het bijzonder links, waar de Bodhisattwa zit, thans niet op een lotuskussen, doch alleen op een gewone mat. Hij is in gesprek met den voorste der vijf, tegen wien hij een afwerende beweging met de rechterhand maakt. De beide vooraanzittenden der vijf hebben op dit relief een bijzonder hoog opgebonden haardosch, waar van boven een bloem in steekt. Bij den meest rechtsche staat een eigenaardige kruik, die meer op een Grieksche lekuthos dan op een Javaansche gĕndi lijkt. De rivier is ook hier rijk van visschen voorzien; op den anderen oever ziet men nog boomen en vogels.

78. *Māyā, als godin, bezoekt den Bodhisattwa*

Toen zij dien toestand van den Bodhisattwa zagen [2]), spraken sommige goden aldus: „Helaas, prins Siddhārtha is voorzeker overleden".

Daarop gingen deze godenzonen tot de drie-en-dertig goden en brachten Māyādewī van die zaak op de hoogte: „De prins is overleden". Māyādewī ging vervolgens, door een schaar apsarasen omgeven, op het middernachtelijk uur naar de plaats, waar de Bodhi-

[1]) A.G.B.I fig. 192, 193, 200; II. fig. 439 p. 296; fig. 440 p. 273; Journ. As. 8: 15 (1890) pl. 2; Spooner, Handbook to the sculptures in the Peshawar Museum (1910), plaat tegenover pag. 67. Ook de kunstenaars te Pagān zijn voor zulk een wedergave niet teruggeschikt; zie hieronder bij no. 80. Voor Serindië (Tun-Huang) verg. Stein II p. 859 en pl. LXXV en LXVII.

[2]) nl. die van algeheele uitputting, waarin hij door zijn asçese geraakt was.

sattwa zich aan den oever van de Nairañjanā bevond, en zag hem daar met uitgedroogd lichaam. Toen zij gezien had, dat hij als dood was, begon zij te weenen met door tranen toegeknepen keel.

Daarop sprak de Bodhisattwa, haar geruststellend: „Gij behoeft niet te vreezen uit liefde voor uw zoon; gij zult de vrucht van uw moeite plukken. Niet vergeefsch is de wereldverzaking van een Buddha. De voorzegging van Asita zal ik waar maken, Dīpangkara's voorspelling doen uitkomen. Al viel de aarde in honderd stukken, al stortte de Meru met zijn juweelenkruin in het water, al vielen zon, maan en sterren op den grond, toch zou ik als eenige mensch niet sterven. Daarom moet gij niet bedroefd zijn, binnenkort zult gij de Wijsheid eens Buddha's aanschouwen". (252 : 5, 13; 253 : 13).

Geheel links, op een rotsverhooging en in een nis van den rotswand, welke naar gewoonte met planten begroeid is, zit de Bodhisattwa, ook hier slechts op een mat. Hij richt zijn troostwoorden tot de nog op de verhooging van het terrein gezeten Māyā, die een sĕmbah maakt en klaarblijkelijk de bloemen- en kransen-hulde heeft meegebracht, die op een groote schaal tusschen hen beiden in staat. Boven die schaal komt een vlam te voorschijn, waardoor hier gelijk elders wel de opstijgende reukwalm weergegeven zal zijn; juist op dit relief zou men intusschen kunnen twijfelen en denken aan een achter de schaal staande lamp: het is immers middernacht. De figuur der godin is zeer afgesleten. Achter haar knielen op den met boomen beplanten beganen grond de apsarasen van haar gevolg, de voorste met wierookbrander en waaiertje in de handen; van de anderen draagt een enkele een bak met kransen of wat losse bloemen of een vliegenwaaier, en meerderen een lotusstengel. De godin is hier weder getooid met de glorie, die ook gedurende haar aardsch bestaan haar hoofd omgaf.

79. *De goden eeren den Bodhisattwa*

Al die goden, nāga's, yakṣa's, gandharwa's, asura's, garuḍa's, kinnara's en mahoraga's, die van 's Bodhisattwa's deugden getuige waren, bleven dag en nacht bij hem, schonken hem vereering en toonden hun dienstvaardigheid. Daar werden door den Bodhisattwa, terwijl hij die zes jaren deze moeilijk uitvoerbare boetedoening te aanschouwen gaf, volle twaalf tienduizendtallen goden en menschen tot rijpheid gebracht door middel van de drie Voertuigen. (257 : 13).

Ook hier zit de Bodhisattwa links in zijn rotsnis, door planten omgeven; thans echter weer op een lotuskussen. Met zijn rechterhand maakt hij een beweging naar de goden, die in grooten getale vóór hem zitten en de rest van het relief tot den rechterwand vullen. Op den achtergrond weer het geboomte. De houding der goden is op dit oogenblik niet die van vereering; zij zitten klaarblijkelijk te luisteren naar de woorden van den Bodhisattwa, die hen tot „rijpwording" zullen voeren. De beeldhouwer heeft het niet noodig geacht ook iets van de andere in den tekst genoemde halfgoddelijke wezens af te beelden.

De tekst vervolgt met een op het monument niet weergegeven passage, waarin Māra, de Booze, den Bodhisattwa tracht over te halen zijn leven van boetedoening op te geven. Gelijk vanzelf spreekt, wordt hij met verontwaardiging afgewezen. Intusschen begint de Bodhisattwa zelf het doellooze van zijn vasten en zelfkastijding in te zien en het plan te vormen om weder voedsel te nuttigen.

80. *De goden verzoeken den Bodhisattwa door zijn poriën voedsel tot zich te nemen*

> De godenzonen, die medegevoel voor den uitgeputte hadden en die met hun geest wat omging in mijn geest begrepen, kwamen naar de plaats, waar ik mij bevond en zeiden tot mij: „Ge behoeft, edel mensch, dat overvloedige voedsel niet te gebruiken; wij zullen de kracht ervan door Uw poriën naar binnen brengen." Daarop bedacht ik het volgende: „Ik kan mij zelf als niet etend voordoen, en mijn buren, de omwonende dorpelingen, zullen het daarvoor houden, dat de çramaṇa Gautama niet eet. En intusschen zouden de godenzonen, die medegevoel met den uitgeputte hebben, de kracht van het eten door mijn poriën naar binnen brengen. Dat zou toch wel een allergrootste leugen van mij zijn." Daarop gaf de Bodhisattwa, om dien leugen te vermijden, aan die godenzonen een weigering en richtte zijn gedachte op het tot zich nemen van overvloedig voedsel. (264 : 4).

Het feit, dat zich op dit relief vijf gelijkwaardige, alle in godenornaat gedoschte, personen met den Bodhisattwa onderhouden, maakt, dat wij ons niet kunnen vereenigen met Pleyte's opvatting, die er het hierboven bedoelde gesprek tusschen den Bodhisattwa en Māra in ziet (pag. 116). Integendeel meenen wij, dat het niet anders kan zijn, dan een collectief optreden van goden, en dan komt alleen de zooeven geciteerde passage in aanmerking, die trouwens ook, als onmiddellijk samenhangend met des

Bodhisattwa's besluit om zijn vasten te staken, in allen deele een wedergave in den gebeeldhouwden tekst verdiende. De Bodhisattwa zit nog steeds op een lotuskussen in zijn links op het relief geplaatste, door boomen omgeven rotsnis; hij maakt een witarka-mudrā. De vijf goddelijke bezoekers zitten meer naar rechts, dus op het midden van het relief, met nog een boom op den achtergrond. De rechterkant van het relief wordt ingenomen door de reeds meermalen aangetroffen conventioneele afbeelding van het berglandschap; rotsen en boomen, met eekhoorntjes en vogels en andere dieren. Op den grond een paar varkens, in de lucht nog eenige vogeltjes. Men moet natuurlijk niet zooveel consequentie van den beeldhouwer eischen, dat men hem zou gaan verwijten hier een berglandschap neergezet te hebben, terwijl toch de Bodhisattwa nog steeds op dezelfde plek der vorige reliefs, aan of nabij de Nairañjanā, verblijf houdt. Veeleer verdient hij onzen lof voor de wijze, waarop hij in vrijwel gelijksoortige reliefs zooveel afwisseling weet te brengen.

Het verzoek der goden is ook te Pagān terug te vinden, waar de Bodhisattwa de duidelijke teekenen van de gevolgen zijner ascese vertoont [1]).

Wanneer de Bodhisattwa zijn voornemen om weder gewoon voedsel te gaan nuttigen, heeft kenbaar gemaakt, zijn de vijf leerlingen daarover zeer ontsticht; zij verliezen het geloof in de roeping van hun meester, verlaten hem, en vestigen zich in het hertenwoud bij Benares.

81. *De Bodhisattwa ontvangt voedsel van de meisjes van Uruwilwā*

Van het oogenblik af, dat de Bodhisattwa begonnen was met zijn moeilijk te volbrengen boetedoening, kwamen tien jonge dochters van het dorpshoofd tot hem, om hem te zien, te begroeten en van dienst te zijn. Door die jonge meisjes waren allerlei soorten pap gemaakt, welke zij alle aan den Bodhisattwa aanboden. Nadat deze ze gegeten had, kreeg hij langzamerhand, om aalmoezen door het dorpsgebied gaande, zijn kleur, schoonheid en kracht terug. Sindsdien werd de Bodhisattwa „de schoone çramaṇa", „de groote çramaṇa" genoemd. (265 : 1, 6).

Een fraai gebouw links toont aan, dat het tooneel naar het dorp verplaatst is; het rust op een hoog voetstuk, heeft een nis met monsterkop, een gewelfd dak, waarheen een paar duiven vliegen, en een uitbouw rechts en is zoo versierd, dat het, stond het op een ander relief, evengoed

[1]) Seidenstücker, abb. 59 en p. 46 en 99; op het volgend tafereel ziet men hem geheel uitgeput terneergezonken.

voor een paleis zou kunnen dienen; het zal hier wel de woning van het dorpshoofd voorstellen. Een der meisjes staat in den linkerhoek achter het gebouw met een bloem in de hand; de anderen zitten rechts er vóór onder een klapperboom; ook van dezen draagt de voorste een bloem. Hun woordvoerdster staat voor hen en biedt een met beide handen vastgehouden pot met brei den tegenover haar staanden Bodhisattwa aan. Tusschen beiden in bevindt zich op den grond een groote schaal met bloemen, waarboven zich een zonnescherm verheft; een detail, waaromtrent de tekst geen verklaring geeft. Een afzonderlijke lotus is ook op den grond ernaast geplaatst. De Bodhisattwa strekt de rechterhand in de richting van den bloemenbak uit en heeft in de linker de kleedslip; hij is genaderd van rechts, waar het tooneel besloten wordt door het traditioneele berglandschap van rotsen en boomen; een eekhorentje klautert er naar boven en een leeuw kijkt uit zijn rond hol.

Wellicht is deze gebeurtenis eveneens te vinden op een Gandhārarelief [1]), dat overigens in zijn opzet geheel van Barabuḍur verschilt: de Bodhisattwa zit er geheel in ascetische gedaante en een vrouwenfiguur met nap staat naast hem. Voorts zijn behalve Wajrapāṇi twee goden aanwezig; het kunnen Çakra en Brahmā als gewone gezellen in den Saṃbodhi-cyclus zijn, maar hun tegenwoordigheid kan evenzeer in verband staan met het voorstel tot voedselverschaffing, dat wij in het vorige Barabuḍur-tafereel meenden te mogen herkennen.

82. *De Bodhisattwa wascht het hennepkleed*

Terwijl ik die zes jaren doorbracht, waren mijn roodachtige kleeren versleten. Daarop bedacht ik: „Indien ik iets kreeg om mijn schaamdeelen te bedekken, zou dat goed zijn". In dien tijd was een slavin van Sujātā, de dochter van het dorpshoofd, gestorven, Rādhā genaamd; men had haar in een hennepkleed gewikkeld, naar het kerkhof gebracht en daar achtergelaten. Daarop zag ik dien lompendoek; ik trok dien met de linkervoet naar mij toe, strekte de rechterhand uit en bukte mij om hem op te rapen.

Daarop bedacht de Bodhisattwa het volgende: „Ik heb een lompen-doek gekregen; als ik nu water had, zou dat goed zijn". Toen sloegen op die plaats de goden met de hand op de aarde en er verscheen een vijver. Vervolgens bedacht de Bodhisattwa dit: „Ik heb thans water gekregen; wanneer ik nu nog een steen kreeg om dien

[1]) A.G.B.I fig. 193, pag. 381.

lompen-doek op te wasschen, zou dat goed zijn". Toen werd op datzelfde oogenblik op die plaats door Çakra een steen te voorschijn gebracht en de Bodhisattwa ging dien lompen-doek wasschen. Daarop sprak Çakra, de godenkoning, aldus tot den Bodhisattwa: „Geef het mij, edele mensch, ik zal het wasschen". Doch de Bodhisattwa, om te toonen hoe een zwervend monnik zijn eigen werk doet, gaf dien lompen-doek niet aan Çakra, maar waschte hem zelf. Vermoeid en uitgeput van lichaam, wilde hij, nadat hij in den vijver was neergestegen, er weer uitkomen. Doch Māra, de Booze, door de zonde der afgunst bezeten, maakte dat de oevers van dien vijver zich buitengewoon verhoogden. Aan den kant van dien vijver stond een groote kakubha-boom; tot de godheid daarvan sprak de Bodhisattwa overeenkomstig de gebruiken der wereld om haar gunstig te stemmen: „Laat een tak van den boom naar beneden komen, godin". Zij liet een tak van den boom nederbuigen en zich daaraan vasthoudend kwam de Bodhisattwa er uit. Toen hij er uit was, maakte hij onder dien kakubha-boom den lompen-doek tot een pij en naaide dien. (265 : 16; 266 : 12, 16).

Ongeveer in het midden van het relief bevindt zich de Bodhisattwa, staande op den grooten platten steen, waarvan in den tekst sprake is. Hij draagt het kleed in de afhangende linkerhand en is klaarblijkelijk gereed om dit te gaan wasschen in den zich links vertoonenden vijver, door boomen omgeven en rijk met lotusbloemen en planten voorzien, op enkele waarvan zich watervogels hebben neergezet. Achter den Bodhisattwa knielt een pajongdrager; meer naar rechts staat een groep goden, van welke de voorste een sĕmbah maakt naar den Bodhisattwa, en daar deze laatste blijkens zijn in witarka-mudrā gehouden rechterhand iets aan het beweren is, is het duidelijk dat het oogenblik hier is voorgesteld, waarop de Bodhisattwa het hem gedane verzoek om het kleed te mogen wasschen afslaat. De godheid, die het hem vraagt, moet dus Çakra zijn, en hier is de beeldhouwer zoo vriendelijk geweest ons de proef op de som te geven; immers de eerste van de vier volgelingen van den god wordt door zijn hoofdtooi in slurfvorm, zijn olifantsooren en de door hem vastgehouden angkuça gekenmerkt als Airāwata, Çakra's getrouwe gezel. Geheel rechts is het landschap nader gekarakteriseerd door rotsen met boomen en eenige dieren, en geheel links, naast den vijver, verheft zich de kakubha-boom, die in het vervolg van de episode zulk een rol zal spe-

len. De godin van dien boom is duidelijkheidshalve alvast afgebeeld, en wel knielende onder den boom in een eerbiedige sĕmbah naar den Bodhisattwa.

83. *De Bodhisattwa ontvangt de roodachtige monnikskleeren*

Een Çuddhāwāsakāyika-godenzoon, Wimalaprabha genaamd, bood den Bodhisattwa goddelijke monnikskleederen aan, van roodachtige kleur, passend en geschikt voor een çramaṇa. De Bodhisattwa nam deze aan en na zich 's morgens vroeg gekleed en de pij aangetrokken te hebben, wendde hij zich naar het dorpsgebied. (267 : 9).

Een boschtafereel is aan beide zijden van het relief weergegeven, doch van een veel minder woest karakter dan op verschillende voorgaande paneelen; de rotsen toch blijven beperkt tot een aanduiding van den aard des bodems en verheffen zich niet in de hoogte. Enkele vertegenwoordigers van de woudbevolking ontbreken ook hier niet, in het bijzonder links, waar op den beganen grond twee olifanten en in de boomen een paar apen en een pauw op zeer gelukkige wijze het landschap verlevendigen. Uit het rechtsche bosch komt de Bodhisattwa nader, de rechterhand uitstrekkend om het geschenk in ontvangst te nemen. Vóór hem staan drie godenfiguren, waarvan de eerste bezig is een kleed van geringe afmetingen te overhandigen en de derde een grooter gewaad vasthoudt; de beide kleedingstukken, die voor de uit drie stukken bestaande monniksdracht nog noodig zijn bij de zoo juist vervaardigde pij. Op den grond bevinden zich achter deze staande nog drie zittende godenzonen.

84. *Sujātā onthaalt den Bodhisattwa*

Toen werd door de goden in Uruwilwā, het dorp waar een troepencommandant gevestigd was, aan Sujātā, de dochter van het dorpshoofd Nandika, te middernacht kenbaar gemaakt: „Diegene, om wiens wille gij een groot offer verricht, zal ophouden met zijn boetedoening en heerlijke overvloedige spijs tot zich nemen. Vroeger hebt gij gebeden: „„ Moge de Bodhisattwa, na van mij voedsel genuttigd te hebben, de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig worden." " Doe dus, wat gij doen moet." Na die woorden van de goden gehoord te hebben trok Sujātā, de dochter van het dorpshoofd Nandika, zoo vlug mogelijk uit de melk van duizend koeien, na die zeven maal afgeroomd te hebben, de beste en sterkste room.

Daarop zette zij die melk met versche rijst in een nieuwen pot op een nieuwen haard en deed die brei gaar worden.

Toen de pap klaar was, zette Sujātā die op den grond, bestrooide haar met bloemen, besprenkelde haar met reukwater en na een zetel aangewezen en toebereid te hebben zeide zij tot een slavin, Uttarā genaamd: „Ga, Uttarā, en leid den brahmaan hier heen; ik zal op deze zoete brei letten."

Daarop kwam de Bodhisattwa naar de woning van Sujātā, de dochter van het dorpshoofd, en zette zich op den aangewezen zetel. Sujātā bood hem daarop een gouden nap vol met die zoete brei aan. Bij den Bodhisattwa kwam toen deze gedachte op: „Nu een zoodanige spijs mij door Sujātā is aangeboden, zal ik zonder twijfel nog heden na die genuttigd te hebben de hoogste volmaakte Wijsheid bereiken." Na die spijs tot zich genomen te hebben sprak de Bodhisattwa tot Sujātā, de dochter van het dorpshoofd: „Zuster, wat moet er met dezen gouden nap gebeuren?" Zij antwoordde: „Hij zij voor u." De Bodhisattwa zeide: „Ik kan zulk een schaal niet gebruiken." Sujātā sprak: „Doe er mee, wat gij wilt; ik geef niemand voedsel zonder de schaal". (267 : 13; 268 : 6,18).

Wanneer men dit relief met no. 81 vergelijkt, dan zou men kunnen meenen, dat de beeldhouwer een vergissing begaan heeft. Daar toch was in den tekst sprake van een spijziging door tien jonge dochters tezamen en men vond op het relief slechts één schaal met spijs, door één hunner overhandigd. Hier daarentegen spreekt de tekst uitdrukkelijk van dien éénen nap, door Sujātā geschonken, terwijl het relief meerdere schalen in de handen van verschillende vrouwen doet zien en men bovendien nog druk bezig is, nieuwe toe te bereiden. Of dit alles alleen onachtzaamheid van den beeldhouwer is, dan wel of er meer achter steekt, is moeielijk uit te maken; opmerkelijk is het intusschen, dat ook onze tekst de sporen draagt, dat er iets niet geheel in orde is: de mededeeling der goden aan Sujātā, in den aanvang van ons citaat, dat de Bodhisattwa weer spijs zal nuttigen, is hier vrijwel misplaatst, want reeds heel wat bladzijden vroeger heeft de Bodhisattwa aan dat voornemen gevolg gegeven en zelfs was Sujātā onder de jonge meisjes, door wie hem dat voedsel werd verschaft, waarmede hij zijn vasten verbrak. Wij kunnen thans geen verklaring beproeven; genoeg zij het de aandacht te vestigen op dit samenvallen van een oneffenheid in den ons bekenden tekst met wat, uit het oog-

punt van dien tekst beschouwd, een onjuistheid is op het monument.

Wij vinden, geheel met den tekst in overeenstemming, den Bodhisattwa op een zetel, en wel een, welke bestaat uit een voetstuk met op stijlen rustend driehoekig dak, en die zich links op het relief bevindt. Daarnaast staat een ruime pĕndåpå, en, bij die laatste weder aansluitend, aan den rechterkant van het tooneel een gebouw, waar zich een zwaar en met een bovenverdieping opgetrokken dak op verheft, doch waarvan de benedenbouw weggelaten is, om de inzittende personen te kunnen laten zien. In de pĕndåpå staat vooreerst, dadelijk naast den Bodhisattwa, op een vierkante plaat op den grond een groote dichte schaal, uit welker met guirlandes versierd deksel een heete damp opstijgt. Daarnaast staat Sujātā, een ronde, eveneens toegedekte, doch onversierde schaal overreikende aan den Bodhisattwa, die de rechterhand reeds ophoudt om ze te aanvaarden. Dit is dus zeker de gouden nap van het verhaal; de schaal op den grond wellicht de nieuwe kookpot. Achter Sujātā knielen nog eenige vrouwen, waarvan de voorste een waaiertje en vroeger waarschijnlijk ook een nu weggeslagen wierookbrander vasthield, en twee andere eveneens etensschalen dragen. De achtergrond van de pĕndåpå is met vlaggen versierd. In het gebouw rechts vinden wij dan eerst nog weer eenige vrouwen met een vijfde etensschaal en eindelijk in den hoek een grooten pot boven een houtvuurtje, waarmede zich nog twee vrouwen bezighouden, de één met een grooten lepel in de hand, de ander met een kort staafje, waarschijnlijk, in verband met andere kook-tafereelen, een blaaspijp om het vuur aan te wakkeren, mogelijk ook slechts iets om mee te roeren. Misschien is dit de nieuwe pot op den nieuwen haard, doch wat dan met de groote schaal bij den Bodhisattwa aan te vangen?

Ook te Ajaṇṭā is thans de Sujātā-episode teruggevonden [1]; desgelijks komt zij te Pagān voor [2].

85. *De Bodhisattwa gaat naar de Nairañjanā*

> Vervolgens ging de Bodhisattwa met dien bedelnap uit Uruwilwā weg, begaf zich in den ochtend naar den stroom der nāga's, de rivier Nairañjanā, legde dien bedelnap en zijn monnikskleeren aan den kant neer en daalde af in de rivier Nairañjanā om zijn leden te verfrisschen. (269 : 9).

De rivier, als naar gewoonte door talrijke visschen bevolkt, stroomt

[1] Foucher, Lettre p. 224 vlg.
[2] Seidenstücker, abb. 63 en p. 49 en 100.

rechts, tusschen rotsige en met boomen beplante oevers, waarop zich aan de eene zijde een paar herten, aan de andere een paar eekhoorns vertoonen. Links van de rivier loopt de Bodhisattwa met Sujātā's geschenk in de rechterhand. Het boschtafereel zet zich dan aan den anderen kant voort; links vliegen een paar vogels. Een viertal godenfiguren knielen aan deze zijde van het relief voor den Bodhisattwa en bewijzen hem hulde; de tweede is op Wilsen's teekening een nāga, doch op het oogenblik heeft hij zijn hoofdbedekking verloren en ontbreekt de gelegenheid om de nauwkeurigheid van die teekening te controleeren. Op zichzelf zou een nāga bij dezen nāga-stroom niet misplaatst zijn; op het volgend relief komt intusschen onder de knielende figuren *geen* nāga voor.

86. *De Bodhisattwa neemt een bad*

> Terwijl de Bodhisattwa een bad nam, vulden vele honderdduizenden godenzonen de rivier met goddelijke aloë- en sandelhout-poeders en zalven, en gooiden goddelijke bloemen van verschillende kleur in het water, teneinde den Bodhisattwa eer te bewijzen. Op dat oogenblik stroomde de rivier Nairañjanā geheel vol goddelijke reukwerken en bloemen en waar de Bodhisattwa in dat welriekende water gebaad had, daar schepten honderdduizend millioenen koṭi's van godenzonen het op en brachten het elk naar zijn verblijfplaats om er een caitya voor te maken en het te vereeren. (269 : 13).

Een groot deel van den benedenkant van het relief wordt door de rivier ingenomen. Rechts stijgt de rotsachtige oever, slechts met enkele boomen beplant, stijl omhoog; aan deze zijde steken een paar slangen hun koppen, met het traditioneele kopjuweel, omhoog uit het water, en ligt op den oeverrand de etensnap van den Bodhisattwa. Diens kleederen liggen daar niet bij, want de beeldhouwer heeft ze hem welvoegelijkheidshalve aan laten houden en hij bevindt zich dan ook niet *in* het water, maar staat op een zeer smal en plat lotuskussen temidden der wateren, de gewone kleedslip in de linkerhand [1]). Links, door een paar oeverboomen van hem gescheiden, knielen eenige godenfiguren op het water, hetwelk zij bezig zijn met kleine bakjes op te scheppen. Nog meer naar links is de tweede oever afgebeeld, begroeid met struiken, waarin een gazel-

[1]) Nog gemakkelijker heeft de kunstenaar te Pagān het zich gemaakt; men ziet op het tafereel, dat volgens het bijschrift het bad voorstelt, eenvoudig den Bodhisattwa in dhyāna-mudrā op een lotuskussen zitten, zonder dat de rivier ook maar aangeduid is! Zie Seidenstücker, abb. 64 en p. 49 en 100 vlg.

lenpaar zijn voedsel vindt, een boom met een pauw er in, en in den hoek een rotsblok, waarvóór een slang te voorschijn komt. In het water der rivier ziet men, behalve de visschen, ook een menigte bloemen drijven, en nog meer bloemen en kransen vallen neer uit de lucht, gestrooid door hemelingen, die met bloembakken op de wolken komen aanzweven, één aan den rechter-, vijf aan den linkerkant, van welke laatste groep de beide achtersten klaarblijkelijk Brahmā-hemelingen zijn, in het costuum der aardsche asceten en kluizenarijbewoners. Het relief is zeer fraai uitgevoerd, doch een deel van de partij der hemelingen helaas nogal geschonden. Ook in de Serindische kunst is het bad voorgesteld. [1])

87. *De Bodhisattwa ontvangt een zetel van een nāga-meisje*

Nadat de Bodhisattwa uit de rivier gestegen was, zag hij rond langs den oever, begeerig om te gaan zitten. Toen kwam het nāga-meisje van de rivier Nairañjanā uit de aarde te voorschijn en schonk den Bodhisattwa een uit juweelen bestaanden eerezetel. (270 : 1).

Ook dit relief heeft nogal geleden, doch aan de duidelijkheid van het geheel wordt geen afbreuk gedaan. In het midden staat de zetel, breed en met een leuning voorzien, van welker bovenrand de uiteinden in makara-koppen uitloopen; er ligt een groot, langwerpig rond kussen op, doch overigens is de zetel nog ledig. Rechts er naast knielt met de handen vóór zich op den grond onder een oeverboom het nāga-meisje voor den Bodhisattwa, die met etensnap in de rechter en kleedslip in de linkerhand nog steeds op het platte lotuskussen van het vorig tooneel staat. Om dit laatste heen spoelen eveneens nog de golven, die verder vóór de nāgī en den zetel stroomen; de Bodhisattwa schijnt dus nog niet, zooals de tekst verlangt, op den oever gestapt te zijn, hoewel dadelijk naast het lotuskussen eenige rotsen aanduiden, dat hij zich wel *aan* den oever bevindt. Links van den zetel knielen op den rotsigen oever nog eenige nāgī's, deels met bloemen in de hand, klaarblijkelijk de dienaressen van degene, die den zetel aanbiedt. De geheele achtergrond, hier en achter den troon, heeft met daar neergeplante vaandels een feestelijk aanzien gekregen.

88. *De Bodhisattwa nuttigt de rest der melkspijs*

Daar nam de Bodhisattwa plaats en nuttigde de zoete brei, zooveel als hij wenschte, uit genegenheid voor Sujātā, de dochter van het dorpshoofd. (270 : 3).

[1]) Stein p. 859 en pl. LXXVII (Tun-Huang).

Wij vinden op dit relief opnieuw een treffend voorbeeld ervan, hoe weinig men van de Barabuḍur-beeldhouwers nauwkeurigheid in bijzaken kan verwachten. De zetel toch, die in het verhaal een bepaalde rol speelt en die er dus bij deze episode meer op aankomt, dan de tronen en zetels elders, ziet er op dit relief heel anders uit dan op het vorige, waar hij werd aangeboden. Hij is veel lager geworden, heeft de paneelversiering vóór aan het onderstuk verloren en een ander model leuning gekregen. De Bodhisattwa zit er thans op, niet op het ronde kussen, dat gereed lag, doch op een lotuskussen. Onmiddellijk rechts verheft zich een rotspartij, met een leeuw in een hol, een pauw, en de gewone boombeplanting; links staat op een voetstukje de etensnap, waarnaar de Bodhisattwa de rechterhand uitstrekt, en daarnaast een vaas met bloemen; nog meer naar links knielen onder het geboomte een drietal nāga-meisjes. Achter dezen wordt het linksche deel van het relief weer ingenomen door rotsen met een schubdier en boomen, waarin een paar apen zitten; in den linkerhoek bamboestoelen. Tusschen deze rotsen komt de als steeds zeer vischrijke rivier te voorschijn stroomen [1]).

89. *De etensnap wordt door Sāgara, daarna door Çakra, meegenomen*

> Na gegeten te hebben wierp hij dien gouden etensnap zonder er naar om te zien in het water. Zoodra deze weggeworpen was, nam Sāgara, de nāga-koning, vol eerbied zijn voornemen uitvoerend, dien op en wendde zich naar zijn woning, denkende: „deze dient vereerd te worden." Daarop beproefde de duizendoogige Puraṃdara (Çakra) na de gedaante van een garuḍa aangenomen te hebben met den bliksem in zijn snavel aan den nāga-koning Sāgara dien gouden etensnap te ontnemen, doch toen hij daar niet toe in staat was, verzocht hij er hoffelijk om in zijn eigen gestalte en nam hem mede naar den hemel der drie-en-dertig goden om er een caitya voor te maken en hem te vereeren. (270 : 5).

Twee achtereenvolgende episodes uit bovenstaand verhaal vinden wij op het relief afgebeeld: het wegwerpen van den nap en de overhandiging aan Çakra. Het eerste tafereel staat rechts; de Bodhisattwa zit nog op zijn lotuskussen op den rotsoever, doch zijn zetel is hier tot nog geringer

---

[1]) Het overeenkomstige tafereel te Pagân mist weer alle decoratie in de omgeving; zie Seidenstücker, abb. 65 (verg. 66) en pag. 49 vlg. en 101.

afmetingen teruggebracht en heeft een leuninkje van het meest eenvoudige model gekregen. Met de rechterhand heeft hij zoo juist den etensnap in de langs den zetel stroomdende rivier gegooid; het kostbare voorwerp is reeds in handen van den daar knielenden Sāgara, die weliswaar zelf zijn hoofdtooi verloren heeft, doch wiens identiteit ten duidelijkste blijkt, behalve uit zijn houding, uit de beide achter hem knielende andere nāga's. Dadelijk achter deze laatsten begint het tweede tafereel. Een door een palissade omgeven pĕndåpå staat geheel links; daarin zit op een bank een vrouwelijke nāga met twee dienaressen; het is dus het nāga-verblijf. Rechts daarbuiten staat weer een bank, onder welke een rij juweelenpotten eveneens aangeeft, dat wij ons op het gebied der nāga's bevinden. Op die bank zit Sāgara, met een dienaar achter zich, en in zijn handen den nap, welken hij op het punt staat te overhandigen aan de tegenover hem zittende godenfiguur, die de handen er reeds voor ophoudt. Ook achter dezen god zit een volgeling; deze is geen andere dan de aan olifantsooren, slurf-coiffure en (hier onduidelijke) olifantshaak herkenbare Airāwata. Diens meester is dus, overeenkomstig den tekst, de god Çakra, die reeds weder in eigen gestalte den nap ten geschenke ontvangt.

90. *De Bodhisattwa, op weg naar Bodhimaṇḍa, ontvangt gras van Swastika*

Nadat de Bodhisattwa in de rivier Nairañjanā had gebaad, en na gegeten te hebben zijn lichaamskracht en sterkte teruggekregen had, begaf hij zich naar de zestienvormige landstreek, naar den voet van den grooten boomenkoning der Wijsheid. En van de rivier Nairañjanā tot Bodhimaṇḍa, in die tusschenruimte werd alles door de godenzonen van wind en wolken schoongemaakt en door de godenzonen der regenwolken met reukwater besprenkeld en met bloemen bestrooid.... Van de rivier Nairañjanā tot Bodhimaṇḍa, in die tusschenruimte werd door de Kāmāwacara-godenzonen op kroça-afstand volgens één model de weg getooid. Aan de linker- en rechterzijde van dien weg werd een altaar van zevensoortige edelsteenen te voorschijn gebracht, zeven tāla's hoog, van boven bedekt met een edelsteenen netwerk en met goddelijke zonneschermen, vaandels en wimpels versierd, enz.

Daarop kwam bij den Bodhisattwa deze gedachte op: „Wáárop

gezeten hebben die vroegere Tathāgata's [1]) de hoogste volmaakte Wijsheid bereikt?" En hij bedacht: „Op uitgespreid gras gezeten".

Toen zag de Bodhisattwa aan den rechterkant van den weg den grassnijder Swastika, die gras afsneed, groen, zacht, jong, liefelijk, in boschjes groeiend, naar rechts gewend, op pauwenhalzen gelijkend, lekker om aan te raken als kācilindi-stof, welriekend, kleurig en hartverkwikkend. Na dat gezien te hebben verliet de Bodhisattwa den weg, ging naar de plaats, waar Swastika de grassnijder zich bevond en sprak vervolgens met zoete stem tot hem: „Geef mij snel gras, Swastika, heden heb ik groote behoefte aan gras; na den Booze met zijn leger overwonnen te hebben zal ik de volmaakte rust verschaffende Wijsheid bereiken" .... Na de liefelijke en zoete woorden van den Leidsman gehoord te hebben, nam Swastika verheugd, opgetogen, blijde en vol vreugde, een handvol gras, aangenaam om aan te raken, zacht, fijn en glanzig, ging vóór den Bodhisattwa staan en sprak blij van harte hem toe. (272 : 7; 273 : 9, 16; 285 : 17; 286 : 3; 287 : 3, 13).

Het eerste gedeelte van ons citaat dient om de tegenwoordigheid van het groote aantal goden op dit relief te motiveeren: het zijn de godenzonen, die den weg in gereedheid brengen en versieren. Wij kunnen althans hun aanwezigheid niet anders verklaren, alhoewel op dit tafereel van hun bezigheden niet veel blijkt en met name de in den tekst genoemde altaren met zonneschermen enz. geheel ontbreken; ook de verdere beschrijving van de wegversiering klopt allerminst, zoodat wij vrijheid vonden het citaat af te breken en niet de langdradige beschrijving geheel ten beste te geven. Eerst op het volgend relief zal iets van de resultaten van het werk dezer goden te zien zijn. Het hoofdmoment van het thans voorgestelde is in elk geval het onderhoud van den Bodhisattwa met Swastika. Deze passage komt in den tekst intusschen eerst *na* de op het volgend tooneel weergegeven huldebetuigengen van Brahmā en Kālika. Aan een willekeurige omzetting kan uit den aard der zaak moeilijk gedacht worden; de beeldhouwer heeft klaarblijkelijk een tekst met een andere volgorde voor zich gehad, hetgeen te waarschijnlijker is, daar ons

[1]) Het nog steeds niet met zekerheid verklaarde woord Tathāgata laten wij onvertaald. Chalmers kwam tot de conclusie, dat er mede bedoeld is „who has come at the real truth" (Actes du onzième Congrès intern. des orient. Paris 1897, p. 150); Kern's opvatting „de onfeilbare" is medegedeeld in Gesch. v. h. Buddhisme I (1882) p. 77. Foucher vertaalt het met „Prédestiné", en vergelijkt A.G.B. II p. 567 het Grieksche „Erchomenos".

ook een ander geschrift bekend is met dezelfde wijziging, nl. de Chineesche vertaling van het Mahābhiniṣkramaṇasūtra [1]). Ook het afbeelden van goden bij de Swastika-episode is niet iets origineels; het wordt eveneens op Gandhāra-reliefs aangetroffen [2]), waar dan verder de door Wajrapāṇi vergezelde Bodhisattwa en de grassnijder met zijn bundel tegenover elkaar staan. Te Pagān vindt men vooreerst den Bodhisattwa op weg tusschen twee van vaandels voorziene goden, en vervolgens het aanbieden van het gras door den links staanden grassnijder, waarbij verder geen getuigen aanwezig zijn [3]). Op het tafereel van Barabuḍur ziet men links, door boomen beschaduwd, het grasveld, waar Swastika nederknielt; met de rechterhand plukt hij een bundeltje af, op de linker doet hij een soort stok steunen, naar welks uiteinde de Bodhisattwa de (helaas afgebroken) rechterhand uitstrekt. Laatstgenoemde staat, met de kleedslip in de linkerhand, op een lotuskussen op den weg, die door een rotsblok met een struikje aan weerskanten van het kussen aangegeven is. De tekst is dus ook in zooverre niet gevolgd, dat de Bodhisattwa bij het onderhoud den weg niet heeft verlaten; dat Swastika knielt en niet staat, gelijk op de Gandhāra-reliefs, behoeft geen afwijking te zijn, doch kan eenvoudig een gevolg zijn daarvan, dat hier een vroeger moment is weergegeven en Swastika zich nog verheffen moet om zijn antwoord te geven. De beteekenis van het voorwerp in diens linkerhand ontgaat ons; het lijkt ook niet op een bamboe om daar, naar inlandsche wijze, het gras mee te slaan. Het cirkelvormig figuurtje in den linker benedenhoek is waarschijnlijk een zich in het gras bevindend nestje, waaruit de daarboven fladderende vogels juist opgevlogen zijn en waarin men bij nauwkeurige beschouwing nog een vogeltje ziet zitten. Het tooneel van Swastika en den Bodhisattwa beslaat niet meer dan een derde van het relief; het overschietende twee derde wordt ingenomen door de goden, die er, tegen een achtergrond met boomen, in vier groepen geplaatst zijn: een staande, een knielende, weer een staande en nog een knielende. Enkelen dragen bloemen. Onderscheidingsteekenen, waaraan de goden onderling te onderkennen zouden zijn, worden niet aangetroffen.

91. *De Bodhisattwa gehuldigd door Brahmā en Kālika*

In den nacht, dat de Bodhisattwa begeerig werd de Wijsheid te verwerven, in dien nacht richtte de Waçawartin genaamde heer van

[1]) Beal, The Romantic Legend of Çâkya Buddha (1875) p. 196 sq.
[2]) Foucher, Sikri pl. 7; A.G.B. I fig. 197 en 198, p. 391 sq.
[3]) Seidenstücker, abb. 68 en 69 en p. 50 en 101.

drieduizend groote duizenden (werelden) Brahmā Sahāpati zich tot de brahma-verzameling en sprak: „Dit, eerwaardigen, moet gij weten. Deze Bodhisattwa, het Groote Wezen, begeeft zich naar Bodhimaṇḍa, om Māra's legerscharen te overwinnen, begeerig om de hoogste volmaakte Wijsheid deelachtig te worden. Daarom moet gij allen, eerwaardigen, u beijveren om den Bodhisattwa eerbiedig te huldigen".

Door de glans, welke van het lichaam van den Bodhisattwa afstraalde, werd het verblijf van den nāga-koning Kālika verlicht. Deze verhief zich en keek, vergezeld van de vrouwelijke nāga's, naar de vier windstreken. Daar zag hij den op den Meru gelijkende, gesierd door zijn glans, door massa's goden en dānawa's omgeven, door Brahmā, Indra en yakṣa's, welke hem verheugd van geest eer bewezen en toonden, hoe de weg was. Blijde en vol vreugde eerde de nāga-koning den beste der wereld, huldigde diens voeten en stelde zich eerbiedig voor den Monnik. Ook de vrouwelijke nāga's betuigden opgetogen en verheugd van geest den Monnik hun hulde, wierpen bloemen, reukwerken en zalven en deden muziekinstrumenten weerklinken. (274 : 16; 275 : 9, 14; 281 : 9; 282 : 9).

Wat den beeldhouwer er toe geleid heeft om de hulde door Brahmā met die door Kālika op één relief te vereenigen, is natuurlijk niet bekend; het gevolg ervan is geweest, dat de nāga's slechts een bescheiden plaats innemen, veel minder belangrijk, dan de populariteit van deze episode in de Buddhistische wereld kon doen verwachten, veel minder typisch ook dan de eigenaardige voorstelling op de Gandhāra-reliefs [1]), waarmede die op Barabuḍur geen andere overeenkomst meer heeft, dan dat behalve Kālika en zijn vrouw op hetzelfde tooneel een paar godenfiguren voorkomen; daaronder is in Gandhāra ook Brahmā, doch niet als voornaamste figuur eener schaar huldebetuigers, maar uitsluitend als een der beide min of meer de rol van figuranten vervullende goden, die den Bodhisattwa op zijn geheelen tocht van de Nairañjanā naar Bodhimaṇḍa vergezellen. Van deze goddelijke figuranten is wellicht een nawerking te bespeuren in het feit, dat ook op den Barabuḍur reeds op no. 90 een schaar goden optrad, wier doel niet heel duidelijk was, en dat desgelijks het nu besproken relief behalve de groep van Brahmā nog een aan-

[1]) Zie A.G.B. I fig. 194—196 p. 384—387; II fig. 400 p. 193. Ook voorgesteld A.M.I. pl. 99.

tal goden vertoont, die niet anders schijnen te doen dan een soort eeregeleide van den Bodhisattwa te vormen. Blijkens de hierboven aangehaalde passage maakt ook de tekst, zij het eenigszins incidenteel, van dit goddelijk eeregeleide melding. Op het relief geeft het dan ook zeer duidelijk den indruk van met den Bodhisattwa mede te loopen. Deze staat met de rechterhand in witarka-mudrā en de kleedslip in de linker op een lotuskussen; het gevolg bevindt zich rechts, allen staande, behalve een knielende pajongdrager, aan wiens stok de gebruikelijke wimpel vastzit, terwijl het bijbehoorend zonnescherm uit plaatsgebrek eenvoudig maar wat naar rechts geschoven is en er daardoor een zonderlinge bocht in den stok komt. Links knielt, door een vaas met bloemen van den Bodhisattwa gescheiden, de aan zijn opgebonden haren kenbare Brahmā, een sĕmbah makend, met bloemendragende volgelingen. Op den achtergrond staan hier, behalve een zonnescherm, drie standaards met cakra's opgesteld, en meer naar links nog een menigte vaandels en wimpels, die waarschijnlijk door den huldigenden stoet zijn meegebracht, mogelijk echter ook tot de bij het vorig relief vermelde versiering van den weg behooren; immers daarvan zijn op dit tafereel ook andere sporen aanwezig in den vorm van langs den geheelen bovenrand aangebrachte guirlandes met afhangende lotusbloemen. Links, achter de groep van Brahmā, zitten de nāga's; Kālika met drie volgelingen, waaronder twee bloemendragende vrouwelijke. De nāga-koning zelf houdt in de hand een uit een knopvormig voetstuk oprijzenden staf, welke van boven een groot juweel draagt, terwijl de gewone wimpel om den staf heenwappert [1]); ongetwijfeld is dit voorwerp als eerbewijs voor den Bodhisattwa bedoeld. Op de reeds genoemde Kālika-reliefs van Gandhāra is de compositie geheel afwijkend, daar de nāga en één gemalin hier oprijzen van achter de balustrade, welke geacht wordt hun vijver te omringen.

92. *Versiering van de Bodhi-boomen*

Terwijl de Bodhisattwa den Bodhi-boom naderde, werden tachtigduizend Bodhi-boomen door godenzonen en Bodhisattwa's versierd: „Hier zittend zal de Bodhisattwa de Wijsheid deelachtig worden en Buddha worden." En aan den voet van al die Bodhi-boomen werden passende leeuwenzetels in gereedheid gebracht, met allerlei goddelijke stoffen overspreid; onder sommige werd een lotuszetel gereed gemaakt, onder andere een reukwerkzetel, onder weer andere

[1]) Door Wilsen (Pleyte p. 129) geheel misteekend.

een zetel uit verschillende edelsteenen. De Bodhisattwa verviel in de Laḍitawyūha genaamde overpeinzing en zoodra hij deze Bodhisattwa-meditatie bereikt had, werd hij onder al die Bodhi-boomen zichtbaar, zittend op den leeuwenzetel, het lichaam getooid met de teekenen en kenmerken. En iedere Bodhisattwa en godenzoon dacht: „Op mijn leeuwenzetel zit de Bodhisattwa en niet op die van anderen". (288 : 11, 20).

Hoewel het relief zeer duidelijk uitwijst, dat het bedoelt de versiering en vereering van onderscheiden boomen weer te geven, blijkt van verdere overeenkomst met het tekstgedeelte in kwestie al heel weinig. Niet omdat van die verschillende verschijningen van den Bodhisattwa niets te zien is, want dat is een ander stadium van het verhaal dan de eigenlijke versiering; maar vooral omdat zelfs geen zetels aangebracht zijn, die den toeschouwer eenigermate van het doel der versiering op de hoogte hadden kunnen brengen. Wij zien op den voorgrond drie boomen en op den achtergrond nog eenige andere; ze zijn rijk getooid met een zonnescherm, klokken en juweelen en natuurlijk gestileerd. Bij de drie vooraanstaande is een wierookbrander aan weerskanten geplaatst en bevindt zich vóór den stam bij den linkschen en rechtschen een met bloemen gevulde schelp op voetstuk, bij den middelsten een gesloten schaal. Aan beide kanten van elken boom zit of knielt een godenfiguur in afwisselende houdingen, hetzij een sĕmbah makend, hetzij met waterketel of bakje in de hand, hetzij den wierookbrander verzorgend. Opmerkelijk is, dat van deze beide figuren telkens één een mannelijke en één een vrouwelijke is. Ook dat laatste is niet overeenkomstig den tekst, die slechts van godenzonen en Bodhisattwa's spreekt.

93. *De Bodhisattwa onder den Bodhi-boom gezeten*

De Bodhisattwa begaf zich met den bundel gras naar de plaats, waar zich de Bodhi-boom bevond, liep er vervolgens zevenmaal met de rechterzijde omheen, spreidde zelf een uitnemende graslaag uit met de punten naar binnen en de wortels naar buiten, zette zich met gekruiste beenen op die graslaag neder, naar het Oosten gewend, het lichaam recht opgericht, zijn herinnering levendig houdend, en nam een zóódanig vast besluit: „Moge op dezen zetel mijn lichaam verdorren, huid, beenderen en vleesch te niet gaan; zonder de Wijsheid

verkregen te hebben, de in vele aeonen moeilijk bereikbare, zal mijn lichaam zich niet van dezen zetel bewegen!"

Toen de Bodhisattwa te Bodhimaṇḍa nederzat, op dien tijd straalde hij een glans uit, Bodhisattwa-aansporing genaamd. En in het Oosten, het Wimalā genaamde deel des heelals, uit het Buddha-veld van den Tathāgata Wimalaprabhāsa, kwam een Bodhisattwa, een Groot Wezen, Lalitawyūha genaamd, door dien glans opgewekt, omgeven en gevolgd door ontelbare Bodhisattwa's, naar Bodhimaṇḍa, waar zich de Bodhisattwa bevond. Enz. (289 : 11, 16; 290 : 5, 9).

In een wijdloopige beschrijving vernemen wij dan, hoe gelijksoortige scharen van Bodhisattwa's zich uit de negen andere windstreken verzamelen en hoe deze op verschillende bovennatuurlijke manieren hun hulde betuigen. Wij zullen den tekst daarbij niet verder volgen, evenmin als de beeldhouwer dat gedaan heeft, welke laatste genoegen heeft genomen met de voorstelling van het bloote feit, dat Bodhisattwa's den onder den Bodhi-boom zittenden Bodhisattwa komen vereeren. Wij merken nog slechts op, dat de Bodhisattwa reeds zit, en dus het uit de Gandhārakunst gekende tafereel van het uitspreiden van het gras [1]) niet is afgebeeld. In het midden van het relief zit nu de Bodhisattwa in dhyānamudrā op een eenvoudigen zetel met in makara-koppen uitloopende leuning, waarboven nog een driehoekig achterstuk als achtergrond voor hoofd en glorie is uitgespaard. Aan weerszijden van dat achterstuk komen de bladeren en takken van den boom te voorschijn. Rechts van den zetel staat een bak met hoogen deksel op een voetstuk, links een schaal met bloemen, waaruit een walm opstijgt. Voorts vindt men rechts en links de Bodhisattwa's, vooraan één staande, rechts een sĕmbah makend, links waarschijnlijk een weggeslagen wierookstandaard en waaiertje dragend, en daarachter de overigen zittend, deels ook met bloemen in de hand. Op den achtergrond eveneens aan beide kanten een staak met wimpel en een boom. De vrouw, waarmede Pleyte geen weg wist (pag. 131), is slechts een misteekening van Wilsen voor een der beide staande Bodhisattwa's.

94. *Māra's vergeefsche aanval*

Terwijl de Bodhisattwa te Bodhimaṇḍa zat, bedacht hij het vol-

[1]) A.G.B. I fig. 199 p. 393 en 200 p. 397. Te Pagân neemt het bestijgen van den troon niet minder dan vier tafereelen in, op elk waarvan de Bodhisattwa het gras in de hand houdt; zie Seidenstücker, abb. 70—73 en p. 50 vlg. en 101 vlg. Op de volgende afbeeldingen is hij dan gezeten om de gelofte af te leggen.

gende: „Hier in het rijk der begeerte, is Māra, de Booze, vorst, heer en gebieder; het zou mij niet passen, als ik zonder dat hij het wist de hoogste volmaakte Wijsheid bereikte. Laat ik dus Māra, den Booze, uitlokken."

Māra, de Booze, rustte een groot leger uit van de vier wapens, door groote kracht sterk in den strijd, vreeswekkend, de haren te berge doende rijzen, zooals nooit vroeger gezien of gehoord was door goden en menschen, dat op velerlei wijze van aangezicht, op honderdduizend tienduizendtallen koṭi's manieren van gestalte kon verwisselen, het lichaam omgeven door de aan handen en voeten kronkelende honderdduizenden slangen, bewapend met zwaard, boog, pijl, speer, lans, akst, spies, blaasroer, kolf, stok, strik, knots, werprad, bliksem, enz. enz.

Allerlei werptuigen slingerden zij naar den Bodhisattwa en rotsblokken zoo groot als de Meru, doch wanneer deze boven hem gegooid werden, veranderden ze in koepels met een bloemendak. En de vuurmassa's, die zij met het gif van hun oogen, van hun slangen en van hun adem uitzonden, die werden tot een vuurkring, als een lichtkring om den Bodhisattwa. Zwaarden, bogen, pijlen, speren enz. werden, zoodra ze geslingerd waren, tot verschillende bloemguirlandes, als ware het een bloemtent; als versche bloemen op den grond gestrooid en als kransen opgehangen versierden zij den Bodhi-boom.

De Bodhisatwa sprak met vaste, diepe, plechtige, zachte en liefelijke stem tot Māra, den Booze: „Door U, Booze, is slechts door één vrijwillig offer het rijk der begeerte verworven, doch ik heb vele millioenen koṭi's vrijwillige offers gebracht, armen, beenen, oogen, de beste ledematen afgesneden en gegeven aan wie het verlangden, huizen, rijkdom, graan, legersteden, kleeren, wandelparken vele malen geschonken aan wie het vroegen, omdat ik streefde naar de Verlossing der schepselen." Toen sprak Māra,de Booze, tot den Bodhisattwa dit vers: „Een offer heb ik gebracht, gij zijt daarvoor hier mijn getuige, vrijwillig en onwraakbaar, in een vroeger leven; doch voor u geeft hier niemand met een enkel woord getuigenis; gij zijt overwonnen!" De Bodhisattwa zeide: „Op deze moeder der schepselen, o Booze, beroep ik mij." Zoodra zij door den Bodhisattwa

was aangeraakt, trilde deze groote aarde op zes manieren. En de Sthāwarā genaamde godin der groote aarde, door honderd koṭi's aardgodinnen omgeven, kwam, terwijl zij de heele aarde deed trillen, na niet ver van den Bodhisattwa het aardoppervlak te hebben doen splijten, te halver lichaam te voorschijn, met al haar versierselen getooid, en haar lichaam buigend naar de plaats, waar zich de Bodhisattwa bevond, sprak zij, een sĕmbah makend, aldus tot hem: „Zoo is het, groot mensch, zoo is het; gelijk gij verklaard hebt, daarvoor zijn wij hier de getuigen". (299 : 19; 305 : 4; 317 : 6,15; 318 : 1, 20; 319 : 3).

De beide in den tekst op elkander volgende voorname momenten van deze episode, de aanval van Māra's legerscharen en het tot getuige roepen van de Aarde, worden op het relief in één tafereel samengebracht. De Bodhisattwa, op wiens zetel duidelijk de graslaag te onderkennen is, zit in het midden van het relief in bhūmisparça-mudrā en onmiddellijk links komt uit den grond te halver lijve een vrouwenfiguur met een vaas in de hand te voorschijn, die, al ziet ze er niet bijster goddelijk uit, moeielijk iets anders zijn kan dan de aardgodin. Dat genoemde handhouding bij anticipatie den Bodhisattwa reeds gedurende den aanval gegeven wordt is niet ongewoon; het verschijnen der aardgodin echter is een consequentie, waartoe men slechts zeer zelden is overgegaan, o.a. op een relief uit Kambodja [1]). Achter den Bodhisattwa is een rond achterstuk opengelaten; de bovenhelft daarvan wordt omgeven door het gebladerte van den Bodhi-boom, de benedenhelft daarentegen wordt gevormd door een vlammenrand, waarvan de verklaring door den tekst gegeven is. Aan weerskanten naderen de pijlen der vijanden, wier punten reeds in bloemen veranderd zijn — juist als op het Kambodjaansche relief — en daarboven zweven weer andere, losse bloemen: de van gedaante veranderde projectielen. De zijkanten van het relief worden ingenomen door de legerscharen van den Booze. Bovenaan valt aan beide zijden een op den schouder van een drager gezeten veelarmige figuur op, van alle mogelijke wapens voorzien; zulk een veelarmigheid is voor Barabuḍur iets zeer ongewoons. De verdere strijders dragen het hun passende woeste en schrikaanjagende uiterlijk, hoewel men slechts een zeer enkele bepaald monsterlijke figuur vindt (rechts boven); zij dragen vooral zwaarden en schilden, doch ook rotsblokken en andere wapenen

[1]) A.G.B. I fig. 205 p. 407. Volgens Foucher (l.l. p. 402) is het echter een der dochters van Māra. Verg. II p. 628.

voeren ze, zelfs een blaaspijp is er bij. Een paar zitten op wanstaltige paarden; ook een zwijnekop is tusschen de duivelsche scharen zichtbaar. Links beneden zit op een olifant — ook deze trek is gemeen met de voorstelling elders, zooals wij zullen zien — Māra zelf, in godendracht, juist bezig een pijl af te schieten. Waarschijnlijk is de Booze zelfs nog een tweede maal voorgesteld en wel in de eveneens in godenornaat gedoschte figuur, die rechts beneden met het hoofd tegen de hand steunend mismoedig nederzit, omringd door mannelijke en vrouwelijke volgelingen, waarvan één staat en bezig is met beide handen zijns meesters hoofdbedekking af te nemen of op te zetten. Volgens Pleyte (pag. 135) hebben we hier met den verslagen Māra te doen en hoewel dan deze voorstelling, terwijl de strijd nog woedt, eenigszins ontijdig geacht zou kunnen worden, maakt de overeenkomstige afbeelding in Ajaṇṭā dit denkbeeld toch zeer aannemelijk. Ten slotte wijzen wij nog op een merkwaardig verschijnsel, hetwelk bewijst, dat de beeldhouwer bij beroemde scènes als deze behalve zijn tekst nog een bepaalde traditie gevolgd heeft. Wij bedoelen de drie kleine figuurtjes, die bij wijze van atlanten den zetel ophouden. In den tekst vinden wij er niets over en hun aanwezigheid is slechts te verklaren uit een navolging van een op het vasteland bekend motief. De beroemde wajrāsana van Mahābodhi werd, behalve door leeuwen, door zulke kleine menschenfiguurtjes opgehouden [1]) en de latere Buddhistische iconografie vereischt uitdrukkelijk, blijkens een sādhana, hun aanwezigheid. Het is natuurlijk hier van geen belang verder op de geschiedenis dezer dragertjes in te gaan, waaromtrent verwezen kan worden naar Foucher's uiteenzetting [2]); voor ons is hun merkwaardigheid vooral gelegen in het door hen geleverde bewijs van de afhankelijkheid van de Barabuḍur-kunstenaars van een Voor-Indische beeldhouwerstraditie, naast wat de tekst hun voorschreef.

Van den aanval van Māra treft men elders minder voorstellingen aan, dan men zou vermoeden, d.w.z. van den aanval *alleen*. De reden daarvan is, dat de kunstenaars, die de overwinning op de booze machten wilden weergeven, bij voorkeur den aanval der legerscharen gecombineerd hebben met het falen der verleidingskunsten van Māra's dochters. Deze gecombineerde tafereelen zullen wij bij het volgende relief bespreken. Den aanval alleen vindt men in de Gandhāra-kunst [3]) en in aansluiting daar-

---

[1]) Cunningham, Mahâbodhi, pl. 13.

[2]) Iconographie bouddhique II (1905) p. 19 sq.

[3]) A.G.B. I fig. 201 p. 401; fig. 202—204 p. 405; II fig. 306—307 p. 15, fig. 402 p. 197, fig. 403 p. 201, fig. 498 p. 539, fig. 500 p. 545.

aan in enkele der voorstellingen te Amarāwatī [1]), evenals in de Serindische kunst [2]) en in die der Chineesche grotten van Yun-Kang [3]).

95. *Māra's dochters trachten den Bodhisattwa te verleiden*

Daarop sprak Māra, de Booze, tot zijne dochters: „Gaat gij meisjes naar Bodhimaṇḍa en onderzoekt bij den Bodhisattwa, of hij onderworpen aan hartstocht of vrij daarvan is, of hij dwaas is of wijs, blind of goed georiënteerd, zich houdend aan zijn doel, zwak of sterk". Na die woorden gehoord te hebben begaven zich die apsarasen naar Bodhimaṇḍa, waar zich de Bodhisattwa bevond, stelden zich vóór hem en vertoonden de twee-en-dertig soorten van vrouwelijke betooveringen. Welke zijn die twee-en-dertig? De volgende: sommigen bedekten de helft van hun gezicht, anderen toonden hun vooruitstekende en stevige borsten, anderen enz.

Maar met hun vele tienduizendtallen van manieren om de lusten op te wekken, konden zij den Sugata met den gang van een jongen olifant niet verleiden. Daarop spraken Māra's dochters deze verzen tot hun vader: „De vrouwelijke betooveringen, vader, die hem daar vertoond zijn en welke met hartstocht zijn hart hadden moeten doen buigen, bij het zien daarvan werd zijn geest geen oogenblik bewogen; als de koning der bergen bleef hij onwankelbaar". (320 : 1; 329 : 11; 330 : 9,18).

De Bodhisattwa zit nog in bhūmisparça-mudrā op een eenvoudigen zetel met makara-leuning, terwijl boven hem de boom zich verheft; de graslaag is thans echter door een gewoon lotuskussen vervangen. Aan beide kanten zijn Māra's dochters bezig haar verleidingskunsten ten toon te spreiden. Rechts zijn er twee aan het dansen, waarbij, juist als bij gewone danspartijen zoo dikwijls het geval is, een oude heer in brahmanendracht met twee schelletjes de maat aangeeft; een aantal andere vrouwen staan en knielen hier, ten deele met soortgelijke schelletjes, terwijl

[1]) Zie Burgess pl. 32 (gedrochten vóór den zetel; Māra op den olifant aan weerszijden, rechts wendt het dier zich af). Insgelijks pl. 36 en 38.

[2]) Grünwedel, Altbuddh. Kult. Turk. fig. 383 (A.G.B. II fig. 523 p. 605).

[3]) Chavannes, Mission fig. 228 en p. 311. Afzonderlijke strijders van Māra's leger zijn ook te Pagān te vinden; vgl. Huber, Bull. Ec. franç. d'Extr. Or. 11 (1911) p. 4. De vrouwenfiguur is er bij een vroeger tafereel, dat van het plaatsnemen op den troon, afgebeeld; zie Seidenstücker, abb. 74 en p. 82 vlg. en 102.

één harer, in den hoek, de trommels hanteert, welke de eenige begeleidende muziek uitmaken. Links vooraan maakt een der dochters zittend een eerbiedige sĕmbah; nog weer andere staan daar achter met bloemen in de hand. De Bodhisattwa neemt, zooals het betaamt, nergens eenige notitie van. Geheel links is dan ook reeds de ongelukkige uitslag afgebeeld: Māra zit daar, in zijn gewone godengestalte, terneergeslagen onder een boom, zijn zitmat rustend op de knieën van eenige zijner daar neerknielende dochters, van wie hij klaarblijkelijk den slechten afloop hunner pogingen verneemt [1]).

Zooals wij bij het vorig relief reeds opmerkten, combineert men de verleidingsscène gaarne met den aanval van Māra's leger. Waarschijnlijk behooren bij dit soort voorstellingen reeds die van Amarāwatī, waar, naar de oude Indische school dat wenschte, de troon onder den boom ledig is gelaten en slechts de voetzolen des Meesters tegenwoordigheid verraden; wat er gaande is, wordt duidelijk door de aanwezigheid van vrouwenfiguren naast den zetel en van aansnellende en afdeinzende gedrochten daarvóór [2]). Elders is de Bodhisattwa zelf afgebeeld, doch de opzet blijft dezelfde [3]). Sarnāth geeft eenzelfde combinatie in eenigszins anderen vorm [4]). Belangrijk is ook de desbetreffende schildering te Ajaṇṭā [5]): terwijl de aanstaande Buddha in het midden zit, is de bovenhelft van het tafereel ingenomen door den aanval; van links komen de gedrochten (vooral met dierenkoppen en gezichten op den buik), en Māra op zijn olifant, rechts verdwijnen zij met hun meester. Daar beneden staat links met pijl en boog de Booze zijn dochters instructie te geven, meer naar rechts staan en dansen zij, doch in den rechterhoek zit Māra even neerslachtig op den grond als te Barabuḍur en zijn enkele der dochters om hem heengeschaard na hun vruchteloos pogen. In een Zuid-Indisch relief van Ghaṇṭaçālā [6]) is hetzelfde tooneel herkend [7]); de troon is er slechts met een kussen belegd, maar verder ledig en in zoover is dus weer de oude opvatting gehuldigd; doch overigens ziet men juist als te

[1]) Onze verklaring wijkt dus van die van Pleyte af (p. 136), in zooverre de linkergroep volgens hem het geven van de opdracht vóór de verleidingsscène inhoudt. Door de teekening misleid ziet hij verder in den dans een wegloopen der meisjes na de mislukking van hun plan. Op de foto is de dans volkomen duidelijk, terwijl onze verklaring van de linkergroep berust op het bepaaldelijk zeer mismoedig uiterlijk van alle personen. Zie verder pag. 122 hierachter.

[2]) T.S.W. pl. 98, 67.

[3]) Burgess, pl. 16, 41, ws. ook 31; A.G.B. II fig. 508, p. 565. Meisjes alleen op fig. 506 p. 563?

[4]) A.G.B. I fig. 209 p. 413; II fig. 507 p. 563; A.M.I. pl. 67, 68.

[5]) C.T.I. pl. 51; Burgess, Notes pl. 21; Griffiths pl. 8 en fig. 64; Foucher, Lettre p. 225; A.G.B. II fig. 503 p. 555.

[6]) Hultzsch in Journ. Roy. As. Soc. 1912 p. 409 sq.

[7]) Rea, South Indian Buddhist Antiquities, Arch. Surv. New Ser. 15 (1894) pl. 28.

Ajaṇṭā in de bovenhelft Māra en zijn troepen aansnellen en afdeinzen, terwijl daar beneden links Māra zijn dochters aanspoort en deze rechts aan het dansen zijn. Het mismoedig neerzitten ontbreekt hier dus; het is van belang er op te wijzen dat in dit opzicht Ajaṇṭā en Barabuḍur, in tegenstelling tot andere voorstellingen, zulk een overeenkomst vertoonen. Te Pagān is uitsluitend de dans voorgesteld [1]); in Gandhāra wordt ook de voorstelling gevonden, dat Māra en diens dochters reeds bij de aankomst van den Bodhisattwa aanwezig zijn [2]).

96. *De Bodhisattwa bereikt de hoogste Wijsheid*

In de laatste wake van den nacht, op den tijd dat het morgenrood doorbrak, werd door den Bodhisattwa met een zoodanige verheven kennis volgens een inzicht, dat in eenheid van gedachte en oogenblik alles wat gekend, gedacht, bereikt, gezien en doordacht moet worden, omvatte, de hoogste volmaakte Wijsheid bereikt en het drievoudige weten verkregen.

Daarop spraken de goden: „Strooit bloemen, vrienden, Bhagawān heeft de Wijsheid bereikt". Vervolgens bestrooiden die godenzonen den Tathāgata met goddelijke bloemen; tot op kniehoogte ontstond er een bloesemlaag. (350 : 8, 12; 351 : 3).

De thans Buddha geworden voormalige Bodhisattwa zit nog in bhūmisparça-mudrā op een lotuskussen op zijn zetel, waarvan de makaraleuning zeer laag geworden is, terwijl daarboven als een ronde nis de boom zich om hem heen welft. Op den grond staat aan weerszijden een met guirlandes behangen en door een zonnescherm gedekte bloeiende plant op een voetstuk, tusschen twee op een voetstukje rustende schelpen met bloemen. Rechts en links zitten verder de goden, enkele met bloemenbakken in de hand, en daarboven in de wolken zweven nog meerdere, eveneens met bloemen en bloemschalen, op den Buddha toe om hem door een bloemenregen te huldigen.

Aan de bloeiende planten en de schelpen, waarvan de tekst niet spreekt [3]), zal wel geen bijzondere beteekenis gehecht moeten worden; ze zullen wel bedoeld zijn als versiering zonder meer ten einde aan dit relief, waarop immers de verwerving van het Buddha-schap, het hoogtepunt van des Buddha's leven, was voorgesteld, eenigen luister bij te zetten. Inder-

[1]) Seidenstücker, abb. 78 en p. 55—57, 83 en 102 vlg.

[2]) A.G.B. II fig. 401 p. 193.

[3]) In andere bronnen wordt het in bloei komen van planten op het oogenblik van de Saṃbodhana uitdrukkelijk vermeld (Kern I.l. p. 72).

daad was het uiterst moeielijk aan dit feit, dat zich al bij uitstek slecht leende tot een plastische uitbeelding, iets bijzonders te geven en het van andere meditatie- of predikatie-tafereelen te onderscheiden. De Barabuḍur-beeldhouwer had het in zoover nog gemakkelijk, dat de toeschouwer uit het verloop van een aaneengeschakeld verhaal eerder kon opmaken, dat thans het groote oogenblik gekomen moest zijn, dan het geval geweest zou zijn bij een los en op zichzelf staand relief. Men weet hoe elders de groote moeielijkheid om een eigen karakter aan de Abhisaṃbodhana te geven, er toe gebracht heeft om als aequivalent hetzij Māra's aanval of de verleidingsscène, hetzij de aanbieding der vier etensnappen (hieronder no. 104) te gebruiken. De voorstellingen in de oudere Indische kunst, met den ledigen troon onder den Bodhi-boom, komen natuurlijk voor vergelijking met Barabuḍur niet in aanmerking [1]).

97. *De Buddha gehuldigd door de apsarasen*

Gedurende de eerste week bleef de Tathāgata in datzelfde Bodhimaṇḍa zitten.

Alle Buddha's schonken hun goedkeuring aan den Tathāgata, die de Wijsheid deelachtig was geworden, en zonden hun dharmāchāda's, door welke dit geheele complex van drieduizend groote duizenden werelden door vele uit juweelen bestaande zonneschermen overschaduwd werd.

Toen daarop de Kāmāwacara-apsarasen vernomen hadden, dat de Tathāgata, die te Bodhimaṇḍa neerzat, de Wijsheid bereikt had, richtten zij zich naar Bodhimaṇḍa en loofden den Tathāgata met deze verzen: „Aan den voet van den koning der boomen, na Māra's leger overwonnen te hebben, bevindt hij zich, als een Meru onwankelbaar, onbevreesd en zonder te spreken," enz. (351 : 15; 352 : 4; 353 : 9,17).

De tekst zegt wel niet bepaald, dat de apsarasen zich naar Bodhimaṇḍa heen begeven, alleen dat zij er zich heen wenden, maar de beeldhouwer heeft het wel als zoodanig opgevat en zoo knielen ze dus aan beide kanten van het tooneel, de voorste rechts met wierookbrander en waaiertje, anderen met bloemen en schaaltjes in de hand. Tusschen twee van

[1]) Mahâbodhi pl. 8 (A.G.B. I fig. 206); Bharhut pl. 30; ook Sāñchi (Foucher P. or. p. 65 sq.) en Amarāwatī (Burgess pl. 18, 38, 45 enz.; A.G.B. II fig. 475 p. 391). Te Pagân ziet men den Budha in bhūmisparça-mudrā onder den Bodhi-boom; Seidenstücker, abb. 80 en p. 55 en 103. Met de Saṃbodhi eindigt het Awidūrenidāna, te Pagân voorgesteld; zie Seidenstücker p. 18.

een tuit voorziene vazen met lotussen zit de Buddha nog in dezelfde bhūmisparça-houding op zijn lotuskussen; de zetel is weer gewijzigd en heeft geen leuning maar pilaartjes, op welke de makara-koppen rusten, die het begin zijn van een soort guirlande-vormigen nisboog om des Buddha's hoofd; de boven die nis uitstekende boom heeft bedenkelijk weinig meer van de ficus religiosa. Hoogst eigenaardig zijn de voorwerpen, die in de lucht zweven. Vooreerst aan elken kant vijf zonneschermen: de geschenken der andere Buddha's, wier getal op tien gebracht is in overeenstemming met dat der windstreken. Daaronder aan weerskanten vier groote lotusbloemen of lotuskussens, volgens Pleyte (pag. 140) een aanduiding van die andere Buddha's; ons lijkt dat wel veel gevergd van den toeschouwer. Liever laten wij hun beteekenis in het duister, evenals die van de aan beide kanten van den boom verschijnende bloemfiguren, bestaande uit één bloem in het midden en vier andere kruisgewijs er omneen. Het zal mogelijk een symbolische beteekenis hebben, doch dan een, die ons geheel ontgaat en waaromtrent de tekst ons niet wijzer maakt. Het geheel ziet er althans niet naar uit, of het bloemfiguren zouden zijn, toevallig aangebracht in dezen vorm (welke geen mindere dan die van den wiçwawajra is) zonder andere dan versierende bedoeling; wij houden dit natuurlijk niet voor een verzinsel van den Barabuḍur-artist, maar achten het niet onwaarschijnlijk, dat in diens tekst de episode van de zonneschermen meer op den voorgrond gesteld was dan in de onze en in die meer uitgebreide redactie andere soortgelijke verschijningen eveneens vermeld werden.

98. *De goden baden den Buddha met reukwater*

Toen de week voorbij was, namen de Kāmāwacara-godenzonen tienduizend vazen met reukwater en begaven zich daarheen, waar de Tathāgata zich bevond en ook de Rūpāwacara-godenzonen gingen met tienduizend vazen met reukwater daarheen. Toen zij daar gekomen waren, baadden zij den Bodhi-boom en den Tathāgata met reukwater.

Met duizenden juweelvazen en allerlei reukwateren baadden de godenscharen den Vriend der wereld, die met tien krachten de volmaaktheid der deugden bereikt had; en aan alle kanten brachten met duizenden muziekinstrumenten tienduizenden koṭi's van goden in vereeniging met tienduizenden apsarasen een onvergelijkelijke hulde. (369 : 12; 376 : 17).

De Buddha in bhūmisparça-mudrā zit nog op zijn zetel, die hier weer een makara-leuning heeft; de boom daarboven is tot zeer bescheiden afmetingen teruggebracht. De goden staan rechts en links; de voorste aan beide kanten heft met beide handen de van een tuit voorziene vaas op, waarmede hij Buddha en boom zal begieten. Ook een enkele der andere goden houdt een kruik vast, echter zonder tuit en van gewonen gĕndivorm. Achter de goden, geheel links en rechts, staan eenige apsarasen, met bloemen en eergeschenken, doch zonder muziekinstrumenten. In het proza-gedeelte, waaraan ons eerste citaat is ontleend, worden de apsarasen in het geheel niet genoemd, de gāthā's van de tweede aanhaling vermelden ze, gelijk men ziet, wel, doch zeer terloops. Beide citaten worden gescheiden door wat op het volgend relief is afgebeeld.

99. *De Buddha beantwoordt Samantakusuma*

> Daarop daalde een godenzoon, Samantakusuma genaamd, in die verzameling neder en neervallend aan de voeten van den Tathāgata sprak hij, de handen in sĕmbah houdend, aldus tot hem: „Hoe heet, o Bhagawān, de meditatie, waarin verdiept de Tathāgata zeven dagen lang verblijft zonder de gekruiste houding zijner beenen te veranderen?" Aldus toegesproken antwoordde de Tathāgata dien godenzoon dit: „Prītyāhārawyūha heet, o godenzoon, de meditatie, waarin verdiept de Tathāgata zeven dagen lang is verbleven zonder de gekruiste houding zijner beenen te veranderen." Daarop loofde de godenzoon Samantakusuma den Tathāgata in verzen. (370 : 3).

Daar hierboven bleek, dat in enkele bijzonderheden tekst en relief niet geheel en al overeenkomen, zou men kunnen meenen, op dit tafereel iets voorgesteld te zien, dat in den tekst aan het reukwaterbad voorafgaat, en wel de huldebetuiging door verschillende soorten van goden, gelijk die in het drie-en-twintigste hoofdstuk van den Lalitawistara verhaald wordt. Te meer zou men tot deze opvatting geneigd zijn, daar anders dit geheele hoofdstuk door den beeldhouwer zou zijn overgeslagen. Toch meenen wij een dergelijke verklaring te moeten verwerpen, en wel omdat de Buddha op dit relief niet zonder meer huldebetuigingen in ontvangst neemt, doch blijkens zijn handhouding zelf iets verklaart of uitlegt aan een der aanwezigen, wiens houding eveneens duidelijk aantoont, dat hij bepaaldelijk iets aan het zeggen of vragen is. Om deze reden gelooven wij, dat de beeldhouwer weder de gewone volgorde van den tekst in acht neemt en op de reukwater-episode de vraag van Samantakusuma doet volgen.

Gelijk gezegd, heeft de Buddha voor het eerst de bhūmisparça-houding verlaten; hij zit in abhaya-mudrā op zijn lotuskussen, nog steeds op den wajrāsana onder den Bodhi-boom; ter afwisseling is achter zijn hoofd nu eens een driehoekige ruimte uitgespaard. Aan weerskanten staat een bloeiende plant of bouquet op een standaard, daarnaast op den achtergrond is een zonnescherm geplant en vervolgens ziet men, onder een paar boomen, in verschillende houdingen de goden zitten. De voorste rechts is degeen, die blijkens de houding zijner handen met den Buddha in gesprek is; dit is dus Samantakusuma.

100. *De Buddha maakt een wandeling en keert te Bodhimaṇḍa terug*

> In de tweede week maakte de Tathāgata een langen wandeltocht, welke het complex van drieduizend groote duizenden werelden omvatte.
>
> In de vierde week maakte hij een korte wandeling, den afstand van de Oostelijke zee tot de Westelijke zee beslaande. (377 : 3, 7).

Ten einde duidelijk aan te geven, dat de Buddha wel een wandeling maakt, maar daarom Bodhimaṇḍa niet voorgoed verlaat, heeft de beeldhouwer het oogenblik zijner terugkeer gekozen om zijn bezigheid in de tweede of vierde week af te beelden. De ledige zetel staat onder den boom in het midden van het relief; er ligt een lotuskussen op gereed, waarboven zich een nisvormige zitplaats bevindt. De zetel is hier een echte siṃhāsana geworden: twee leeuwtjes, op vier pooten staande, schragen de zitting, op welke twee andere steigeren, met hun kop de leuning raakend. De Buddha nadert van rechts en staat eveneens op een lotuskussen; hij houdt de kleedslip in de linkerhand en maakt met de rechter een afwerend gebaar. De beeldhouwer heeft het niet overeenkomstig zijn waardigheid geacht hem alleen de wandeling te laten ondernemen; zoowel een pajongdrager (wiens zonnescherm uit plaatsgebrek op een krommen steel rust) als een verdere schaar van goden vergezelt hem. Links van den zetel staat nog een zonnescherm en zit op den grond iemand, waarschijnlijk ook een godenzoon, met een waaiertje een wierookbrander aan te wakkeren. De verdere ruimte links wordt aangevuld door een boschtafereel: boomen, waarop vogels zitten, en waaronder een paar herten rusten.

Thans volgt in den tekst een herhaling van de verleidingsscène, hierop neerkomende, dat drie dochters van Māra, zonder te letten op de waarschuwing van hun vader, welke het hopelooze van het geval inziet, den

Buddha trachten te bekoren. Deze verandert haar in oude vrouwen, doch schenkt haar later op haar berouwvol verzoek weer vergiffenis. Dit tafereel komt op het monument niet voor, hetzij dat het niet in den tekst, daar gevolgd, voorkwam, hetzij dat de beeldhouwer niet in herhaling wilde vervallen na het soortgelijke no. 95. Volgens Pleyte (pag. 136 en 143) zou intusschen de beeldhouwer er *wel* rekening mede gehouden hebben en aan het tooneel van no. 95 eigenlijk de essentieele trekken van de tweede verleidingspoging hebben gegeven. Zijn betoog berust hierop, dat hij in de zeer verweerde danseressen op grond van Wilsen's teekening de zich als oude vrouwen verwijderende meisjes zag, en deze trek komt inderdaad niet in de eerste, doch uitsluitend in de tweede verleidingsepisode voor. Ook in een ander opzicht is de teekening misleidend geweest: de in den linkerhoek zittende Māra zou met een stok figuren in het zand teekenen en dit is eveneens iets van de tweede scène alleen; in werkelijkheid is daar niets van te zien op het relief. Hierboven bij no. 95 hebben wij uiteengezet, hoe dit tafereel onzes inziens verklaard moet worden en hoe het met de daar geciteerde *eerste* verleidingsepisode in overeenstemming is.

101. *De nāga-koning Mucilinda huldigt den Buddha*

In de vijfde week vertoefde de Tathāgata in het verblijf van den nāga-koning Mucilinda. In die week, dat het zeer slecht weer was, kwam de nāga-koning Mucilinda uit zijn verblijf te voorschijn, omgaf het lichaam van den Tathāgata met zeven windingen en beschutte hem met zijn huif: „laten geen koude winden het lichaam van Bhagawān bereiken." Ook van het Oosten kwamen nāga-koningen in grooten getale, omgaven het lichaam van den Tathāgata met zeven windingen, enz. enz. Daarop, aan het eind van de week, bemerkten die nāga-koningen, dat het slechte weer voorbij was, wikkelden hun windingen weer van het lichaam van den Tathāgata af en na zijn voeten met hun hoofd vereerd te hebben en driemaal met hun rechterkant om hem heen geloopen te hebben, gingen zij ieder naar zijn verblijf. Ook Mucilinda, de nāga-koning vereerde de voeten van den Tathāgata met zijn hoofd, liep driemaal met den rechterkant om hem heen en ging zijn verblijf weer binnen. (379 : 15; 380 : 5).

Van datgene, waar het in het verhaal eigenlijk op aankomt, is op het relief niets te bespeuren en dat ligt ook voor de hand, want de geschiedenis is alleen mogelijk, wanneer men zich de nāga's in slangengestalte

voorstelt en op den Barabuḍur vindt men deze wezens uitsluitend in menschelijke gedaante, slechts van gewone menschen onderscheiden door de huif met cobra-koppen boven hun hoofd. De beeldhouwer heeft geen poging gedaan om er maar iets van te maken, doch de geheele beschutting van den Buddha achterwege gelaten en zich bepaald tot een huldebetuiging van den slangenvorst [1]). De Buddha zit links op het relief in witarka-mudrā in een pĕndåpå, op een verweerd lotuskussen tegen een leuning. Rechts, nog in de pĕndåpå, komen achter het kussen de kop en voorpooten van een olifant te voorschijn, waarbovenop een zich geheel naar zijn linkerzijde overbuigend klein ventje zit, de rechterhand boven het hoofd houdend en in de linker een bloem dragend. Waarom dit kereltje en die olifant tegen den zetel gezet zijn, is ons een raadsel. Buiten de pĕndåpå staat een wierookbrander, waarachter Mucilinda nederknielt, met de handen vóór zich op den grond geplaatst. Naast hem is een zonnescherm geplant; rechts staan zijn mannelijke en vrouwelijke nāga-volgelingen, waarvan de meesten eergeschenken dragen; bloemen en een vaas zijn goed te herkennen, doch het groote voorwerp, dat de voorste vasthoudt, is te verweerd voor een betrouwbare determinatie.

102. *De Buddha ontmoet andere asceten*

In de zesde week ging de Tathāgata uit het verblijf van Mucilinda naar den voet van den geitenhoeders-waringin. Tusschen die beide plaatsen zagen aan den oever van de rivier Nairañjanā caraka's, pariwrājaka's, oude çrāwraka's, gautama's, nirgrantha's, ājīwaka's en anderen den Tathāgata en zeiden tot hem: „Is door den Bhagawān Gautama deze week van slecht weer geheel naar wensch doorgebracht?" Te dien tijde uitte de Tathāgata deze vreugdevolle uitspraak: „Naar wensch is de eenzaamheid voor den tevredene, die de Wet gehoord heeft en ziende is, naar wensch is de zachtmoedigheid in de wereld en het zich wijden aan de levende wezens, naar wensch is de afwezigheid van hartstocht in de wereld en de overwinning op de zonden: in deze menschenwereld is dat het allermeest naar wensch". (380 : 10).

[1]) Te Amarāwatī (T.S.W. pl. 76; Burgess pl. 31) zit de Buddha op de kronkels van den nāga en wordt hij door diens huif bedekt. Zie ook Sarnāth (Ann. Rep. Arch. Surv. 1904—5 pl. 30). In de moderne Buddhistische kunst wordt Mucilinda eveneens in slangenvorm voorgesteld, b.v. de Siameesche afbeelding in Frankfurter's The attitudes of the Buddha, Journ. of the Siam Society 10 (1913) pl. 9, en de Tibetaansche bij Hackin, l.l. pl. 9.

Dat wij hier wederom naar den oever der Nairañjanā verplaatst zijn, blijkt uit niets. Op een tusschen rotsblokken uitgekapten weg staat de Buddha op zijn lotuskussen; de linkerhand houdt de kleedslip, de rechter is opgeheven naar de personen tot wie hij spreekt. Hem volgen rechts tegen een achtergrond van gebladerte de hem ook hier geleide gevende goden, van wie de voorste een pajong ophoudt. Op de linkerhelft van het relief staan op een door boomen en lage rotspartijen afgewisseld terrein vier vertegenwoordigers van de in den tekst genoemde asceten, kluizenaars en monniken van andere secten. Twee hunner hebben een gladde haardracht en eenvoudige kleeding; zij gelijken eenigszins op brahmanen. De voorste brengt een groet met bloemen in de samengehouden handen, de tweede, die een parasol vasthoudt, draagt een baard. Geheel links staan dan nog een tweetal der van zooveel andere reliefs bekende kluizenarijbewoners met in strikvorm hoog opgebonden haren, halssnoer en lendendoek. Ook van dezen brengt de voorste een bloemengroet, voor zoóver te zien; het relief is hier echter nogal afgesleten. Boven den Buddha vallen eenige bloemen uit de lucht.

103. *De kooplieden Trapuṣa en Bhallika naderen den Buddha*

In de zevende week vertoefde de Tathāgata aan den voet van den tārāyaṇa-boom. In dien tijd waren er twee broeders uit het Noorden, Trapuṣa en Bhallika genaamd, verstandige en kundige kooplieden, die in het bezit van veel goed met allerlei koopwaren uit het Zuiden naar het Noorden trokken, met een groote karavaan van vijfhonderd gevulde karren. Ze hadden twee uitstekende stieren, Sujāta en Kīrti genaamd, die niet bang waren voor hindernissen; als de andere stieren niet meer trokken, werden deze twee voorgespannen. In de buurt van den tārāyaṇa stonden door een betoovering van een in een kṣīrika-bosch wonende godin al hun wagens stil en konden niet verder. Zij werden verwonderd en bevreesd: „Wat is de reden en wat is er voor beletsel, dat op dit vlakke terrein de wagens stilstaan?" Daarop spanden zij de stieren Sujāta en Kīrti voor, maar ook die kwamen niet vooruit. Vervolgens dachten ze: „Er is zeker vóór ons iets, dat vrees aanjaagt, waardoor ook dezen niet vooruitkomen." Nadat de godin haar gestalte zichtbaar gemaakt had, stelde zij hen gerust: „Gij behoeft niet bang te zijn"; de beide stieren trokken daarop de wagens naar de plaats, waar zich de Tathāgata be-

vond. Toen ze hem daar zagen, schitterend als de vuurgod, waren ze vol verwondering: „Is Brahmā hier neergedaald, of Çakra, de heer der goden, Waiçrawaṇa, Sūrya, Candra of eenig berg- of stroomgod?" De Tathāgata toonde hun zijn roodachtige kleeren en zij zeiden: „Het is een zwervend monnik in roodachtige kleeren, we behoeven niet bang te zijn." Na weer moed geschept te hebben spraken ze tot elkaar: „Het zal etenstijd voor den monnik zijn. Is er iets?" De anderen antwoordden: „Er is honingkoek en gepeld suikerriet." Met den honingkoek en het gepelde suikerriet begaven zij zich naar de plaats van den Tathāgata, vereerden zijn voeten met hun hoofd, liepen driemaal met de rechterzijde om hem heen, gingen terzijde staan en spraken: „Bhagawān neme deze aalmoes van ons aan uit vriendelijkheid voor ons". (381 : 3, 11, 15, 18, 21; 382 : 4).

Het was natuurlijk niet mogelijk van dit geheele verhaal alle verschillende opeenvolgende fases af te beelden, de beeldhouwer heeft dus een keus gedaan en het oogenblik genomen, dat de kooplieden, door de godin gerustgesteld, den Buddha naderen. Deze laatste zit in dhyāna-mudrā op een zetel met makara-leuning en driehoekig achterstuk; zoowel de zijkanten van dit achterstuk als wat daarboven van den tārāyaṇa-boom te zien is, stralen een vuurglans uit; op die wijze is de schittering van den Buddha weergegeven, die blijkens den tekst op de toeschouwers zulk een indruk maakte. Aan weerskanten op den grond zitten resp. drie en vier goden, de voorste rechts met een wierookbrander, anderen met bloemen. Rechts ziet men drie der kooplieden aankomen, die zeer verweerd zijn, en waarvan niet veel meer te zeggen valt, dan dat zij eenvoudig gekleed zijn, geen hoofdtooi dragen en een baard hebben; ook houden zij een zonnescherm op. De godin staat met opgeheven hand onder een boom tegenover hen; tusschen haar en den voorsten koopman bevindt zich boven den grond een onduidelijk geworden rotsdecor, waarbij met moeite twee vogeltjes boven en nog een vogeltje in een rotsnestje beneden te herkennen zijn. In den linker reliefhoek is eveneens een landschap met rotsen en boomen geplaatst; een paar gazellen, zeer afgesleten, stoffeeren het [1]).

---

[1]) Het zijn zeker *niet* de beide stieren, zooals Pleyte veronderstellenderwijze oppert (p. 146); deze zou men trouwens ook niet juist aan de andere zijde van het relief verwachten, dan waar hun meesters staan.

Dat wij hier wederom naar den oever der Nairañjanā verplaatst zijn, blijkt uit niets. Op een tusschen rotsblokken uitgekapten weg staat de Buddha op zijn lotuskussen; de linkerhand houdt de kleedslip, de rechter is opgeheven naar de personen tot wie hij spreekt. Hem volgen rechts tegen een achtergrond van gebladerte de hem ook hier geleide gevende goden, van wie de voorste een pajong ophoudt. Op de linkerhelft van het relief staan op een door boomen en lage rotspartijen afgewisseld terrein vier vertegenwoordigers van de in den tekst genoemde asceten, kluizenaars en monniken van andere secten. Twee hunner hebben een gladde haardracht en eenvoudige kleeding; zij gelijken eenigszins op brahmanen. De voorste brengt een groet met bloemen in de samengehouden handen, de tweede, die een parasol vasthoudt, draagt een baard. Geheel links staan dan nog een tweetal der van zooveel andere reliefs bekende kluizenarijbewoners met in strikvorm hoog opgebonden haren, halssnoer en lendendoek. Ook van dezen brengt de voorste een bloemengroet, voor zoóver te zien; het relief is hier echter nogal afgesleten. Boven den Buddha vallen eenige bloemen uit de lucht.

103. *De kooplieden Trapuṣa en Bhallika naderen den Buddha*

In de zevende week vertoefde de Tathāgata aan den voet van den tārāyaṇa-boom. In dien tijd waren er twee broeders uit het Noorden, Trapuṣa en Bhallika genaamd, verstandige en kundige kooplieden, die in het bezit van veel goed met allerlei koopwaren uit het Zuiden naar het Noorden trokken, met een groote karavaan van vijfhonderd gevulde karren. Ze hadden twee uitstekende stieren, Sujāta en Kīrti genaamd, die niet bang waren voor hindernissen; als de andere stieren niet meer trokken, werden deze twee voorgespannen. In de buurt van den tārāyaṇa stonden door een betoovering van een in een kṣīrika-bosch wonende godin al hun wagens stil en konden niet verder. Zij werden verwonderd en bevreesd: „Wat is de reden en wat is er voor beletsel, dat op dit vlakke terrein de wagens stilstaan?" Daarop spanden zij de stieren Sujāta en Kīrti voor, maar ook die kwamen niet vooruit. Vervolgens dachten ze: „Er is zeker vóór ons iets, dat vrees aanjaagt, waardoor ook dezen niet vooruitkomen." Nadat de godin haar gestalte zichtbaar gemaakt had, stelde zij hen gerust: „Gij behoeft niet bang te zijn"; de beide stieren trokken daarop de wagens naar de plaats, waar zich de Tathāgata be-

vond. Toen ze hem daar zagen, schitterend als de vuurgod, waren ze vol verwondering: „Is Brahmā hier neergedaald, of Çakra, de heer der goden, Waiçrawaṇa, Sūrya, Candra of eenig berg- of stroomgod?" De Tathāgata toonde hun zijn roodachtige kleeren en zij zeiden: „Het is een zwervend monnik in roodachtige kleeren, we behoeven niet bang te zijn." Na weer moed geschept te hebben spraken ze tot elkaar: „Het zal etenstijd voor den monnik zijn. Is er iets?" De anderen antwoordden: „Er is honingkoek en gepeld suikerriet." Met den honingkoek en het gepelde suikerriet begaven zij zich naar de plaats van den Tathāgata, vereerden zijn voeten met hun hoofd, liepen driemaal met de rechterzijde om hem heen, gingen terzijde staan en spraken: „Bhagawān neme deze aalmoes van ons aan uit vriendelijkheid voor ons". (381 : 3, 11, 15, 18, 21; 382 : 4).

Het was natuurlijk niet mogelijk van dit geheele verhaal alle verschillende opeenvolgende fases af te beelden, de beeldhouwer heeft dus een keus gedaan en het oogenblik genomen, dat de kooplieden, door de godin gerustgesteld, den Buddha naderen. Deze laatste zit in dhyāna-mudrā op een zetel met makara-leuning en driehoekig achterstuk; zoowel de zijkanten van dit achterstuk als wat daarboven van den tārāyaṇa-boom te zien is, stralen een vuurglans uit; op die wijze is de schittering van den Buddha weergegeven, die blijkens den tekst op de toeschouwers zulk een indruk maakte. Aan weerskanten op den grond zitten resp. drie en vier goden, dé voorste rechts met een wierookbrander, anderen met bloemen. Rechts ziet men drie der kooplieden aankomen, die zeer verweerd zijn, en waarvan niet veel meer te zeggen valt, dan dat zij eenvoudig gekleed zijn, geen hoofdtooi dragen en een baard hebben; ook houden zij een zonnescherm op. De godin staat met opgeheven hand onder een boom tegenover hen; tusschen haar en den voorsten koopman bevindt zich boven den grond een onduidelijk geworden rotsdecor, waarbij met moeite twee vogeltjes boven en nog een vogeltje in een rotsnestje beneden te herkennen zijn. In den linker reliefhoek is eveneens een landschap met rotsen en boomen geplaatst; een paar gazellen, zeer afgesleten, stoffeeren het [1]).

---

[1]) Het zijn zeker *niet* de beide stieren, zooals Pleyte veronderstellenderwijze oppert (p. 146); deze zou men trouwens ook niet juist aan de andere zijde van het relief verwachten, dan waar hun meesters staan.

104. *De vier hoeders der windstreken bieden een etensnap aan*

Daarop bedacht de Tathāgata dit: „Het zou niet goed zijn, wanneer ik het met mijn handen aannam. Waarin is het door de vroegere Tathāgata's, tot volmaakte Wijsheid gekomen, aangenomen?" „In een nap", erkende hij. Bemerkt hebbende, dat het voor den Tathāgata de tijd was om te eten, kwamen uit de vier windstreken de vier Groote Koningen met vier gouden nappen en boden die den Tathāgata aan: „Bhagawān moge deze gouden nappen aanvaarden uit vriendschap jegens ons". De Tathāgata, overwegend dat ze een çramaṇa niet pasten, nam ze niet aan. Datzelfde gebeurde met vier zilveren nappen, enz. Daarop bedacht de Tathāgata: „In welke soort van nappen is het door de vroegere Tathāgata's, de arhat's, tot volmaakte Wijsheid gekomen, aangenomen?" „In steenen nappen", erkende hij.

De vier Groote Koningen, ieder door zijn gevolg omgeven, boden die nappen, gevuld met goddelijke bloemen, den Tathāgata aan. Daarop bedacht deze: „Deze vier Groote Koningen, geloovig en rein bieden mij vier steenen nappen aan, doch ik kan er geen vier gebruiken. Als ik die van één hunner aannam, zouden de drie anderen ontevreden zijn. Ik zal dus deze vier nappen aannemen er en één van maken". Vervolgens nam de Tathāgata van de Groote Koningen Waiçrawaṇa, Dhṛtarāṣṭra, Wirūḍhaka en Wirūpākṣa de nappen uit vriendelijkheid aan en maakte er één van door de kracht van zijn genegenheid. (382 : 15; 383 : 5, 18, 21; 384 : 10, 15, 20; 385 : 3).

Aan elke zijde van den in warada-mudrā op een eenvoudigen zetel onder den boom zittenden Buddha staan twee der wereldhoeders, ieder met zijn steenen nap in de hand; de gewone tooneelschikking dus voor dit tafereel, ook in Gandhāra [1]), waar gelijk vermeld, de aanbieding der nappen dikwijls voor de bereiking van het Buddha-schap in de plaats treedt. Er is echter nog meer publiek aanwezig, rechts en links nederzittend met eenige boomen op den achtergrond. Bij de zeer geschonden linkergroep, waarschijnlijk de ook hier niet ontbrekende goden, houdt er één merkwaardigerwijze nog een vijfden nap vast. De lieden rechts met

[1]) Foucher, Sikri fig. 13 en A.G.B. I fig. 208 p. 412 en 210 p. 417; J.I.A.I.I.I. pl. 14; B.A.I. pl. 98. In de grot van Yun-Kang daarentegen zijn zij knielend afgebeeld, zie Chavannes, Mission fig. 227 en p. 311.

hun eenvoudige hoofdbedekking zullen wel de kooplieden zijn, van wie twee schaaltje met eten gereed houden.

105. *De Buddha ontvangt een melkspijs van de kooplieden*

In dien tijd verbleef de koeienkudde van de kooplieden Trapuṣa en Bhallika op een naburige marktplaats. Op dat moment gaven die koeien in plaats van melk room van gesmolten boter. De koeienherders begaven zich met die room van gesmolten boter naar de kooplieden Trapuṣa en Bhallika en deelden hun de zaak mede. In dien tijd was een brahmaan Çikhaṇḍin, in zijn vorig leven een verwant van de kooplieden, in den brahmā-hemel herboren. Deze nam een brahmanengestalte aan en sprak tot de kooplieden deze verzen: „Vroeger hebt gij de gelofte gedaan: „„Moge de Tathāgata, als hij de Wijsheid verkregen heeft, na het eten van een gerecht van ons het rad der Wet draaien"". Nu is die gelofte in vervulling; de Tathāgata heeft de Wijsheid verkregen. Biedt hem spijs aan; na die gegeten te hebben zal hij het rad der Wet draaien". Na de melk, die er was van duizend koeien, zonder iets over te laten te hebben samengevoegd en de fijnste room er van af te hebben genomen, maakten zij vol eerbied een gerecht klaar. Den edelsteenen nap, die den naam der maan droeg en honderdduizend pala's bevatte, vulden zij, na hem schoongemaakt, gereinigd en smetteloos gemaakt te hebben, tot den rand met de spijs. Met honing en dien nap gingen ze naar den voet van den tārāyaṇa tot den Meester: „Aanvaard en ontvang deze spijs, die wij in liefde tot u brachten, en nuttig haar". (386 : 3,11,22).

Hoewel de Buddha geacht wordt nog altijd op dezelfde plaats te zitten, heeft zijn zetel een aanmerkelijke verandering ondergaan, doordat hij nu van een bijzonder fraai en rijk bewerkt onderstuk voorzien is. Ook bij den boom werd afwisseling noodig geacht: in plaats van het gewone gebladerte ziet men in de lucht een grooten, naar voren gekeerden lotuskelk zweven, aan beide zijden door bloemen en bloemtakken omgeven. Kleine boompjes staan aan weerskanten van den zetel, waarnaast men dan verder rechts een zeer verweerde sierplant op een voetstuk, links den met guirlandes en bloemen getooiden nap eveneens op een (nu weggeslagen) voetstuk vindt. De goden hebben rechts plaats genomen; één staat vooraan met een lotus in de hand, de overigen zitten; een hunner

draagt een bloemenbakje, een andere een langwerpige dichte schaal. Aan de andere zijde van den Buddha, die de abhaya-mudrā heeft aangenomen, bevinden zich de kooplieden. De voorste is staande afgebeeld, met beide handen de schaal met de melkspijs opheffend; twee anderen zitten achter hem. Aan beide zijkanten wordt het relief afgesloten door een rotspartij met boomen en enkele dieren, vooral vogels aan de linkerzijde.

Dezelfde epizode is te Ajaṇṭā vertegenwoordigd [1]) en misschien ook in de Gandhāra-kunst [2]), waar dan beide kooplieden ieder aan één zijde van den Buddha zouden staan; de identificatie is echter onzeker.

106. *De goden verzoeken den Buddha de Leer te openbaren*

De groote Brahmā met hoog opgebonden haardosch, de heer van tienmaal drieduizend groote duizenden (werelden), erkende door de macht van den Buddha met zijn geest hetgeen omging in des Tathāgata's geest, dat het gemoed van Bhagawān door weinige opgewektheid neigde tot het niet openbaren der Leer. Daarop bedacht hij: „Laat ik zelf naar den Tathāgata toe gaan en hem verzoeken de Leer te openbaren." Door acht en zestig honderdduizenden brāhmaṇa's omgeven en gevolgd, begaf hij zich naar de plaats, waar zich de Tathāgata bevond, vereerde diens voeten met zijn hoofd en sprak met de handen in sĕmbah gehouden tot hem: „Deze wereld gaat geheel te gronde, Bhagawān, wanneer de Tathāgata, na de hoogste volmaakte Wijsheid bereikt te hebben, door weinig opgewektheid zijn geest er toe neigt om de Leer niet te openbaren".

Vervolgens begaf de groote Brahmā met hoog opgebonden haardosch zich naar de plaats, waar Çakra, de heer der goden, zich bevond en zeide tot hem: „Dit moet ge weten, Kauçika, de geest van den Tathāgata is geneigd (enz. als boven). Waarom zouden wij niet samen gaan tot den Tathāgata, den arhat, tot volmaakte Wijsheid gekomen, om hem te verzoeken de Leer te openbaren?"„ Goed, mijn waarde." Daarop begaven Çakra en Brahmā, de aardgoden, de hemelgoden enz. enz. zich naar de plek, waar zich de Tathāgata bevond en plaatsten zich ter zijde. Çakra de heer der goden, ging op

[1]) Foucher, Lettre p. 225, cf. Griffiths, Paintings pl. 50.
[2]) A.G.B. I fig. 192 p. 379; A.M.I. pl. 139. Zie Foucher, A.G.B. I pag. 415.

den Tathāgata toe, boog met in sĕmbah gehouden handen voor hem en loofde hem in verzen, enz.

Toen de groote Brahmā met hoog opgebonden haardosch en Çakra, de heer der goden, bemerkten, dat de Tathāgata bleef zwijgen, verdwenen zij bedroefd en mismoedig met die godenzonen. (393 : 20; 394 : 8; 396 : 4, 5, 11, 13, 18, 21; 397 : 20).

Tusschen twee wierookbranders staat de hier weer zeer eenvoudige zetel van den Buddha, die de dhyāna-mudrā heeft aangenomen. De boom draagt ook hier het karakter van een in de lucht zwevend bloemencomplex, thans door een zonnescherm gedekt. Aan beide kanten zitten, met boomen op den achtergrond, de goden; eenige maken een sĕmbah, andere dragen eergeschenken. Er is onder hen geen , die door de elders voorkomende hoog opgebonden haren als Brahmā wordt gekarakteriseerd, evenmin is Çakra aan zijn gewone herkenningsmiddel, de aanwezigheid van Airāwata, te onderscheiden. De voorstelling is dus meer die van een verzoek der goden in corpore, dan van Brahmā of Çakra in het bijzonder.

107. *De Buddha stemt toe in de openbaring der Leer*

Tegen het einde van den nacht deed de groote Brahmā met hoog opgebonden haardosch aan alle zijden den voet van den tārāyaṇa met een goddelijken glans in onvergelijkelijke kleur schitteren, begaf zich naar de plaats, waar zich de Tathāgata bevond, vereerde diens voeten met zijn hoofd en na zijn bovenkleed over één schouder geworpen en zijn rechter knie op den grond geplaatst te hebben boog hij zich met de handen in sĕmbah naar den Tathāgata en sprak deze verzen tot hem: „In vroegere levens was uw voornemen: „„Als ik zelf ben overgestoken, zal ik een helper voor anderen zijn." " Nu zijt ge zonder twijfel aan de overzijde, maak dan uw belofte waar, gij held in de waarheid."

Eigen volledige kennis zich bewust gemaakt hebbend en het verzoek van den grooten Brahmā met hoog opgebonden haardosch erkennende, sprak de Tathāgata deze verzen: „De deuren der onsterfelijkheid zijn geopend voor hen, die immer vol aandacht naar het hoogste streven; zij treden binnen, geloovig en zonder kwaad in hun zinnen, zij hooren de leer, de wezens van Magadha." Toen de

groote Brahmā met opgebonden haardosch vernam, dat de Tathāgata toestemde, vereerde hij diens voeten en verdween tevreden, vroolijk, opgewekt, verheugd, vol vreugde en blijdschap. (398 : 9, 11; 399 : 17; 400 : 15).

Daar ook dit relief een onderhoud van den Buddha met de goden weergeeft, onder wie geen enkele als Brahmā wordt aangeduid en evenmin de geknielde houding, die de tekst dezen god toeschrijft, wordt aangetroffen, zou men zeer wel kunnen meenen, dat op dit tafereel in het geheel niet het hierboven geciteerde gesprek met Brahmā is afgebeeld, doch bijvoorbeeld het bij relief no. 106 aangehaalde verzoek van Çakra en Brahmā samen, terwijl dan no. 106 zelf de eerste, mislukte, poging van Brahmā alleen zou kunnen beteekenen. Ter verdediging van deze opvatting zou ook nog kunnen worden aangevoerd, dat in den tekst in het geheel niet met zooveel woorden vermeld wordt, dat Brahmā bij zijn laatste bezoek aan den tārāyaṇa door andere goden werd vergezeld. Inderdaad is er voor zulk een redeneering wat te zeggen en de mogelijkheid van haar juistheid willen wij dan ook niet ontkennen. Toch gelooven wij, dat, niettegenstaande het niet kloppen van verschillende details, het rationeeler is om te veronderstellen, dat wanneer twee tooneelen aan het verzoek der goden gewijd zijn, men daarop eerst een der mislukte pogingen en dan de geslaagde zal vinden, dan dat alleen de beide mislukte zouden zijn weergegeven en de laatste, belangrijkste, waarin eindelijk de lang afgesmeekte toestemming verkregen wordt, een afbeelding niet zou zijn waardig gekeurd.

De boom is thans geheel verdwenen en vervangen door een zonnescherm met wapperende linten, zwevend boven het hoofd van den in witarka-mudrā op een zetel met makara-leuning zittenden Buddha. Rechts staat een groote standaard met, voor zoover te zien, kransen; het relief heeft echter nogal geleden. Links een vaas met lotusbloemen. Verder zitten aan weerskanten, weder met boomen op den achtergrond, de godenfiguren; de voorste rechts maakt een sĕmbah, bij de linkergroep zijn er een paar met bloemenbakjes. Aan iedere zijde van den Buddha komen op wolken twee hemelingen [1]) aanzweven; bloemen vallen naast den Buddha naar beneden.

Vergelijking met voorstellingen van het verzoek der goden elders is niet zonder belang, en wel omdat daarbij blijkt, dat ook daar het niet steeds noodig geoordeeld is, Brahmā en Çakra duidelijk te onderscheiden.

[1]) Minstens één hunner is een vrouw; het zijn dus niet de vier hoeders der windstreken (Pleyte p. 151).

Evenmin als op het overeenkomstig relief in de oude Indische kunst van Mahābodhi [1]), kenmerkt een der beide ons bekende Gandhāra-voorstellingen [2]) de beide goden; op het tweede daarentegen zijn ze wel duidelijk aangegeven. Nog in een ander opzicht zijn die beide Gandhāra-reliefs merkwaardig: op één zit de Buddha in dezelfde handhouding als op ons no. 107 en ontbreekt eveneens de boom, op het andere heeft hij de dhyāna-mudrā aangenomen en is de boom wel aanwezig, dus juist zooals op no. 106. Of dit slechts toeval is, dan wel of een zekere traditie voorschreef de beide fases van deze episode op die wijze te onderscheiden, of dat misschien, gelijk Foucher oppert, de Javaansche beeldhouwers van twee bestaande traditioneele vormen van eenzelfde motief gebruik hebben gemaakt om van wat ginds éénzelfde feit voorstelde er twee te krijgen, zouden wij niet durven beslissen. Dat zich aangaande een zoo belangrijk moment, dat immers ook reeds in de oudste Indische kunst een afbeelding had gevonden, een bepaalde traditie ook in de beeldhouwkunst kan hebben gevormd, ligt voor de hand.

108. *De Buddha overlegt, aan wie hij de Leer zal verkondigen(?)*

Vervolgens dacht de Tathāgata: „Aan wien zal ik het allereerst de Leer openbaren?" Daarop bedacht hij: „Rudraka, Rāma's zoon, is rein en goed van nature.... Waar woont hij op het oogenblik?" En hij erkende, dat deze juist zeven dagen dood was. Ook de goden, aan des Tathāgata's voeten vallende, zeiden: „Zoo is het, Bhagawān, zoo is het, Sugata; Rudraka, Rāma's zoon, is heden zeven dagen dood."

Daarop bedacht de Tathāgata: „Ook Ārāḍa Kālāpa is rein en zóó, dat hij mijn wetsonderricht geen beletsel in den weg zou leggen." En hij dacht na: „Waar is deze op het oogenblik?" Terwijl hij nadacht, erkende hij, dat deze juist drie dagen dood was. Ook de Çuddhāwāsakāyika-goden deelden hem die zaak mede: „Zoo is het, Bhagawān, zoo is het, Sugata; heden is Ārāḍa Kālāpa drie dagen dood."

Daarop bedacht de Tathāgata: „De vijf van de gezegende schaar zijn rein en goed van nature..... aan hen zal ik het eerst de Leer

[1]) Cunningham, pl. 8 (= A.G.B. I fig. 214).

[2]) Foucher, Sikri fig. 4; A.G.B. I fig. 212, 213 en p. 420—427. Dat de goden hier staande zijn weergegeven, is natuurlijk van geen belang.

openbaren." En hij bedacht: „Waar wonen op het oogenblik de vijf van de gezegende schaar?" De geheele wereld zag hij rond met helderziende oogen en zag de vijf van de gezegende schaar te Benares vertoevend, te Ṛṣipaṭana in het gazellenwoud. (402 : 19; 403 : 3, 8, 11, 20; 404 : 7, 12, 14).

Of het relief werkelijk de hierboven aangehaalde, in den tekst volgende, episode weergeeft, lijkt ons zeer twijfelachtig. Geheel rechts zit de Buddha op een zetel met makara-leuning; een zonnescherm zweeft ook hier boven hem. Hij maakt met de rechterhand een afwijzend gebaar. Naast hem staat een vaas op pootjes, waaruit lotussen te voorschijn komen, terwijl daarboven een reukwalm opstijgt. De moeielijkheid is vooral gelegen in de personen, die dan verder bijna het geheele relief vullen, tegen een achtergrond met boomen. Vooraan, het dichtst bij den Buddha, zit een persoon in vorsten- of goden-dracht, een sĕmbah makend, op korten afstand drie op ongeveer gelijke wijze gekleede mannen, waarvan twee een bloemenbakje dragen. Dan komen eenige knielende personen in minder aanzienlijke dracht, de pajong en een der andere koninklijke insignia meevoerende, en eindelijk zitten geheel links nog eenige lieden in zeer eenvoudig costuum, ten deele met zwaard en schild gewapend. Nu zouden de vier voorsten wel goden kunnen zijn, doch de rest van het gezelschap lijkt veel meer op het typische gevolg van een vorst, dan op een onderdeel van een godenschaar. Hoewel wij dus hierboven een passage geciteerd hebben, die volgens den tekst zou moeten volgen en waarvan inderdaad ook niet uitgesloten is, dat zij werkelijk is voorgesteld, zijn wij veeleer geneigd om te gelooven, dat de beeldhouwer hier een afwijkenden tekst voor zich gehad heeft en weergeeft het bezoek van een koning met aanzienlijke geleiders en gewoon gevolg aan den Buddha. Deze opvatting wordt te waarschijnlijker, doordat ook voor het volgend relief een verklaring ontbreekt.

109. *De Buddha op weg naar Benares* (?)

Na aldus te hebben nagedacht, stond de Tathāgata van Bodhimaṇḍa op, waarbij hij een complex van drieduizend groote duizenden werelden deed trillen, en terwijl hij geleidelijk verder voorttrok door Magadha, kwam hij op zijn tocht in de landen van Kāçi. (405 : 1).

Gelijk reeds gezegd werd, zwijgt de tekst van wat op dit relief is voorgesteld; in elk geval is de Buddha reeds zijn tocht naar Benares begonnen en heeft hij nog niet de op het volgend tafereel afgebeelde ontmoe-

ting met den ājīwaka-monnik gehad. Wij hebben dus niet anders kunnen doen dan de enkele regels tekst aanhalen, die het begin van den tocht beschrijven. De Buddha komt van rechts, waar een paar boomen het relief afsluiten; hij heeft de kleedslip in de linkerhand en strekt de rechter uit. Onmiddellijk naast hem staan een zonnescherm, een met bloemen of iets dergelijks gevuld standaardje en nog een eigenaardig stapeltje op den grond, het meest gelijkend op een hoop bloemen; daar bovenop ligt een groote lotus, uit welke laatste een vlam opstijgt. Vervolgens vindt men drie personen in niet zeer aanzienlijke kleeding, die den Buddha hun hulde betuigen, de voorste twee staan, en wel één met een etensschaal, de tweede (een vrouw? [1]) met een lotus in de hand, de derde knielt en draagt een onduidelijk bakje. Nog meer naar links staat tusschen twee boomen een gebouw op een hoog voetstuk, het heeft een nis met kālamakara-versiering, een torentje op het midden van het dak en lijkt als geheel op de bekende tempelmodelletjes. Geheel links vinden we dan onder eenige boomen opnieuw een aantal huldebetuigers zitten, met een schaal met kransen, waaruit een damplijn opstijgt, een etensschaal en een bak met bloemen. Terwijl de beteekenis van deze scène ons ontgaat, willen wij niet nalaten te vermelden, dat het volgens Pleyte (pag. 153) een huldebetuiging van koning Bimbisāra zou kunnen zijn; een veronderstelling, die wij niet kunnen tegenspreken, doch die op niets anders berust dan op de waarschijnlijkheid, dat genoemde vorst den doortocht van den Buddha wel niet onopgemerkt voorbij zal hebben laten gaan.

110. *Ontmoeting met een ājīwaka-monnik*

Tusschen Gayā en Bodhimaṇḍa zag een andere ājīwaka den Tathāgata van verre aankomen , ging vervolgens naar de plaats waar de Tathāgata was, en bleef ter zijde staan. Daar staande had de ājīwaka met den Tathāgata een aangenaam onderhoud over verschillende zaken en sprak toen: „Geheel tot rust gebracht zijn, eerwaarde Gautama, uwe zinnen.... Bij wien zijt gij brahmanenleerling geweest?" Toen hij zoo gesproken had, antwoordde de Tathāgata dien ājīwaka met een vers: „Ik heb geen leermeester, niemand bestaat er, aan mij gelijk; ik ben de eenige volmaakte wijze, koel van natuur en vrij van alle bederf", enz.

Hij zeide: „Waar gaat gij heen, eerwaarde Gautama?" De Ta-

[1]) Volgens de teekening althans; op de foto blijkt dat niet duidelijk.

thāgata antwoordde: „Naar Benares zal ik gaan en wanneer ik naar de stad der Kāçi's gekomen ben, zal ik het rad der Wet draaien, dat nog nimmer in de wereld gewenteld is." „Dat zult ge, Gautama". Na zoo gesproken te hebben, ging de ājīwaka naar het Zuiden, de Tathāgata naar het Noorden. (405 : 3, 17; 406 : 8, 14).

Op een met boomen beplant terrein heeft de ontmoeting plaats; door verschillende boompjes boven elkaar uit te laten steken heeft de beeldhouwer eenig perspectief in zijn tooneel trachten te brengen. Rechts ligt een hinde onder een boom, waarin een paar eekhoorntjes klauteren; links vindt men een vogel en een paar hazen. Van laatstgenoemde zijde komt de ājīwaka [1]), die vergezeld wordt door twee collega's; de eerste en derde maken een sĕmbah, de middelste houdt een bloem omhoog met de open hand. Ze zijn niet, gelijk men had kunnen verwachten [2]), naakt voorgesteld, doch dragen een tot op de enkels reikend monnikskleed, een gordel met een gesp van voren, een bandeliervormig opgerold bovenkleed over den linkerschouder en onder den rechterarm, bovenarmbanden, en het haar van het voorste gedeelte van het hoofd glad weggestreken en op de kruin in een wrong opgebonden, terwijl een tres naar beneden hangt. De van rechts komende Buddha, die hier op een lotuskussen loopt, heft de rechterhand naar hen op; hij wordt gevolgd door een god als pajongdrager. Merkwaardig is de bij althans twee der ājīwaka's duidelijk zichtbare ūrṇā, waarschijnlijk als secte-teeken bedoeld.

111. *De Buddha wordt ontvangen door den nāga-koning Sudarçana*

De Tathāgata werd te Gayā door den nāga-koning Sudarçana uitgenoodigd om te verblijven en voedsel te nuttigen. (406 : 18).

Gelijk uit dit en de drie volgende reliefs blijkt, heeft de beeldhouwer bij de keuze der af te beelden tafereelen niet uitsluitend rekening gehouden met wat in den tekst en in het leven van den Buddha het belangrijkste was, maar ook wel degelijk gebruik weten te maken van een hem geboden gelegenheid om aan iets op zichzelf zeer onbelangrijks, dat ook in den tekst slechts met enkele woorden aangegeven wordt, toch een relief te wijden, wanneer het maar geschikt was voor een aardig tafereel. Zoo zou het tot recht begrip van des Meesters levensloop of van den hoofdinhoud van den Lalitawistara niet in het minst geschaad hebben, indien op no.

[1]) Zie over deze secte Hoernle in Hastings' Encyclopaedia of Religion and Ethics I p. 259—268.

[2]) Verg. Laufer, Dokumente der Indischen Kunst, I (1913) p. 6—8.

110 dadelijk no. 115 gevolgd was, doch wel zouden er dan eenige tooneelen ontbreken, die op zichzelf zeer de moeite waard zijn en die we dus ongaarne gemist zouden hebben.

Een eigenaardige zetel is den Buddha bij de nāga's aangeboden; zijn lotuskussen rust er op een met leeuwtjes versierd achtkantig voetstuk, er is een eenvoudige leuning aan en erboven verheft zich op vier stijlen een hemel. De Buddha zit er met uitgestrekte rechterhand, aan de rechterzijde van het relief, zoodat aan dien kant nog slechts plaats overblijft voor een staanden nāga-pajongdrager. Aan de andere zijde van den zetel staan een tweede zonnescherm, een paar standaards, een vaas met lotussen, een paar groote juweelen en nog een zeer onduidelijk voorwerp, dat een soort schaal lijkt, waaruit een reukwolk opstijgt. De rest van het relief vullen de nāga's in twee rijen, een staande en op den voorgrond een zittende, rechts mannelijke, links vrouwelijke. De meesten dragen een geschenk, waaronder behalve de gewone schalen en bloemen vooral een kinkhoorn en verschillende juweelen opvallen. Eigenaardig is nog, dat een der nāga's met den rug naar den toeschouwer staat, zoodat men zien kan, hoe de beeldhouwer zich voorstelt, dat de huif van achteren aan het lichaam vastzit.

112—114. *De Buddha wordt in verschillende steden ontvangen*

> Daarop ging de Tathāgata naar Rohitawastu, naar Uruwilwākalpa, daarna naar Aṇāla en verder naar de stad Sārathi. In al die plaatsen werd de Tathāgata door de familiehoofden uitgenoodigd om voedsel te nuttigen en te verblijven. Zoo kwam hij langzamerhand aan den oever van de rivier de Ganges. (406 : 19).

In vier steden wordt de Buddha volgens den tekst onthaald en van niet minder dan drie dier ontvangsten wordt ons een afbeelding gegeven. Het zwijgen van den tekst over alle verdere bijzonderheden heeft den beeldhouwer volkomen vrijheid gelaten in de wijze van wedergave, zoodat hij hier eens toonen kon, wat hij uit een oogpunt van tooneelschikking en onderlinge afwisseling vermocht. Inderdaad is hij er geheel in geslaagd om alles wat naar cliché zweemde te vermijden en drie van elkaar volkomen onafhankelijke scènes te scheppen.

112. Op het eerste tafereel zit de Buddha op een eenvoudigen zetel geheel rechts onder een op stijlen rustenden hemel. Dadelijk links staat een met guirlandes en bloemen versierde pĕndåpå, waarin op een bank een rijk voorziene rijsttafel aangericht is, de groote bal rijst in het midden en

daaromheen tallooze schaaltjes met sambalan's en bijspijzen. In het midden van de pĕndåpå is een zonnescherm opgericht; aan de andere zijde daarvan zitten drie mannen, waarvan twee een schaal met spijzen of geschenken dragen; misschien geldzakjes of vruchten, die voor dessert zullen dienen. Dan komen buiten de pĕndåpå nog een drietal vrouwen aan, terwijl een vierde knielt; de voorste heeft een schaal met een gebak of een krans, de tweede een afgebroken voorwerp op een steel, misschien een vliegenwaaier, de derde op een klein schaaltje een eveneens weggebroken iets, wellicht een kruikje. Geheel links staat dan nog, waarschijnlijk om aan te duiden, dat wij in een stad zijn, een gebouwtje van eenvoudig tempelmodel, door vliegenwaaiers bekroond.

113. Thans is het onthaal nog niet begonnen, doch wordt de uitnoodiging daartoe gedaan aan den van rechts komenden, op een lotuskussen staanden Buddha, boven wien een geheel rechts knielende nāga een zonnescherm ophoudt. De gastheeren bevinden zich aan den anderen kant van den Buddha, door een wierookstandaard van hem gescheiden: twee door een pajongdrager vergezelde mannen in aanzienlijke kleeding, van wie de voorste knielt met de handen vóór zich op den grond, de tweede zittend een sĕmbah maakt. Daarachter staan twee vrouwen, één met wat een spiegel lijkt, de tweede met een vliegenwaaier. Vervolgens zien wij den eerezetel voor den Buddha gereedstaan, groot en breed, een voetstuk met staande leeuwtjes, aan weerskanten van de leuning een steigerend leeuwtje op een olifantskop, op de zitting een groot kussen met een kleiner lotuskussen, de rugleuning, van boven versierd met arabesken, die aan iederen kant in een makara-kop uitloopen; in het midden rust op die arabeskversiering de boven het geheel aangebrachte hemel, waaraan wimpels wapperen. Aan de andere zijde van deń zetel zitten en staan nog enkele mannelijke en vrouwelijke ondergeschikten; een der laatsten draagt een wierookbrander met waaiertje.

114. Dit laatste tafereel is van zeer eenvoudige samenstelling. De Buddha op een gewoon soort leuningzetel in het midden, de rechterhand in witarka-mudrā; links een standaard met een piramidaal opgestapelde reukwerkhulde; verder de hem ontvangende bewoners der stad, rechts de mannen en links de vrouwen, in een staande en zittende rij. Onder de mannen is een pajongdrager; verder houdt de vooraanzittende een wierookbrander aan een steel, de vooraanstaande een bakje en een kwast vast. Verscheidenen, vooral onder de vrouwen [1]), brengen de gewone schalen met spijzen, bloemen en verdere eergeschenken mede.

[1]) Dat zich daarbij een yakṣī zou bevinden (Pleyte p. 156), berust op een misverstand.

115. *De Buddha steekt den Ganges over.*

In dien tijd stroomde de Ganges, de groote rivier, boordevol tot aan zijn oevers. De Tathāgata ging naar een schipper om zich over te laten zetten. Deze zeide: „Geef het overzetloon, Gautama". Met de woorden: „Ik heb geen overzetloon, mijn waarde," vloog de Tathāgata door de lucht van den eenen oever naar den anderen. Toen de schipper hem zag, was hij zeer onthutst: „Iemand die zóó vereering verdient, heb ik niet overgezet. Wat een ongeluk!" met die woorden viel hij bewusteloos op den grond. Daarna deelde de schipper die gebeurtenis aan koning Bimbisāra mede: „De monnik Gautama, heer, heeft, toen ik hem het overzetloon vroeg, gezegd: „„Ik heb geen overzetloon"" en is door de lucht van dezen oever naar den anderen gegaan". Na dat gehoord te hebben, schold koning Bimbisāra van dat oogenblik af aan alle zwervende monniken het overzetloon kwijt. (407 : 1).

In het midden van het relief stroomt de rivier, in welker wateren zich een menigte visschen en een paar schildpadden bevinden. Aan den oever rechts ziet men een steenen aanlegplaats, waarop de schipper gezeten is, de rechterhand tegen het gezicht houdende, hetzij dat bedoeld is als een gebaar van wanhoop, hetzij om beter naar de overzijde te kunnen zien. De gaffelboom staat naast hem in den rotsigen oever gestoken; een tweede persoon zit achter hem, een derde en vierde naderen van rechts. De beide laatsten hebben baarden en één steunt op een stok; allen dragen de kleeren en haardracht der eenvoudige volksklasse. De Buddha is reeds over de rivier heengevlogen en staat nu links op zijn lotuskussen, gereed om zijn tocht te vervolgen. De oeverrand is aan die zijde met boomen bezet; hij strekt zich verder op den achtergrond achter de rivier uit en verleent huisvesting aan een paar gazellen, een paar varkens en tal van vogels, waaronder vooral haṃsa's en een tweetal hoenders. In de rivier ligt, met een touw aan den reeds vermelden gaffelboom vastgebonden, de schuit, een vaartuig van plat model met eenvoudig roer aan beide zijden van den achtersteven; een tentdak op vier stijlen dient tot beschutting en daar bovenop ligt een tweede boom gereed.

116. *De Buddha te Benares*

Zoo kwam de Tathāgata langzamerhand verschillende landen

doortrekkend naar de groote stad Benares en nadat hij zich bij het aanbreken van den dag had gekleed, trad hij met nap en monnikskleed de groote stad Benares binnen om te bedelen. Na haar om te bedelen te hebben doorgetrokken, na gedaan te hebben wat hij doen moest om voedsel te krijgen en na ten slotte te hebben opgegeten, wat hij in zijn nap bijeengekregen had, begaf hij zich naar Ṛṣipatana naar het gazellenwoud, waar zich de vijf van de gezegende schaar bevonden. (407 : 12).

Een der weinige reliefs, die het vermoeden doen opkomen, dat er toch meer volgens cliché gewerkt is, dan men op grond van de overal aangebrachte afwisseling zou denken. Dit vermoeden vindt zijn grond in de opvallende overeenkomst van dit relief met no. 73; beide stellen voor „een bedeltocht in een groote stad", ginds Rājagṛha, nu Benares, en in beide gevallen is de compositie volkomen dezelfde: de van rechts naderende Buddha (of Bodhisattwa), op een lotuskussen staande en in de linkerhand de kleedslip houdende, strekt de rechter uit naar een met de handen vóór zich op den grond knielende vrouw; achter haar staan een aanzienlijk gekleede man en vrouw, waarvan de eerste een etensnap aan komt bieden; vervolgens vindt men een aantal zittende mannen, en eindelijk links een gebouwtje. De details slechts verschillen: in plaats van de drie toeschouwers in den rechterhoek van no. 73 is nu één zittende pajongdrager van den Buddha getreden, en de zwevende hemelingen van dat relief ontbreken. De staande vrouw, die op no. 73 niets draagt, heeft nu ook een nap met eten; de zittende figuren, op no. 73 het gevolg eens konings met diens insigniën, zijn nu een groep onder een paar boomen zittende burgers geworden. Eindelijk is ook het gebouw van karakter veranderd en heeft het aanzien gekregen van een groote rijstschuur, geheel overeenkomstig de bekende steenen modelletjes, doch met een op stijlen rustenden uitbouw naar rechts, waaronder een baardig wachter met een knots gezeten is. Ondanks deze op zichzelf niet onbelangrijke verschillen in de details, blijft de opzet van het geheel van een verrassende overeenstemming.

117. *De Buddha nadert zijn vijf vroegere leerlingen*

Daarop zagen de vijf der gezegende schaar den Tathāgata reeds van verre aankomen en maakten, toen ze hem zagen, deze afspraak: „Daar komt die waardige monnik Gautama aan, de indolente, de

veeleter, de door zijn laksheid verdorvene. Niemand moet hem tegemoet gaan of voor hem opstaan, of hem van bedelnap en monnikskleed ontlasten of te eten geven of te drinken of een voetenbank, maar we moeten alleen de resteerende zetels neerzetten en allen gelijkelijk zeggen: „Deze zetels zijn over, waarde Gautama, als ge wilt, ga dan maar zitten". (407 : 17; 408 : 1).

De reeds zoo dikwijls opgemerkte eigenaardigheid, dat de beeldhouwer het met de details niet zoo nauw neemt, als de hoofdzaak maar duidelijk is, blijkt ook hier: de Buddha draagt in het geheel geen nap, waarvan men hem zou kunnen ontlasten, en zetels zijn er, waar de vijf zich bevinden, al evenmin. Doch de hoofdzaak is in orde; de Buddha komt van rechts op een lotuskussen het gazellenwoud binnen, welks identiteit verduidelijkt wordt door een bij zijn voeten zittend hert; hij heeft in de linkerhand de kleedslip, de rechter in witarka-mudrā. Een dichte rietmassa, waarboven vogels vliegen, scheidt hem nog van dat gedeelte van het bosch, waar de vijf op den rotsigen grond zitten, allen nog in dezelfde kleeding van asceten of kluizenarijbewoners, waarin wij hen het laatst aantroffen (op no. 77), met hoogopgebonden strikvormigen haardosch, baard, halssnoer en lendendoek. Ze zijn met elkaar in gesprek; de meest rechtsche ziet om naar den naderkomenden Buddha, doch overeenkomstig de afspraak maakt geen van allen de minste aanstalte tot een begroeting.

118. *De vijf als bhikṣu's den Buddha huldigend*

Naarmate de Tathāgata de plaats naderde, waar zich de vijf der gezegende schaar bevonden, in die mate voelden zij zich op hun zitplaatsen minder op hun gemak en kregen lust om op te staan. En naarmate de Tathāgata naderde, in die mate konden de vijf der gezegende schaar diens majesteit en glans niet meer verdragen, doch onrustig geworden op hun zetels, verbraken zij allen hun afspraak en stonden op van hun zitplaats, de één ging hem tegemoet, een ander ontlastte hem, na tot hem gegaan te zijn, van bedelnap en monnikskleed, een derde bood hem een zetel aan, een ander een voetenbank, weer een ander bracht water om de voeten te wasschen, aldus sprekend: „Wees welkom, eerwaarde Gautama, wees welkom en neem plaats op dezen aangewezen zetel." Daarop zette de Tathāgata zich op den aangewezen zetel neder en de vijf, na verschillende

aangename en hartverblijdende onderwerpen met hem besproken te hebben, gingen ter zijde zitten. Daar gezeten spraken de vijf der gezegende schaar tot den Tathāgata: „Eerwaarde Gautama, uw zinnen zijn geheel tot kalmte gebracht", enz. Na die woorden sprak de Tathāgata tot de vijf: „Gij bhikṣu's, spreekt den Tathāgata niet meer met „eerwaarde" aan.... Ik ben een Buddha, bhikṣu's, alwetend en alziend" enz.

Toen hij gesproken had, verdwenen bij hen op hetzelfde oogenblik alle teekens en symbolen der dwaalleer, doch het drievoudig monnikskleed en de bedelnap verschenen en hun haren waren afgeschoren.... Op dat moment vielen de vijf der gezegende schaar als bhikṣu's aan des Tathāgata's voeten, erkenden hun fout, en toonden dat zij in hem hun Meester zagen, hem liefhadden, vereerden en eerbiedigden. (408 : 6, 14; 409 : 5, 8, 17, 21).

Op den voor hem gereedgemaakten zetel zit de Buddha op zijn lotuskussen in het midden van het relief, de rechterhand in witarka-mudrā houdend en dus waarschijnlijk aan het spreken; een vlammenrand om hem heen geeft den van hem uitstralenden glans aan, welken ook de tekst niet onvermeld laat. Naast hem staat links een wierookbrander, rechts een standaard, welks inhoud geheel afgesleten is; vervolgens vindt men rechts drie en links twee van de vijf leerlingen zitten, die hier reeds het uiterlijk van Buddhistische monniken hebben aangenomen. Devoorste rechts houdt een lotus vast. Boomen op den achtergrond strekken tot plaatsaanduiding; in den rechterhoek zit een haasje, in den meest linkschen boom spelen een paar apen. Onder dienzelfden boom zitten nog een viertal toeschouwers, gedeeltelijk met bloemen in de hand; hun hoofdtooi is ten deele verdwenen, doch was, voor zoover te zien, van eenvoudigen aard. Goden of soortgelijke wezens, b.v. de bij de eerste preek aanwezige Bodhisattwa's [1]), zijn het dus waarschijnlijk niet, veeleer bewoners van Benares, die zijn komen kijken; in elk geval zwijgt de tekst over hen. Niet zonder belang is het voorts om op te merken, dat ook op dit relief bij de uitrusting der bhikṣu's de uitdrukkelijk in den tekst genoemde bedelnap ontbreekt; men zou geneigd zijn te vermoeden, dat de Javaansche bhikṣu's van dit artikel geen gebruik hebben gemaakt.

---

[1]) Pleyte (p. 160) houdt hen daarvoor.

119. *De leerlingen baden den Buddha*

Vol eerbied verrichtten zij in een wonderschoonen vijver aan den Tathāgata de ceremonie van het bad. (410 : 1).

Dat een lotusvijver het tooneel van het op dit relief voorgestelde is, is niet twijfelachtig; men ziet lotusplanten zoowel onder en naast het lotuskussen verrijzen, waarop in het midden de Buddha in dhyāna-mudrā gezeten is, als op den achtergrond en tusschen de verschillende andere personen in. De vijf bhikṣu's staan dan ook op een kleine verhooging, twee rechts en drie links. De beide aan weerskanten van den Buddha geplaatsten doen uit een met beide handen boven het hoofd geheven waterkruik een straal op den Buddha nederdalen; van de anderen houdt één op een bak des Buddha's kleeren vast, terwijl de twee overigen schaaltjes met bloemen dragen. Het spreekt vanzelf, dat niettegenstaande die gereed gehouden kleederen de Buddha niet naakt gebaad wordt, doch zijn gewone monnikskleed aangehouden heeft. Nog een viertal andere personen zijn aanwezig en wel de bij den vijver behoorende nāga's, waarover de tekst zwijgt, doch die hier niet misplaatst zijn; rechts twee staande, een mannelijke met een zonnescherm, een vrouwelijke met lotusbloemen; links een zittend paar, waarvan de nāga een reukwerkstandaardje vasthoudt en de nāgī een sĕmbah maakt.

120. *De eerste prediking*

Na uit het bad gekomen te zijn, bedacht de Tathāgata het volgende: „Waar hebben de vroegere Tathāgata's, de arhat's, tot volmaakte Wijsheid gekomen, het rad der Wet doen wentelen?" Op de plaats, waar door de vroegere Tathāgata's het rad der Wet gewenteld was, daar verscheen een duizendtal uit zeven edelgesteenten samengestelde zetels. Nadat de Tathāgata uit eerbied voor de vroegere Tathāgata's om drie zetels met de rechterzijde heengewandeld was, zette hij zich op den vierden als een leeuw zonder vrees met gekruiste beenen neder. En de vijf bhikṣu's, na des Tathāgata's voeten met hun hoofd vereerd te hebben, gingen vóór hem zitten.

Op dat oogenblik kwamen uit het Oosten, Zuiden, Westen en Noorden, uit zenith en nadir, van overal uit de tien windstreken, vele koṭi's Bodhisattwa's, welke de vervulling van een vroegere

gelofte bereikten, vielen neder aan de voeten van den Tathāgata en verzochten hem het rad der Wet te doen wentelen. En wat er verder ook voor goden in dit complex van drie duizend groote duizenden van werelden waren, Çakra of Brahmā of de Wereldhoeders of andere godenzonen, machtig onder de machtigen, die allen vielen aan des Tathāgata's voeten met hun hoofd en verzochten het rad der Wet te doen wentelen.

De eerste nachtwake bracht de Tathāgata zwijgende door, in de tweede hield hij een hartverheffend gesprek. In de laatste nachtwake richtte hij zich tot de vijf der gezegde schaar en sprak aldus.. (410 : 3; 413 : 8; 416 : 13).

De tekst der nu volgende eerste prediking kunnen wij uit den aard der zaak niet overnemen, evenmin als datgene, wat in het tweede gedeelte der toespraak in het bijzonder tot Maitreya gezegd wordt. Trouwens onder de toehoorders op het relief is er niemand, die bepaaldelijk als Maitreya wordt aangeduid, en dus is het den beeldhouwer te doen geweest vooral om de preek voor de leerlingen, de eerste openbaring der nieuwe heilsleer voor de menschen dezer aarde. De Buddha zit daarbij op zijn lotuskussen op een zeer fraai versierden zetel, met makara-koppen op pilastertjes rustend, aan weerskanten van de in een verhoogd ruggestuk eindigende leuning. Boven zijn hoofd zweeft een zonnescherm, eenig overblijfsel van de volgens een tekstgedeelte, waarop verder geen acht geslagen is en dat wij dan ook niet geciteerd hebben, door de goden aangebrachte versiering in de lucht met vaandels, wimpels enz. (413 : 4). De rechterhand is weggeslagen, doch zeker is door de in den schoot liggende linker, dat *in geen geval* de handhouding de dharmacakra-mudrā geweest is; zeer eigenaardig, waar immers in den tekst nog wel speciaal een „dharmacakra" aangeboden wordt (415 : 9 vlg.), doch in overeenstemming met de Gandhāra-traditie[1]). De houding was vermoedelijk wel een witarka-mudrā. Naast des Buddha's zetel staat aan weerskanten een standaard, links met kransen en een lotusbloem, rechts geheel vervaagd. Verder vindt men aan beide kanten de hoorders zitten. Aan de linkerzijde zijn het vooreerst de vijf bhikṣu's, van welke de voorste een lontarblad in de hand houdt, en geheel links nog een der Bodhisattwa's en goden, die voor de rest aan den rechterkant zitten. Sommigen maken een sĕmbah, enkelen dragen een bloem. Op wolken in de lucht komen

[1]) Zie Foucher A.G.B. I p. 432. Het geheele betoog (p. 427—435) is zeer belangrijk, ook waar het geen direct verband met de Barabuḍur-voorstelling houdt.

van beide zijden hemelingen aanzweven, die gedeeltelijk zeer geschonden zijn, doch waarvan de voorsten in elk geval met een schaal vol bloemkransen hun hulde betuigen. Begrijpelijkerwijze ontbreekt op dit relief het gazellenpaar of het kleine radje, dat bij losse voorstellingen, in de Voor-Indische kunst zoo goed als in den Mĕndut [1]), noodig werd geacht om aan te geven, dat niet een gewone predikatie, doch in het bijzonder de eerste te Benares bedoeld was; een onderscheiding, die hier, waar als laatste van een aaneengeschakelden tekst onmogelijk iets anders dan deze ééne preek gemeend kon zijn, natuurlijk overbodig was.

Van de talrijke afbeeldingen der eerste prediking in de verdere Buddhistische kunst kunnen wij die ter zijde laten, waarin de voorstelling nog symbolisch is en de Meester vervangen wordt door cakra, triçūla of wardhamāna, een eigenaardigheid, die zelfs in Gandhāra toepassing heeft gevonden [2]). Daarnaast treedt in Gandhāra [3]), Amarāwatī [4]) Sarnāth [5]), Magadha [6]) en Serindië [7]) ook de Buddha zelf op; zijn auditorium bestaat soms uit goden alleen, elders, juist als op den Barabuḍur, is het uit monniken *en* goden samengesteld, een enkele maal vindt men uitsluitend een paar bhikṣu's. Gelijk voor de hand ligt, zetelt overal de Meester in het midden en zijn de heilbegeerigen om hem heen geschaard.

* * *

„Het çrī-Lalitawistara genaamde sūtra van het Mahāyāna, de koning der juweelen, is hiermede ten einde" [8]). En daarmede tevens, voor zoover den Barabuḍur betreft, de levensgeschiedenis van den Meester, want het is een opmerkenswaardig feit, waarvan wij elders een verklaring hebben trachten te geven [9]), dat noch iets van des Buddha's verderen levensloop, noch het Parinirwāṇa op het monument voorkomt.

---

[1]) Inleiding tot de Hindoe-Javaansche kunst I[2] (1923) p. 318.

[2]) Mahābodhi pl. 8 (A.G.B. I fig. 221); Sānchi T.S.W. pl. 29; A.G.B. II fig. 475 p. 391; Gandhāra A.G.B. I fig. 218 p. 431; Amarāwatī T.S.W. pl. 71, Burgess pl. 12, 38, 46, 48; A.G.B. II ibid.

[3]) A.M.I. pl. 80, 96, 147, A.G.B. I fig. 220 p. 433; J.I.A.I. pl. 10; B.A.I. fig. 96.

[4]) Burgess, pl. 16. Voor Ajaṇṭā zie Foucher, Lettre p. 225.

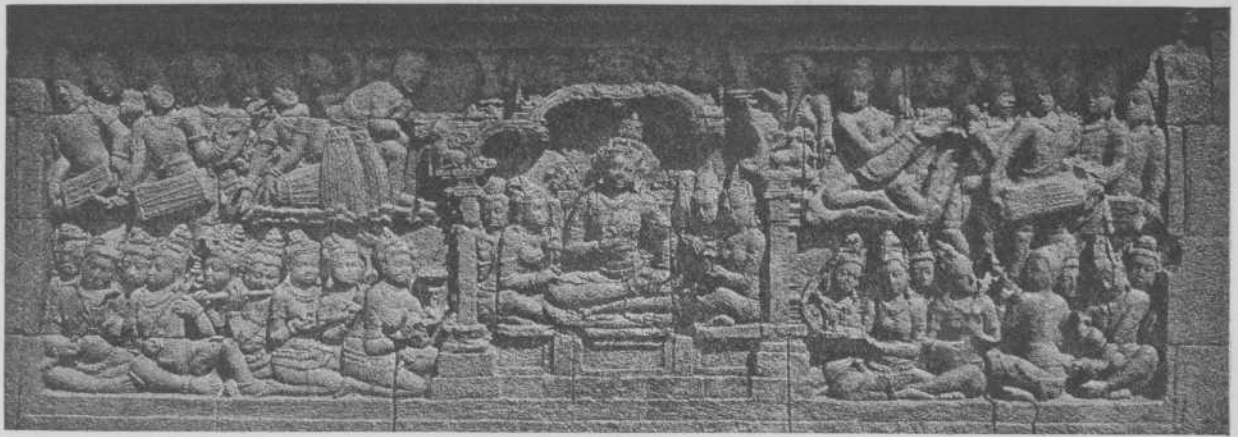
[5]) A.G.B. I fig. 209 p. 413; II fig. 498 p. 539, fig. 507 p. 563; A.M.I. pl. 67 en 68; Journ. Roy. As. Soc. 1907 l.l. pl. 4.

[6]) A.G.B. II fig. 500 p. 545.

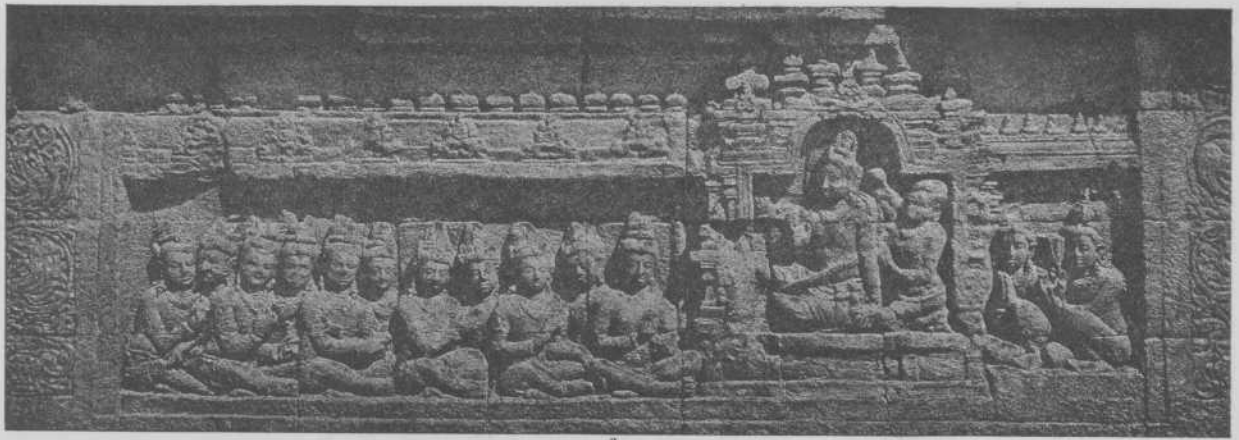
[7]) Grünwedel, Altbuddh. Kult. Turk fig. 383 (A.G.B. II fig. 523 p. 605).

[8]) Slotwoorden van den tekst (444: 18).

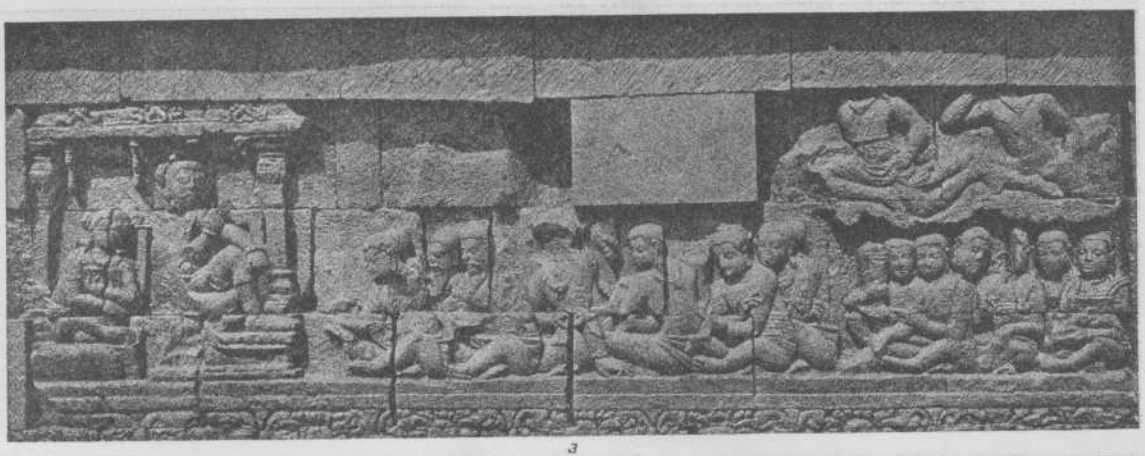
[9]) Op p. 733—736 van de Barabuḍur-monografie. Over de verhouding tusschen sculptuur, tekst en traditie in de Lalitawistara-voorstellingen van Barabuḍur is thans nader gehandeld in Gedenkschr. Kon. Inst. Taal-, Land-, en Volkk. v. Ned. Indië 1926, p. 112—128.

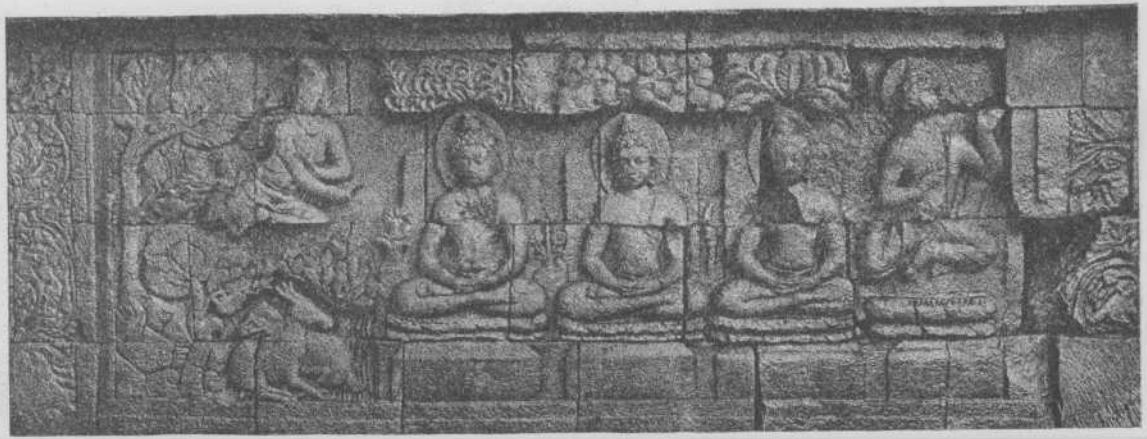
1

2

3

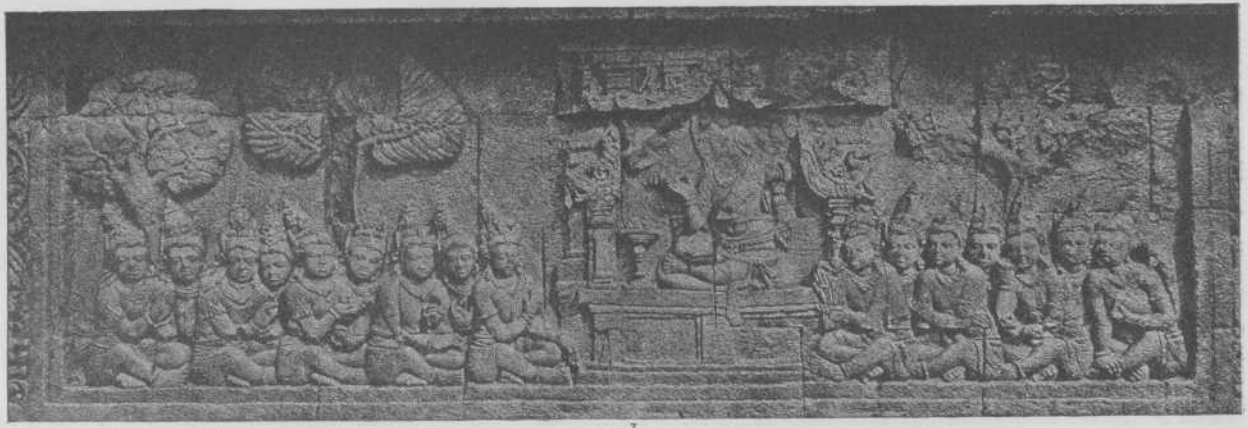

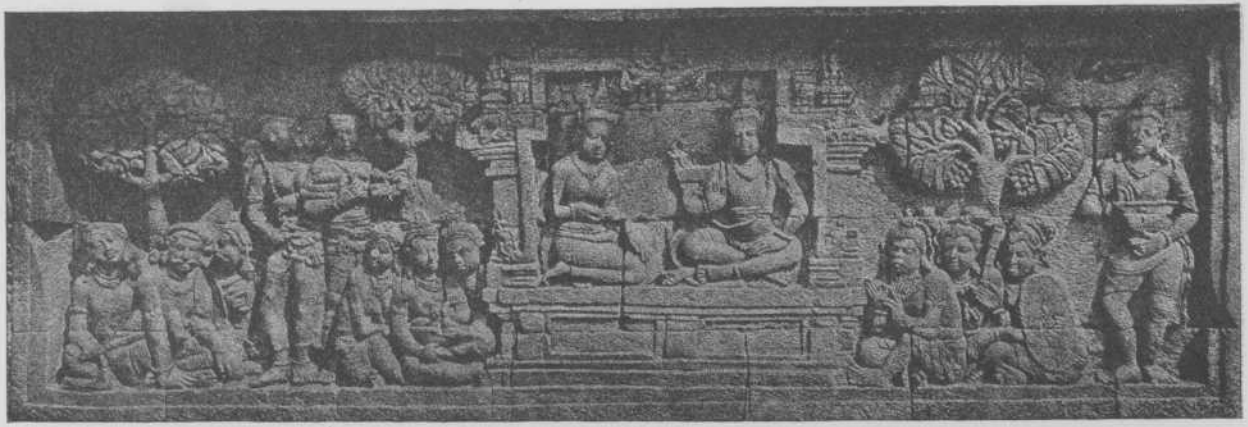
5

6

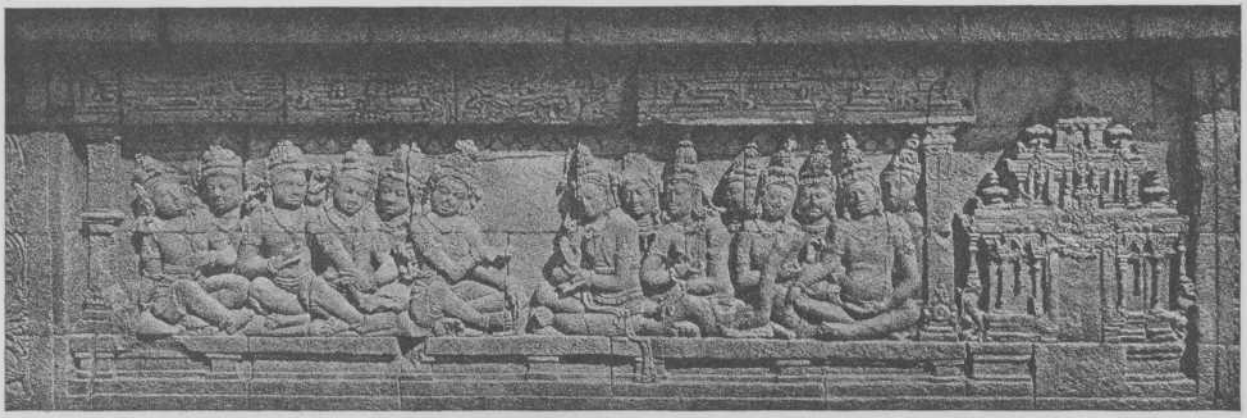
7

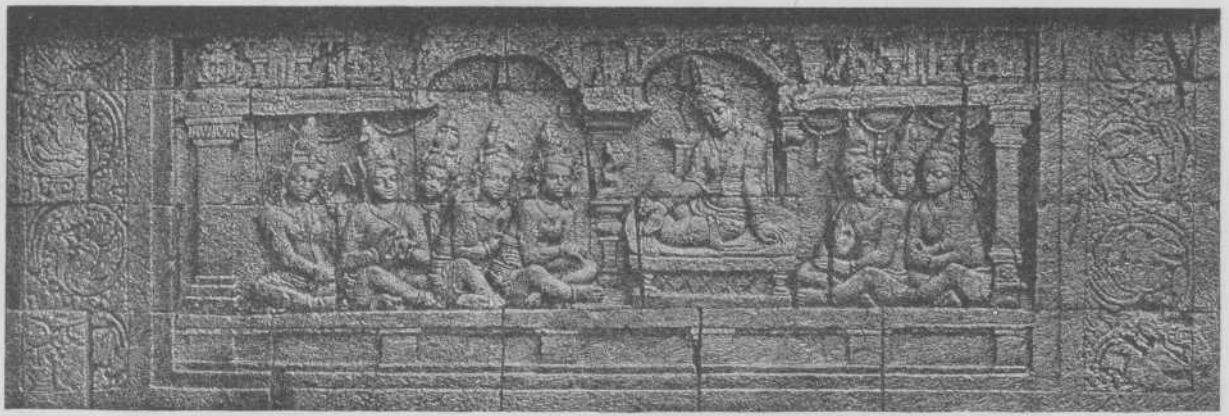
8

9

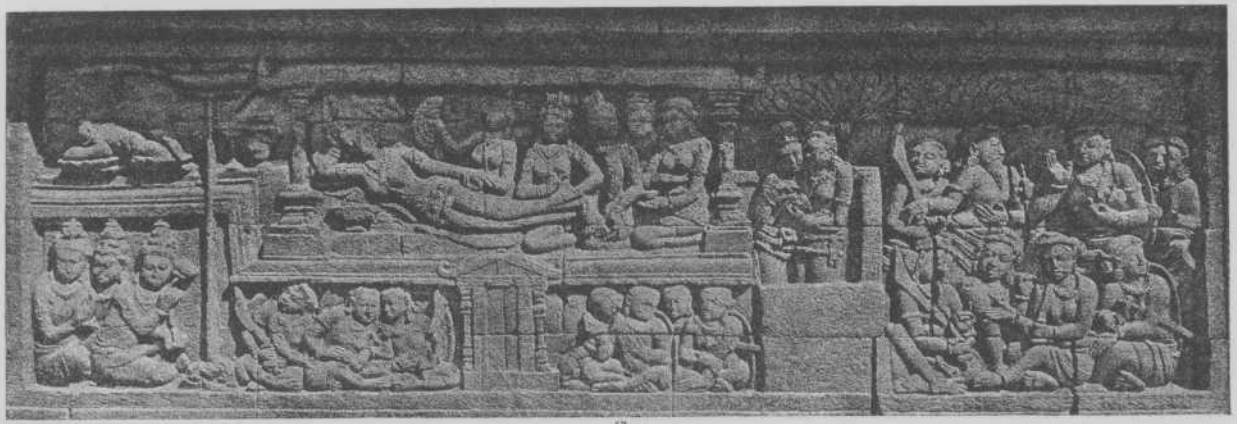
10

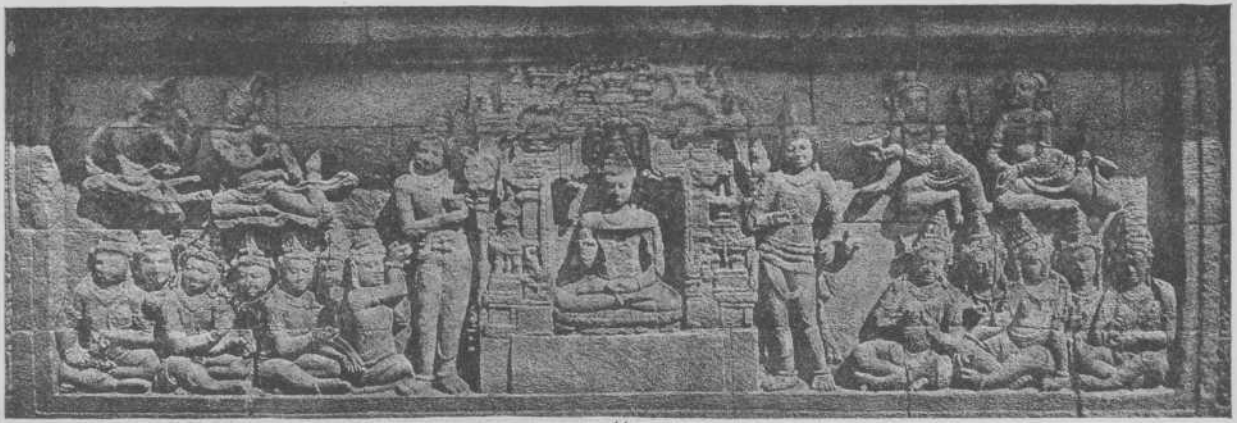
11

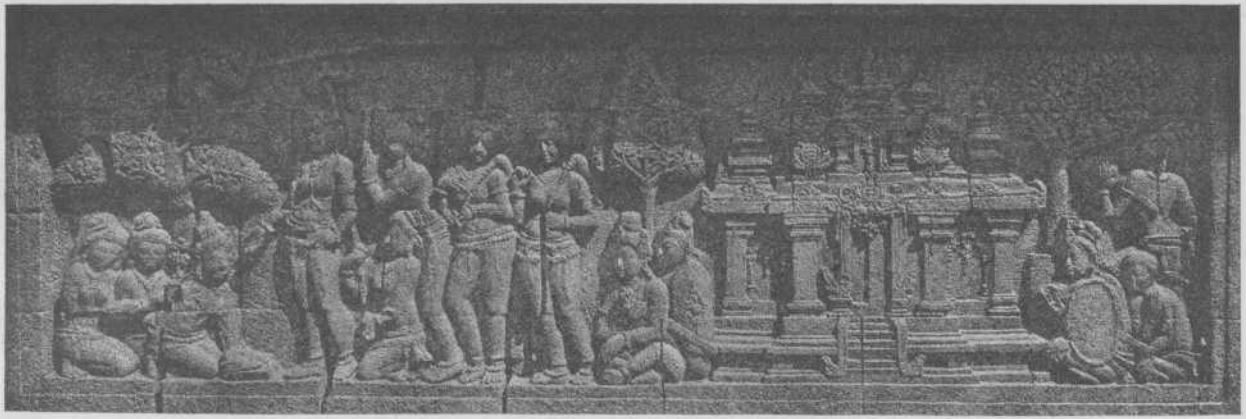
12

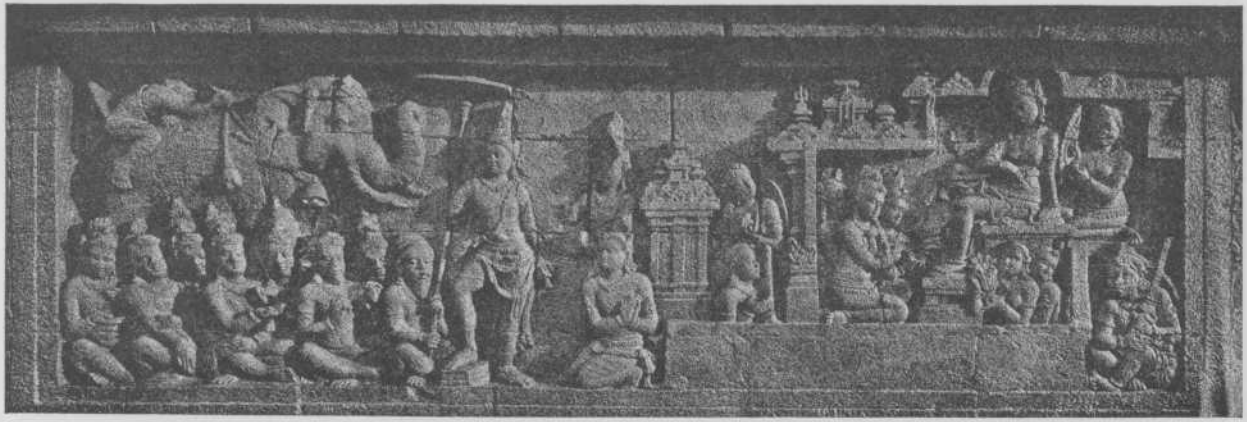
13

14

15

16

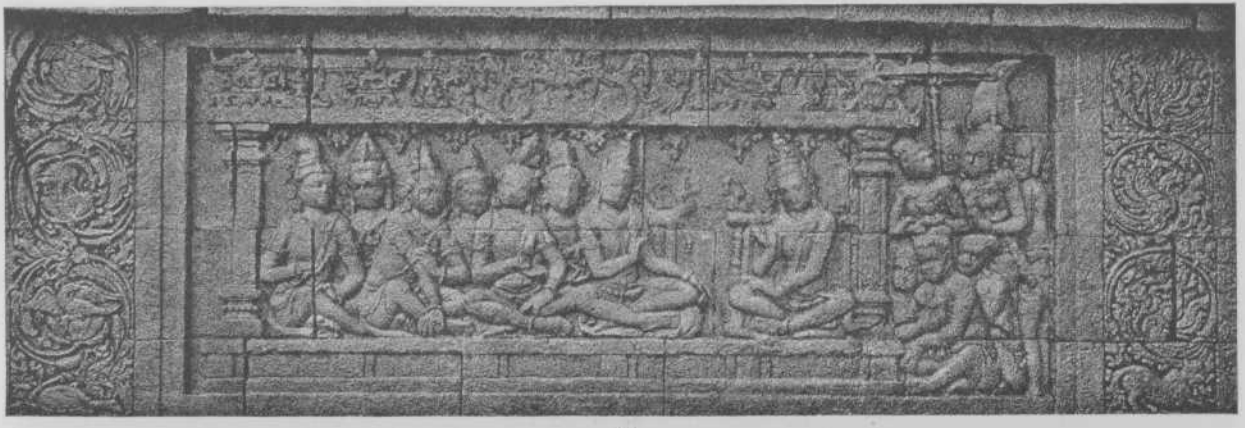
17

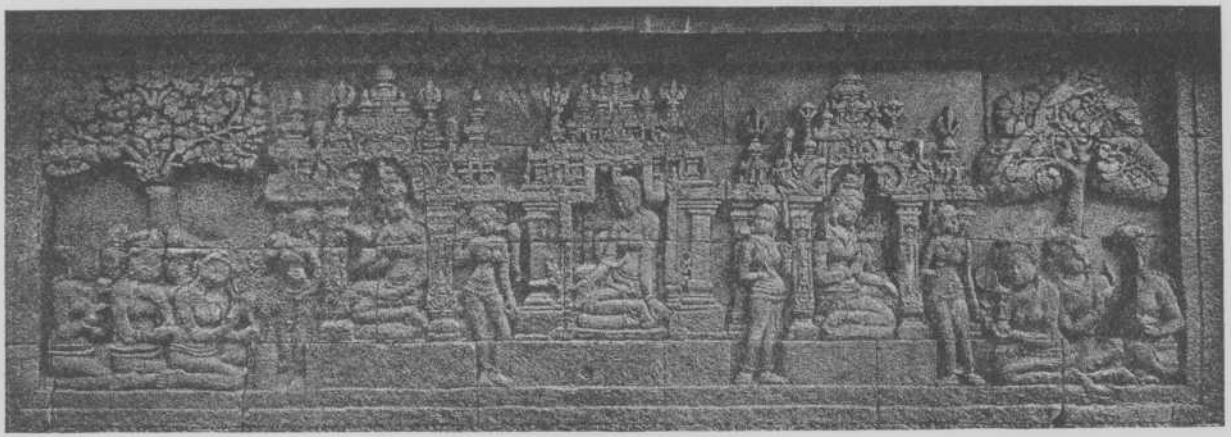
18

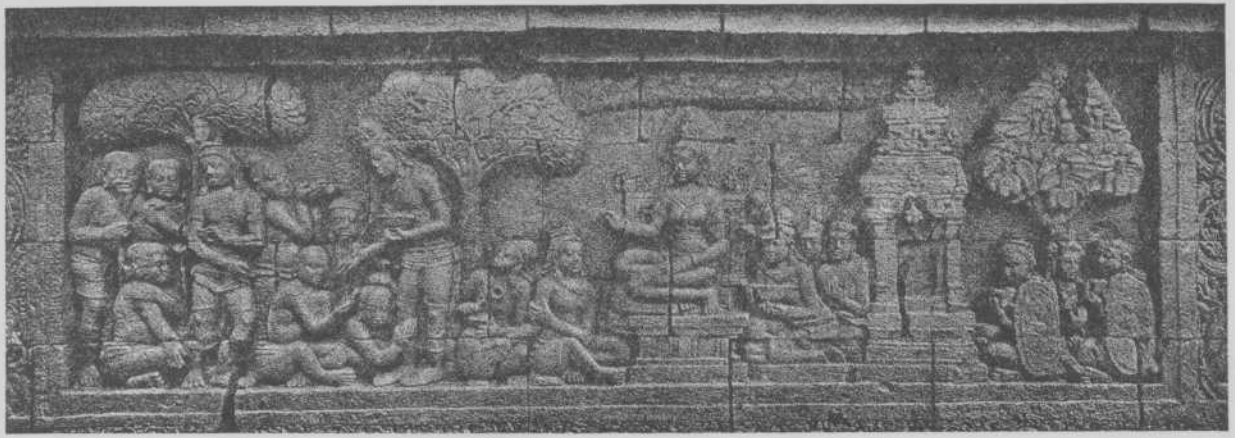
19

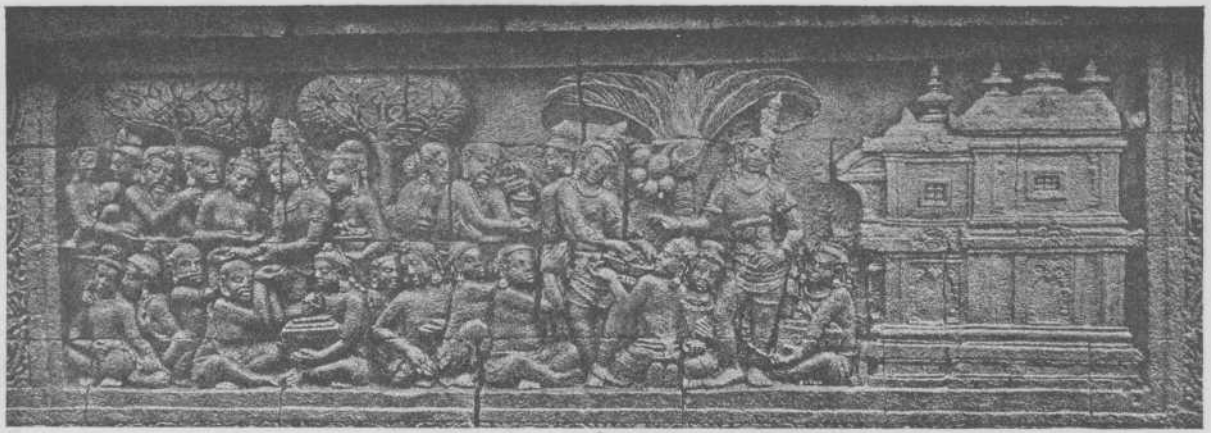
20

21

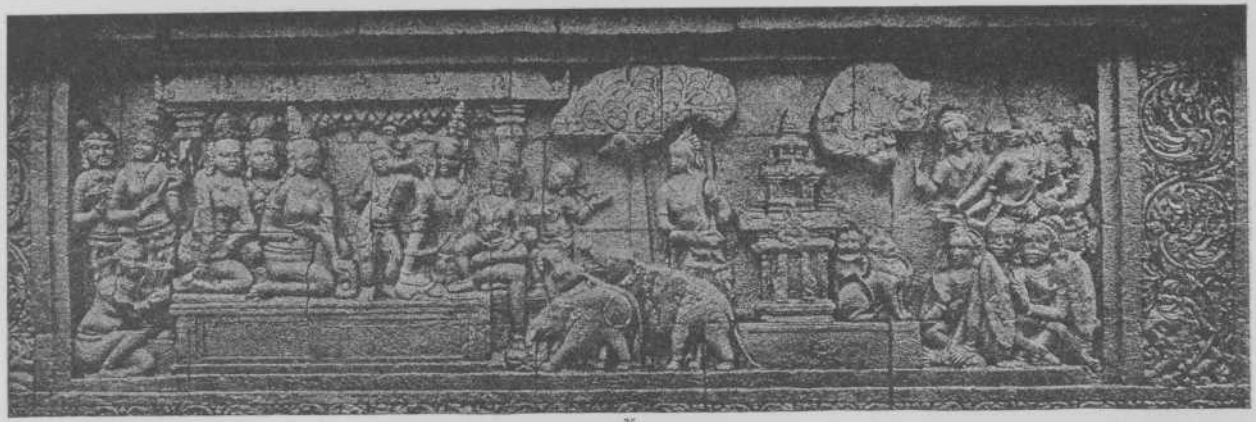
22

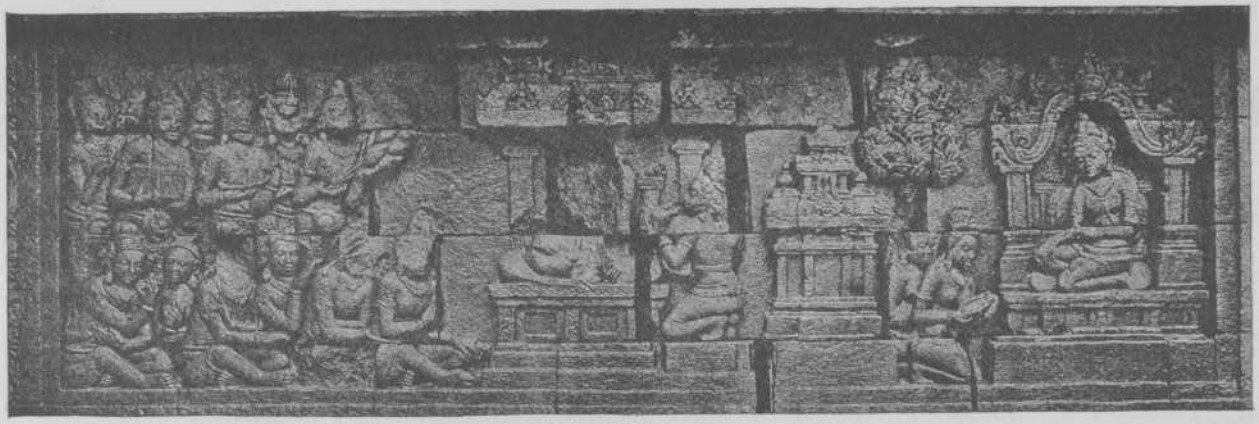
23

24

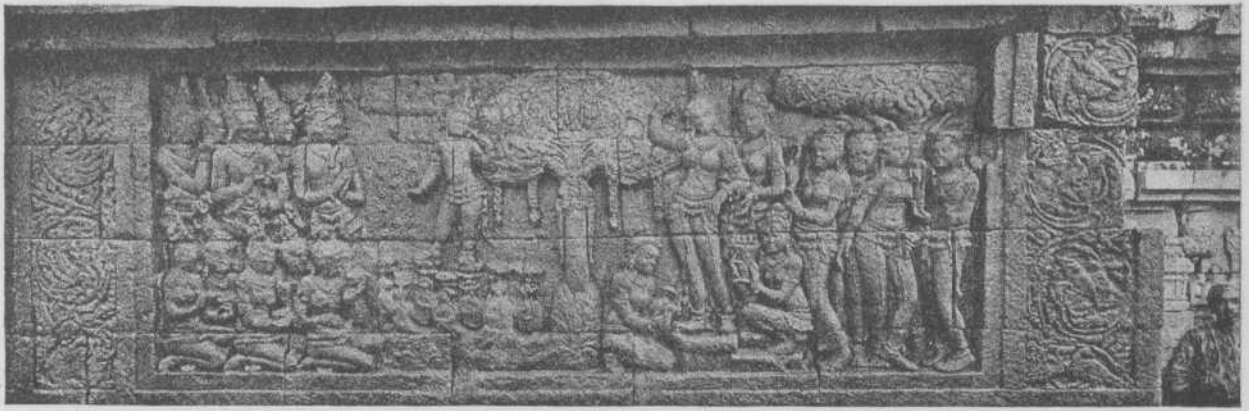
25

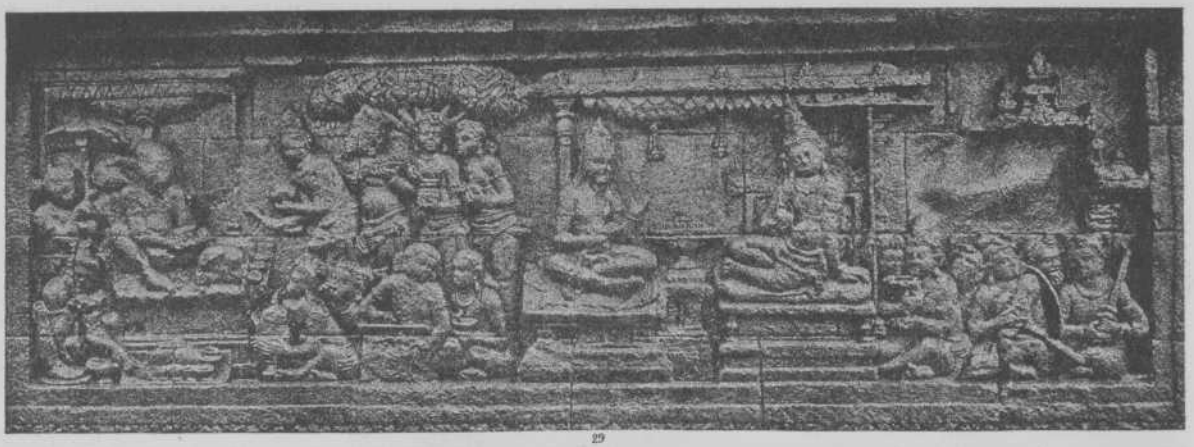
26

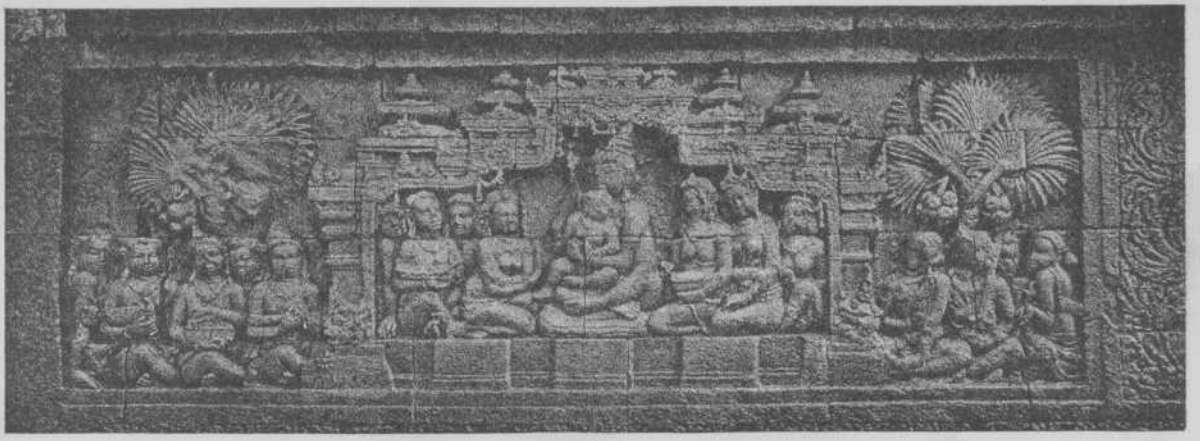
27

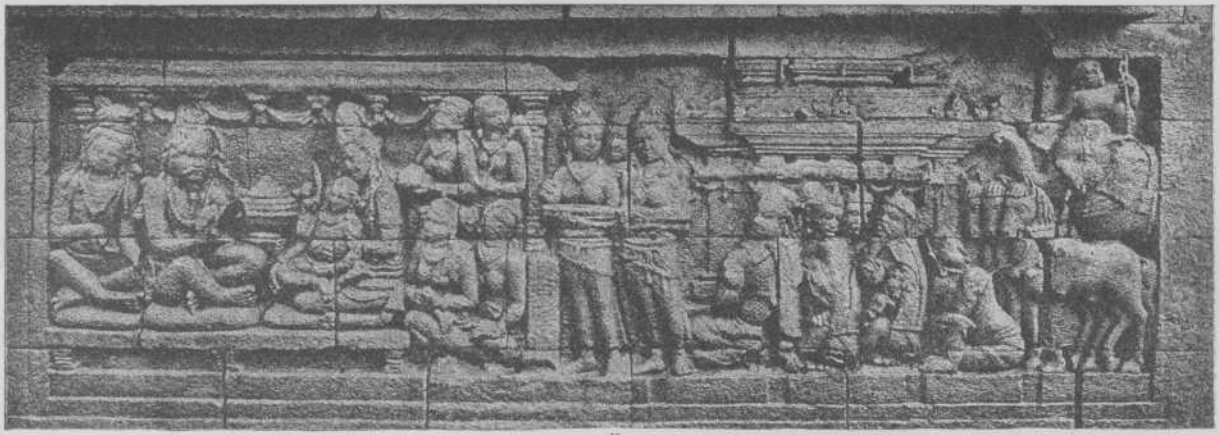
28

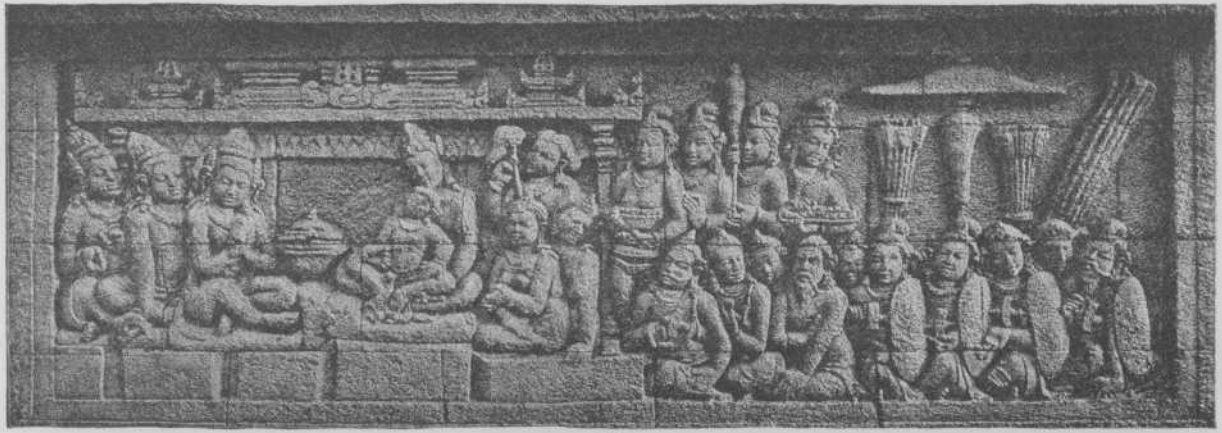
29

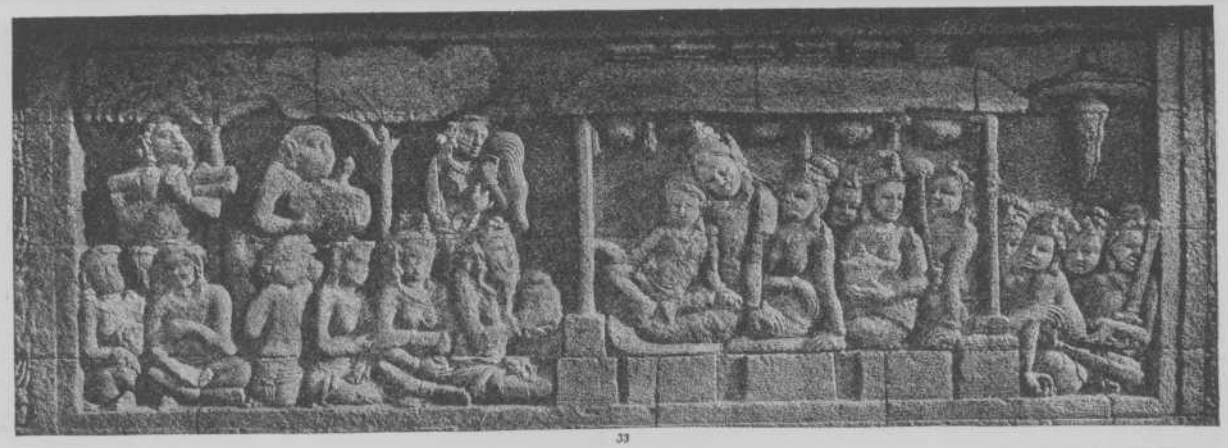
30

31

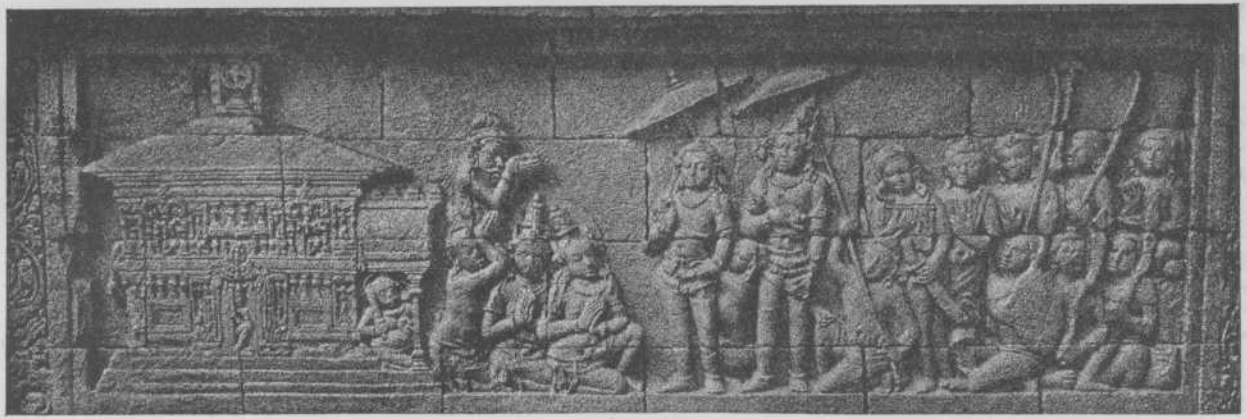
32

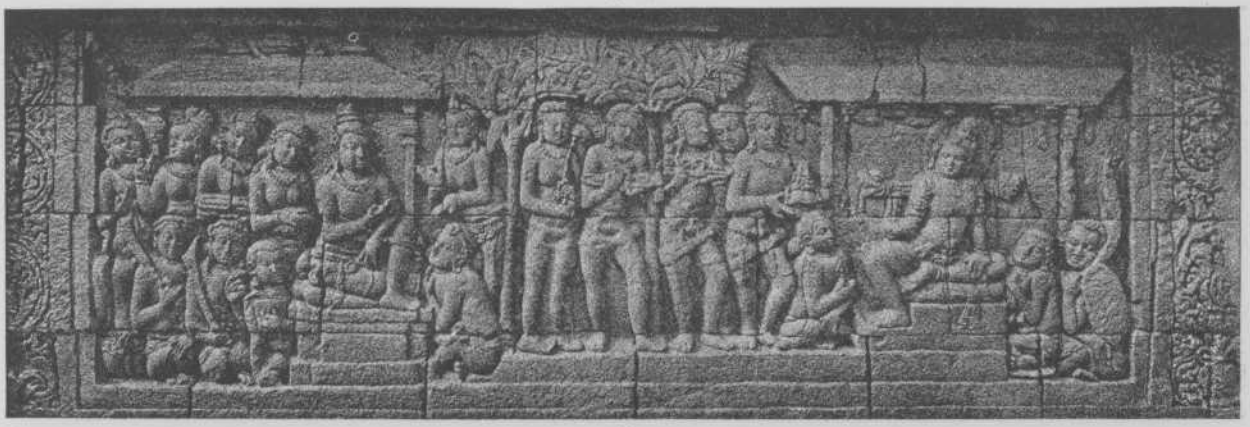
33

34

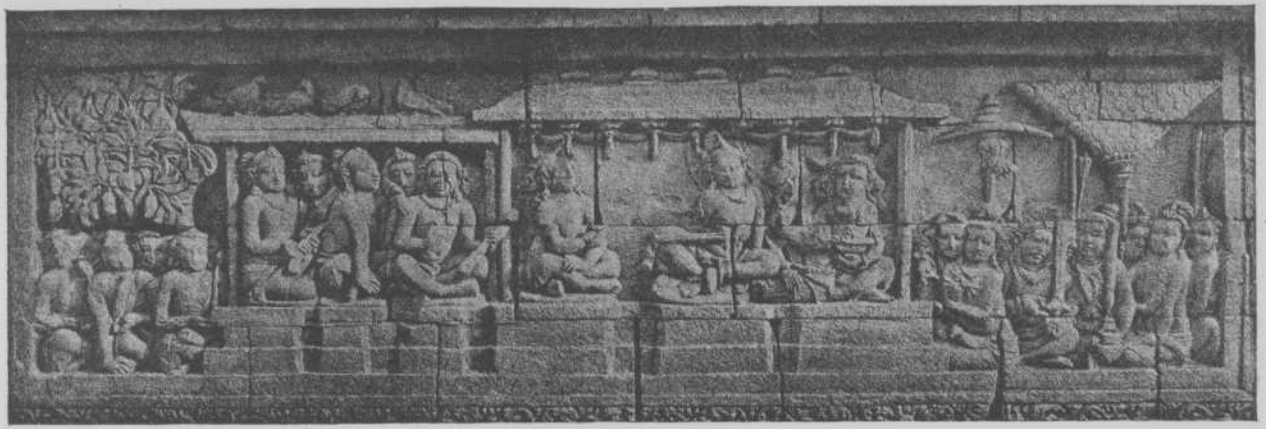
35

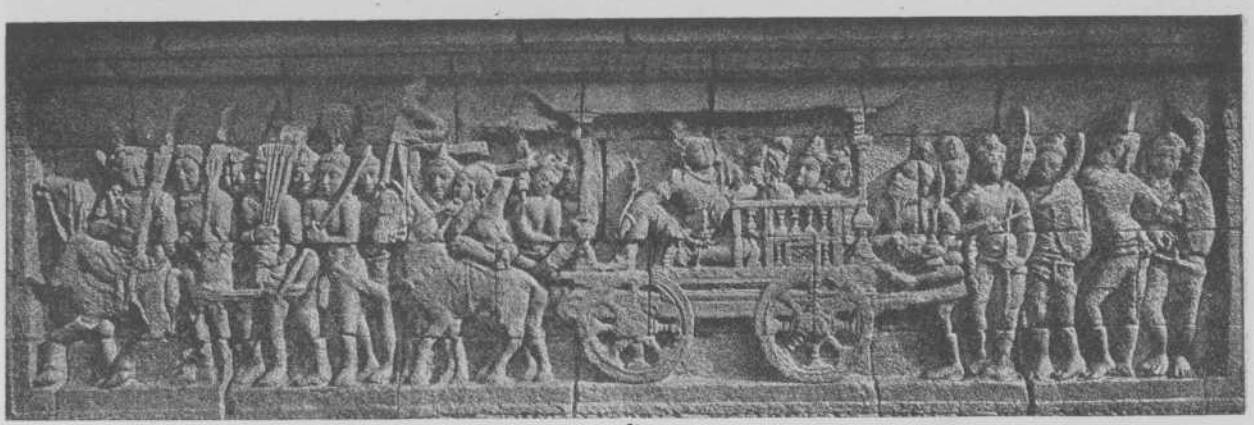
36

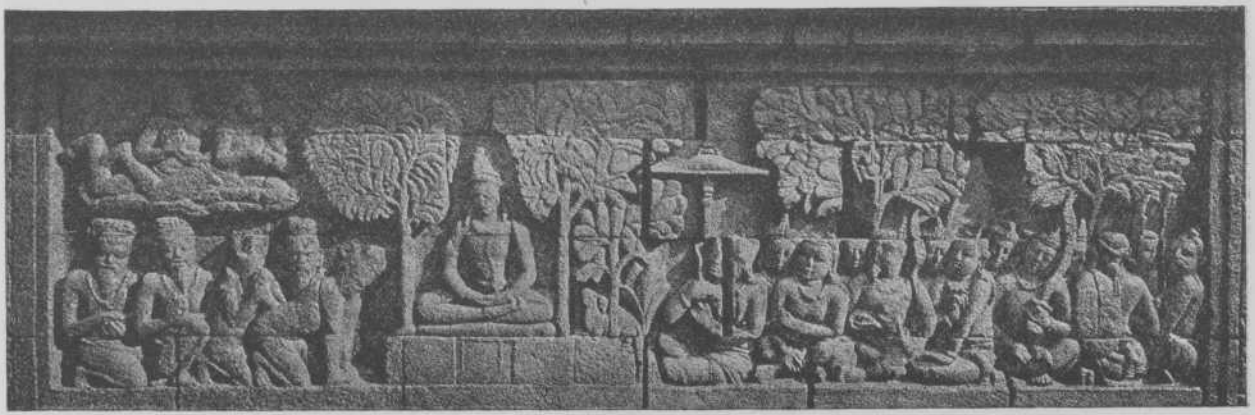
37

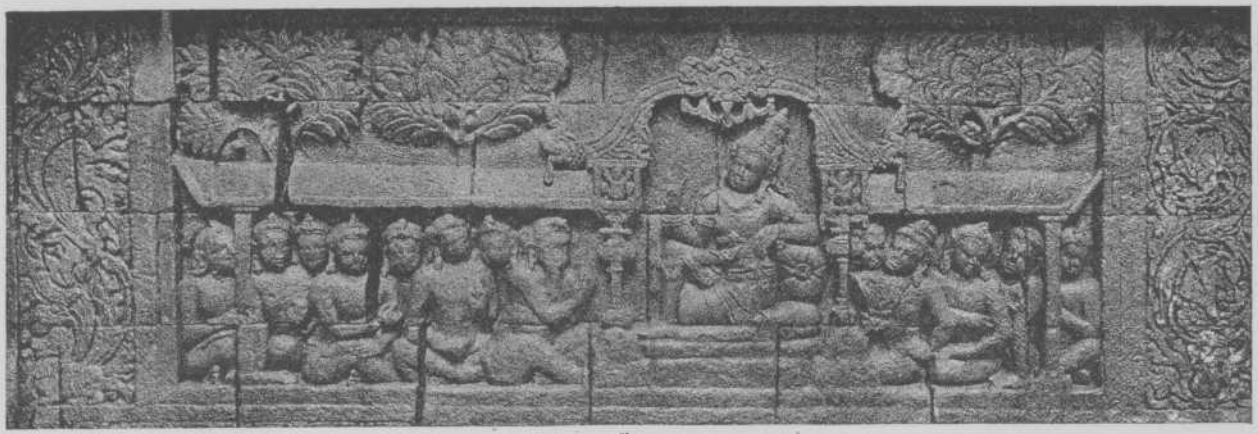
38

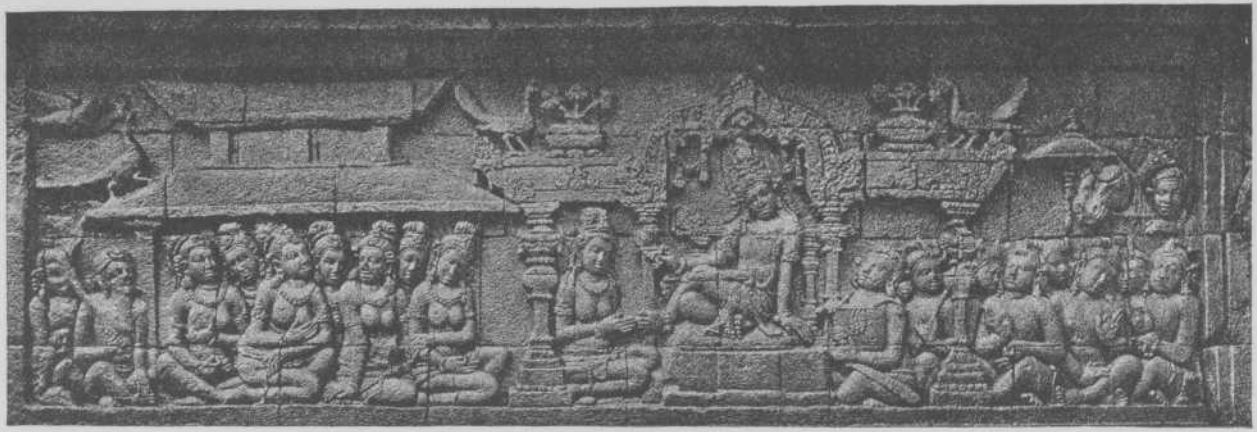
39

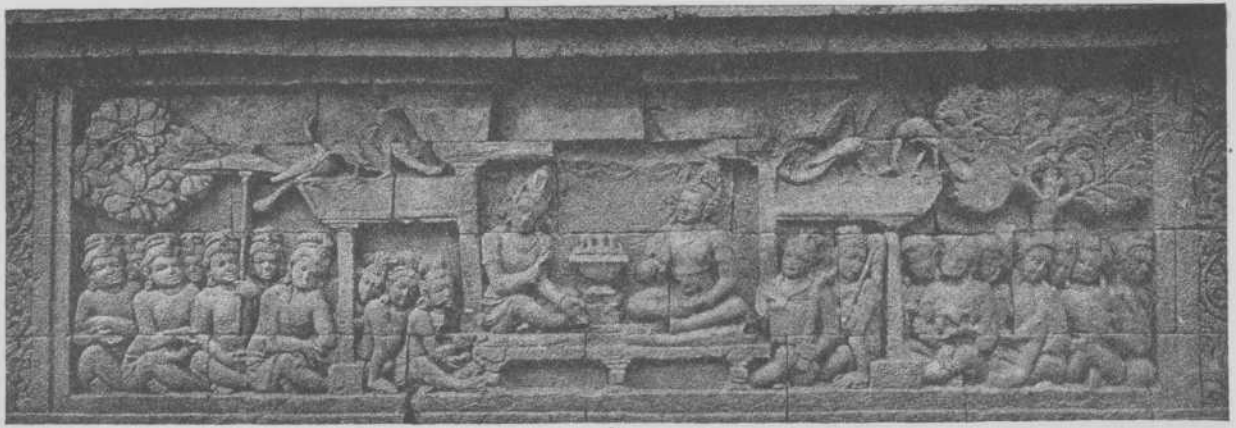
40

41

42

93

44

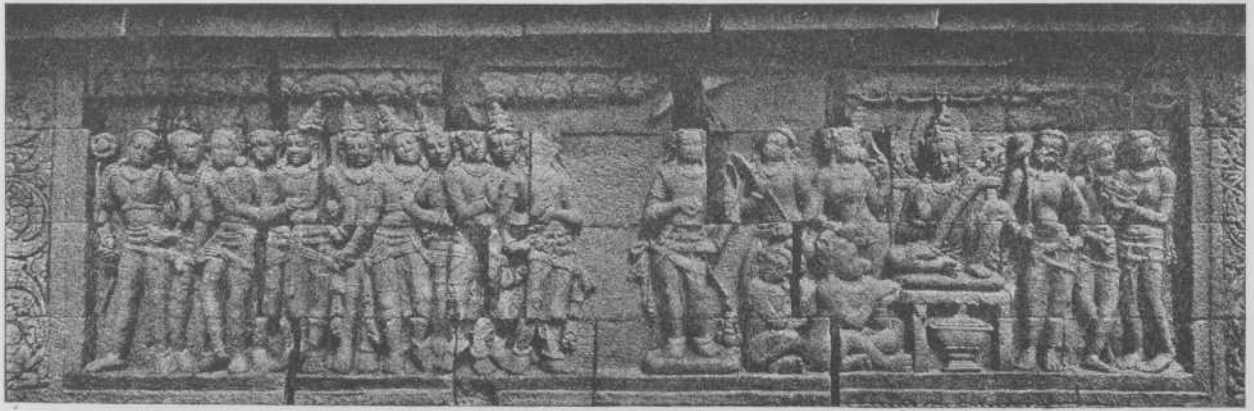
45

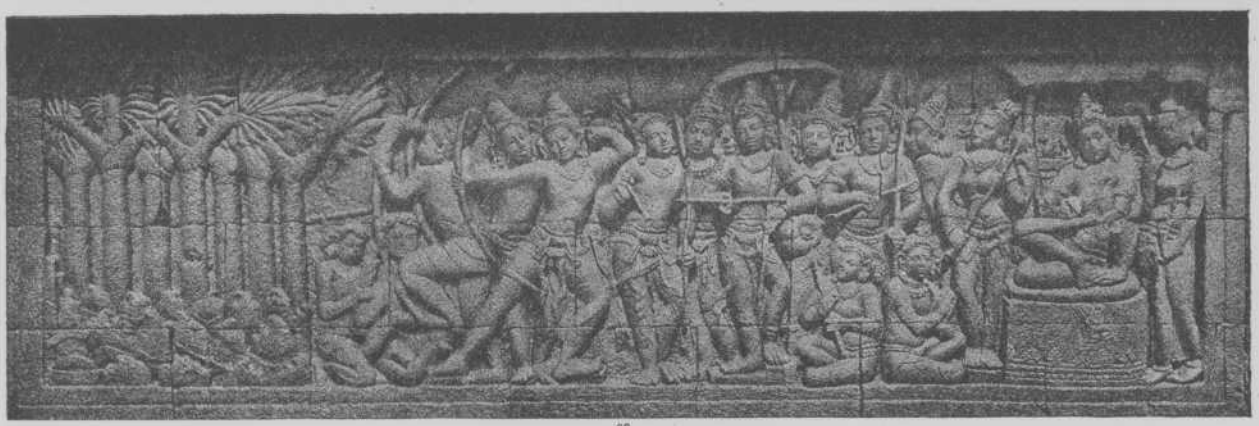
46

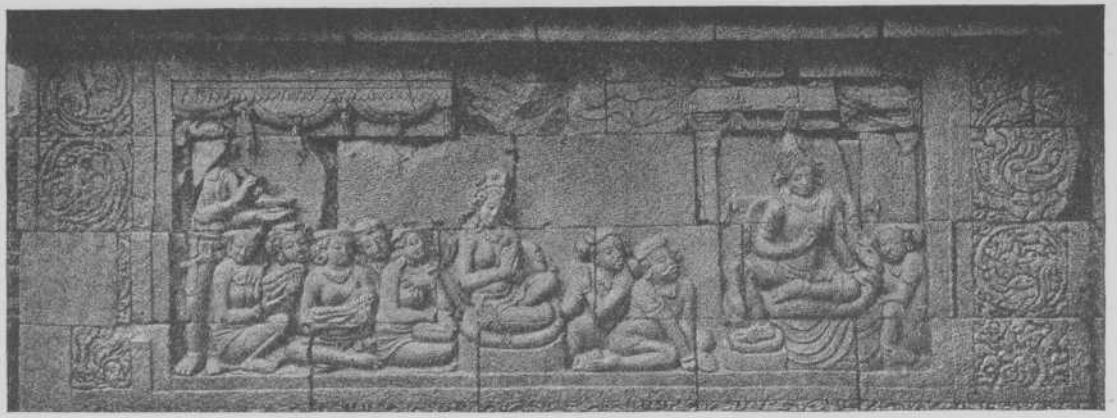
47

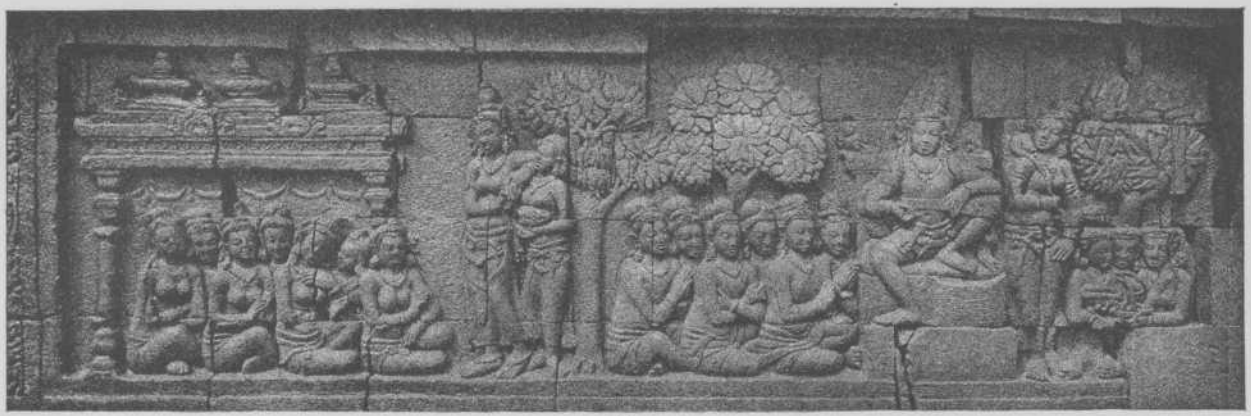
48

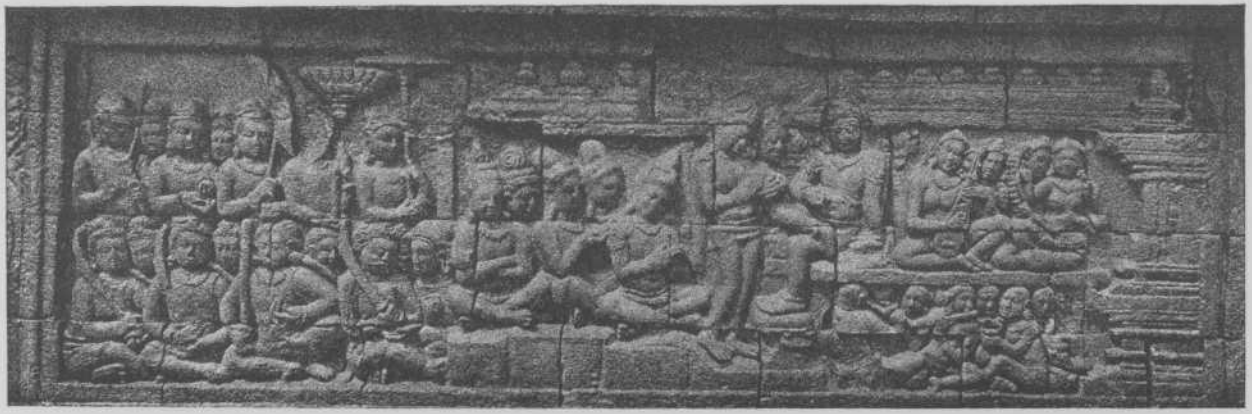
49

50

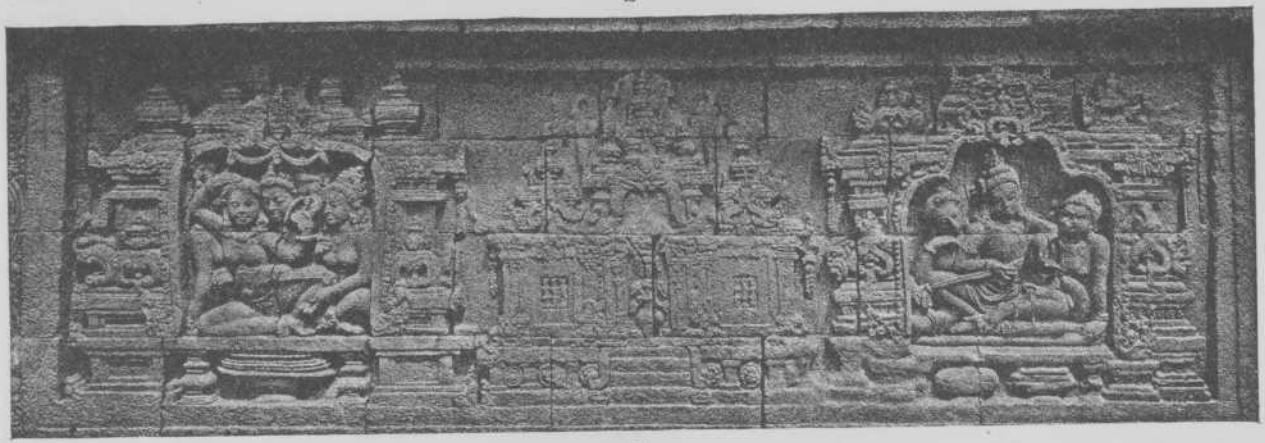
51

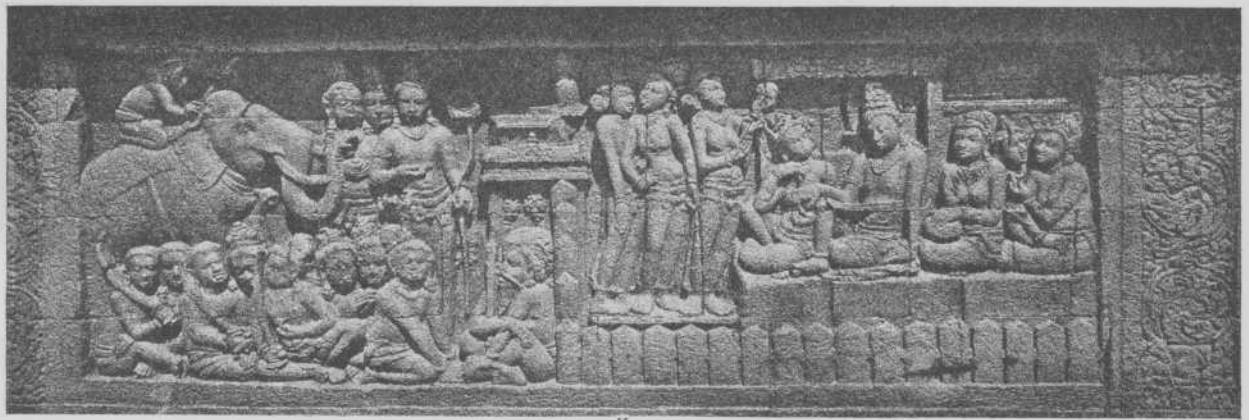
52

53

54

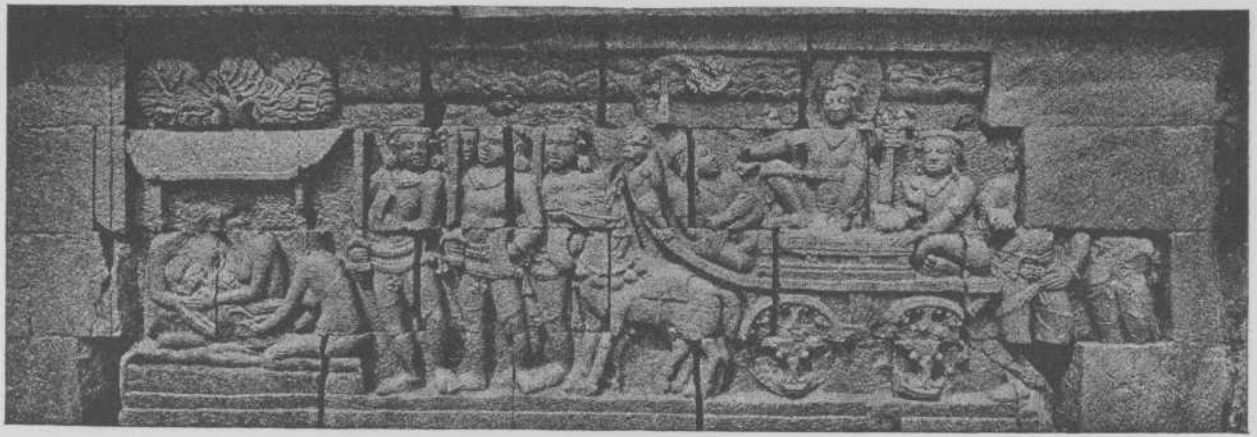
55

66

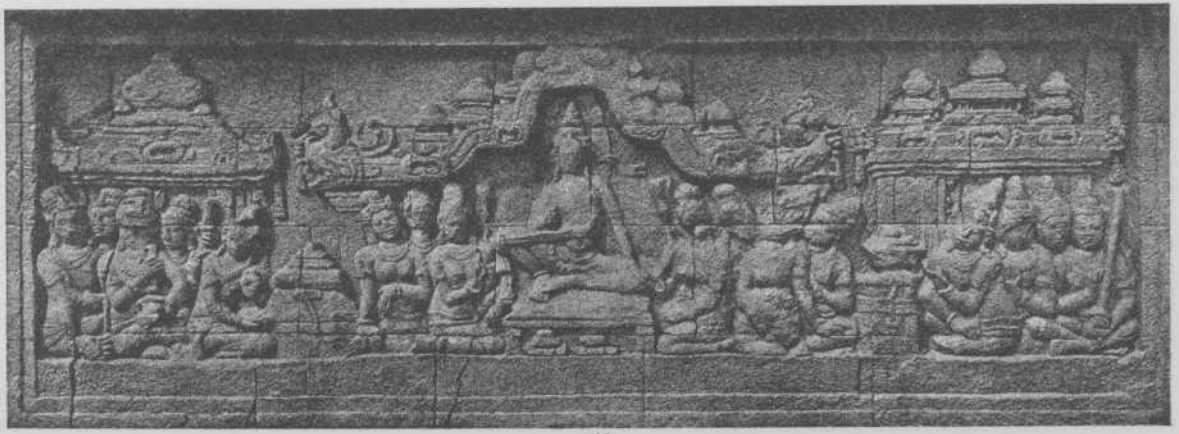
57

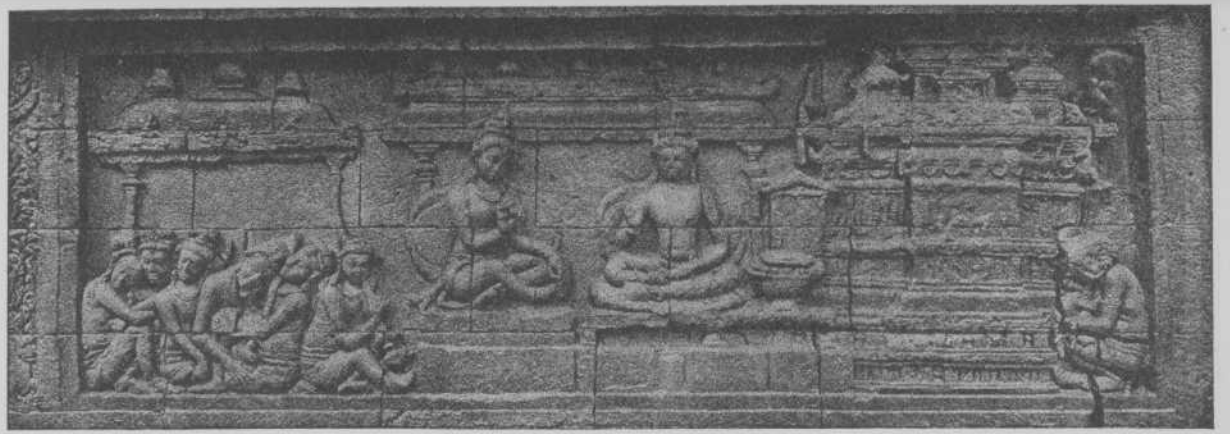
58

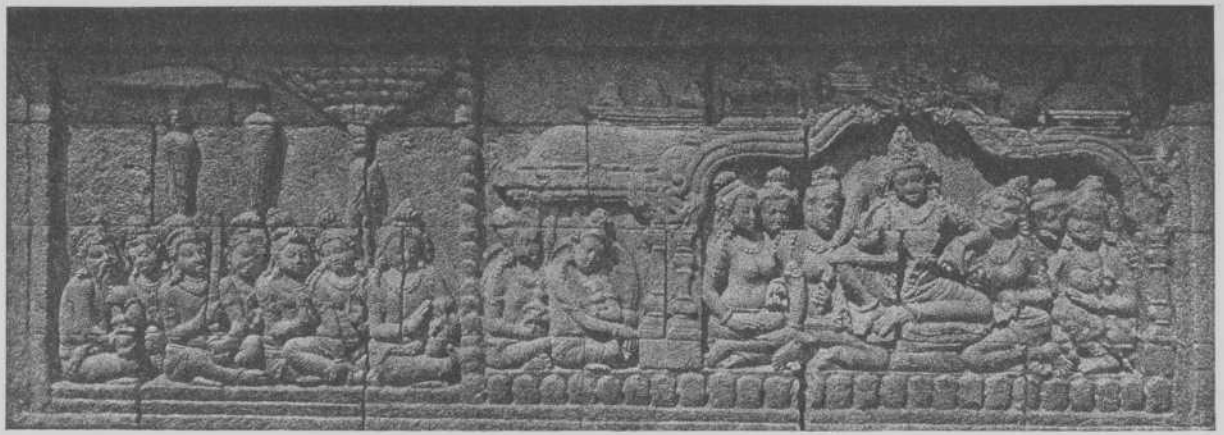
59

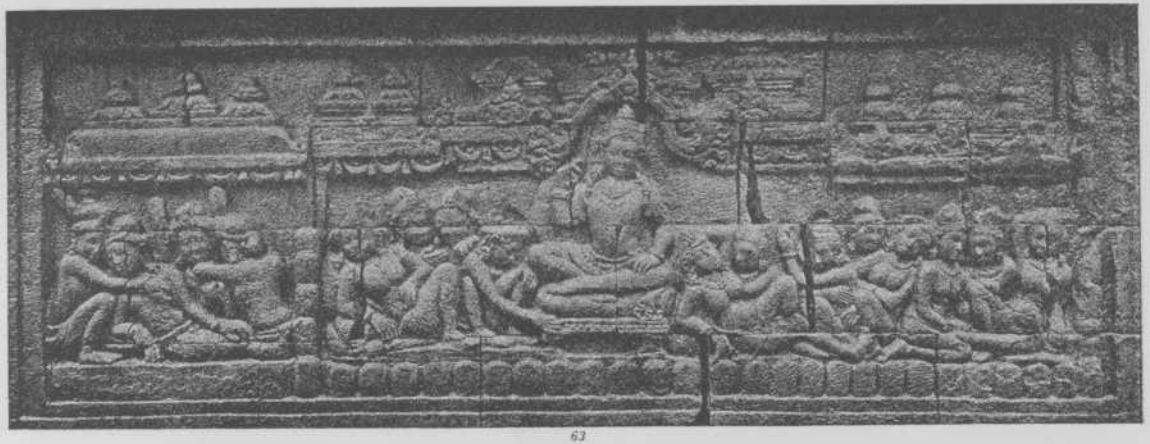
60

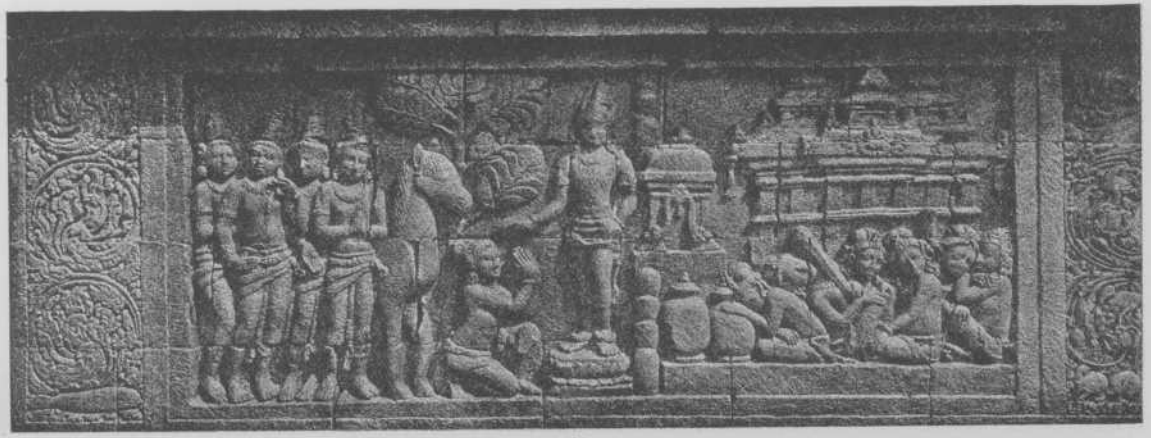
61

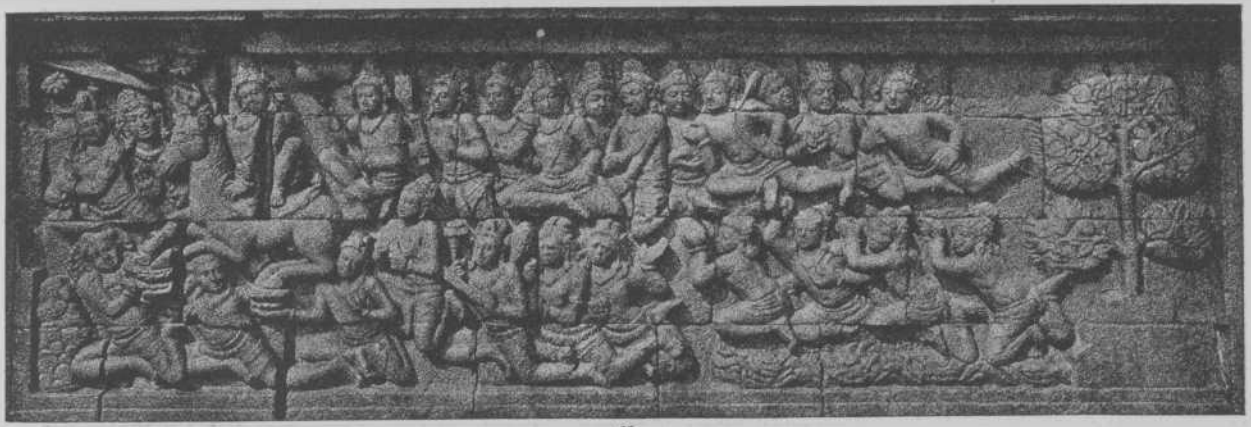
62

63

64

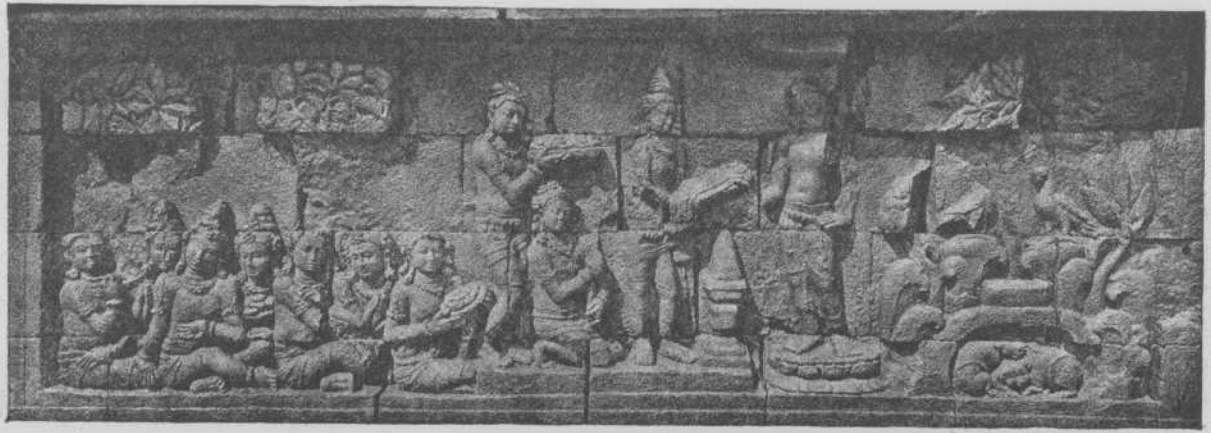
65

66

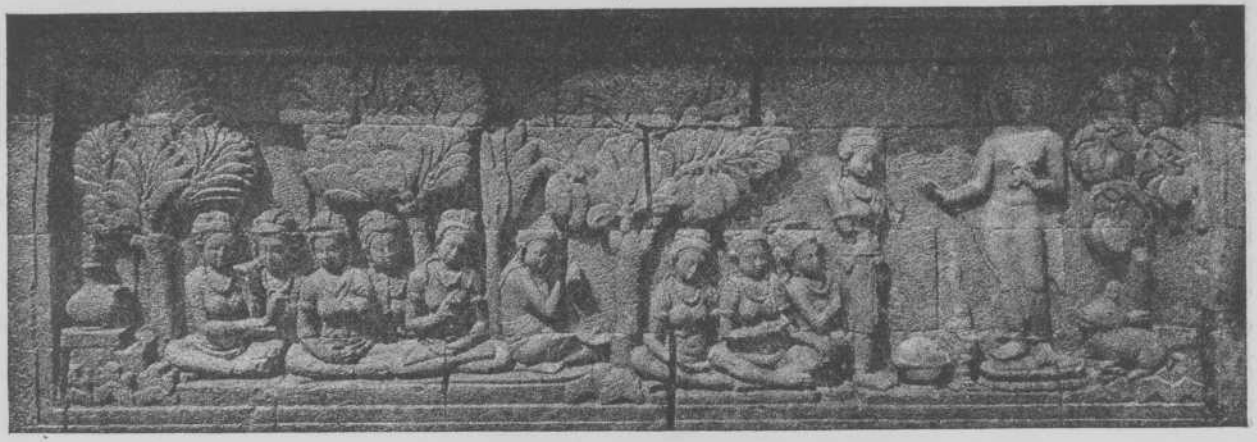
67

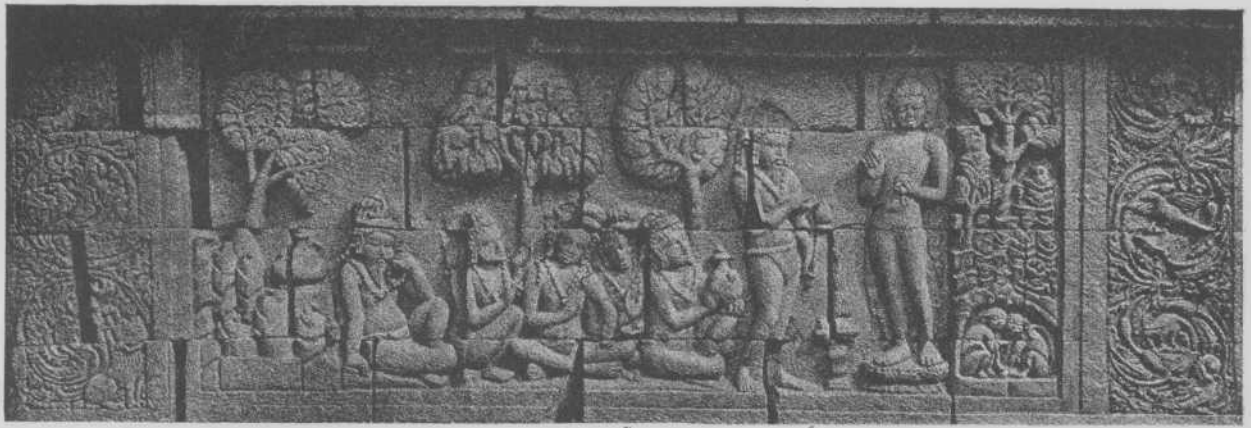
68

69

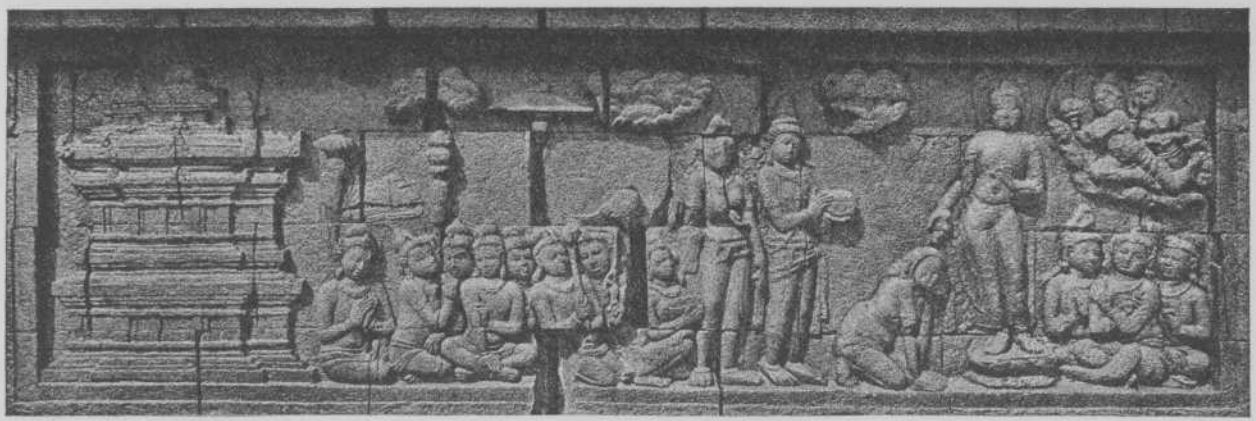
70

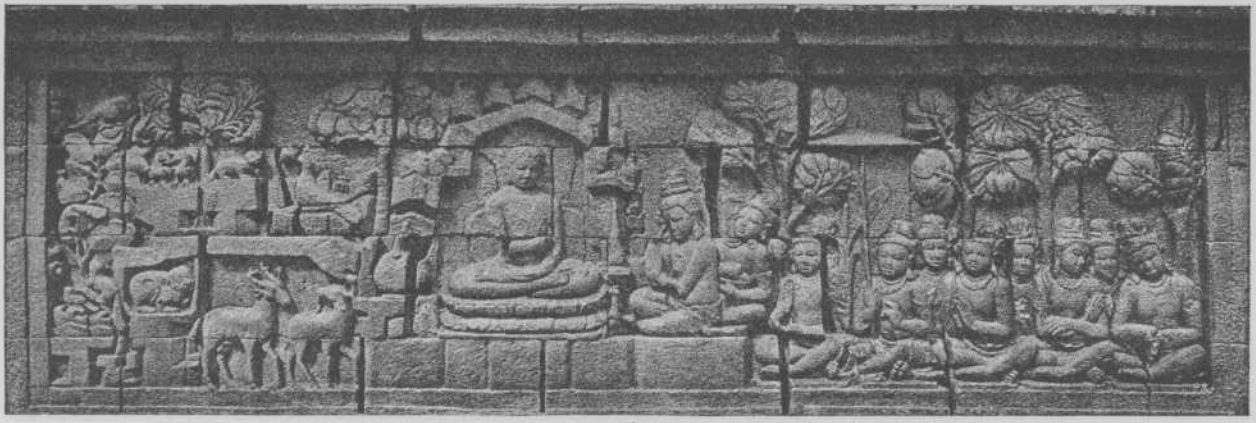
n

72

73

74

75

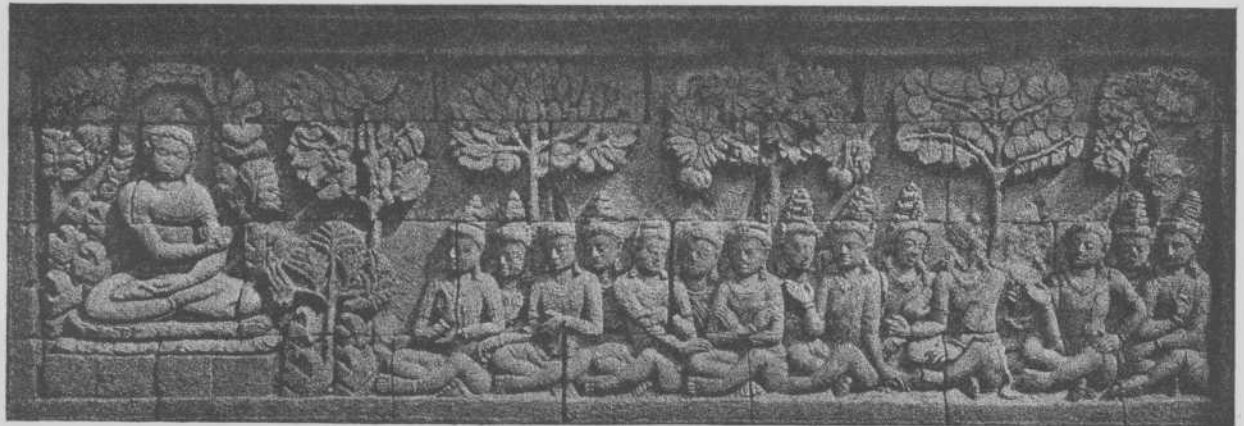
76

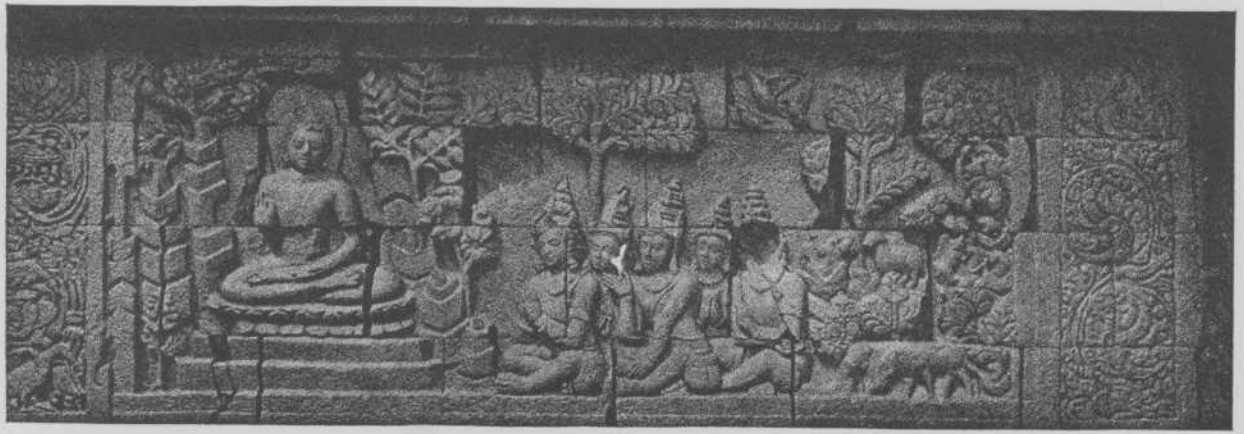
77

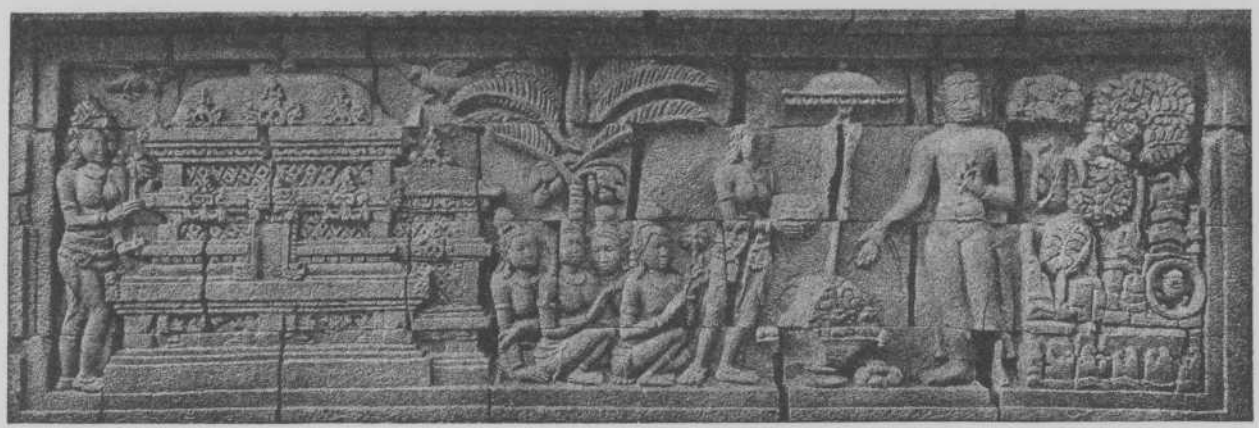
78

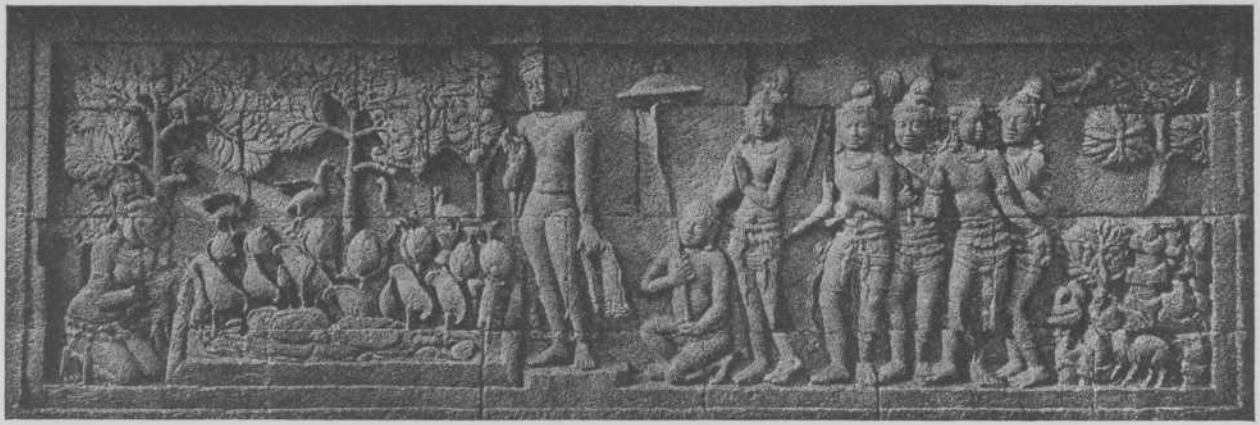
79

80

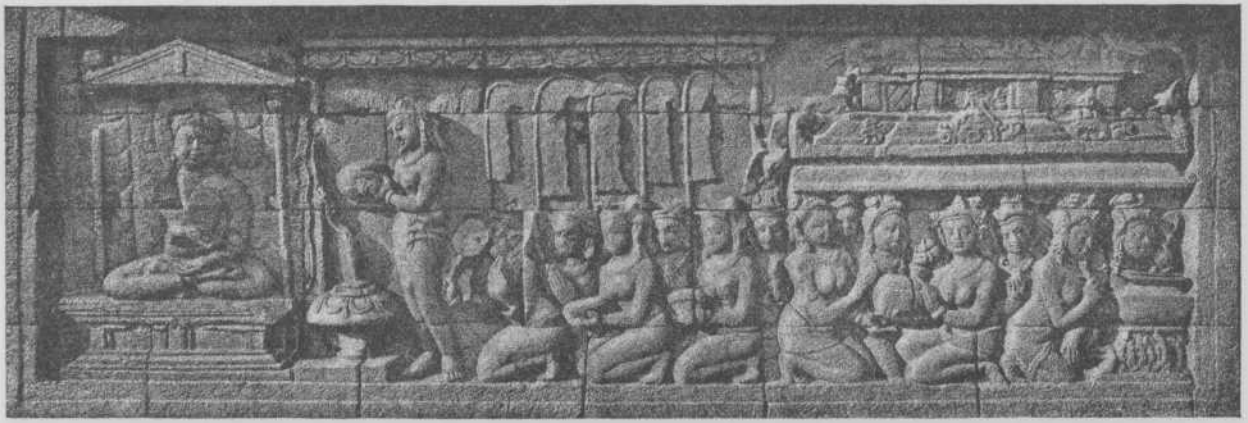
81

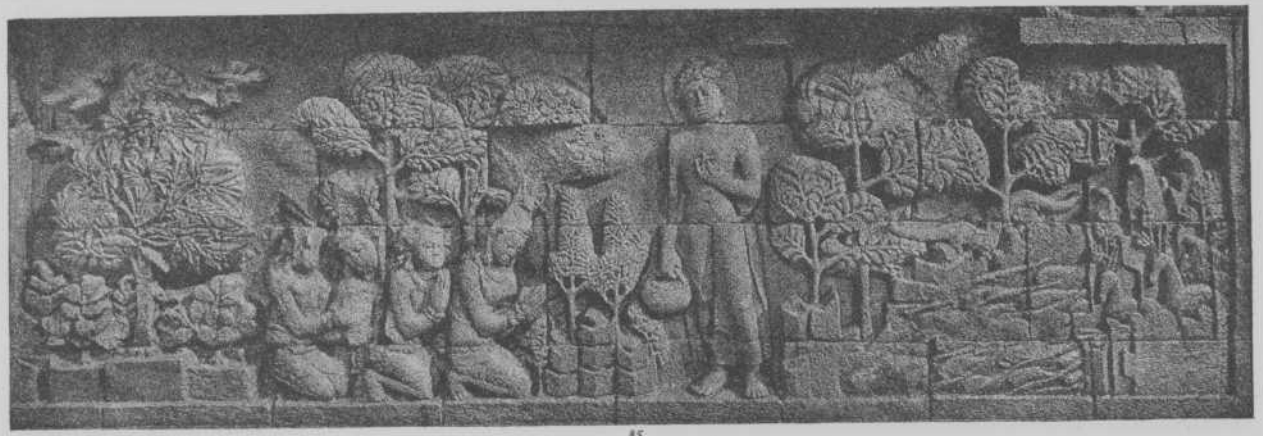
82

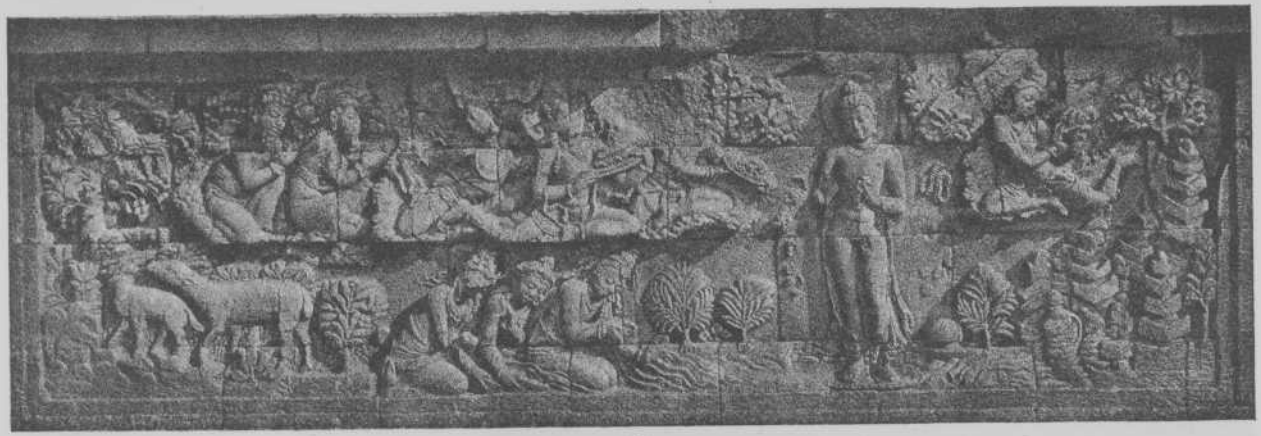
83

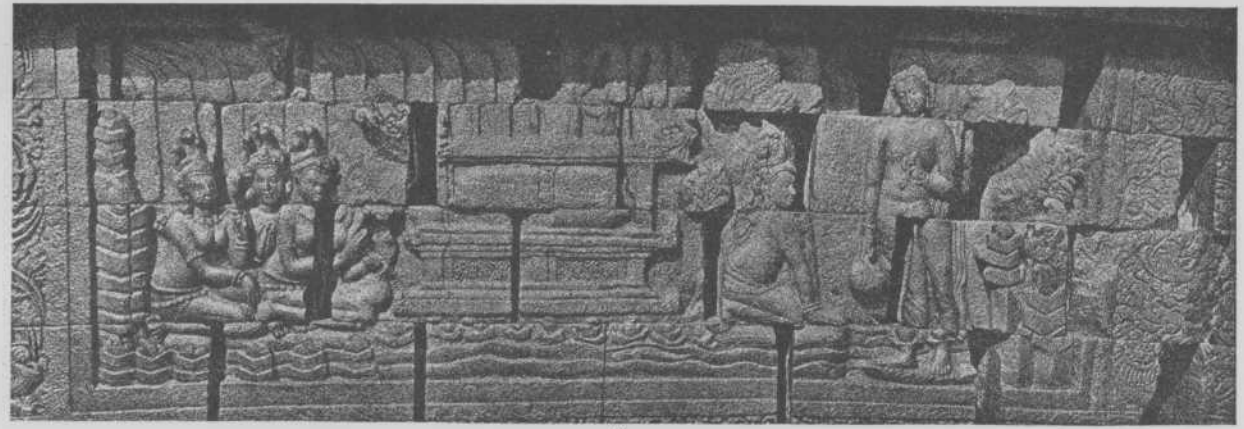
84

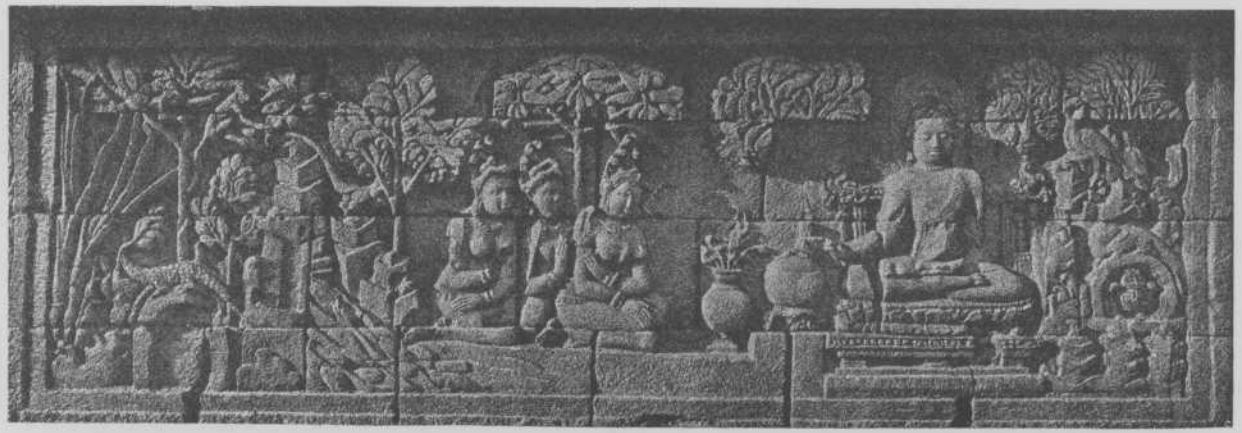
85

86

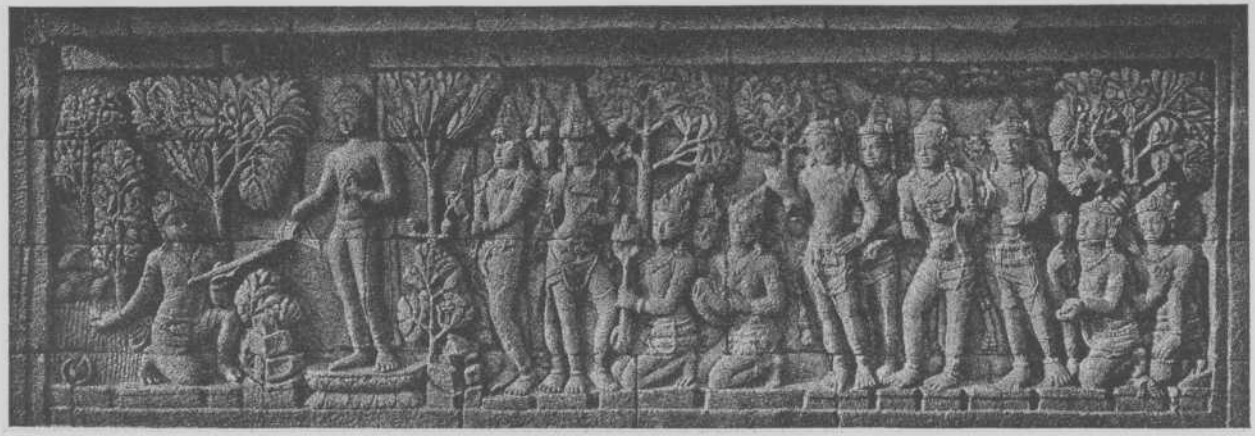
87

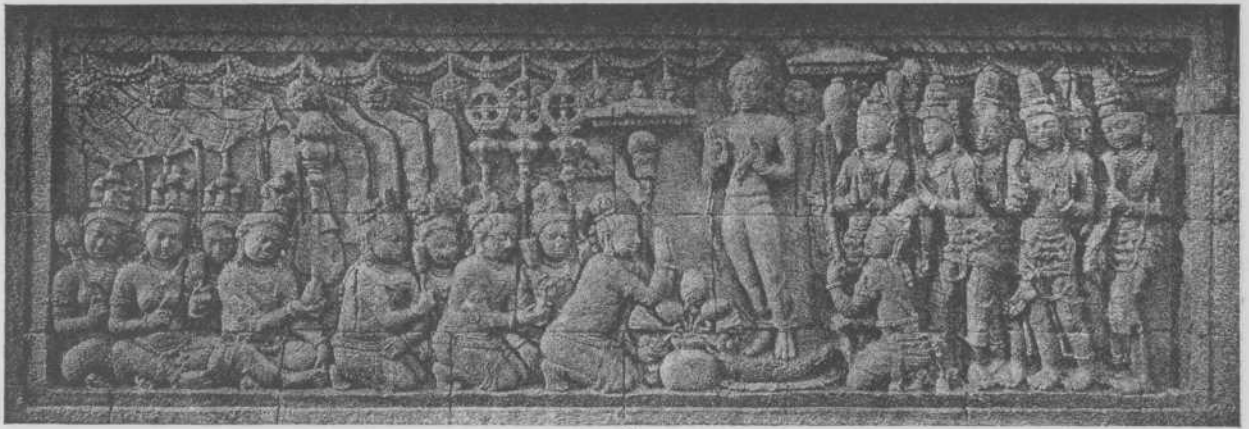
88

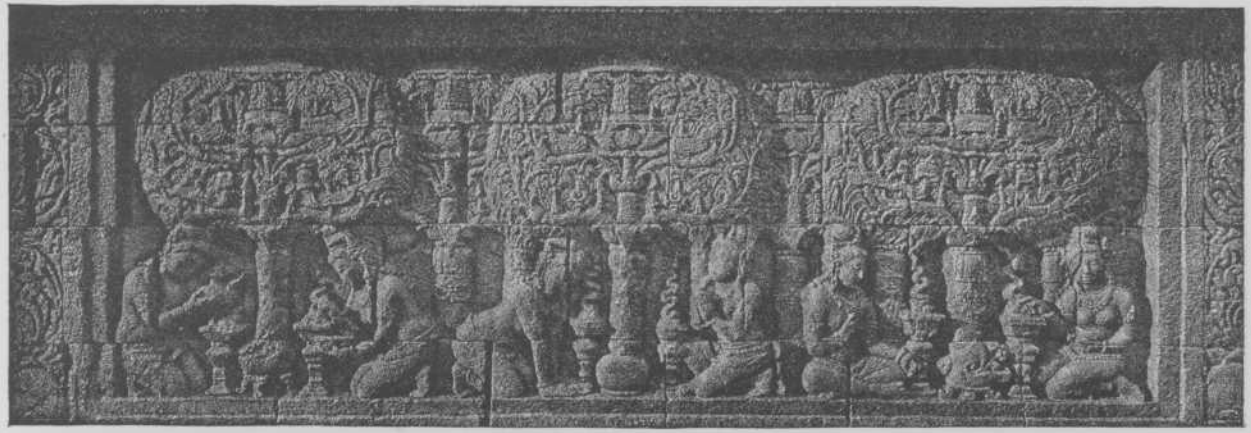
89

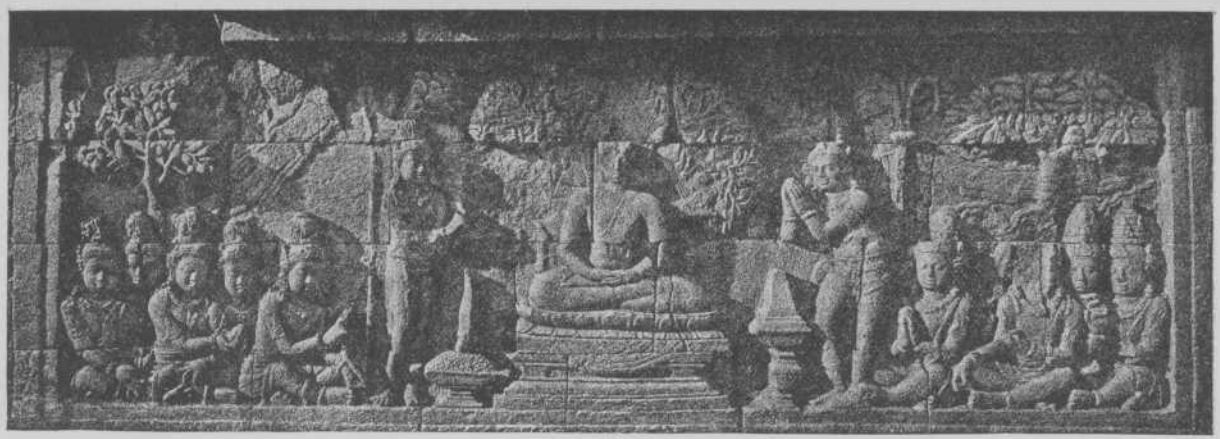
90

91

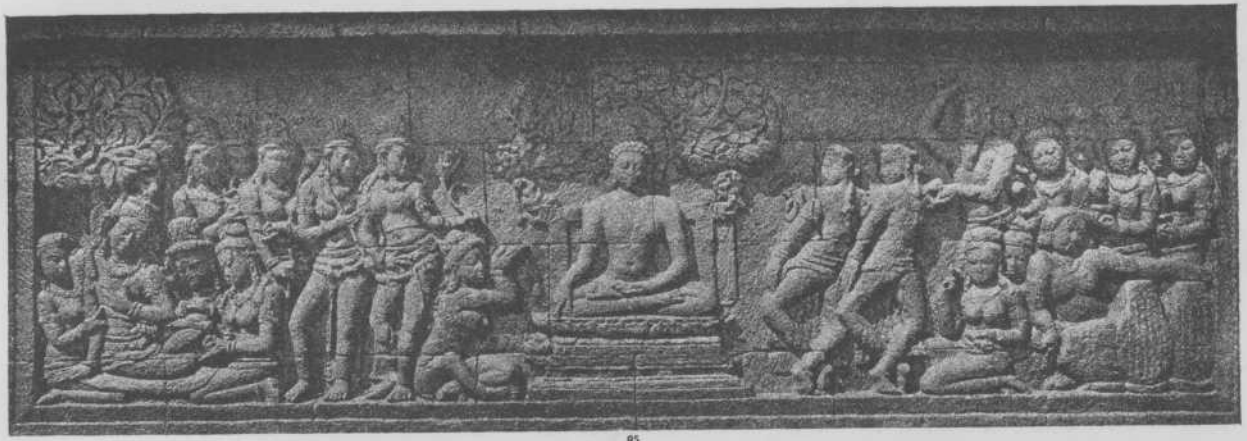
92

93

94

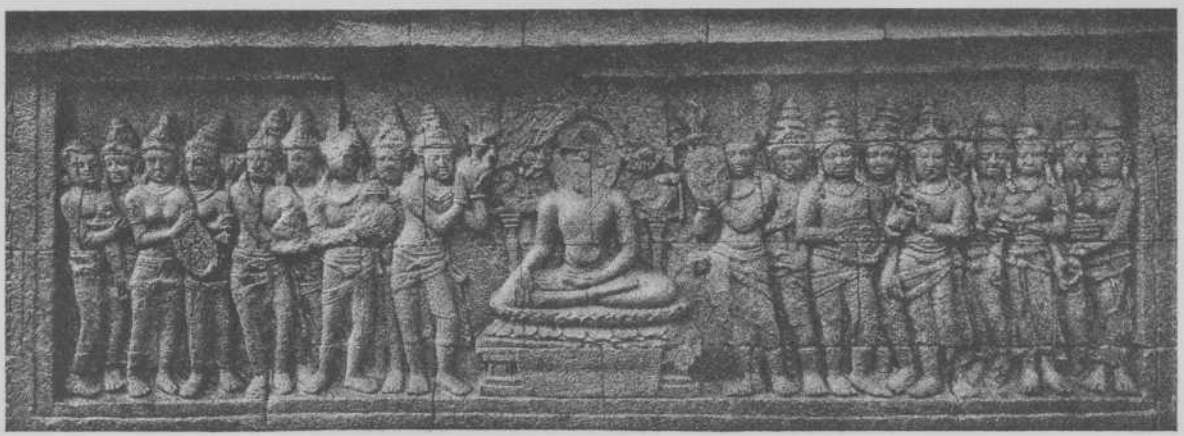
95

96

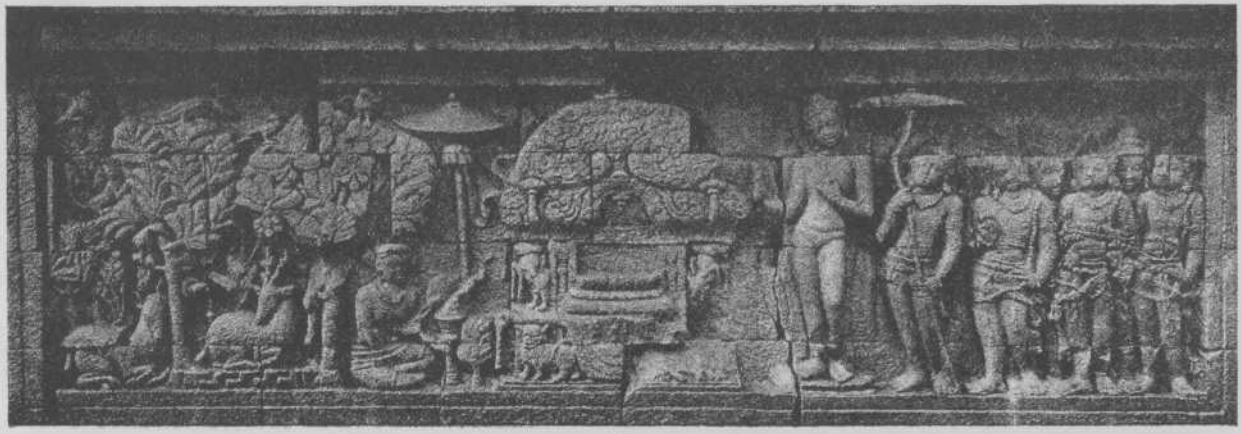
97

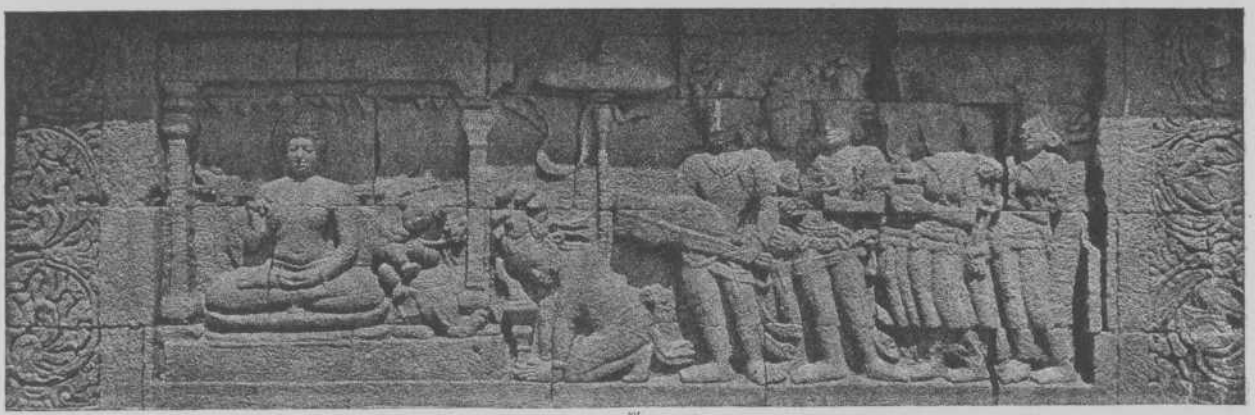
98

99

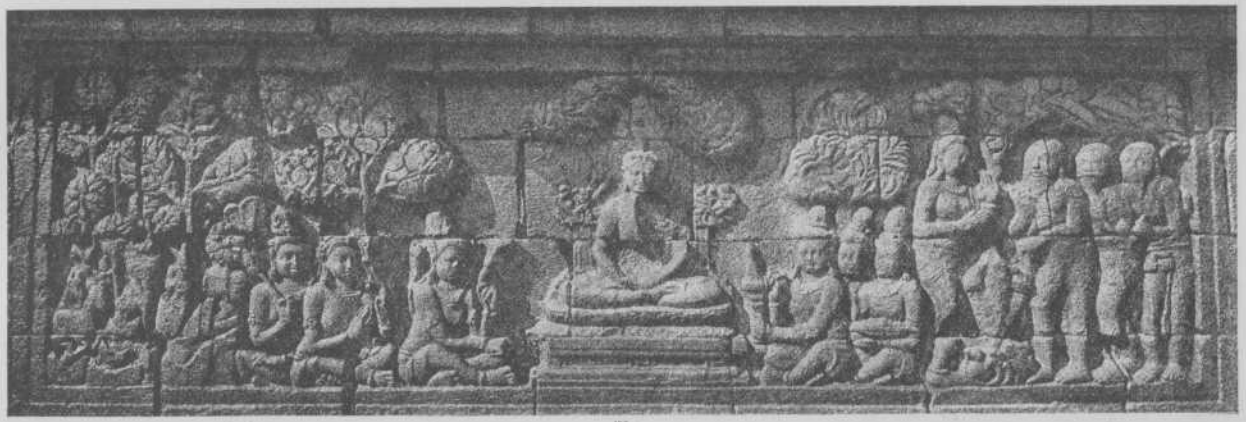
100

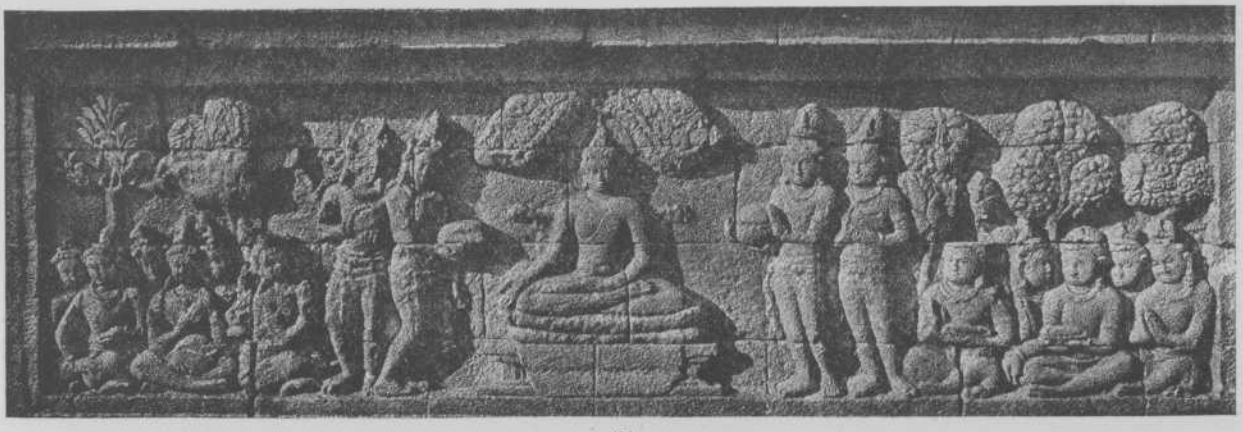
101

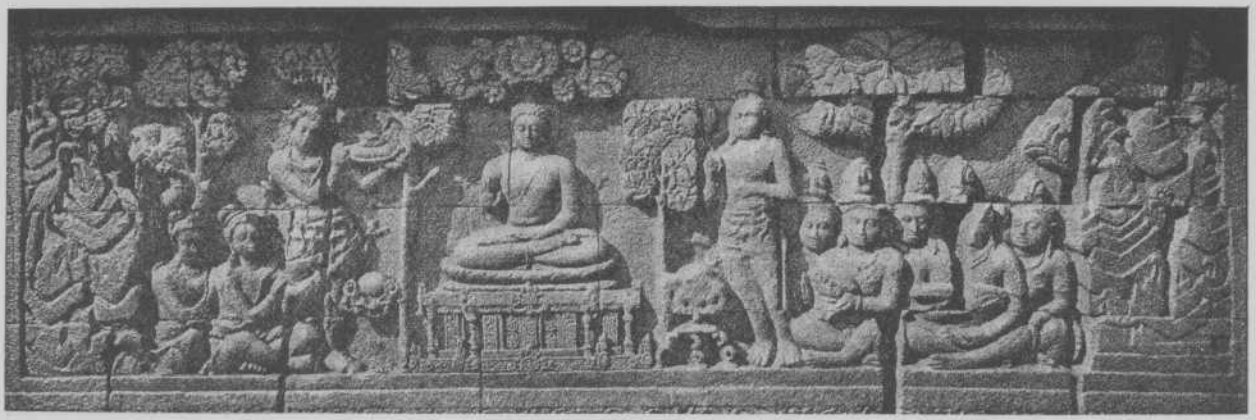
102

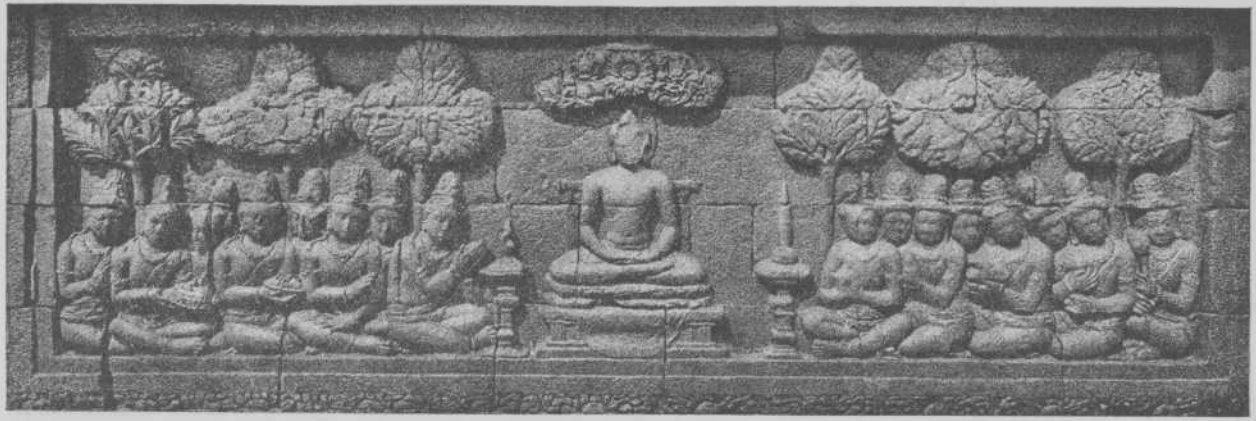
103

104

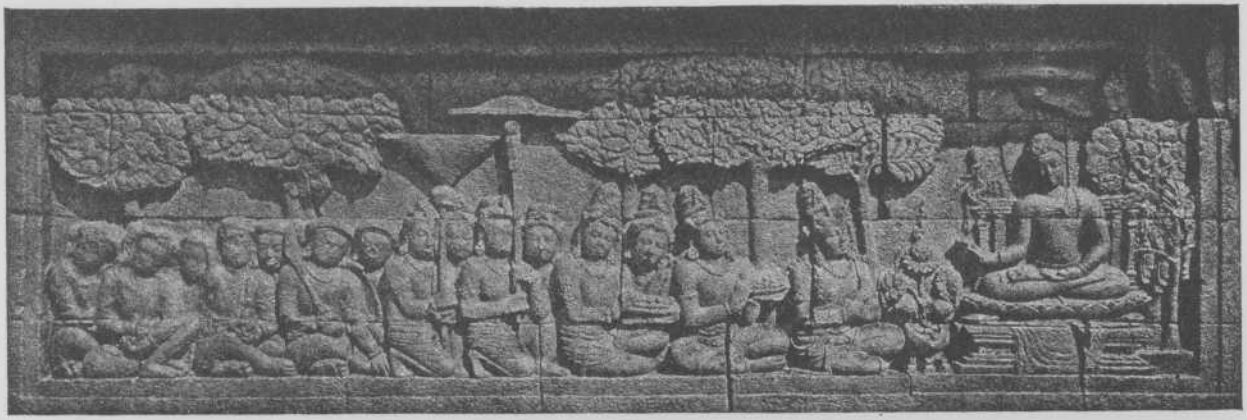
105

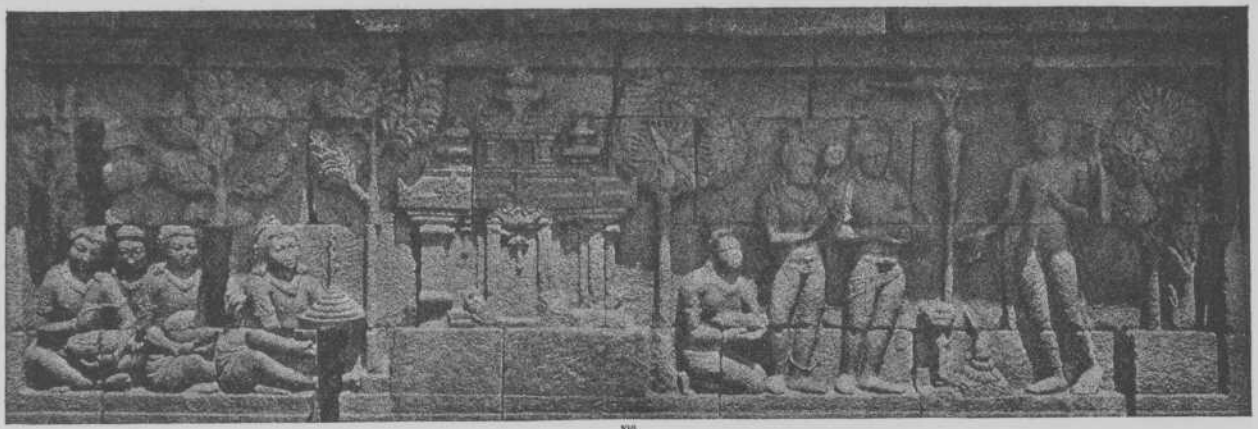
106

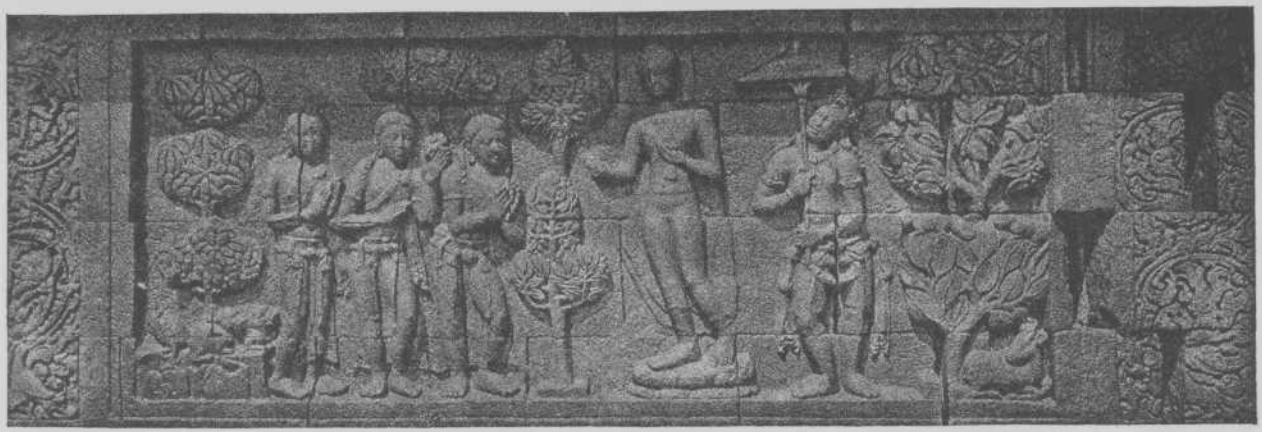
107

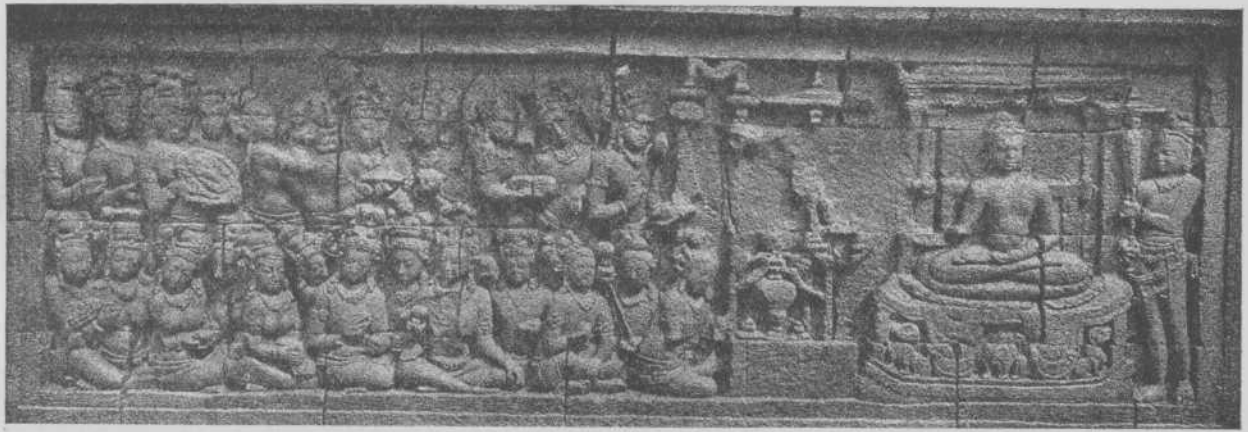

108

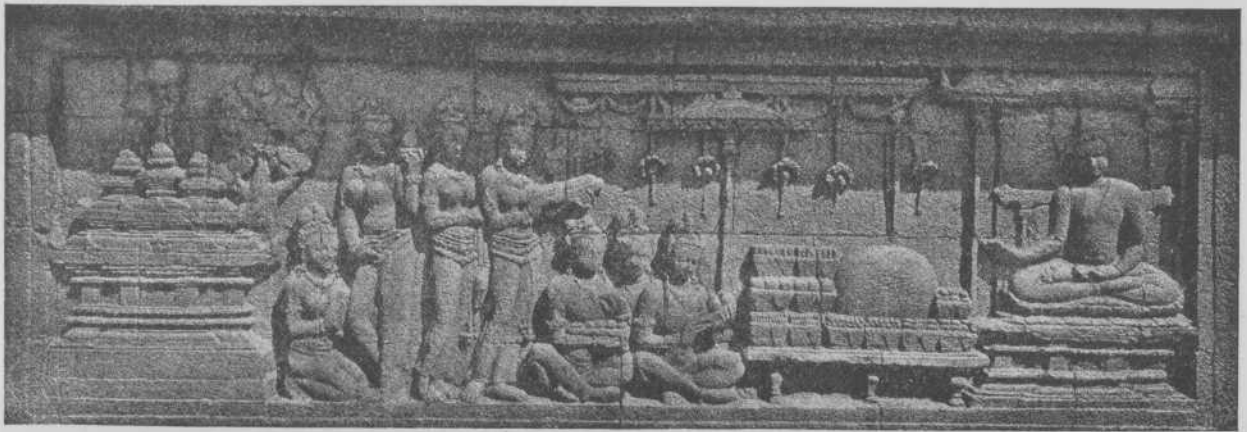

XIX

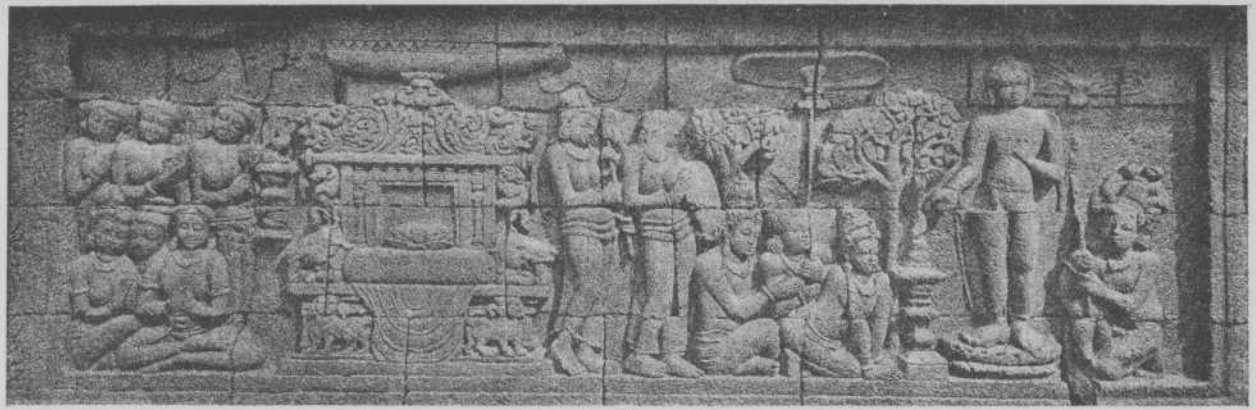

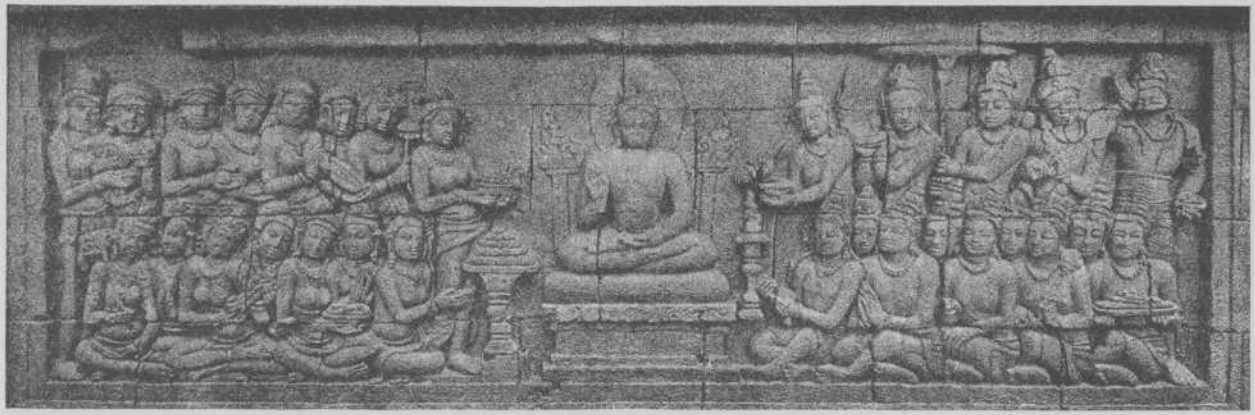
111

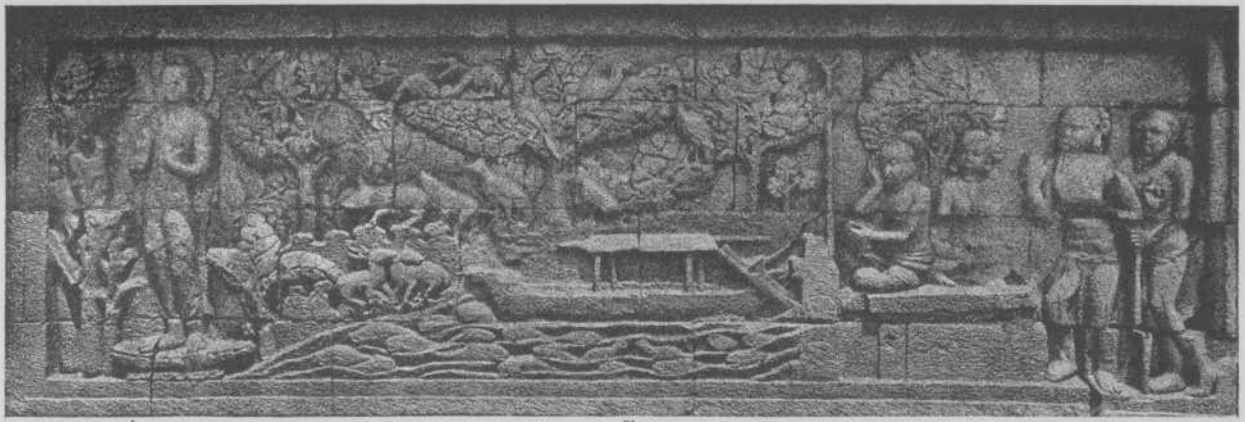
112

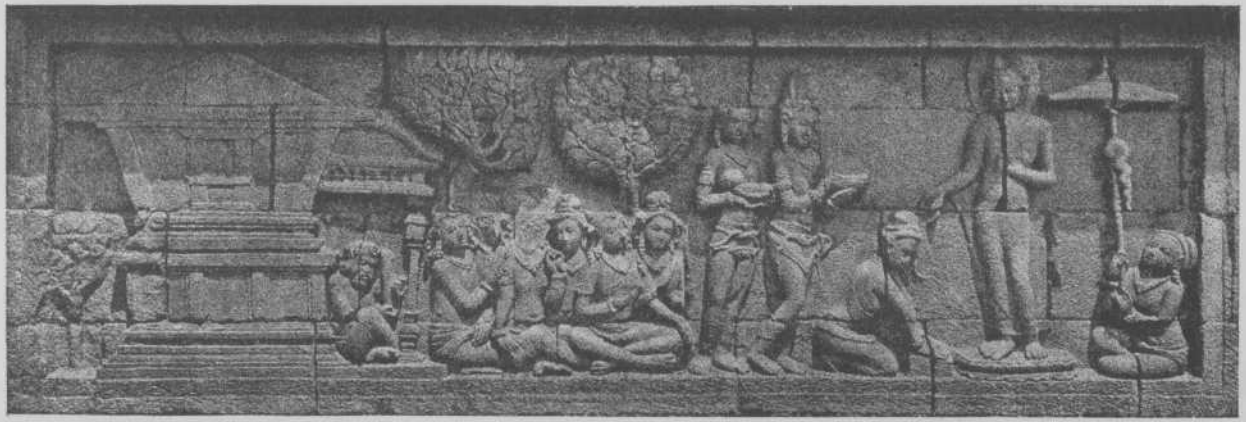
113

114

115

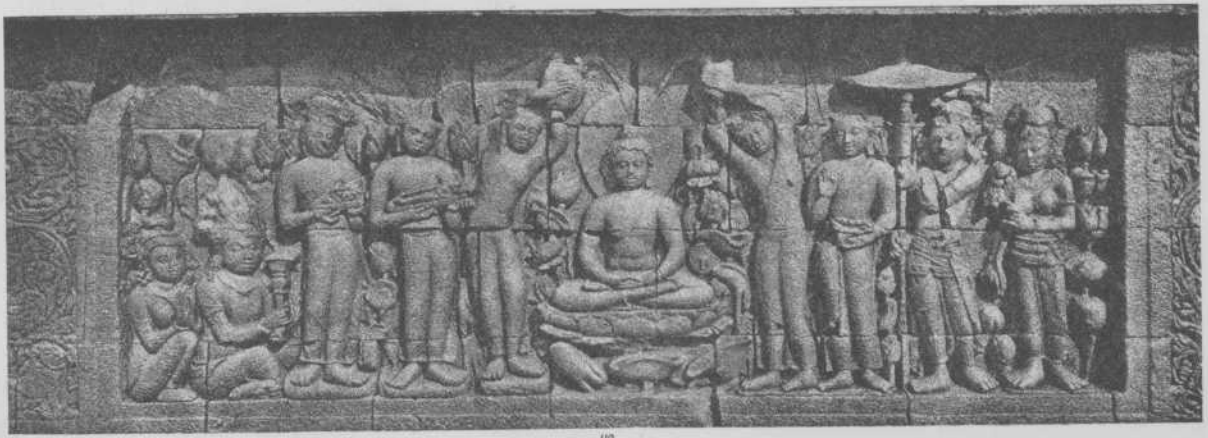
116

117

118

119

120

